

A százéves trianoni békediktátum születése

A százéves trianoni békediktátum születése

A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 28.

A SZÁZÉVES TRIANONI BÉKEDIKTÁTUM SZÜLETÉSE

SZERKESZTETTE:
KÖŐ ARTÚR - VIZI LÁSZLÓ TAMÁS

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2021

Szakmai lektor: Szávai Ferenc

Nyelvi lektorok: Ferenczi Gábor, Kardos Tamás, Katona József Álmos,
Nagy Dóra, Rási Szilvia

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök), Fehér Bence,
Katona József Álmos, Kovács Attila, Pomozi Péter, Virág István

A kötet megjelenését az EMMI támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

© Szerzők, Szerkesztők, 2021

ISBN 978-615-6117-36-6

ISSN 2677-0261

TARTALOM

Előszó	7
Göncz László: Mura menti események és sorsfordulók 1918–1919-ben. A ma Szlovéniához tartozó Muravidék létrejöttének előzményei és következményei	9
Gulyás László: Rosszkor rossz helyen? Károlyi Mihály és a belgrádi katonai konvenció lehetséges megítélései. A belgrádi katonai konvenció eseménytörténete	49
Kőő Artúr: Mi az, amit elvesztettünk? A terület- és emberveszteség következményei	77
Miklós Péter: Szétszabdalva is egységben? Trianon és a katolikus egyház ...	85
Nagy Szabolcs: Hősök voltak? Kratochvil és a székely hadosztály helytállása	97
Olasz Lajos: Miért pont Horthy? A Szeged–Siófok–Budapest háromszög tanulságai	125
Raffay Ernő: A több évtizedes román készülődés Erdély elcsatolására	147
Tóth Imre: Nekik miért sikerült? Népszavazás Sopronban és környékén, 1921	157
Ujváry Gábor: A történelmi Magyarország felbomlásának kulturális következményei	187
Vizi László Tamás: Két delegáció Párizsban 1920-ban	207
A kötet szerzői	241

ELŐSZÓ

Trianonról a magyarságnak százesztendősz tapasztalata van – soha el nem múló, fel-feltörő. Sokszor és sokan értelmezték és értelmezik ma is. A kötet a száz évvel ezelőtti eseményekre emlékezik, azt a kort mutatja be, amikor teljesen bizonytalan volt a jövő, viszont sokan azt remélték, hogy a kialakult helyzet még megváltoztatható. Ez – eddigi tapasztalataink szerint – zsákutcának bizonyult. Az igazi kihívás az esetleges alkalmazkodás volt az új keretekhez, mivel egyértelmű volt, hogy minket közép-európaiakat összetart valami közös identitás, ezt kell keresni, és nem azt, ami szétválaszt – mint ahogy ezt Oscar Halecki, Hantos Elemér és sokan mások tudták is.

E kötetben történeti munkák egész sora mutatja be a tisztas helytállást, az útkeresést és a megváltozott körülmények közti magatartást. A kiváló szerzők választ keresnek a miértekre, bemutatják történeti kutatási eredményeiket eredeti forrásaik segítségével, ezzel is árnyalva eddigi ismereteinket.

Egyszerre olvashatunk a békediktátum aláírásának diplomáciai eseményeiről és szükségességéről nemzetközi jogi értelemben, a területi és embervesztésről – mely meghatározta gazdasági és kulturális fejlődésünk mindennapjait –, a Muravidék sorsáról, a belgrádi katonai egyezmény modern szemléletű értelmezéséről, a Székely Hadosztály helytállásáról, a katolikus egyház és a békeszerződés kapcsolatáról, Horthy Miklós hatalomra kerüléséről. Szerepet kap az Erdély elcsatolására vonatkozó román elképzelések ismertetése, a soproni népszavazás sikerének bemutatása. A történelmi Magyarország felbontásának kulturális következményei jól mutatták be azt a modernizációs törekvést, amelyet az új lehetőségek közepette felvállalt az akkori kulturális kormányzat, megtalálva a fejlődés kitörési pontjait.

De ez vonatkozott a gazdaság újjászervezésére is, a kreatív ipar megteremtésére, az egész rendszernek az új helyzethez való igazítására. Talán elmondhatjuk, hogy ez az a képesség, amely mindenkor lehetőséget teremt az újrakezdéshez.

Az egymás közötti konfliktusok nagy része még az Osztrák–Magyar Monarchia korából, majd felbomlásából származott, annak vagyoni jogi vitájából, valamint

az új államokban élő nemzetiségek helyzetéből, az uralkodó dinasztia hovatarozásából, jogállásából is. A háborúban vesztesek reménye volt a békeszerződés megváltoztatása, az újonnan keletkezett államok pedig ragaszkodtak a státus quóhoz. Az utóállamoknak meg kellett szervezniük nemzeti gazdaságukat és társadalmukat, mégis kevesen látták Közép-Európában azt az összefogást, amely erőt adhatott volna egy hatékonyabb együttműködésnek. Erre nem volt meg a politikai akarat.

A Monarchia Közép-Európában olyan volt, mint egy váróterem egy hatalmas pályaudvaron. Sok-sok nemzet gyűlt ide össze. Ültek és vártak. Volt, aki hosszabb, volt, aki rövidebb ideig. 1989 ismét hatalmas váróteremmé változtatta Közép-Európát. Ekkor úgy tűnhetett, a régió tömegei is hamarosan felszállnak a Nyugatra induló vonatokra.

1997-ben François Thual francia geopolitikus egy munkájában arra gondolt, hogy amikor a több mint ezeréves Magyarország 2020-ban emlékezni fog Trianonról, még mindig érezhető lesz az igazságtalanság és az identitástudaton ütött sebek keltette fájdalom, de minden jel arra mutat, hogy az erőszakos megoldások kísértése immár a múlté lesz. Az új gazdasági körülmények, a piacgazdaság és a demokrácia elfeledtetik a fájdalmat, az elveszített területek visszaszerzésének vágya által keltett viharok elcsitulnak. Szomorú kicsengése, hogy szerinte Magyarország még nagyon sokáig fog gyászolni, sokkal tovább, mint a régió népei közül bármelyik.

Ha összevetjük jóslatát a valósággal, és újragondoljuk az elmúlt száz évben történeteket, Thualnak sok kérdésben ma is igaza van. De nem volt még ismerete arról, hogy a száz esztendő tapasztalása és szívós útkeresése ma már világos üzenetet közvetít: a gyökeresen új magyar nemzetpolitikai stratégia megoldás a magyar nemzet egésze számára, mégpedig a nemzeti összetartozás és a határon átívelő nemzeti önépítés programja által.

Mindez összefonódik azzal, hogy Közép-Európában mára meglették az összetartó erőt, azt a közös mozgatórugót, amely képességeiket ki akarja bontakoztatni és ki is tudja.

Ehhez a gondolathoz kívánt hozzájárulni a kötetünk, melyet most kézbe vehet a Tisztelt Olvasó!

2021. május

Szávai Ferenc

GÖNCZ LÁSZLÓ

MURA MENTI ESEMÉNYEK ÉS SORSFORDULÓK 1918–1919-BEN. A MA SZLOVÉNIÁHOZ TARTOZÓ MURAVIDÉK LÉTREJÖTTÉNEK ELŐZMÉNYEI ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Bevezető

A ma Szlovénia északkeleti részét képező Muravidék 1919 előtt nem alkotott regionális egységet. A tájegység az 1918 végén létrejött délszláv államnak kezdetben nem volt a része. A Mura menti területre vonatkozó hivatalos délszláv követelések valamennyivel később láttak napvilágot, mint az a jugoszláv államhoz csatolt többi, korábban magyar fennhatóságú terület esetében történt. A mintegy 940 négyzetkilométernyi, a Mura folyótól északkeletre fekvő terület a párizsi békekonferencia viszonylag kései, 1919 júliusában meghozott döntése alapján került Magyarországtól a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz; előtte a történelmi Vas és Zala vármegyék része volt. Az 1919 augusztusában bekövetkezett délszláv megszállás után a történelmi Magyarország területéből az egykori muraszombati járás majdnem teljes terjedelmében (három falu kivételével), a szentgotthárdi járásból néhány település, az alsólendvai járásnak mintegy a fele, az 1919. március 15-ével létrehozott belatinci járás teljes egészében, valamint a letenyei járásból Pince falu kerültek az újonnan létrejött délszláv királyság fennhatósága alá. Az így kialakult tájegység nyugati és középső részén szlovénok éltek, akik a lakosság bő háromnegyedét képezték, a

létrejött „trianoni” államhatár menti szűk sáv közel harminc települése pedig abszolút többségében magyar volt, ez akkor a lakosság közel negyedét jelentette. A szlovénok lakta részt, amely kiterjedt mindkét említett megyére, magyar nyelvi környezetben Vendvidéknek, esetenként Tótságnak nevezték, a szlovénok leginkább a Slovenska krajina („szlovén táj” vagy „szlovén vidék”) nevet használták. A magyarok lakta települések a vasi részen benyúltak az Őrségbe és annak peremvidékére, a volt zalai rész pedig az új államhatárral kettészakított Hetéshez, a Göcsej peremvidékéhez és a szűkebben értelmezett Lendva-vidékhez tartozott.¹

A Muravidéktől délre fekvő, a Mura és Dráva folyók közé „ékelődött” Muraköz is az első világháború után került a délszláv államhoz, azonban ott a Muravidéktől eléggé eltérő folyamattal találkozunk. A horvátok már korábban igényt formáltak a területére, erőteljesebben az 1849 utáni horvát fennhatóságot követően, miután a tájegység 1860-tól ismét magyar közigazgatás alá került. Egyházi tekintetben a Muraköz a zágrábi érsekség fennhatósága alá tartozott, ezért ott erős volt a horvát nemzettudat, másrészt – objektíve – a tájegység lakosságának mintegy 93%-a horvát volt. A Muravidékhez hasonló méretű területen jelentősebb arányú magyar lakosság csak a tájegység központjában, Csáktornyan, valamint egy-két nagyobb településen élt.² E tanulmányban a Muraközzel mélyrehatóan nem foglalkozunk, e tájegységre vonatkozóan csupán néhány, a Muravidék helyzete szempontjából fontos eseményre, összefüggésre utalunk.

Az első világháború előtti években, a gazdaságilag fejletlen délnyugat-magyarországi peremvidék sajátosságaiból adódóan, a muravidéki szlovénoknál alacsony volt az értelmiségiek aránya. A 19. század utolsó harmadától e jelenség az intenzív kivándorlással is összefüggött, amely a szlovén nemzetiség körében magasabb volt a Zala és Vas megyék átlagánál. A kedvelt értelmiségi orientáltságot a papi pálya jelentette; a felekezeti arányoknak megfelelően a római katolikus papból volt több, de evangélikus lelkész is akadt néhány. Képzésük magyarországi intézményekben zajlott, ezért a szlovén származású

1 Göncz 2001, 8–10.

2 Göncz 2020, 36–38.

papság többsége magyar érzelmű volt.³ A 19. század végén Ivanóczy Ferenc (eredeti családi neve Kodila volt)⁴ római katolikus esperes körül kialakult egy szlovén érzelmű papcsoport, akik felléptek az 1880-as évektől jelentkező magyarosító intézkedések ellen. A szombathelyi püspökségtől, amelynek hatáskörébe a Muravidék teljes területe tartozott, a szlovén nyelv használatát követelték a vallás, az oktatás és a művelődés terén. Ivanóczy határozottan érvelt a szlovén nyelvi értékek mellett, de nem vallott radikális nézeteket. A vidékre jellemző nyelvi, nemzeti és vallási többszínűséget tisztelte, és – írásai alapján – a magyar állam iránt lojális volt. A vonzáskörébe tartozó papok közül néhányan radikálisabb álláspontot képviseltek a Mura mentén élő szlovénok jövőjét illetően, amit befolyásolt, hogy ők később, az első világháború végén, valamint az azt követő válságos hónapokban fejtették ki álláspontjukat (Ivanóczy már a háború előtt elhunyt).⁵ Legjelentősebb tanítványa idősebb Klekl Jožef volt, aki az első világháborút követő időszak egyik meghatározó muravidéki egyéniségének tekinthető. A szlovén származású római katolikus papok között voltak olyanok is, akik ugyan ragaszkodtak a tájegységre jellemző szlovén nyelvjáráshoz, azonban állami hovatartozás tekintetében Magyarország mellett kardoskodtak. Ezek közül fontos szerepet töltött be Szlepecz János muraszombati esperes-plébános, akit később, a vidék Magyarországtól való elcsatolása után Mikes János szombathelyi megyés püspök a Muravidék egyik püspöki helynökének nevezett ki. Hatásköre a muraszombati esperességre terjedt ki. A másik püspöki helynök, Strausz Flórián esperes-plébános (aki magyar származású volt) az alsólendvai esperességi kerületben töltött be 1923-ig hasonló tisztséget.⁶

3 Sinkovich 1898, 392.

4 A tanulmányban előforduló személyek nevét, tekintet nélkül a nemzeti és nyelvi kötődésre, a magyar nyelvtani szabályok szerint írjuk: először a családi nevet, majd utána a keresztnévet.

5 Ivanóczy 1996, 41–42.

6 SZEL Püspöki körlevelek 1919-ben. 1919/3360. sz. határozat

A délszláv állam iránti rokonszenv erősödése

Az Osztrák–Magyar Monarchia sorsa 1918 nyarára, kora-őszére de facto eldőlt.⁷ A háború idején kötött (nyilvános vagy titkos) szerződések, egyezségek és megállapodások a Muravidék területét közvetlenül nem érintették. Jelentősebb Magyarország-ellenes hangulat sem volt tapasztalható 1918 utolsó hónapjaiban a Mura mentén élő szlovén lakosság körében.⁸ A „Májusi nyilatkozat” néven ismert, a délszláv népek egy, a Monarchia keretében létrehozott tagállamba történő csatlakozásának 1917-ben létrejött „kiáltványát” több muravidéki szlovén származású pap ismerte (néhány személy alá is írta)⁹, valamint a Klekl Jožef római katolikus plébános által szerkesztett hetilapban, a szlovén nyelvjárásban írott Novinében 1918 őszén találkozunk a délszláv (és szlovén) egyesülés iránti rokonszennel, azonban a lakosság döntő többségére mindennek nem volt nagyobb hatása¹⁰. Az 1848-as szlovén nemzeti programból és a pánszlávizmus eszméjéből táplálkozó, a Monarchiával szemben kifejezett ellenszenv a tájegységen belül 1918 végéig gyenge volt. A délszláv szimpátia ébresztgetése leginkább a stájerországi oldalról érkezett. Az onnan származó Slavič Matija, a Mariborban székelő stájerországi Szlovén Nemzeti Tanács Muravidékért felelős megbízottja (később a jugoszláv küldöttség Muravidékért felelős szakértője volt a párizsi békekonferencián) 1918 szeptemberében beutazta Vas és Zala megyék szlovénok lakta településeit, és tárgyalt a szláv eszmével leginkább rokonszenvező római katolikus papokkal, ennek a későbbi események szempontjából fontos szerepe volt.¹¹

7 Romsics 2017, 390–393.

8 Kóvágó 1964, 45–47.

9 Kokolj–Horvat 1977, 277.

10 A hetilapot 1918 őszétől 1919 augusztusáig azonos nevű unokaöccse, úgyszintén római katolikus pap, ifj. Klekl Jožef nagydolányi plébános szerkesztette.

11 Slavič 1999, 246.

A háború iránti csalódottság és a fokozódó szociális bizonytalanság, valamint a visszatérhetetlenül meginduló társadalmi változások hatása a Mura mentén is érződött, ami esetenként a többségi (magyar) nemzet iránti ellenszenv formájában nyilvánult meg. A tájegység két városi rangú településén, Alsólendván és Muraszombatban a hatóság hamar felfigyelt a zsenge szlovén mozgolódásra. A potenciális nemzeti ellentét feltételezése a Stájerország irányából várt délszláv területfoglalási félelemmel párosult. A szlovén nemzeti tudat a Belatinc környéki falvakban volt a legkifejezettebb, ezért a délszláv szimpátia erősödése ott érződött leginkább. A két említett járásközpont közül a nemzetiségi arány tekintetében „szlovénebb” Muraszombat magyar érzelmű lakossága volt érzékenyebb a szlovén szárnybontogatásra (Alsólendván akkoriban a magyar lakosság abszolút többségben volt), és néhány alkalommal tapintatlanul és túlzottan durván reagált. Ilyen esemény volt az 1919. október 20-án, a Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület fennállásának 25. évfordulója alkalmából szervezett rendezvény, amelyen – a későbbi fejlemények szempontjából – károsnak minősíthető felszólalásokkal borzolták a szónokok a kedélyeket. Téves és valótlan volt az állítás, hogy „a Mura mentén nem élnek szlovénok, csak vendül beszélő magyarok”. Az akkori feszült légkörben a szlovénség cáfolása különösképpen veszélyes volt, ezt a szlovén érzelműek jogosan sértésnek minősítették. Az elhangzottakra – viszontválaszként – többen úgy válaszoltak, hogy „Mi szlovénok vagyunk. Éljen Jugoszlávia!”¹² A következő hetekben, hónapokban az esemény, negatív példaként, az elcsatolást szorgalmazó propaganda egyik meghatározó hivatkozása volt. Nehéz számokkal kifejezni, hogy az említett muraszombati esemény mennyire befolyásolta az egyre hangosabb szlovén „retorikát”, az azonban megállapítható, hogy a délszláv állam mellett agitálók körében a rendezvény után szaporodott és durvult a magyarságot lejárató szöveg. A szlovén agitálás főképpen a stájerországi oldalról ösztönözve és segítve zajlott.

A nemzeti alapú konfliktus csírája az addig nyugodt, a területi változások szempontjából majdhogynem érdektelen Mura mentén 1918 késő őszen kétségtelenül megfogant. Nemzeti jellegű ellentétek és kisebb villongások a

---

12 Uo. 36–37.

szlovén többségű településeken keletkeztek. A hangzatos stájerországi események után, amikor november második felében Marburgot (a mai Maribort) és környékét Maister Rudolf, egykori monarchiabeli őrnagy (az események után tábornoki ranggal tüntették ki) vezetésével a szlovénok elfoglalták, és a délszláv állam részévé nyilvánították, a magyar érzelmű muravidéki lakosság körében észlelhető volt némi félelem, hogy a „szerbek”, ahogy a délszláv katonai alakulatokat magyar nyelvi közegben általában nevezték, oda is behatolnak. Maisterék a maribori Nemzeti Tanáccsal együttműködve terveztek olyasmit, azonban – tekintettel az esetleges támadás bizonytalan nemzetközi fogadtatására – ódzkodtak is attól. Slavič Matija írásaiban beszámolt arról, hogy amikor az őszirózsás forradalom után lehetetlenné vált a kapcsolattartás a „magyarországi” szlovénokkal, mivel a magyar oldalon szigorúbb lett a határ ellenőrzése, fokozták a délszláv állam melletti agitációt tartalmazó röplapok készítését. A röplapokat Maister katonai repülőgéppel is szórták a muravidéki települések felett. Slavič és Maister támogatást reméltek a szlovén politikai vezetéstől a Muravidék elfoglalását illetően, azonban elvárásaik nem teljesültek. Ezalatt a magyar állami és az egyházi intézmények sem ültek teljesen tétlenül.¹³ Tekintettel a Mura menti lakosság buzgó vallási kötődésére, említést érdemel Mikes János szombathelyi megyés püspök körlevele, amelyben a megyés püspök az egyház iránti hűség mellett a „Szent István örökségének megőrzésére” ösztönözte a vidék szláv lakosságát.¹⁴

Az „őszirózsás forradalom” hatása

A késő őszi hetekben a muravidéki emberek többségét a napi szociális gondok, az értelmiséget és a hivatalnokokat pedig a Budapesten történő események érdekelték. Az „őszirózsás forradalom” hatására a Mura mentén megalakultak a nemzeti tanácsok, valamint más szervek is. Annak ellenére, hogy másutt a Kárpát-medencében akkoriban zajlott a nagyobb lélekszámú nemzetisé-

13 Uo. 200.

14 Kokolj–Horvat 1977, 278.

gek elszakadása Magyarországtól, a Muravidéken 1918-ban alakult nemzeti tanácsok közül egyik sem jött létre nemzeti alapon, és programjaikban sem volt észlelhető nagyobb szimpátia más állam iránt. A muraszombati Nemzeti Tanácsot Schömen Lajos¹⁵ vezette, helyettese Hartner Géza nagybirtokos, korábbi országgyűlési képviselő volt.¹⁶ Alsólendván a Nemzeti Tanács első elnöke Józsa Fábián járásorvos volt.¹⁷ Amikor 1918. október végén létrejött az addigi Monarchia területén élő szlovénok, horvátok és szerbek állama, amely 1918. december 1-én egyesült a Karadordevi család vezette Szerb Királysággal, a Muravidék területe nem volt az új állam része. Károlyi Mihály és Francois Franchet d'Espèrey antanttábornok novemberi belgrádi találkozója, valamint a november 13-án aláírt „belgrádi konvenció” a Dunántúl délnyugati szakaszán a demarkációs vonalat a Dráva folyónál állapította meg. Addig kellett a magyar hadseregnek kiüríteni a térséget.¹⁸ A horvát politikusok a Muraközt ennek ellenére délszláv (horvát) érdekszférának tekintették,¹⁹ azonban az alsólendvai és a muraszombati, valamint a szentgotthárdi járások szlovénok lakta részének elcsatolásáról csak a regionális jellegű stájervideki nemzeti tanácsban tettek említést, magasabb szinten arról akkor még nem volt szó. A Muraközben más volt a helyzet, ott néhány héttel később állandósult a délszláv megszállás.

A maribori (stájervideki) Szlovén Nemzeti Tanács 1918. november 3-án a stájerországi Ljutomer (Luttenberg) városban nagygyűlést szervezett, ahol a zsiszekszeri Cigan Jožef felolvasta a Mura bal partján élő szlovénok csatlakozási nyilatkozatát a délszláv államhoz. A nyilatkozat szövegét a szlovén nemzeti egyesülés jeles muravidéki támogatója, Klekl Jožef nyugalmazott cserencsói plébános fogalmazta meg. Ő küldte el Cigant Ljutomerba, valamint később, december 26-án a hasonló jellegű regedei (Radkersburg) találkozóra is.²⁰ Az utóbbin Maister tábornok kijelentette, hogy a Murától északra eső területeket

15 Több iratban és forrásban a név Sömen Lajos formában szerepel.

16 MNL VaML. Muraszombati járás közigazgatási iratai 1920. 946.

17 Nagy 1925, 8.

18 Romsics 2017, 393.

19 Križan 2019, 19–22.

20 MNL VaML. XIV.10. 227–230.

katonailag megszállja, mivel úgy vélte, hogy „a szlovén terület az új délszláv államban akkora lesz, amekkorát hadsereggel elfoglalunk”. Mégsem került erre sor, mert egy váratlan horvát katonai „akció” megakadályozta.²¹ A muravidéki szlovén közösség nevében kinyilvánított ljutomeri és regedei álláspontok viszonylag szűk csoport véleményét fejezték ki, többségi muravidéki szlovén véleménynek tehát nem tekinthetők. A muravidékiek jelenléte az említett rendezvényeken ennek ellenére fontos volt. Klekl és a stájerországi szervezők tisztában voltak vele, hogy bármilyen lesz is később a vidék hovatartozására vonatkozó döntés, radikális lépésekkel lehet csak eredményeket remélni. Az említett események, valamint a bizonytalan magyar belpolitikai helyzet következményeként a muravidéki szlovénok hangulata gyorsan változott. A nemegyszer egymásnak ellentmondó hírek és tervek közepette könnyen befolyásolható volt a lakosság. A frontokról szervezetlenül hazatérő, elkeseredett és kiábrándult katonák is hatottak a lakosságra. Többen rokonszenvet tanúsítottak az új délszláv állam iránt, akik közül Jerič Ivan (később ő is római katolikus pap lett) külön említhető, mivel a következő hónapokban az események egyik fontos szereplője és a Muravidék Magyarországtól való elcsatolásnak elkötelezett támogatója volt.²²

November elején az alsólendvai járás területén az egymást követő garázdálkodások miatt nagyon feszült volt a hangulat. A háborúból hazaérkező, zömében délszláv származású katonák rendbontásra hajlamos helyi elemekkel szövetkezve, a horvátországi „zöld káder” mintájára, a Mura mentén is gyűjtogattak, valamint kifosztották a boltokat. A rendbontás a Muraközben erőteljes volt, majd onnan Alsólendvára és a járás nagyobb településeire is áttért. Kecskeméthy Albert, az alsólendvai nemzetőrség parancsnoka november 5-én jelentette Zalaegerszegre, hogy a Mura hídja veszélyben van, ezért 20 fővel megerősítette az őrséget. Közben Kolbenschlag Béla zalai alispán további katonai erősítéssel a helyszínre sietett. Ennek ellenére több muravidéki településen garázdálkodásra került sor. Belatincon felgyűjtották a Zichy-kastélyt, Alsólendván, Palinán és Cserencsócon zsidó származású kereskedők boltjait

21 Slavič 1999, 200.

22 Jerič 2000, 40–44.

törték föl, Dobronakon és Murabaráton a körjegyzőségek épületében fosztogattak. A murabaráti (Bratonci) jegyző jelentése szerint a faluban 150 felfegyverzett, kézigránátokkal felszerelt ellenséges katona volt, akik közül egy csoport fosztogatott. Jerič Ivan szerint, aki állítólag személyesen megakadályozott egy betörést Belatincon, azoknak a zavargásoknak nem nemzeti, hanem szociális okai voltak, a valóság azonban az volt (erre Kolbenschlag alispán is utalt beszámolóiban), hogy nemzetiségi vidéken, amilyen a Muraköz és a Muravidék volt, a kettő – a nemzeti és a szociális motívum – párosult. Az elkövetők gyakran nyúltak az orosz forradalomban tapasztalt anarchista eszközökhöz. A zalai főispán a belügyminiszter jóváhagyásával statáriumot vezetett be, amelynek a Muraközben különösképpen drasztikus következményei voltak. A rendbontási hullámot, amely a Vas megyei területre nem terjedt át, néhány nap múlva megfékeztek. Az akkorra felállított nemzetőrségek beavatkozása több helyen sikeres volt, másutt a kormány által kiküldött rendfenntartó alakulatok vetettek véget a garázdálkodásoknak. A megtorlás esetenként túlzottan durva volt, és nem mindig a főkolomposokat sújtotta a büntetés.²³

A szlovén nemzeti alapú vármegye terve és az első délszláv megszállás

A Mura mente délszláv királysághoz csatolása érdekében Jerič Ivan és Kühar Mihael egyéni elhatározásból 1918. december 13-án felkeresték Ljubljanában Pogačnik Josipot, a szlovén tartományi kormány elnökét, aki a munkatársai-val tőlük kapott információt arról, hogy a Murától keletre is élnek szlovénok. Švabič ezredessel, a szávai hadtest parancsnokával is találkoztak, és arra kérték, hogy a jugoszláv csapatok szállják meg a Muravidéket. A szlovén hivatalos szervek semmilyen ígéretet nem tettek, ez pedig nagy csalódás volt számukra.²⁴ Az esemény bizonyítja, hogy 1918 végén a Muravidék délszláv államhoz csatolása

23 MNL ZML. IV. 404. Zala vármegye alispánjának iratai 1918. 38002. 1.

24 Jerič 2000, 50–52.

nem szerepelt a jugoszláv és a szlovén vezetők tervében; erre a területre akkor még nem formáltak igényt. Kivételt, amint már említettük, a maribori Nemzeti Tanács és Maister érdeklődése jelentett.

A nemzeti kisebbségek elszakadásával szembesülve, az ország elleni támadások és az antant kétségbeejtő követeléseinek a szorításában, a magyar kormány 1918 végén jelentős engedményeket tett a nemzeti kisebbségeknek. Jászi Oszkár miniszter a nemzeti alapú önkormányzatiság felajánlásában látott még némi reményt, és a terveikben a kis lélekszámú vasi és zalai szlovén kisebbségről sem feledkeztek meg. A kormány részéről Obál Bélát, muravidéki származású eperjesi jogakadémiai tanárt küldték terepszemlére. A hasonló feladatokkal megbízott Weisz Konráddal szemben Jászi Obál Bélát támogatta a „szlovén kormánybiztos” kinevezésnél, ezért később az ő feladata volt a „vendekkel tervezett megállapodás” lebonyolítása.²⁵ Még Obál kormány megbízotti küldetése idején, az ő közreműködése eredményeként, az 1918. december 1-jei bagonyai gyűlésen elfogadtak egy határozatot, amellyel nemzeti alapú önkormányzatiságot követeltek a közigazgatás, a vallás és az oktatás terén. Másnap a muraszombati nagygyűlésen a bagonyai határozat hatására fogalmazódott meg Mura megye létrehozásának a terve, ennek keretében a Vas és Zala megyei szlovénok egységes vármegyében tömörültek volna.

A muraszombati népgyűlés határozata – egyebek mellett – kimondta: „Mi, muravidéki vendek, 1000 évig híven kitartottunk a magyar állam mellett. Most amidőn a wilsoni elvek alapján teljes önrendelkezési jogot nyertünk, nem akarunk elszakadni a magyar államtól, de önrendelkezési jogunkkal élni kívánunk. Egyben azonban érdekeinknek berendezkedni is akarunk. Eddig különböző megyékhez voltunk csatolva. De mindegyiknek mostoha gyermekei voltunk. Rólunk csak másodsorban gondoskodtak, sőt gyakran meg is feledkeztek. Ezért első és alapvető követelésünk, hogy minket Vas és Zala megyei vendeket, kik mintegy kétszáz községben élünk a Murától a Rábáig, egy megyében egyesítsenek. Ez legyen a Muramegye. Muraszombat legyen a megyeszékhely. Itt

25 MNL OL. K 40 Miniszterelnökségi levéltár – Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter. Szám nélkül 1919 – XII. 47., 1918 – XII tétel 587., 637.

legyenek a mi anyanyelvi közigazgatási hatóságaink, bíróságaink, tanfelügyelőségünk stb. Állami támogatást kérünk, hogy polgári iskolánkat leányiskolával kibővíthessük, teljes középiskolává kifejleszthessük, ipari és mezőgazdasági szakiskolákat állíthassunk, vasutunkat jobban kiépíthessük, a fővonalakba bekapcsolhassuk, gyárat alapíthassunk, hogy elhanyagolt Vendvidékünk és népünk gazdaságilag és kultúrájában emelkedjen...”²⁶

A magyar kormány hajlott az egyezésre, ezért Jászi Oszkár miniszter javaslatot terjesztett a belügyminiszter elé, hogy Muraszombat központtal „Vend Vármegyét” hozzanak létre. A javaslatot a Minisztertanács 1918. december 11-én elfogadta, és másnap, december 12-én, amint már utaltunk arra, kinevezte Obál Bélát szlovén kormánybiztosnak. Az új, nemzeti alapú vármegye létrehozásának a bejelentését és megszervezését Obál népgyűléseken kívánta népszerűsíteni és véglegesíteni. Azonban hamar kiderült, hogy a „szlovén” vármegye akkorra már a Mura menti szlovénok körében nem volt mindenkinek elegendő. Másrészt a következő napok eseményei is hátráltatták a „Vend Vármegye” gyakorlati szervezését. A „Muramegye” név átkeresztelése „Vend megyére” úgyszintén ellentmondást idézett elő. A szlovén kisebbségi jogok korlátozását követelők támogatták, a szlovén érzelműek pedig érvként felrőtták, hogy „ez is bizonyítja, hogy a magyar kormány nem gondolja komolyan a szlovén nemzeti alapú megyét”.²⁷

A karácsonyi ünnepek 1918-ban a Mura mentén nem teltek békésen. A magyar hadügyminisztériumban december 23-án tudomást szereztek 6 délszláv katonavonatról indításáról a Muraközbe, amely gyalogsággal, valamint géppuskákkal és ágyúkkal volt felszerelve. Mivel a magyar hadvezetés nem lépett, december 24-én a délszlávok szinte ellenállás nélkül megszállták Csáktornyát. A Muraköz megszállásának hírére Hamburger Jenő nagykanizsai kormánybiztos sajtóosan rendelkezett. A december közepén Ferenczi főhadnagy vezetésével a határvédelem megerősítése céljából Alsólendvára érkezett katonaságot fel szólította a város elhagyására, így az védelem nélkül maradt.²⁸ A Muraközbe

26 Uo. 1918 – XII tétel. 827.

27 Göncz 2001, 36–37.

28 Göncz 2001, 36–37.

behatoló délszláv katonai alakulatok egy túlnyomórészt horvátokból és dalmát tengerészekből álló csoportja kihasználta a helyzetet, és december 25-én, karácsony napján Jurišić százados vezetésével bevonult a városba. December 28-án Muraszombatot is ellenállás nélkül elfoglalták.²⁹ A Vas megye területére történő behatolást egyesek azzal magyarázták, hogy arra az akkoriban gyakran emlegetett „szláv korridor” miatt került sor. A nyugati és a déli szlávok újonnan alakult államai között stratégiai és politikai célból, valamint a szorosabb gazdasági együttműködés érdekében, és az ott élő nagyszámú horvát ajkú népesség felkarolása miatt, Masaryk és a többi vezető szláv politikus „folyosót” kívánt létesíteni, amelyet a nyugat-magyarországi megyék területéből terveztek kiszakítani. A korridor, amely végül nem jött létre, a Muravidék mai területét is bekebelezte volna.³⁰

A Jurišić-féle katonai akció sem a jugoszláv, sem a szlovén politikai és katonai vezetéssel nem volt egyeztetve, a horvátok azonban tudtak róla. A szlovénok számára meglepetést okozó esemény miatt mondott le Maister tábornok a Muravidék megszállásának korábban említett tervéről. A helyzet kiéleződését fokozta, hogy a horvátok és a szlovénok között (szlovén viszonylatban ez a stájervidéki szlovén nemzeti tanácsot jelentette) vita volt a Muravidék hovatartozásáról, mivel azt mindkét fél a saját érdekszférájának tekintette.³¹ Egyébként nem a Jurišić-féle katonai akció volt a délszlávok első Murán túli portyázása. Azt megelőzte Alsóbeszterce megszállása, amire a csupán néhány főből álló magyar őrség erőtlensége adott lehetőséget. Godina Jožef egykori monarchiabeli hadnagy alsóbesztercei lakosként a terep kiváló ismerője volt. Ő már december 24-én átsegítette a Muraközéből az egyik kis létszámú délszláv csapatot a Murán. Mivel semmilyen ellenállást nem tapasztalt, december 25-én közölte a cserencsói és a közép-besztercei falubírókkal, hogy településeiket elfoglalták a jugoszlávok. A délszláv katonai alakulatok közötti koordináció hiánya miatt további előnyomulásra azonban nem került sor.³²

29 MNL OL. K 40 Miniszterelnökségi levéltár – Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter. 1919-VIII. 62.

30 Kővágó 1964, 138–139.

31 Slavič 1999, 200–201.

32 Uo. 248–251.

A magyar kormány már közvetlenül a muraközi katonai akció után tiltakozó jegyzéket nyújtott át d'Espèrey tábornoknak, az antant regionális katonai parancsnokának. Még mielőtt arra válasz érkezett volna, megtörtént Alsólendva elfoglalása. Belgrád nem vállalt felelősséget a Mura bal partján törtétekért, ezért a magyar hadügyminisztérium parancsot adott a megszállt területeknek a Mura vonaláig való visszafoglalására.³³ A hadműveletben egy karhatalmi zászlóalj vett részt Perneczky Jenő százados vezetésével, és 1919. január 2-áról 3-ára virradó éjjel visszafoglalták Muraszombatot, míg Alsólendvát és Belatincot a horvát osztagok ellenállás nélkül feladták. Az említett ütközet „muraszombati csata” néven marad meg a helyiek emlékezetében. A Muravidék egész területe 1919. január 3-án ismét magyar fennhatóság alá került.³⁴ Arra a napra tűzték ki Muraszombatban a szlovén nemzeti tanács magalakítását, azonban a magyar katonai beavatkozást követően arra de facto nem került sor. Slavič úgy fogalmazott, hogy Sever Božidar vezetésével Muraszombatban megalakult a szlovén nemzeti tanács, ezt azonban bizonyíték nem támasztja alá.³⁵ A délszlávok távozása után Alsólendvára Nusál Béla százados, Sztarzsinszky István főhadnagy, Paller Endre géppuskás főhadnagy és Zob Péter hadnagy vezetésével vonultak be a magyar katonai alakulatok, majd a határvédelem megerősítése céljából valamivel később Babits Kálmán őrnagy vezetésével a soproni kilences Nádasdy-huszárok egy százada követte őket, valamint 1919. január 8-án tüzérek érkeztek Bergmann Gyula századossal az élen, akik 6 darab 100 mm-es ágyúval rendelkeztek. Az Alsólendva és környéke határvédelmi katonai különítményének a parancsnoka Schöffl Rezső őrnagy lett.³⁶

A téli hónapokban korrekt viszony alakult ki a határvédelmi feladatokat ellátó alsólendvai katonai különítmény és a Mura folyó jobb partján állomásozó jugoszláv csapatok között, és ez a zalai szakaszon a Tanácsköztársaság létrejöt-

33 Fogarassy 1985–1986, 537–539.

34 Kokolj–Horvat 1977, 280.

35 AS-60. Prekmurje IV. skatla (31). Božidar Sever 1919. október 22-ei levele a muravidéki kormánybiztosnak (nincs külön száma, sem jelzete, egy 1920. december 2-án küldött iratcsomóban található) 13428/1920.; Kővágó 1964, 137–138.; Slavič 1999, 38., 251., 253.; Jerič 2000, 56.

36 Nagy 1925, 12.

téig nem változott. Kolbenschlag alispán kezdeményezésére ott két alkalommal is tárgyaltak a magyar és a délszláv fél polgári és katonai képviselői.³⁷ Arról hallgatólagos egyesség született (bár azt a magyar kormány nem erősítette meg), hogy a Muraköz elfoglalása után a Dráváról a Murára helyeződött át a demarkációs vonal. Perko Dragutin alezredes, Muraköz katonai parancsnoka kijelentette, hogy a jugoszláv csapatoknak nincs felhatalmazása a Muravidék területére behatolni, és arra is utalt, hogy a karácsonykor Alsólendvát megszálló csapatok tisztjeit megbüntették.³⁸ A Vas megyei részen, amely nem volt a Muraközzel határos, bizonytalanabb volt a helyzet. Vashidegkútról (Cankova) csak január 10-én sikerült a jugoszlávokat kiebrudalni. A belügyminisztérium részéről kiküldött magyar agitátorok arról jelentettek, hogy a muraszombati járás nyugati, stájer határ menti településeiben „a jugoszlávok nagy agitációt fejtettek ki,” és emiatt a közhangulat ott nagyon megváltozott.³⁹ A budapesti nemzetőrzászlóalj visszarendelése után Muraszombatban csak két század maradt, annak ellenére, hogy a hírszerzés folyamatosan a Radkersburg–Radein–Ráckanizsa irányból készülődő délszláv mozgolódásra figyelmeztetett. Nagyobb támadásra azonban a határvédelmi parancsnokság jelentése szerint márciusig ott sem került sor; február 18-án éjszaka volt erre kísérlet Vashidegkútnál, azonban a Kucsnica patakon átkelni szándékozó jugoszláv járőrökkel a magyar járőralakulat megütközött, majd viaszorította őket.⁴⁰ Egy hónappal később, március 16-án egy kb. százhusz fős jugoszláv katonai csoport úgyszintén Vashidegkútnál megtámadta a magyar őrséget. Ezt a magyar határőrségi alakulatok akkor is sikeresen visszaverték.⁴¹

37 MNL ZML. IV.402.a. Zala vármegye alispánjának iratai. 1919. 3058. 1.

38 A szerbek és Zala megye. Zalai Hírlap. 1919. január 27. 1–2., Tárgyalásaink Jugoszlávia megbízottaival. Muraszombat és Vidéke. 1919. február 2. 2.

39 MNL OL. K 40 Miniszterelnökségi levéltár – Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter. Szám nélkül (vegyes iratok) 1919 – XII. 92–93.

40 Uo. 1919 – XII. 95.

41 Jugoszláv orvttámadás. Zala, 1919. március 19. 2.

Szlovén autonómiatervezetek

A muravidéki szlovénok körében a nemzeti alapú önkormányzatiság első körvonalai a már említett bagonyai és muraszombati gyűléseken megfogalmazódtak. Az ismertetett fejlemények után Obál Béla kormánybiztos 1919. január első felében közzétette a „Vend-vármegye” létrehozására vonatkozó javaslatát. Az elképzelés értelmében a „szlovén megyében” három járást terveztek: a felsőlendvait és a muraszombatit a vasi részen, valamint a Zala megyei szlovénok lakta területen a belatincit (az alsólendvai járás szlovénok lakta része, amely 1919 márciusában jött létre). Tervét, amint már említettük, Obál népgyűlésen kívánta elfogadtatni, amelynek megszervezéséhez főképpen a szlovén származású papság támogatását kérte. Többen ígéretet tettek arra, köztük id. Klekl Jožef is, aki azonban négy szlovén érzelmű plébános társaságában 1919. január 14-én egy radikálisabb szlovén autonómiajavaslatot készített. Amikor január 19-én a Belatincon megtartott népgyűlésen, amelyen az önálló belatinci járás létrehozásról is tárgyaltak (ennek létrejöttéről a Zala megyei törvényhatóságú közgyűlés, majd a belügyminiszter már az első világháború előtt határoztak, azonban a végső döntés eltolódott), a Vend vármegye ügye is szóba került, és az időközben kibontakozó fejlemények miatt Obál számára az összejövétel sikertelen volt. Azokban a hetekben tovább változott a lakosság hangulata, és Belatincon már olyan követelések is elhangzottak, hogy a Mura menti szlovénok az új délszláv államhoz csatlakozzanak. Nem támogatta azt a teljes szlovén ajkú lakosság, azonban a „Vend vármegye” elképzelés de facto alulmaradt a Klekl plébános javasolta autonómiatervezettel szemben.⁴²

Klekl autonómia-javaslatja egyrészt nemzeti alapú autonómiát követelt, másrészt két lehetőség szerepelt benne a Mura mente hovatarozását illetően. Szövegezői úgy fogalmaztak, hogy „akár Magyarország része marad a Muravidék, akár a békekonferencia a délszláv államnak ítéli, autonóm státus illeti meg”. A javaslatban valamennyi Mura és Rába mentén élő szlovén egyesítését

42 Kóvágó 1964, 142–144., Göncz 2001, 43–44., Kokolj–Horvat 1977, 280.

tűzték ki célul, Slovenska krajina („Szlovén Vidék”) néven, Muraszombat székhellyel, beleértve olyan településeket is, ahol a magyarság abszolút többségben élt, mint például Alsólendva és Szentgotthárd. A javaslat arról is rendelkezett, hogy a szlovénok szempontjából valamennyi fontos kérdésről az autonóm intézmény saját szervei döntenek, a Magyarországgal való közös ügyeket pedig „közös szervek” bonyolítsák le (állampolgárság, civil és büntetőjogi törvénykezés, gazdaság, közlekedés és szociálpolitika). Azt is előírták, hogy a hivatalokban, iskolákban és közintézményekben a hivatalos nyelv a szlovén lesz, a helytelen „vend” nevet mindenütt a „szlovén” kifejezéssel helyettesítsék. Az ún. Slovenska krajina területén az állam szlovén tannyelvű gimnáziumot, tanítóképzőt, gazdasági jellegű szakiskolát és leányliceumot, valamint Alsólendván szlovén iskolát lett volna köteles alapítani. Mivel római katolikus körben született a javaslat, azt is követelték, hogy az autonóm területen veszítse hatályát minden törvény, amely kizárja a hittanoktatást, és amely lehetővé teszi az egyházi vagyon eltulajdonítását vagy állami tulajdonba kerülését az illetékes egyházi szervek előzetes engedélye nélkül, valamint amely az egyháztól megvonja a jogot saját iskolái működtetésétől. Szlovén nemzetiségű káplánok alkalmazását is sürgették a magyar plébániákon.⁴³

Mivel a Klekl nevéhez fűződő autonómiatervben az akkor abszolút magyar többségű Alsólendvát és a magyarok lakta környékét is annak a területéhez sorolták (ennek mindenekelőtt gazdasági okai voltak), a kezdeményezés óriási felháborodást keltett a városban és szűkebb környékén. A képviselő-testület rendkívüli ülésen erélyesen tiltakozott a javaslat ellen, és erről a kormányt is tájékoztatták, valamint háromtagú bizottságot neveztek ki az ellenvéleményt tartalmazó memorandum kidolgozására.⁴⁴

A Klekl-féle javaslat szempontjából Vas megyében is jól jött volna a támogatottság, ezért Klekl felkérte ottani római katolikus papokat, hogy csatlakozzanak a megjelentetett szöveghez. A kezdeményezés nem járt sikerrel, mert Vas

43 Klekl Jožef: Načrt ali plan autonomije, šteroga je spravišče slovenskih duhovnikov, Zaladske županije, 14. jan. 1919. leta, ednoglasno sprijalo. Novine, 1919. februar 9. 1–2.

44 Vend veszedelem fenyegeti Alsólendvát és vidékét. Az alsólendvaiak tiltakozása. Zalai Hírlap, 1919. február 13. 1.

megyéből csupán néhány pap vállalkozott erre⁴⁵. A vallási jellegű rendelkezések miatt a terv a szombathelyi egyházmegye érdeklődését is felkeltette. Mikes János szombathelyi megyés püspök 1919. február első napjaiban a Muravidékre utazott. A püspök fogadtatása településenként eltérő volt, ez tükrözte a korabeli hangulatot. Muraszombatban és Csendlakon a többség azt hangoztatta, hogy jövőjét Magyarország keretében képzeli el. Ott csupán a szlovén nyelvű oktatást kérték Mikestől az iskolák alsó tagozataiban. Cserencsócon azonban „Éljen Jugoszlávia” kiáltásokkal fogadták a püspököt. Belatincon és Tornisán a helybeli plébánosok – tartva az esetleges lázongásoktól és durvaságoktól – arra kérték a megyés püspököt, hogy a tervezett találkozásokra ne kerüljön sor. Ezt a püspök figyelembe vette, és Belatinca el sem látogatott.⁴⁶

Némethy Vilmos, alsólendvai ügyvéd és szűk csoportja úgyszintén készített egy hiányosnak minősíthető autonómiatervezetet, amely csupán a szlovénok nyelvi jogaira tért ki. A Tkálecz Vilmos, Obál kormánybiztos meghatározó embere körül csoportosulók pedig olyan megoldáson fáradoztak, amely a korábbi „vend vármegye” tervének egyes részeit tartalmazta. Az utóbbihoz az alakuló Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének képviselőit kívánták megnyerni.⁴⁷ Támogatás azonban részükről nem érkezett, a tiltakozást kifejező levelükben csupán néhány kulturális jellegű engedményt emlegettek. A felsorolt autonómiatervek közül a magyar kormány leginkább a Klekl nevéhez fűződővel foglalkozott. Obál ösztönzésére Berinkey Dénes miniszterelnök 1919. február 12-re hívta meg Budapestre a Mura mentére vonatkozó autonómiatervek elkészítőit. A tárgyalásokról Klekl távolmaradt, mivel – amint a budapesti tárgyaláson részt vevő egyik meghatalmazottja visszaemlékezéséből tudjuk – ő már akkor egyértelműen a Muravidék Magyarországtól való elcsatolását támogatta.⁴⁸ Az „egyeztető találkozó” alapján Obál egy kompromisszumos tervet készített, amelynek rendelkezései között a Klekl-javaslat több fontos követelése szerepelt. Eltérést a két szöveg között az képezett, hogy Obál új javaslatából az egyházi

45 Zsiga 1996, 60.

46 Püspöklátogatás. Muraszombat és Vidéke, 1919. február 2. 4.

47 Göncz 2001, 47–48.

48 PAM. Zbirka „Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem”. Janez Edšidt 1927. február 3-ai visszaemlékezése. SI_PAM/1961. 105., Jerič 2000, 66–67.

kérdésekre vonatkozó követelések kimaradtak, valamint az autonóm terület szigorúan a szlovénok lakta településekre vonatkozott. Az új Obál-javaslat tartalmazta a szlovén közösség önrendelkezési jogát, a közösség legfelső képviselői szerve, valamint a kormányzóság és a szlovén minisztérium létrehozását. Az ún. közös ügyeket elkülönítette az autonóm terület szerveinek hatáskörétől.⁴⁹

Az 1919-es év első hónapjaiban a szlovén autonómiatervek legnagyobb ellenzőit Muraszombatban találjuk (leszámítva az említett alsólendvai tiltakozást a magyar települések besorolása miatt a Klekl-javaslatba). A szociáldemokrata párt helyi szervezete február 16-i alakuló gyűlésén kimondták, hogy mindennemű autonómiatörekvéstől elzárkóznak, mert a térség jövőjét Magyarország keretében képzelik el. Választási propagandának tekinthető a szlovén nyelv ellen kinyilvánított ellenszenv, ami az összejövetelen gyakran sértegetésbe torkollt, és igencsak ingerelte a Mura menti szlovén lakosság akkorra már elég megváltozott érzésvilágát. A durva felszólalásokra Obál kormánybiztos is reagált. A muraszombati szociáldemokratákhoz intézett levelében leszögezte, hogy a magyar kormány az ún. wilsoni elvek értelmében kötött fegyverszünetet, ezért a Magyarország területén élő kisebbségeknek autonómiát kívánnak biztosítani.⁵⁰ A következő hetek magyar belpolitikai eseményei azonban nagy változásokkal jártak (a tanácskormány nemzetiségi kérdésekkel mélyrehatóan nem foglalkozott), valamint a már üléselő békekonferencián is konkrétan felvetődött a Muravidék kérdése, ami a Mura mentére vonatkozó autonómiatervnek nem kedvezett.

Március elején a Mura mente bizonyos részein már nagyon erős volt a jugoszláv állam iránti szimpátia. A korábbi hetek eseményei, az agresszív délszláv agitáció – és nem utolsósorban a kilátástalan magyarországi helyzet és a belpolitikai problémák – megváltoztatták a szlovénok bizonyos részének a véleményét. A Párizsból érkező hírek hatására a helyi lakosság további megnyerése céljából március elején egy muravidéki küldöttség Belgrádba utazott, hogy a délszláv királyság vezetőivel ismertesse a „tényleges” helyzetet.⁵¹ A küldöttség pozitív viszhangra talált a jugoszláv fővárosban, miután széles körű magyarelles agitáció

49 MNL OL. K 26 Miniszterelnöki iratok 1919. XXII. 1429.

50 Göncz 2001, 48–49.

51 Slavič 1999, 255 – 256.

vette kezdetét a Muravidéken. Napvilágot látott egy muravidéki szlovén nyelvjárásban íródott, a belgrádi kormány által jóváhagyott, valamint annak a pecsétjével készült felhívás, amelyet röplapként terjesztettek. Hosszú szövegben tájékoztatták a lakosságot, hogy mire számíthatnak a délszláv államban, de elsősorban Magyarország lejáratása volt a felhívás fókuszában. A Vajdaságban már korábban alkalmazott szerb magyarellenes vélemény köszönt vissza a szövegből, amelyben egyebek mellett a következő szerepelt: „... a háború idején a magyarok hajtották végre a legnagyobb szörnyűségeket. Ahol csak megfordultak, ott raboltak, gyűjtögettek és gyilkoltak. Mindezért milliárdos kártérítést kell fizetniük. A háborús ország adóssága 37 milliárd. Mivel a magyarok nem lesznek egyedül képesek azt törleszteni, megpróbálják nyerni a nemzetiségeket is, amelyeket eddig rabigában tartottak, hogy egyesüljenek Magyarországgal. A magyarok utolsó reménye ti vagytok, muravidéki szlovénok, hogy segítsétek fizetni az óriási adósságot és kártérítést. Ne higgyetek ezeknek a fizetett csalóknak, fogjatok össze, ahogy megtették ezt a magyarok által elnyomott más népek, és testvéreitekkel karöltve, a független, demokratikus jugoszláv állam keretében egyesüljete⁵².”

A Tanácsköztársaság időszaka és két fontos Mura menti esemény: az „alsólendvai ellenforradalom” és a „Mura Köztársaság”

Miután a kommunista puccsot követően 1919. március 21-én létrejött a Tanácsköztársaság, annak megyei és helyi szervei a nyugati országrészben is megalkultak. Vas megyében a tanács élére, annak titkáráként Gyulai Emil került, a megyei direktóriumnak – Heuer Kálmán és Kováts József mellett – Obál Béla is a tagja lett. A szombathelyi megyeházán tartott 1919. március 23-ai népgyűlésen Obált közfelkiáltással a megye népbiztosának is „kinevezték”.⁵³ A járásokba

52 PAM. Zbirka „Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem”. Prekmurski Slovenci. SI_PAM/1961. 10/348.

53 MNL VaML. XVI-1.b/1 Vas Vármegeye Direktórium. Általános iratok 1919. 94–95.

népbiztoshelyetteseket neveztek ki; az ún. „vendvidéki” járásban Tkálec Vilmos lett a népbiztoshelyettes.⁵⁴ Kővágó László szerint a „proletárdiktatúra Vas megyei hatalmi szerve módosult”, szerinte az szociáldemokrata–polgári radikális szövetségként alakult meg, amelynek keretében Obál Béla „játszott vezető szerepet”. Ő lett a politikai és nemzetiségi ügyek osztályának a vezetője.⁵⁵ A szlovénok lakta területen működő Vendvidéki Kormánybiztosság hatáskörébe 114 muraszombati járási és 14 szentgotthárdi járási település tartozott, valamint 28 falu Zala megyéből, az újonnan alapított belatinci járásból.⁵⁶

A Vendvidéki Direktórium (a pecsétjén is ez a megnevezés olvasható) agilisán kezdte tevékenységét. Már március 21-én értesítette a zalaegerszegi, szentgotthárdi és alsólendvai direktóriumot a megalakulásáról, és hogy „átvették a Vendvidék kormányzatát”. A direktórium hatáskörébe tartozó területen a fegyvereket elkobozták, valamint pénzügyi biztosokat rendeltek a pénztintézetekhez (a muraszombati takarékpénztárhoz és a Mezőgazdasági Bankhoz, valamint a belatinci takarékpénztárhoz). Elrendelték az ún. Vendvidék autóinak elkobzását is, valamint megalakították a forradalmi törvényszéket (Schök Samu elnökkel, Csiszár Lajos és Czipott József tagokkal, Vatty Gábor vádbiztossal és Czvetkó Lajos jegyzővel). Továbbá rendelkeztek a paraszttanácsok megalakításáról, valamint bizottságokat alapítottak a lakásügyek rendezése és a közéletbiztosítása céljából.⁵⁷

54 Uo. 251.

55 Kővágó 1964, 215.

56 A történelmi Zala megye szlovénok lakta települései egységes járási szintű szervezethez tartoztak a kérdés máris az első világháború kitörése előtt foglalkoztatta az illetékes megyei és állami hivatalokat, azonban annak tényleges megszervezése akkor elmaradt. Az 1918 késő őszi felvetődő szlovén nemzeti jellegű törekvések és követelések, amelyek az Alsólendvai járás szlovén ajkú településeiben voltak a legintenzívebbek, konkrét döntést idéztek elő. A korábbi (még a háború előtti) belügyminiszteri jóváhagyást a Belatinc környéki szlovén települések önálló járássá szervezéséről a Zala megyei Törvényhatósági Bizottság 1919. március 12-én 8257. számú határozatával tudomásul vette. Az újonnan létrejött Belatinci Járás 1919. március 15-én kezdett el formálisan működni, néhány nappal a Tanácsköztársaság létrejöttét megelőzően. A „tanácsrendszer”, majd a tájegység későbbi elcsatolása Magyarországtól az új járás tényleges működésének nem kedvezett, hiszen annak létrejöttét figyelmen kívül hagyták, ezért konkrét tevékenységet a mindössze néhány napig létező szervezeti egység nem fejthetett ki. Forrás: MNL ZML. V. 1607c. 1918. 77. doboz. 2869.

57 MNL VaML. XVI-1.b/1 Vas vármegye Direktóriuma. Általános iratok 1919 (1-800) sz.n., Kővágó 1964, 217.

A de facto Tkálec Vilmos irányította Vendvidéki Direktórium sajátos szerepkörbe került (legalábbis azt képzelte el magának), ezért teljes mértékben függetleníteni kívánta tevékenységét a szlovénok lakta járások „általános” direktóriumaitól és közigazgatási szerveitől. A megyei hatóságokkal egyenrangú státust követelt magának, ez pedig nem kis konfliktus forrása volt. Ezt a Muraszombat és Vidéke hetilapban kiáltványként, nyilvánosan közzétették.⁵⁸ A törekvést felszínesen a szlovénok autonómiaterve vagy önkormányzatisága folytatásának lehetne gondolni, azonban nem arról volt szó; sokkal inkább a váratlan helyzet adta lehetőséggel való visszaélésnek, illetve hatalomvágynak tekinthető Tkálecnek a lépése (amely két hónappal később még tovább terebélyesedett). A Vendvidéki Direktórium tagjai, Csernovits és Ritscher korábban minden szlovén alapú önkormányzatiságot és autonómiatervet határozottan elutasítottak, illetve az ellen erélyesen tiltakoztak, tehát aligha feltételezhető, hogy szlovén jellegű érdekeik voltak. Fülek József pedig, aki ugyan támogatta az Obál-féle szlovén autonómiatervet, amikor felismerte Tkálec törekvéseinek jellegét – hogy közvetlenül hatalomra tör –, távozott a direktóriumból (a helyét maga Tkálec foglalta el, aki ezzel még inkább megerősítette népbiztos-helyettesi hatalmát). Az említett vezetők közötti viszony egyébként sem volt felhőtlen. A „vend” direktórium április 3-án kimondta, hogy „a Vas megyei politikai megbízott rendeleteit el nem ismeri”, ez azt jelentette, hogy Tkálec a közvetlen felettesének, Obál Béla népbiztos politikai megbízottnak a hatáskörét is „felülírta”. Obál, aki közben a budapesti egyetemi katedra átvételére is készült, erélyesebben nem reagált erre a döntésre, amiért később többen bírálták. Másrészt a Forradalmi Kormányzótanács, bizonyára egyéb elfoglaltságai miatt, nem foglalkozott konkrétan e kérdéssel, ez pedig Tkálecnek úgyszintén kapóra jött.⁵⁹

Obál és Tkálec kapcsolata a tárgyaló időszakban a fenti ellentmondásosság ellenére, a köztük zajló levelezés és kommunikáció alapján, 1919. május végéig nem tűnik különösebben feszültnek. Vas vármegye Kormányzótanácsa, amelynek de jure Obál volt az élén, az említett „vendvidéki forradalmi törvényszék”

58 Kiáltvány a vendvidék népéhez! Muraszombat és Vidéke, 1919. március 30. 1.

59 Kővágó 1964, 217–219.

tagjainak megerősítése ügyében nem foglalt állást, hanem táviratban arról értesítette a népbiztoshelyttest, hogy a testület jóváhagyása ügyében Tkáleczy közvetlenül forduljon az igazságügyi népbiztoshoz.⁶⁰ Obál Béla népbiztos azokban a napokban-hetekben egyéb megyei jellegű teendői mellett a szlovénok lakta vidék hiánycikkeinek a biztosításán fáradozott, valamint nagy figyelmet fordított a stájerországi oldalról folyamatosan veszélyeztető délszláv támadás elleni határvédelem megszervezésére.⁶¹

Alsólendván is megalakult a „járási” direktórium, amely a Zalaegerszegen székelő megyei direktóriumnak volt alárendelve. Elnöke Reiter Ernő esernyőgyári könyvelő volt, tagjai pedig Mikola Ferenc asztalos és Halász Lajos pincér.⁶² A magyar származású lakosság részéről a belpolitikai eseményekre nagyobb figyelem összpontosult, mint a vidéket akkor már komolyan veszélyeztető délszláv területi követelésekre. Az emberek gyakran hallottak az újabb jugoszláv betörés lehetőségéről, azonban a többség úgy volt vele, hogy ha sor kerül is arra, hasonló végeredménye lesz, mint a karácsonyi rövid életű (néhány napos) megszállásnak volt. A zalaegerszegi határvédelmi parancsnokság az alsólendvai járásban jól működő kémszolgálatral rendelkezett, és tisztában voltak a Muraközben állomásozó jugoszláv hadsereg erejével. A parancsnokság egyik beszámolója szerint, amelyet a megyei direktórium számára készített, a Muraközben március végén 166 tiszt és 2968 katona jelentette a jugoszláv haderőt, azért a Lendva-folyónak és az Alsólendvától délkeletre fekvő domboknak fontos stratégiai szerepet szántak. Azon a szakaszon az alsólendvai mozi tulajdonosa, Schranz Elek felállított egy rögtönzött telefonlehallgató készüléket, amelynek segítségével több fontos, főleg francia nyelvű beszélgetést lehallgattak.⁶³

A korabeli jelentések szerint Alsólendván a Tanácsköztársaság időszakában elége kommunellenes beállítottságú katonai egységek állomásoztak. A tisztek körében tapasztalható hangulat meghatározó volt az alsólendvai ellenforradalomként emlegetett, Tanácsköztársaság-ellenes lázadás szempontjából. A

60 MNL VaML. XVI-1.b/1 Vas Vármegye Direktórium. Általános iratok 1919. 208–209.

61 Uo. 48–49., 181–182., 324–325.

62 Nagy 1925, 8.

63 HL 1081-1218. I. 30. II. 1900/87 mikrofilm. B/137-es doboz. 7.

tisztek titokban terveket szőttek az ellenforradalom zalaegerszegi szervezőivel, Sebestyén Józseffel és Fangler Bélával, valamint néhány alsólendvai befolyásos személlyel. A várost a Dormándy Géza ezredes nevéhez fűződő országos ellenforradalmi megmozdulás egyik kiindulópontjának szemelték ki. Olyan döntés született, hogy Alsólendván húsvéthétfőn megindítják a nyílt ellenforradalmat. Azon a napon, április 21-én, a tervezettnél hamarabb kezdődtek az események, mivel váratlanul a városba érkezett egy katonai ellenőrző csoport, ez meglepte a szervezőket. Az „ellenforradalmárok” letartóztatták a direktórium tagjait, majd hirdetményt szerkesztettek Vízkelety Árpád főszolgabíró aláírásával, amelyet Balkányi Ernő helyi nyomdájában kinyomtatnak. Az eseményről szóló beszámolók szerint a városban és környékén állomásozó katonai századok nagy lelkesedéssel fogadták a „vörös uralom megszűnését”. A muraközi délszláv parancsnokhoz tárgyalócsoporthoz küldtek. Perko alezredes megígérte, hogy egységei nem támadják hátba az ellenforradalmárokat. A gyors siker azonban hamar kudarcba torkolt. A direktórium vezetőinek sikerült megegyezni az egyik őrmesterrel, aki – miután a telefonbeszélgetéseket lehallgatva meggyőződött arról, hogy Sopronban, Pesten és másutt nem volt lázadás – szembefordult az ellenforradalmárokkal. A katonaság hangulata gyorsan megváltozott. Ez arra enged következtetni, hogy a katonák (és a tisztek) körében emlegetett „erőtéljes” lelkesedés mégsem volt annyira tudatos és kitartó. A direktórium tagjai, miután szabadlábra kerültek, az ellenforradalmárokat részben elfogták, részben menekülniük kellett azoknak. Ez a mindössze néhány óráig tartó hatalomátvétel végét jelentette. Néhány nappal később Budapesten a szervezőkkel szemben súlyos, egyebek mellett halálos ítéletek is születtek, amelyeket az antantmisszió közbenjárására életfogytiglani szabadságvesztésre módosítottak. A módosított döntések később, a bolsevik uralom megszűnése után hatálytalanná váltak.⁶⁴

Muraszombatban bő egy hónappal később úgyszintén sajátos események zajlottak. Már ismertettük, hogy Tkálec Vilmos szerepe, miután a Vendvidék népbiztoshelyettesévé és politikai megbízottá vált, nagyon megerősödött. Tkálec titokban kapcsolatot ápolt a tanácskormány ellen tevékenykedő, osztrák

64 Göncz 2018, 19–26.

területen tartózkodó körökkel is, főképpen a muraszombati főúri család prominens tagjával, Szapáry Lászlóval. Ezért törekvéseit többen, köztük a tárgyalt korszak fontos elemzője, Kővágó László is ellenforradalmi indíttatásúnak minősítették. Abban mindenképpen volt igazság, hogy az első világháború előtt kántortanítóként tevékenykedő Tkálec aligha volt baloldali (még kevésbé kommunista) érzelmű, azonban – bizonyára érvényesülése érdekében – már a Károlyi-korszakban valamennyire elmozdult a szociáldemokrácia eszméi felé. Ezzel érdemelhette ki Obál Béla bizalmát is. Bizonyos mértékben ellenforradalmi indíttatása is lehetett, azonban abban mégsem érthetünk egyet Kővágóval – akinek elemző tanulmányát az egypártrendszer ideológiai elvárásai szerint kellett elkészítenie –, hogy Tkálec tevékenységét 1919 májusában nagymértékben ellenforradalmi célok határozták meg. Tkálec Vilmos alapvető gondolja sokkal inkább az volt, hogy belesodródott a stájer határszélen folyamatosan zajló csempészetbe és más törvényellenes pénzszerzési manőverekbe, amelyek következtében 1919 májusában szorult helyzetbe került. A direktórium korábbi tagja, Füleky feljelentette őt, ezután Tkálec – a neki alárendelt katonák bizalmát érezve (akik között sok környékbeli, szlovén származású legény volt) – váratlan lépésre, a Magyarországtól való elszakadásra szánta el magát. Tisztázatlan pénzügyei és egyéb vádak miatt ugyanis eljárás indult ellene. Leginkább alighanem jogtalanul szerzett vagyonának megmentése céljából jelentette be a Mura menti terület Magyarországtól való elszakadását, és a muraszombati Dobray szálloda erkélyéről kikiáltotta a Mura Köztársaságot. A szlovén nemzeti érdek hangoztatása, amellyel addig különösebben nem sokat törődött, kapóra jött neki.⁶⁵ Tkálec sajátos tettét befolyásolhatta az is, hogy a tanácsállam fegyveres erői a csehek és a románok elleni harccal voltak elfoglalva, a Vörös Hadseregnek a Dunántúlon nagyon kevés egysége volt. A köztársaság kikiáltása után (a „ceremónia” keretében Tkálecet kinevezték köztársasági elnöknek) az új „állam” hívei leállították a vonatokat, felszedték a vasúti síneket, valamint támadást indítottak a Tanácsköztársaság mellett kiálló ellen. Néhány esetben elértek kisebb sikereket, néhány magyarok lakta települést is elfoglaltak

---

65 Göncz 2001, 55–60.

(egyebek mellett Dobronakot és Pártosfalvát), azonban a mindössze 1000 fős „haderőnek” nem volt tényleges esélye a „köztársaság” megvédésére.⁶⁶

E vakmerő cselekedetnél Tkálecz a népek önrendelkezési jogára hivatkozott, mivel „köztársaságát” elsősorban az addig működő „vend népbiztosághoz” tartozó, zömében szlovénok lakta településekre alapozta. Döntéséről 1919. május 31-én a Tanácsköztársaság legmagasabb szerveit is tájékoztatta. Tkálecz a külügyi népbiztosnak, Kun Bélának a következő táviratot küldte: „Van szerencsém tudomására hozni, hogy a vendvidéki lakosságnak kifejezett kívánságára a vendvidéki munkás, katona és földműves tanácsok f. hó. 29-én proklamálták a Mura Köztársaságot, amely magába foglalja Zala és Vas megye vend lakta részeit. Muraköztársaság proklamálása a nemzetek önrendelkezési jogán alapul. Nemzetközi szociális demokrácia programjával szocialista állami életünk kiépítéséhez kérjük a magyar tanácsköztársaság támogatását, amellyel a legbarátságosabb szomszédi viszonyban óhajtunk élni. Azon esetben, ha a magyar tanácsköztársaság fegyverrel törne a Muraköztársaság ellen, úgy kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy szükség esetén a szomszédos imperialista államok segítségét fogjuk igénybe venni, amellyel azonban csak a végső szükség esetén fogunk élni. Kérjük a magyar tanácsköztársaság csapatainak a Muraköztársaság területéről való azonnali visszavonását.”⁶⁷

Tkálecz támogatást keresett a Mura jobb oldalán állomásozó jugoszláv katonai alakulatnál és Ausztriában. A jugoszlávok a segítséget elutasították (tőlük csak nagyon csekély támogatást kapott), mivel Tkálecz lépései nem voltak összhangban a békekonferencián akkor már programszerűen követelt, a Muravidéket is magába foglaló délszláv területi igényekkel. Ausztriában némi segítséget (főleg puskát) ugyan kapott, azonban mindez kevésnek bizonyult „hatalma” megtartásához. A magyar Vörös Hadsereg alakulatai június első napjaiban gyorsan rendet teremtettek. Tkálecz néhány hívével Ausztriába menekült. Pernecky Jenő százados, Tkálecz „hadseregének” parancsnoka néhány száz emberével és néhány géppuskával a szervezés hiányosságai és a túlerő miatt mindössze

66 Kővágó 1964, 229–231.

67 HL. Keleti ill. Vörös Hadsereg Parancsnokság. 53. doboz. 1919. június 1–5. 4–6. mappa. 111.

néhány napig tudott ellenállni. Június 3-án reggel a vörös csapatok bevonultak Muraszombatba. A visszaemlékezők szerint rajtuk kívül egy vörös zászlókkal díszített autó is berobogott akkor a muraszombati piactérre, amellyel Révész Nándor és Udvaros István „főelvtársak” érkeztek. Ez a „Mura Köztársaság” végét és az ún. proletáruralom második muraszombati szakaszát jelentette. Ez az időszak sok durvasággal járt, többen szigorú megfigyelésnek voltak kitéve, valamint elkobzásokra és más sanyargatásra került sor.⁶⁸ A békekonferencián az eseménnyel mélyrehatóbban nem foglalkoztak, egyesek szerint azonban a „Mura Köztársaság” némi bizonytalanságot azért okozott.⁶⁹

Tkálec Vilmos Ausztriából délszláv területre távozott, majd az ún. „féhérterror” idején ismét megjelent a Muravidéken, ahol a megszálló jugoszláv csapatok rövid időre Alsólendván börtönbe zárták. Onnan megszökött, majd a két világháború közötti időszakban Magyarország különböző településein élt, a leghosszabb ideig Kistarcsán, ahol a közösség megbecsült tagjává vált. Nevét Tarcsay Vilmosra magyarosította, és a múlt század harmincas éveitől magyar zeneszerzőként is számontartják.

A Mura mente hovatartozásának kérdése a békekonferencián

A párizsi békekonferencián a Mura mente magyarországi, szlovénok lakta területe kezdetben nem szerepelt a délszláv állam „igénylistáján”. A szakértők véleménye szerint a délszláv küldöttség úgy érkezett Párizsba, hogy az igazán lényeges területi követelése Magyarországgal szemben már ki voltak elégitve (a Bánát, a Bácska, Pécs környéke és a Muraköz már jugoszláv megszállás alatt voltak).⁷⁰ Az alig bő egy hónappal a békekonferencia kezdete előtt létrejött délszláv királyság delegációjának az első hetekben nem volt egységes álláspontja

68 Kővágó 1964, 232–233.

69 Lipušček 2019, 104–105.

70 Hornyák 2000, 82–86.

a már 1918-ban megszállt területeken túli követelésekről. A szlovén igények és követelések körül az átlagosnál is több volt a bizonytalanság, mellesleg a javaslatok csak néhány nap késéssel érkeztek meg a jugoszláv békeküldöttség vezetéséhez. A Mura mente az igényelt területeket bemutató első térképen nem szerepelt.⁷¹ Magyarországnak ezért, számtalan problémája mellett, a Muravidéket illetően kezdetben nem volt különösebb oka az aggodalomra. A már említett Slavič Matija, a jugoszláv küldöttség szlovén csoportjának a Muravidékért felelős szakértője elismerte, hogy kezdetben nehézkesen indult a Muravidék követelésének a kezdeményezése. Pedig ő már a Szlovén Nemzeti Tanács keretében 1919. január 4-ére elkészítette a Mura mentére vonatkozó határjavaslatot, amely azonban, amint említettük, későn érkezett meg Belgrádba.⁷² Neki, valamint a szlovén főképviselőnek, Žolgernek köszönhetően 1919. február 18-án azonban már tudomást szereztek a nagyhatalmak képviselői a Vas és Zala megyék szlovénok lakta részének jugoszláv követeléséről. Az igény felvetése még nem befolyásolta a döntéshozókat, mert a nagyhatalmak kezdetben a jugoszláv állam, valamint Ausztria és Magyarország közötti határvonalként a Drávát támogatták. A következő hetekben egyeztetések sora, valamint intenzív lobbitevékenység zajlott a jugoszláv (azon belül főképpen a szlovén) tagok részéről, hogy az államhatárt – amint Slavič fogalmazott – „a Dráváról a Murára helyezték”. Miután az megtörtént, csak azt követően adódott esély arra, hogy a Muravidékkel is érdemben foglalkozzanak.⁷³ A Muravidékkel kapcsolatos jugoszláv érdektelenség fontos oka a szerb, valamint a horvát és szlovén igénylési szempontok közötti különbségben rejlett. A horvát és szlovén képviselők a nemzeti elvet kívánták érvényesíteni, míg a szerbek számára már a háború alatt kidolgozott stratégiai elv volt az ígéretesebb.⁷⁴ Fordulatot a jugoszláv küldöttségben belül az említett február 18-i igénybenyújtás hozott. Žolger főképviselő követelte, hogy valamennyi település, ahol a Muravidék, Karintia és Stájerország területén 50 évvel korábban szlovén többség volt, Jugoszláviához kerüljön. A

71 Ehrlich 2002, 70–71.

72 Uo. 147.

73 Slavič 1999, 213–214.

74 Hornyák 2004, 55–56.

Muravidék elcsatolását tehát a nemzetiségi elv alapján követelték.⁷⁵ Az érvelés esetenként túlságosan tendenciózus volt, és csak részben felelt meg a valóságnak, ezt azonban a helyszínen senki nem cáfolta, mivel a magyar küldöttség 1919 tavaszán a sajátos magyar belpolitikai események miatt nem lehetett a párizsi tárgyalóasztalok közelében.

A jugoszláv küldöttség képviselői és szakértői – egyebek mellett – azt állították, hogy az általuk igényelt Mura mentén 92 ezer emberről van szó, akik nyelvük és származásuk alapján szlovénok. Követelésüket arra alapozták, hogy a Muravidéken élő emberek a pannon szlávok utolsó leszármazottjai, akiknek állama a magyarok bejövetele előtt az egész későbbi Közép- és Nyugat-Magyarországot magába foglalta.⁷⁶ A népvándorlás korának egyoldalú értelmezésétől eltekintve, az igényelt területet illetően igencsak részrehajló és félrevezető volt az, hogy teljesen elhallgatták a tájegység keleti részének mintegy 30 települése többségében magyar nemzetiségű lakosságát, amely a tényleges nyelvhatárral pontosan megjelölhető lett volna. Erről a sávról általánosságban azt állították, hogy ott „elmagyarosított lakosság él”. Ennek ellenére 1919 márciusában még olyan hírek érkeztek a békekonferenciáról, melyek alapján aligha lehetett követeltetni a Muravidék Magyarországtól való elcsatolására. A Területi Bizottság március 20-án elvetette a Muravidék megszerzésre vonatkozó jugoszláv igényt. A döntést azzal indokolták, hogy a Muravidék a Mura bal oldalán van, továbbá a nemzetiségi-néprajzi viszonyok nem szólnak a jugoszláv érdekek mellett. Az amerikai szakértők pedig arra is utaltak, hogy Maribor megszerzésével a nagyhatalmak teljesítették a délszláv igényt, és „kompenzálták Klagenfurtot és a Muravidéket”.⁷⁷ Az ún. második Vix-jegyzék, amely Károlyi Mihály távozását előidézte, sem tartalmazott a Muravidékre vonatkozó követelést.⁷⁸

A Mura mente „perspektívája” a Tanácsköztársaság létrejöttével gyökeresen megváltozott. A nagyhatalmaknak a „vörösuralom” iránti ellenszenve ugyan nem tekinthető egyetlen döntő tényezőnek a tájegység hovatartozására

75 Slavič 1999, 214.

76 Uo. 18–25.

77 Ehrlich 2002, 148–149.

78 Romsics 2017, 395.

vonatkozó határozat szempontjából, hiszen fontos szempont volt a délszláv állam északi határai egészének az alakulása, valamint számos egyéb összefüggés, azonban kétségtelenül más lett volna a helyzet, ha Magyarországon a Károlyi nevével fémjelzett rendszer maradt volna, és a magyar képviselők az osztrákokhoz hasonlóan 1919 májusától ott lettek volna Párizsban a békekonferencián. A jugoszláv küldöttség szlovén tagjai mellett a neves szerb geográfus, Cvijić volt az a személy délszláv küldöttségben, aki 1919 márciusában és áprilisában határozottan kiállt a február közepén igényelt területek, köztük a Muravidék megszerzése mellett. A nagyhatalmak szakemberei közül a szlovén igényeket leginkább a franciák és az amerikaiak támogatták, és ez a Muravidék vonatkozásában is érvényesült.⁷⁹

A nagyhatalmak képviselői tehát 1919. március utolsó napjaiban kezdtek konkrétan foglalkozni a Muravidék hovatartozásával. Slavič véleménye szerint „a magyar statisztika torzításai nehézséget okoztak nekik”, mivel az 1910-es magyarországi népszámlálás keretében a szlovénokat külön tételként nem jelölték, hanem az „egyéb anyanyelvűek” csoportban szerepeltek más kisebbséggel együtt. A nagyhatalmak képviselői az egyoldalú információk ellenére március végén még mindig nem hajlottak arra, hogy a délszláv állam területe „átlépje” a Mura folyót. A „tyúkfaj” vagy „püspöksapka”, amilyenek Szlovénia térképén a Muravidék látszik, az antant képviselői szemében nagyon kirívónak tűnt – erre a különböző bizottsági üléseken többször utaltak.⁸⁰ A jugoszláv képviselők közötti összhangot és határozottabb kiállást erősítette, hogy egy muravidékiekből összetevődő küldöttség márciusban Belgrádba utazott, és azt kérte a kormánytól, hogy a jugoszlávok szállják meg a Muravidéket. A jugoszláv fővárosban olyan választ kaptak, hogy megnyugodva várhatják a kedvező rendezést, mert a békekonferencián tevékenykedő képviselők egységesen követelik a Muravidék elcsatolását Magyarországtól, és – amint kijelentették – „jó úton járnak a cél elérése szempontjából”. A valóság akkor még más volt, azonban a hangulatkeltés és a nagyhatalmak döntéshozói szempontjából minden apró dolognak jelentősége volt. Az antantképviselők vonakodása után Slavič és szakértőtársai néhány

79 Ehrlich 2002, 98–100.

80 Lipušček 2019, 70–72.

nap alatt francia nyelvű magyarázatokat készítettek, amelyekben még erőteljesebben a délszláv érdekeknek megfelelően jellemezték a Mura menti helyzetet. A terjedelmes kiadványt térképekkel illusztrálták, amelyek bemutatták a Muravidék nemzetiségi viszonyait. Slavič az 1890-es és az 1910-es népszámlálások adatai alapján számításokat készített, valamint ajánlásokat és következtetéseket fogalmazott meg. A szöveget a délszláv küldöttség befolyásos szlovén főképviselője, Žolger eljuttatta a nagyhatalmak képviselőinek, majd a kinyomtatott füzetet úgyszintén elküldték a legfontosabb címekre.⁸¹

A békekonferencián a határok konkrét kérdéseivel főképpen a területi bizottság foglalkozott, amelynek elnöke Andre Tardieu francia diplomata (későbbi miniszterelnök) volt. A területi bizottság javaslattevő szerve volt a békekonferenciának, javaslatait a legfelsőbb testületek (Ötök Tanácsa, Tízek Tanácsa, a „négy nagy”) hagyták jóvá. A bizottságnak több alcsoportja működött, közülük az egyik a határok kérdését tárgyalta. A Muravidék kérdése ehhez tartozott.⁸² A Muravidék szempontjából, amint azt a békekonferencián szakértőként részt vevők írásai és a legújabb kutatások bizonyítják, a legkritikusabb pillanatokban a szerb származású Pupin Mihajlo neves amerikai tudósnak a közreműködése rendkívül fontos volt. Őt Pašić, a jugoszláv küldöttség vezetője hívta meg Párizsba⁸³, hogy az amerikai küldöttség keretében lobbizzon a jugoszláv érdekek mellett. Szükséges megemlíteni, hogy amikor Pupin, a Columbia Egyetem kiváló tanára és kutatója a New York-i tudományos testület elnöke volt, kollégája, Douglas W. Johnson (úgyszintén a Columbia Egyetem professzora) – aki békekonferencián szakértőként közreműködött, és a Mura mentére vonatkozó határt javasolta –, az említett rangos testület főtitkára volt.⁸⁴

Április végén és május elején lázas agitáció zajlott a délszláv képviselők részéről, akik a követelt területek, így a Muravidék esetében is esetenként elenmondásba keveredtek egymással. Ez részben annak volt a következménye, hogy 1919. május 5-én a jugoszláv küldöttség Szentgotthárd megszerzése re-

81 Slavič 1999, 99–162.

82 Lipušček 2019, 49–60.

83 Ehrlich 2002, 101–102.

84 Pupin 1931, 7.

ményében még lemondott Alsólendváról és környékéről. Azt követően a jugoszláv álláspontot összehangolták, a követelések még erélyesebbekké váltak.⁸⁵ Leghatásosabban az említett Johnson, valamint az úgyszintén amerikai Martonn véleménye befolyásolta a döntést, akiknek – Slavič szerint – volt bátorsága igénybe venni a szlovén szakértők által elkészített statisztikai adatokat. Johnson – Smodlaka délszláv képviselő ösztönzésére – a Mura és a Rába folyók vízválasztóját javasolta határnak a Mura menti magyar–délszláv határszakasz északi részén (a Johnson-javaslat április végére már elkészült). Azonban első körben ez a javaslat sem nyert támogatást. A Tízek Tanácsa 1919. május 12-én még nem támogatta a Muravidék elcsatolását Magyarországtól, mivel Johnson javaslata a területi bizottság május 8-9-i ülésen nem kapott megerősítést.⁸⁶ Azt követően további „lázás agitálás zajlott a délszláv küldöttség részéről”, melyet Beneš csehszlovák külügyminiszter és mások is segítettek. Beneš személyében befolyásos támogatóról volt szó, aki főképpen a japánok megnyerésénél volt eredményes. Tárgyalt azonban a Wilson elnököt helyettesítő Lansing államtitkárral is, valamint Tardieu-vel. A horvát Smodlaka pedig az angolokra gyakorolt befolyást, hogy támogassák a Muravidék elcsatolását a „bolsevizmus útjára lépő” Magyarországgal szemben. A diplomáciai összefogás következményeként a megismételt május 20-i bizottsági ülésen az olaszok ellenzésétől függetlenül elfogadták a Johnson-javaslatot. A tárgyaláson hatásos volt Žolger szlovén főképviseelő felszólalása, akit Tardieu külön meghívott az ülésre. Az elemzők szerint precedensértékű volt a döntés megismétlése a területi bizottságon, akár csak maga a Tardieu által erőszakosan kieszközölt újratárgyalás is. Hogy erre sor került, a békekonferencián szakértőként részt vevő Ehrlich Lambert szerint Clemenceau beleegyezése volt a meghatározó, aki a délszláv képviselők fogadását Tardieu-nál „jóváhagyta.”⁸⁷ A Muravidékre vonatkozó döntéssel kapcsolatban fontos rögzíteni, hogy – az említett sajátos események és lobbik ellenére – délszláv szempontból nem volt könnyű a feladat, mivel viszonylag későn kezdtek vele foglalkozni, és összefüggött a jugoszláv határ északi szakaszának

85 Göncz 2001, 67–68.

86 Slavič 1999, 214–215.

87 Ehrlich 2002, 151–152

megállapításával (Karintiáról népszavazást rendeltek el), valamint a jugoszláv–magyar határ alakulásával a Mura mentétől egészen a Bánátig.⁸⁸

A Muravidék hovatarozása az említett döntéssel a jugoszlávok oldalára billent, azonban még végérvényesen nem dőlt el. A Területi Bizottság jugoszláv szempontból kedvező alakulása után a délszláv küldöttség további erőfeszítéseket tett a Rába menti (Szentgotthárd környéki), többségében szlovénok lakta települések megszerzésére. A nemzeti szempontból jogosnak minősíthető követelés azonban nem kapott támogatást. Johnson sem támogatta, aki Slavič írásai szerint azzal érvelt, hogy „a Muravidék megszerzésével a délszláv állam a Rába vidéki szlovénok helyett néhány magyart kapott kárpótlásul”. Az „ötök tanácsa” (Franciaország részéről Clemenceau, az Egyesült Államok részéről Lansing, Anglia részéről Balfour, olasz részről Crepsi és Japán képviselőjében Matsui) 1919. július 9-én elfogadta Tardieu bizottságának Johnson tervére alapozott javaslatát, és azzal a Mura mentén de facto megállapította a határt Magyarország és a délszláv királyság között. A jugoszláv küldöttség 1919. július 16-án kérte a békekonferencia vezetőitől a Muravidék katonai megszállását, és azt a Legfelső Tanács augusztus 1-jén jóváhagyta. Az elcsatolt terület katonai megszállására 1919. augusztus 12-én került sor.⁸⁹ A szlovén szempontból nagy sikernek minősített területszerzést (a többi határszakaszon ugyanis a szlovénok nem jártak sikerrel) öt nappal később, augusztus 17-én többbezes közönség ünnepelte meg Belatincon. Annak keretében a jugoszláv katonai parancsnok átadta a Muravidék feletti igazgatás jogát az első szlovén „civil” kormánybiztosnak, Lajnič Srečkónak.

A szlovén diplomáciai kapcsolatok egyik, a fentiek során már idézett mai kutatója, Lipušček Uroš a korabeli körülményeket a következőképpen összegezte: „Egészében vizsgálva a helyzetet, a Tanácsköztársaság veszélyeztette közép-Európa hagyományos politikai rendjét, ezért az antant hatalmak felszámolták. Magyarország bizonyára a Tanácsköztársaság létezése nélkül kevesebb területet veszített volna. Megszűnése után a délszláv királyságnak engedélyezték a Muravidék megszállását, bár a békekonferencia még nem volt aláírva. Feltehetően

88 Lipušček 2019, 72–74.

89 Uo. 120–123.

Párizsban akkor még nem voltak teljesen meggyőződve arról, hogy Európának ezen a részén vége volt a bolsevik forradalmaknak.⁹⁰

A következők összegzése

A Muravidéknek a délszláv államhoz kerülését számos egyéb szempont mellett néhány sajátos tényező befolyásolta. Ma már aligha vitatható, hogy a területvesztés nagyságát illetően fontos következményei voltak a magyarországi belpolitikai eseményeknek. A Tanácsköztársasággal szembeni általános ellenszenv, valamint az ország teljes elszigetelése (és későbbi megszállása) lehetlenné tette, hogy a Mura mentére vonatkozó döntés legfontosabb időszakában (1919 márciusától júliusáig) a magyar képviselők legalább érvelhettek volna a tájegység megtartása mellett. A Muravidék hovatarozásáról született döntés a magyar–jugoszláv államhatár meghatározásának az egyik utolsó eseménye volt.

A Muravidék lakosságának jelentős része eleinte nem volt híve a Magyarországtól való elszakadásnak. Utána a helyzet hónapról hónapra változott a délszláv állammal szimpatizálók javára, ebben meghatározó szerepe volt a szlovén érdekeket erélyesen képviselő személyeknek, főképpen a szlovén érzelmű római katolikus papoknak. Külön említést kell tenni a stájerországi oldalról érkező ösztönzésről, agitációról és támogatásról, elsősorban a békekonferencián szakértőként tevékenykedő Slavič Matija szerepéről. Slavič szerepvállalása nélkül sokkal nehezebben került volna a délszláv küldöttség követelése közé a Muravidék. Az esetleges népszavazás lehetősége a békekonferencián érdemben nem vetődött fel, arról csak a helyi és a megyei sajtóban cikkeztek a döntés után.

Száz esztendő távlatából lehet arról vitázni, hogy a Johnson által javasolt vasi és zalai határszakaszt lehetett volna-e igazságosabban alakítani a mintegy harminc magyarok lakta muravidéki és a kilenc Rába menti (Szentgotthárd környéki) szlovén település szempontjából. A „wilsoni pontok” egyoldalú értelmezése

---

90 Uo. 105.

szerint jogosnak mondható a szlovénok lakta településeknek a délszláv királysághoz csatolása (még ha akkor azt a szlovén közösségen belül nem is mindenki akarta), azonban a magyar települések sávja a Lendva-vidéktől az Őrségig, valamint a Magyarországon „felejtett” szlovén falvak is más elbírálásban részesülhetek volna, ha érdekükben jól felkészült magyarországi szakértők vagy képviselők érvelhettek volna a békekonferencián. Amikor a magyar béke delegáció 1920 januárjában „szerepelhetett” a békekonferencián, akkorra már (sőt már 1919 nyarára) minden eldőlt, beleértve a Muravidék hovatarozását is.

A békeszerződés megkötése utáni hónapokban a magyarok lakta települések visszaszerzése céljából több fegyveres kísérletre került sor, amelyek eleve kudarcra voltak ítélve, hiszen nem volt nemzetközi támogatottságuk. Amikor a magyar kormány megkapta a békeszerződés javaslatát, a Muravidék tekintetében több pontban megcáfolták a jugoszláv képviselők és szakértők érveit. Másrészt magyar szempontból káros volt, hogy pontatlan és valótlan megjegyzések és érvek is napvilágot láttak, mint például az ún. vend elmélet. A Magyarország szempontjából katasztrofális következményekkel járó békeszerződés megváltoztatására 1920 elején már nem volt reális esély.

Magyar szempontból 1921 novemberében reménykeltő javaslat született a magyar–jugoszláv határt megállapító bizottság részéről. A túlnyomórészt magyarok lakta határ menti sáv (nem az egész Muravidék) visszacsatolását javasolta a bizottság négy „semleges” tagja. A 27 településre kiterjedő javaslat nemzeti-nyelvi szempontból nem volt következetes, mert néhány, a Lendva folyó jobb oldalán fekvő magyarok lakta települést kihagyott a jegyzékből, néhány, korábban a szentgotthárdi járáshoz tartozó falut pedig a visszacsatolásra javasolt települések listájára helyeztek. A következő hónapokban élénk vita zajlott a kezdeményezésről (a jugoszláv oldal erélyesen tiltakozott ellene). Végül 1922. november 10-én Párizsban a nagykövetek tanácsa elvetette a Mura menti határszakasz módosítására vonatkozó javaslatot. Utána került sor a határkövek elhelyezésére a magyar–jugoszláv határon – ez két esztendeig tartott. A Határmegállapító Bizottság hat biztosa 1924. július 8-án írta alá Zágrábban a magyar–jugoszláv államhatár konkrét megállapítását rögzítő jegyzőkönyvet.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Könyv

- Göncz 2001.** Göncz László: *A muravidéki magyarság 1918–1941.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2001.
- Hornják 2004.** Hornják Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927.* Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 2004,
- Jerič 2000.** Jerič, Ivan: *Moji spomini. Zavod sv. Miklavža,* Murska Sobota, 2000.
- Kokolj – Horvat 1977.** Kokolj, Miroslav – Horvat, Bela: *Prekmursko šolstvo.* Pomurska založba, Murska Sobota, 1977.
- Kővágó 1964.** Kővágó László: *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.
- Lipušček 2019.** Lipušček, Uroš: *Prekmurje v vrtincu pariške mirovne konference 1919.* Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, Petanjci, 2019.
- Nagy Károly 1925.** Nagy Károly: *Az alsólendvai ellenforradalom.* Magánkiadás, Zalaegerszeg, 1925.
- Pupin 1931.** Pupin, Mihajlo: *Od pastirja do izumitelja.* Vodnikova družba, Ljubljana, 1931.
- Romsics 2017.** Romsics Ignác: *Magyarország története.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2017.
- Slavič 1999.** Slavič, Matija: *Naše Prekmurje. Zbrane razprave in članki. Pomurska založba,* Murska Sobota, 1999.
- Zsiga 1996.** Zsiga Tibor: *Muravidéktől Trianonig.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 1996.

Könyv- és tematikus folyóirat-fejezet

- Ehrlich 2002.** Ehrlich, Lambert: Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20. In: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 24. (szerk.) Benedik, Metod, A szöveget gondozta: Vrečar, Marija. Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki Fakulteti Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2002. 53–216.
- Fogarassy 1985–1986.** Fogarassy László: A magyar–délszláv kapcsolatok katonai története 1918–1921. In: *Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve*, Pécs, 1986. 537–576.
- Hornnyák 2000.** Hornnyák Árpád: A magyar jugoszláv határ kialakulása az első világháború után, különös tekintettel a Muravidékre. In: *A Mura mente és a trianoni békeszerződés. Lendvai Füzetek 17.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva. 2000. 80–90.
- Ivanóczy 1996.** Ivanóczy Ferenc: Vázlatok a régmúlt korból. In: Lukács István (szerk.): *A vend kérdés. Válogatás eszmék és téveszmék bőséges tárházából.* Kossics Alapítvány – Košičev sklad, Budapest, 1996. 39–42. A szerkesztő előszava szerint Ivanóczy eredeti írása a Szombathelyi Újságban jelent meg.
- Križan 2019.** Križan, Ljiljana: Dr. Ivan Novak – hrvatski narodni preporoditelj i osloboditelj Međimurja. In: *Domorodci! Međimurci! Suženjstvu je našem kraju! Izložba povodom 100. obljetnice odcjepljenja Međimurja od mađarske države.* Muzej Međimurja–Knjižnica Nikola Zrinski–Državni arhiv za Međimurje, Čakovec, 2019.
- Sinkovich 1898.** Sinkovich Elek: Vendek. In: Sziklay János – Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monográfiája).* Vasvármegye. „Apollo” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1898. 387–392.

Folyóirat

- Göncz 2018.** Göncz László: Az alsólendvai ellenforradalom. *Lindua* 12. évf. 20. sz. Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ, Lendva, 2018. 19–26.
- Göncz 2020.** Göncz László: Impériumváltás a Mura mentén. *Hitel*, 23. évf., 6. sz. Budapest, 2020. 31–46.

Napilapok, hetilapok

- Tárgyalásaink Jugoszlávia megbízottaival. Muraszombat és Vidéke. 1919. február 2. *Muraszombat és Vidéke*. Társadalmi, gazdasági és politikai hetilap. Laptulajdonos: Muraszombati Járási Gazdaszövetség, Muraszombat, 1919. február 2.
- Püspöklátogatás. *Muraszombat és Vidéke*, 1919. február 2. uo.
- Kiáltvány a vendvidék népéhez! Muraszombat és Vidéke, 1919. március 30. *Muraszombat és Vidéke*. Társadalmi, gazdasági és politikai hetilap. Kiadó: Füleky József, Muraszombat, 1919. március 30.
- Samoodločba narodov. Slovenci čüjte (Jelentése: A nemzetek önrendelkezése. Szlovénok, halljátok.). *Novine*, 1918. december 29. → *Novine. Pobožen, družbeni, pismeni list za vogrške Slovence* (A magyarországi szlovénok vállalási, társadalmi és irodalmi újságja). Hetilap. Szombathely, 1918. december 29.
- Klekl Jožef: Načrt ali plan autonomije, šteroga je spravišče slovenskih dühovnikov, Zaladske županije, 14. jan. 1919. leta, ednoglasno sprijalo. *Novine*, 1919. február 9. *Novine*, 1919. február 9. (a cím jelentése: Az autonómia terve, melyet a Zala megyei szlovén papok képviselői 1919. január 14-én egyhangúlag elfogadtak).
- Jugoszláv orvtámadás. Zala, 1919. március 19. *Zala*, Politikai napilap, Nagykanizsa, 1919. március 19.
- A szerbek és Zala megye. *Zalai Hírlap*. 1919. január 27. *Zalai Hírlap. Politikai napilap*. Felelős szerkesztő: Gültler István. Nagykanizsa, 1919. január 27.
- Vend veszedelem fenyegeti Alsólendvát és vidékét. Az alsólendvaiak tiltakozása. *Zalai Hírlap*, 1919. február 13. *Zalai Hírlap*, 1919. február 13.

Levéltári források

- AS-60.** Prekmurje IV. škatla (31). 13428/1920. Arhiv Republike Slovenije. AS-60. Predsedstvo deželne Vlade za Slovenijo. Prekmurje IV. škatla (31).
- HL 1081-1218.** I. 30. II. 1900/87 mikrofilm. B/137-es doboz. 7. Hadtörténelmi Levéltár. Magyar Tanácsköztársaság katonai iratai 1081-1218. I. 30. II. 1900/87 mikrofilm. B/137-es doboz. 7.
- HL.** Keleti ill. Vörös Hadsereg Parancsnokság. 53. doboz. 1919. június 1–5. 4–6. mappa. Hadtörténelmi Levéltár. Keleti ill. Vörös Hadsereg Parancsnokság. Hadműveleti, hírszerző, tüzérségi osztály. 53. doboz. 1919. június 1–5. 4–6. mappa.
- MNL OL. K 26** Miniszterelnöki iratok 1919. XXII. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 26 Miniszterelnöki iratok 1919. XXII.
- MNL OL. K 40** Miniszterelnökségi levéltár – Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter. Szám nélkül 1919 – XII. 47., 1918 – XII tétel 587., 637. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 40 Miniszterelnökségi levéltár Miniszterelnökség – Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter. Szám nélkül (vegyes iratok). 1919 – XII., 1918 – XII tétel (587–827).
- MNL VaML XIV.10.** Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára. XIV.10. Klekl József iratai.
- MNL VaML** Muraszombati járás közigazgatási iratai 1920. 946. Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára. A Muraszombati járás közigazgatási iratai 1920.
- MNL VaML. XVI-1.b/1** Vas Vármegye Direktórium. Általános iratok 1919. Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára. XVI-1.b/1 Vas Vármegye Direktórium. Általános iratok 1919 (1–800).
- MNL ZML. IV. 404.** Zala vármegye alispánjának iratai 1918. 38002. → Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára. IV. 404. Zala vármegye alispánjának iratai 1918. Kolbenschlag Béla alispán 1918. november 25-ei helyzetjelentése a megyei törvényhatósági bizottságnak. 1918. 38002.

- MNL ZML. IV.402.a.** Zala vármegye alispánjának iratai. 1919. 3058. 1. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltár IV.402.a. Zala vármegye alispánjának iratai 1919. Kolbenschlag Béla alispán 1919. február 5-ei helyzetjelentése a megyei törvényhatósági bizottságnak. 1919. 3058.
- MNL ZML. V. 1607c.** 1918. 77. doboz. 2869. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára. V. 1607c. Zalaegerszeg város polgármesterének iratai. Közigazgatási iratok 1918. 77. doboz
- PAM.** Zbirka „Prevatni dogodki na slovenskem Štajerskem”. Janez Edšidt 1927. február 3-ai visszaemlékezése. SI_PAM/1961. 105. Pokrajinski arhiv Maribor (Maribori Területi Levéltár). Zbirka „Prevatni dogodki na slovenskem Štajerskem”. Janez Edšidt 1927. február 3-ai visszaemlékezése „Emlékeim a Muravidék magyarok aluli felszabadításra” címmel (Eredeti cím: Moje delovanje in spomini na osvoboditev Prekmurja izpod Madžarov), melyet – az 1918-1919-es események több korabeli szereplőjéhez hasonlóan – Rudolf Maister tábornok kérésére készített. SI_PAM/1961. 105.
- PAM.** Zbirka „Prevatni dogodki na slovenskem Štajerskem”. Prekmurski Slovenci. SI_PAM/1961. 10/348. Pokrajinski arhiv Maribor (Maribori Területi Levéltár). Zbirka „Prevatni dogodki na slovenskem Štajerskem”. Prekmurski Slovenci. SI_PAM/1961. 10/348.
- SZEL** Püspöki körlevelek 1919-ben Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár. A szombathelyi Egyházmegye részére az 1919. évben kibocsátott körlevelek betűrendes tartalomjegyzéke. Szombathely, 1920.

GULYÁS LÁSZLÓ

ROSSZKOR ROSSZ HELYEN? KÁROLYI MIHÁLY ÉS A BELGRÁDI KATONAI KONVENCIÓ LEHETSÉGES MEGÍTÉLÉSEI. A BELGRÁDI KATONAI KONVENCIÓ ESEMÉNYTÖRTÉNETE

A Károlyi-kormány dilemmája

1918. november 3-án az olasz front két szemben álló hadvezére, Armando Vittorio Diaz olasz tábornok és Viktor Weber, a Monarchia tábornoka Padovában aláírta a fegyverszünetet.¹ Ezt a magyar történetírás padovai fegyverszünetnek nevezi.²

A padovai fegyverszünet megkötése pillanatában az Osztrák–Magyar Monarchia gyakorlatilag nem létezett: 1918. október 21-én Bécsben összeült Német-Ausztria Ideiglenes Nemzetgyűlése, amely kinyilvánította, hogy legfőbb feladatának tekinti a független osztrák állam mielőbbi létrehozását. Október 28-án Prágában kikiáltották a csehszlovák államot, melyhez október 30-án Turócszentmártonban csatlakoztak a szlovákok. Eközben október 29-én Zágrábban kimondták a Monarchiától való elszakadást és a Szlovén–Horvát–Szerb Állam megalakulását.³ November első napjaiban a Monarchiát már csak az

1 A témakörben alapműnek tekintjük Vizi 2019/a, 552–565.

2 Teljes szövegét közli Nyékhegyi 2002.

3 Az utódállamok születésének történetéről lásd a legújabb tanulmánykötetet. Gulyás 2021.

uralkodó és a közös hadsereg jelentette. Mint tanulmányunkban látni fogjuk, különösen fontos szerepet játszott ezekben a napokban a hadsereg badeni főparancsnoksága, azaz az Armeoberkommando (AOK).

A padovai fegyverszünet kulcskérdése az október 31-én hivatalba lépő Károlyi-kormány számára az volt, hogy vajon az Osztrák–Magyar Monarchia valamennyi frontjára, így a balkáni frontra is vonatkozik-e, vagy csupán az olasz frontra. Erre a kérdésre a választ már az eseményekben részt vevő szereplők sem tudták megadni. Mint ahogyan azt majd lentebb olvashatjuk, Károlyi más információt kapott Padovából és mást Belgrádból.

Nézzük az eseményeket: Padovában az AOK megbízásából Weber tábornok tárgyalt az antanttal kötendő fegyverszünetről. Magyar szempontból tárgyalásaiból két pontra kell kitérnünk:

1. Milyen frontokra terjed ki az aláírandó fegyverszünet?
2. Pontosan milyen demarkációs vonal mentén fogják beszüntetni a szemben álló felek a küzdelmet?

Az első kérdéssel kapcsolatban Weber azon táviratát tekintjük mérvadónak, melyet november 2-án, 23 óra 52 perckor küldött a badeni osztrák–magyar főparancsnokságra. Ebben a következőket írta: „Az olasz főparancsnokságról származó legutóbbi értesülésem szerint az antanthatalmak, valamint az Egyesült Államok Diaz olasz vezérkari főnököt bízták meg Ausztria-Magyarország minden frontjára érvényes fegyverszünet megkötésével. Így – amint arra a vezérkar részéről fölhívták a figyelmemet – a balkáni vagy román fronton nem jöhet szóba esetleges osztrák–magyar fegyverszüneti bizottság fölállítása. Következésképpen az itt megkötött fegyverszünet Ausztria-Magyarország minden frontjára érvényesnek tekintendő.”⁴

Itt jegyezzük meg, hogy a fentebb idézet táviratot Nyékhegyi is közli könyvében, de nála a távirat utolsó mondata nem határozott tényközlés, hanem inkább lehetséges feltételezés. A Nyékházi-féle verzió így szól: „Az itt kötött fegyverszünet tehát Ausztria-Magyarország összes frontjaira kihatással bírna.”⁵

4 Ádám–Ormos 1999, 3.

5 Nyékhegyi 2002, 26.

A badeni osztrák–magyar főparancsnokságra megküldött információt Weber elküldte a Károlyi-kormánynak is. Azaz Károlyiék arról értesültek Padovából, hogy a fegyverszünet a Monarchia minden frontjára érvényes lesz, így nem kell külön fegyverszünetet kötni a balkáni frontra.

A második kérdéssel kapcsolatban Weber azon táviratát tekintjük mérvadónak, melyet november 1-én küldött a badeni osztrák–magyar főparancsnokságra.⁶ Ennek megértéséhez azt kell tudnunk, hogy a fegyverszüneti egyezmény tervezetének 3. pontja rendelkezett arról, hogy milyen demarkációs vonal mentén következik be a fegyverszünet. A 3. ponttal kapcsolatban Weber táviratában az alábbi fejtegetésbe bocsátkozott: „Ez a pont megállapítja ugyan a háború alatt Ausztria-Magyarország által megszállott egész terület kiűritésének feltételét, de csak a délnyugati fronton határozza meg a vonalat, amely mögé az osztrák-magyar csapatok visszavonandók. Badoglio tábornok erre vonatkozólag kinyilvánítja, hogy a montenegrói és szerb hadszíntéren, valamint Romániával, Ukrajnával és Lengyelországgal szemben a jelenlegi birodalmi határ képezi a kiűritésnél tekintetbe veendő demarkációs vonalat.”⁷

Véleményünk szerint a szövegből egyértelműen látható, hogy a balkáni front esetében a fegyverszünet vonala a „jelenlegi birodalmi határ”, azaz a Magyar Királyság 1914-ben fennálló határa, vagy másképpen mondva a történelmi magyar határ.

Visszatérve az események menetére: 1918. november 3-án 18 órakor Diaz tábornok Padovában aláírta a fegyverszüneti megállapodást. A fegyverszüneti egyezmény aláírásáról az AOK azonnal értesítette a Károlyi-kormányt, amely néhány órával később, 1918. november 4-én hajnali 4 óra 37 perckor az alábbi táviratot intézte az olasz főparancsnokhoz: „Tekintettel Magyarországnak Ófelsége által is elismert függetlenségére, a magyar királyi kormány nem fogadhatja el Weber gyalogsági tábornok közös megbízottként való részvételét a fegyverszüneti tárgyalásokon. A magyar királyi kormány kizárólag az események sürgető nyomásának engedve, valamint azon megfontolásból adja beleegyezését Weber gyalogsági tábornoknak a magyar érdekek képviselőjének

6 Közli Nyékhegyi 2002, 21–23.

7 Nyékhegyi 2002, 21.

ellátására, hogy saját hibájából ne késleltesse a fegyverszüneti tárgyalások lezárását.”⁸

Érdeemes figyelni az időrendre: Weber november 3-án 18 órakor írta alá a fegyverszünetet, míg a Károlyi-kormány november 4-én hajnalban küldte el azon táviratát, amelyben fogcsikorgatva járult hozzá ahhoz, hogy Weber aláírja a fegyverszünetet. Azaz a magyar kormány bejegyzése akkor érkezett meg, amikor az aktus már megtörtént. Ez jól mutatja, hogy a badeni főparancsnokság Padovában megelőzte Károlyit.

Károlyi ezt a szituációt emlékirataiban az alábbi módon értékelte: „Az akkori zűrzavaros viszonyok között a közös hadsereg főparancsnoksága a mi nevünkben is fegyverszünetet kötött. Mi elvből helytelenítettük, hogy a vezérkar a mi nevünkben tárgyaljon, s valamennyien készen álltunk, hogy bármelyik pillanatban Padovába utazzunk. Technikai okokból azonban nem tudtunk idejében odaérni, így a megállapodást nélkülünk írták alá.”⁹

Hatos Pál hívja fel a figyelmet arra, hogy Károlyi mindenféleképpen személyesen akart ott lenni Padovában a fegyverszünet aláírásakor. A miniszterelnök és kormánya azt remélte, hogy a fegyverszünet aláírása lesz a független és demokratikus Magyarország nemzetközi elismerésének ünnepélyes kinyilvánítása.¹⁰

Miközben a magyar kormány Padovából a fentebb bemutatott információkat kapta, egészen más tartalmú híreket kapott Belgrádból. Az ekkor már ismét szerb uralom alatt álló városból a Dormándy-misszió november 4-én azt jelentette Károlyiéknak, hogy közvetítón keresztül érintkezésbe léptek Franchet d’Espèrey tábornokkal, aki tudatta velük, hogy a balkáni frontra vonatkozóan vele külön megállapodást kell kötni, sőt, a francia tábornok közölte ennek feltételeit is.

Mielőtt megnéznénk, hogy Károlyi hogyan oldotta meg a Padovából és a Belgrádból kapott információk közötti óriási ellentmondást, a következő alfejezetben röviden bemutatjuk, hogy hogyan került magyar katonai misszió Belgrádba.

8 Ádám–Ormos 1999, 4.

9 Károlyi 1982, 137.

10 Hatos 2018, 268.

A Dormándy-misszió története¹¹

A Monarchia Badenben székelő hadsereg-főparancsnoksága 1918 októberében előkészületeket tett a fegyverszünet megkötésére. Ennek első lépéseként 1918. október 12-én két fegyverszüneti bizottság felállításáról született döntés. Az olasz frontra korlátozott területi hatáskörrel Trientben (Trento) F. Viktor Weber Edler von Webenau gyalogsági tábornok elnökletével megalakult az Osztrák–Magyar Monarchia fegyverszüneti bizottsága¹², melynek egyetlen magyar tagja volt, Nyékhegyi Ferenc alezredes személyében. Ezen bizottság további sorsa úgy alakult, hogy a badeni főparancsnokság 1918. október 28-án utasította Weber tábornokot az azonnali fegyverszüneti tárgyalások megkezdésére.

A másik fegyverszüneti bizottságot a balkáni fronton kötendő fegyverszünet előkészítésével bízta meg a badeni főparancsnokság. Ezért székhelyeül Belgrádot (ami ekkor még osztrák–magyar uralom alatt állt) jelölték ki, vezetőjének pedig Wladimir Laxa tábornokot, az Osztrák–Magyar Monarchia volt szófiai katonai attaséját¹³ tették meg. Rajta kívül a bizottságnak három tagja volt: két magyar vezérkari tiszt (Dormándy Géza alezredes és Kozmovszky József ezredes), továbbá egy osztrák ezredes (akinek nem tudjuk a nevét).

Mint az fentebb bemutattuk, Baden 1918. október 28-án utasította Webert, hogy kezdje meg a tárgyalásokat az olasz fronton, viszont Laxa tábornok nem kapott ilyen utasítást. Ennek magyarázata abban keresendő, hogy az antant

11 A kérdéskörben alaplúnak tekintjük Vizi László Tamás számos apró részletet feltáró tanulmányát. l. Vizi 2019/b,

12 Tagjai: Vidossich Rezső vezérkari ezredes, Victor Freiherr von Seiller vezérkari alezredes, Kamillo Ruggera vezérkari százados, J. von Lichtenstein fregattkapitány, Georg Zwierkovski korvettkapitány, Nyékhegyi Ferenc alezredes, a kassai 9. honvéd gyalogezred parancsnoka. Vidossich Rezső vezérkari ezredes betegsége miatt azonban nem tudott a többiekkel tartani, így helyére Karl Schneller vezérkari ezredes került.

13 Wladimir Laxa (1870–1945) 1911. szeptember 24-től 1916. április 30-ig vezérkari őrnagyi, majd vezérkari ezredesi rangban az Osztrák–Magyar Monarchia szófiai katonai attaséja volt. Laxa tábornok katonai előmenetelére. l. <http://www.oocities.org/veldes1/laxa.html>; a letöltés időpontja: 2021. május 2.

Franchet d'Espèrey tábornok által vezetett balkáni keleti hadserege ekkor még egyetlen ponton sem lépte át a Monarchia határait.

Viszont a Károlyi-kormány hivatalba lépésének napján – 1918. október 31-én – az AOK egy távirattal készenlétbe helyezte a Kövess-hadseregcsoport¹⁴ újvidéki főparancsnokságán várakozó Laxa-missziót.¹⁵ Vizi László Tamás szerint ennek a parancsnak az lehet a magyarázata, hogy október 31-én az antant véglegesítette a Monarchiával kötendő fegyverszünet szövegét, és ezt megküldte Padovába Diaz tábornoknak, aki valószínűleg ezt a hírt közölte Weberrel, aki az információt továbbította Badenbe.¹⁶

Ehhez még azt kell hozzáfűznünk, hogy Versailles a fegyverszünet megkötésének eljárásrendjét még október 29-én oly módon határozta meg, hogy a fegyverszüneti kéréssel a Monarchia adott katonai vezetőjének kellett a megfelelő antant parancsnokhoz fordulnia. Azaz az olasz fronton Diaz tábornokhoz, míg a balkáni fronton Franchet d'Espèrey tábornokhoz.¹⁷ Magyarul Baden azért helyezte készenlétbe a Laxa-missziót, hogy az felvegye a kapcsolatot Franchet d'Espèreyvel.

A két bizottság kijelöléséről a Károlyi-kormány hivatalba lépésekor értesült. Erről gróf Batthyány Tivadar – a Károlyi-kormány belügyminisztere – emlékirataiban így írt: „Amikor kormányra léptünk, azt a szituációt találtuk, hogy a legfőbb hadvezetőség két fegyverszüneti bizottságot állított össze. Az egyiket az olasz front részére, melynek vezetője Weber altábornagy, egyetlen magyar tagja pedig Nyékhegyi Ferenc alezredes, a másik bizottság vezetője Laxa tábornok, magyar tagja Dormándy alezredes volt.”¹⁸

14 A Kövess-hadseregcsoportot 1918. október 10-én hozta létre az AOK a balkáni fronton azzal a céllal, hogy az Ausztria–Magyarország határai felé nyomuló Franchet d'Espèrey tábornok vezette antant keleti hadsereggel szemben az osztrák–magyar védelmet kialakítsa. A hadseregcsoport nevét annak parancsnokáról, Kövess Hermann (1854–1924) osztrák–magyar tábornagról kapta, aki a hadseregcsoportot október 23-ig irányította. Kövess Hermann ezt követően a tiroli hadsereg parancsnokává, majd november 3-án az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének (utolsó) főparancsnokává nevezték ki.

15 Vizi 2019/b, 84.

16 Uo.

17 Ormos 1984, 45–46.

18 Batthyány 2017, 366.

Mint azt már a Weber-féle bizottság munkájának bemutatása során ismertettük, a Károlyi-kormány és az AOK között hatásköri viták voltak.¹⁹ Így nem meglepő, hogy Károlyiék a Laxa-missziót is igyekeztek saját fennhatóságuk alá vonni. A misszió tagjai november 2-án este Kövess Hermann tábornagytól megkapták a magyar kormány utasítását, amely szerint fel kell venniük a kapcsolatot Franchet d'Espèrey tábornokkal a balkáni haderők főparancsnokával. Ezen a ponton a Laxa-misszió átalakult Dormándy–Kozmovszky misszióvá, ugyanis Laxa tábornok és az (ismeretlen) osztrák ezredes nem indult útnak. Laxa ekkor már karrierjének következő szakaszát – amely az 1918. december 1-jén megszülető délszláv állam hadseregében futott be – építgette, így már nem vállalkozott arra, hogy a Monarchiát képviselje.²⁰ A részleteket még tisztázni kell, de azt biztosan kijelenthetjük, hogy november 2-án az AOK által még október 12-én kijelölt Laxa-misszió átalakult a magyar kormány által kiküldött Dormándy-misszióvá.

A kétfős magyar misszió biztonsági okok miatt a vízi utat választotta: 1918. november 2-án este felszálltak a Mohács nevű vonatgőzösre, amellyel november 3-án reggel érkeztek meg Belgrádba.²¹ Ott jelentkeztek a francia antant parancsnokságnál, ahol délelőtt 11 órakor egy vezérkari ezredes fogadta Dormándyékot, átvette a két tiszt meghatalmazásait, majd tájékoztatta őket, hogy ő nincs felhatalmazva a tárgyalásokra és így csak közvetítheti a feltételeket a Szalonikiben tartózkodó Franchet d'Espèrey tábornok főparancsnoksága felé. Ormos Mária szerint a válasz még aznap – azaz november 3-án – megérkezett Szalonikiből.²² Ebben Franchet d'Espèrey leszögezte, hogy ő az illetékes a balkáni fronton a fegyverszünet megkötésére (október 31-én valóban kapott ilyen felhatalmazást Versailles-ból – G.L.), ehhez azonban az alábbi előzetes feltételek elfogadását várja a magyar féltől:

19 Az AOK és a Károlyi-kormány vetélkedéséről l. Hajdú–Pollmann 2014, 387–388.

20 Wladimir Laxa 1918 és 1941 között a Királyi Jugoszlávia hadseregének, majd pedig 1941-től a Független Horvátország (Nezavisna Država Hrvatska, NDH) hadseregének a tábornoka lett. l. erre vonatkozóan https://en.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Laxa#cite_note-3; a letöltés időpontja: 2021. május 2.

21 A kalandos vízi útról és a belgrádi megérkezésről színes részleteket közöl Vizi 2019/b, 86–88.

22 Ormos 1984, 60.

1. Azoknak az erőknél, amelyek 15 kilométerre voltak a román határtól, a Dunától és a Szávától északra, valamint a Drina mentén és Crna Gora-i határnál, le kellett tenni a fegyvert és egy kilométert északra, illetve nyugatra húzódnuk, megengedve ezzel e zónák szövetséges megszállását.
2. A dunai hadiflottát és a Dunán, Száván, Drinán és az Adria meghatározott zónájában található hajóparkot és vele együtt minden kommunikációs hálózatot hadiszákmányként érintetlenül át kell adni a legközelebbi szövetséges erőknél.
3. A feltételekre 24 órán belül választ kell küldeni Belgrádba.
4. Ezt követően teljhatalmú megbízottakat kell küldeni a fegyverszüneti tárgyalások folytatására.
5. E feltételek közlését követően be kell szüntetni a hadianyag-szállítást és a csapatmozgásokat.
6. A szövetséges erők parancsnokai és a „Délszláv Nemzeti Tanács” vezetői, a délszláv csapatok és a flotta parancsnokai között biztosítani kell a szabad kapcsolatot az ellenséges területeken keresztül is.²³

Dormányék november 4-én reggel Zimonynál ismét hajóra szálltak – megint a Mohács nevű vontatógőzös szállította őket –, késő délután érkeztek meg Újvidékre, ahonnan táviratilag értesítették a kormányt az antant válaszáról.

A dilemma feloldása

Mint azt az előző fejezetben láthattuk, a Károlyi-kormány két eltérő forrásból (Padova és Belgrád) két homlokegyenest eltérő információt kapott a Diaz-féle fegyverszünettel kapcsolatban. Padovából november 4-ig az alábbi három fontos információ érkezett:

1. Weber aláírta a fegyverszüneti egyezményt.
2. Ez az egyezmény a Monarchia összes frontjára érvényes.

---

23 A pontokat ismerteti Hornyák 2000, 75.

3. A balkáni frontra nem kell külön fegyverszüneti szerződést kötni, demarkációs vonalnak a történelmi magyar határ tekintendő.

Ezzel szemben a Belgrádba kiküldött Dormándy-misszió november 4-én azt jelentette, hogy:

1. A balkáni frontra Franchet d'Espèreyvel külön fegyverszünetet kell kötni.
2. Franchet d'Espèreyvel ezzel kapcsolatban 6 előzetes pontot is megfogalmazott.

Mint látható, a két információcsomag összeegyeztethetetlen. A magyar miniszterelnök ezt az ellentmondásos helyzetet nem tudta értelmezni.²⁴ Végül november 4-én a Károlyi-kormány azt a döntést hozta, hogy nem Padovába, hanem Belgrádba küld tárgyalódelegációt. Ezt szakmai okok miatt – katonai kérdések megtárgyalása – Linder Béla hadügyminiszternek kellett volna vezetnie, de a minisztertanács a Katonatanács körül kibontakozó viták miatt nem őt, hanem Berinkegy Dénes igazságügyi minisztert jelölte a belgrádi delegáció vezetőjéül.²⁵ Erről táviratban értesítették Belgrádot és egyben ajánlólevelet kértek a küldöttség zavartalan utazásához.²⁶ Ez a küldöttség azonban november 6-án hajnalban mégsem Berinkegy, hanem Károlyi Mihály és Jászi Oszkár vezetésével indult útnak. Ennek magyarázatát abban kell keresnünk, hogy a november 5-i minisztertanács úgy látta, hogy olyan súlyú kérdéseket fognak megtárgyalni Belgrádban, hogy a delegációt Károlynak és Jászinak kell vezetnie.²⁷

Ugyanezen a napon – azaz november 5-én – Linder egy fontos kísérletet tett Magyarország helyzetének javítására, az alábbi táviratot küldte Franchet d'Espèreynek: „Magyarország a fegyverszünetet az entental megkötötte és a fegyvereket letette. Diaz tábornok vezette az olasz, szerb és román fronton levő csapatok nevében a fegyverszüneti tárgyalásokat. A cs.[ászári] és kir.[ályi] hadseregfőparancsnokság által a tárgyalásokhoz kiküldött katonai meghatalmazott, Weber gyalogsági tábornok.[...] távirata értelmében a magyar határ a demarkációs vonal. [...]”²⁸ Táviratára nem érkezett válasz.

24 Ormos 1984, 60.

25 Siklós 1987, 207.

26 Hornyák 2000, 75.

27 Siklós 1987, 207.

28 A táviratot 47. számú melléklet elnevezéssel közli Rubint 1933, 328.

Joggal merül fel a kérdés: Károlyi és kormánya miért a belgrádi utat választotta? Ormos Mária szerint Károlyi azért akart fegyverszünetet kötni Belgrádban, hogy időt nyerjen az ország konszolidálására, és fel tudjon készülni a békekonferenciára.²⁹

Hornyák tanulmányában³⁰ ezt az érvelést azzal egészítette ki, hogy: Károlyi úgy vélte, hogy Magyarországnak nem kell elismernie a padovai egyezményt, mivel az a jelek szerint nem vonatkozott a Balkánra, s mert ráadásul az Osztrák–Magyar Monarchia nevében írták alá. Helyette az új, független, antantbarát és demokratikus Magyarország önálló fellépését és az önálló államiság elismerését is meghozó külön fegyverszünet megkötését tartotta előnyösnek.

Ormos és Hornyák érveit tovább gondolva úgy véljük, hogy Károlyi forgatókönyvébe jobban beleillett a padovai fegyverszünet kiváltása egy újabb – azaz a belgrádi – fegyverszünet megkötésével. Úgy gondolta, ha sikerül tető alá hoznia a fegyverszüneti megállapodást a balkáni antant haderő főparancsnokával, az gyakorlatilag azt jelenheti, hogy az antant kvázi elismeri a kormányát. Úgy véljük, hogy az már egy másik vita fő kérdése, hogy ez a forgatókönyv mennyire volt reális.

Ezen a ponton kell visszautalnunk Hatos – már korábban idézett – megállapítására, mely szerint Károlyi ki akart utazni Padovába, hogy az új magyar kormány első diplomáciai aktusaként aláírja a fegyverszünetet.³¹ Úgy véljük, hogy mivel ezt a tervét a kedvezőtlen utazási feltételek meghiúsították, Károlyi egyszerűen úgy gondolta, hogy az elmaradt diplomáciai aktust – mármint, hogy kormánya fegyverszünetet ír alá az antanttal – Belgrádban pótolja.

Nánay Mihály szerint a belgrádi út logikusan következett a Károlyi-kormány pacifista külpolitikájából és ennek legfontosabb eleméből, a leszerelési politikájából.³²

29 Ormos 1984, 63.

30 Hornyák 2000, 75.

31 Hatos 2018, 268.

32 Nánay Mihály szóbeli véleménye a jelen tanulmánnyal kapcsolatos konzultáció során.

A belgrádi tárgyalások

A magyar küldöttség november 6-án este érkezett meg Belgrádba és megszállt a Korona Hotelben.³³ De Franchet d'Espèrey ekkor még Nišben tárgyalt Sándor régenssel és Mišić vajdával a Magyarország irányában megvonandó demarkációs vonalról, és a szerb vezérkar hadműveleti osztálya vezetőjének, Daniel Kalafatović ezredesnek a kíséretében csak másnap, november 7-én indult Belgrádba.

Míg a francia tábornok úton volt Belgrád felé, megérkezett Nišbe a szerb főparancsnokságra Párizs szigorú utasítása, hogy a magyar képviselőkkel megkezdett tárgyalásai csakis az olasz hadszíntéren megkötött fegyverszünet rendelkezéseinek végrehajtására vonatkozhatnak, amelyek ércvényesek minden frontra, és kerülnie kell a politikai kérdéseket. Petar Pešić ezredes, a szerb vezérkari főnök helyettese továbbította a táviratot Belgrádba, de egy kísérőtáviratot is küldött Kalafatović részére, amelyben a főparancsnokság nevében utasította, hogy Párizs parancsát csak a fegyverszüneti tárgyalások befejezte után tudassák Franchet d'Espèrey-vel. Ha pedig a tábornok már tudomást szerzett Párizs utasításáról, akkor Kalafatovićnak kérnie kellett a tábornokot, hogy tisztán katonai okok miatt követelje a Bánát és a Bácska kiürítését a Maros–Szabadka–Baja–Pécs vonalig.³⁴

Pešić még aznap este 21 óra 45 perckor újabb táviratban ismertette a szerb vezérkar álláspontját arra az esetre, ha Franchet a tárgyalások alkalmával hajlana a Temesvár–Zombor vonaltól délre eső demarkációs vonal meghúzására. A távirat szerint ebben a legvégső esetben Kalafatovićnak közölnie kellett volna a tábornokkal, hogy az Szerbia számára elfogadhatatlan, és továbbra is hadban állónak tekinti magát Ausztria–Magyarországgal.³⁵ Erre a lépésre azonban nem került sor, mert a tárgyaláson – amely november 7-én este zajlott a tábornok

33 Károlyi Mihály emlékirataiban egy egész fejezetet szentelt a belgrádi útnak l. Károlyi 1982, 137–153.

34 Hornyák 2000, 76.

35 Uo.

szálláshelyén – fel sem merült annak a lehetősége, hogy a Pécs–Szabadka vonaltól délebbre eső demarkációs vonalat jelöljenek meg.

A magyar küldöttség november 7-én találkozott Franchet d’Espèrey tábornokkal.³⁶ A találkozó kifejezetten ellenséges légkörben zajlott. Az első percekről Károlyi így számolt be emlékirataiban: „Itt álltunk Franchet d’Espèrey érkezésére várva. Belépése egy győzelmes tábornok színpadra lépésére hasonlított [...] világos kék egyenruhát viselt magas szárú csizmával, mellkasán egész sor kitüntetéssel [...] Először engem mutattak be a tábornoknak, majd én mutattam be a delegáció tagjait. Franchet minden névnel kurtán biccentett, de Hatvany báró nevét hallva, láthatóan nem is próbálta leplezni antiszemitizmusát. Amikor a Katonatanács elnökét mutattam be, elszörnyedve kiáltott fel: Vous êtes tombés si bas? (Ilyen mélyre süllyedtek?).”³⁷

Ezután Károlyi felolvasta azt a memorandumot, melyet Jászival közösen fogalmaztak meg. Ebben Károlyi azt hangsúlyozta, hogy a kormány nem felelős Magyarország régi vezetőinek bűneiért, ők az új demokratikus Magyarországot képviselik. Ennek nevében kérte, hogy állítsák helyre a diplomáciai kapcsolatokat az antant és Magyarország között. Továbbá azt kérte, ha sor kerül Magyarország megszállására, azt francia, olasz vagy amerikai csapatok hajtsák végre, semmiképpen se a szerbek, a csehek vagy a románok.

A felolvasás után a francia tábornok válaszolt a memorandumra. Azt fejtette, hogy Magyarország 1867 után Németország szövetségesévé vált. Ezt az alábbi kemény szavak követték: „Önök együtt meneteltek Velük, önök együtt fognak bűnhődni. Magyarországnak fizetnie kell [...] Önök elnyomták a nemzeti kisebbségeket és ellenségeikké tették őket. Most a tenyeremen tartom őket, a cseheket, a románokat, a jugoszlávokat és a szlovákokat. Csak egy szavamba kerül, és megsemmisítik önöket.”³⁸ Ezután a tábornok kijelentette, hogy a Károlyiék későn érkeztek, nincs szüksége a magyar kormány semlegességi nyilatkozatára, majd átnyújtotta a fegyverszüneti feltételeket.³⁹

36 Ennek részleteit l. Károlyi 1982, 139–142.

37 Uo.

38 Uo.

39 A szövegét közli Romsics 2000, 67–68.

A 18 pontból álló egyezmény Magyarország számára számos kedvezőtlen rendelkezést tartalmazott. Különösen az első két pont tartalmazott súlyos előírásokat:

- Az első pont meghatározott egy vonalat, mely mögé vissza kellett vonni a magyar haderőt, továbbá kimondta, hogy: „A kiürített területet a szövetségesek teljes joggal megszállják, a szövetséges hadsereg főparancsnoka által meghatározandó feltételeknek megfelelően.”⁴⁰
- A második pont pedig kimondta, hogy a magyar hadsereget le kell szelelni, „[...] a belső rend fönntartásához szükséges hat gyalogos és két lovashadosztály, valamint az I. szakaszban említett rendőri erők kivételével.”⁴¹

Itt jelezzük az első ponttal kapcsolatban, hogy az északi területekre – Felvidék és Kárpátalja – vonatkozóan nem állapított meg demarkációs vonalat.

Az egyezmény Magyarországra vonatkozóan mindössze egy kedvező pontot tartalmazott. Ez a 17. pont volt, mely kimondta, hogy a megszállt területeken a határok végleges megállapításáig fennmarad a magyar közigazgatás. Itt jegyezzük meg, hogy ezt a rendelkezést a későbbiekben mind a szerbek, mind a románok felrúgták, és mindent megtettek annak érdekében, hogy az általuk megszállt területeken felszámolják a magyar közigazgatást.

A pontok átvétele után, november 8-án éjjel Károlyi és küldöttsége visszautazott Budapestre, hogy a Nemzeti Tanács jóváhagyását kérje a konvenció aláírásához. A Nemzeti Tanács november 10-én tárgyalta meg az aláírás kérdését. A kérdés előterjesztője Károlyi volt, aki emlékirataiban így ír erről: „Teljes nyíltsággal ismertettem a helyzetet a Nemzeti Tanács előtt, azt is leszögeztem, hogy ha visszautasítanánk a feltételeket, ez az ellenségeskedés kiújulásához vezetne – ennek eredményéhez pedig nem fér kétség. Beszámoltam arról is, hogy a szerb hadsereg elfoglalta Újvidéket, és az ország belseje felé halad. A csehek is készen álltak az ország északi megyéinek megszállására, mondván, hogy a terület őket illeti.”⁴²

40 Uo.

41 Uo.

42 Károlyi 1982, 144.

Ezek után egy elképesztően naiv mondattal folytatta Károlyi az érvelését: „Ezért hangsúlyoztam, hogy érdekünk elfogadni a szerződést, mert ha szomszédaink nem tartják be rendelkezéseit, ennek ódiuma reájuk hárul.”⁴³

A Nemzeti Tanács elfogadta Károlyi érvelését, és úgy döntött, alá kell írni a belgrádi konvenciót. Erre a feladatra Linder Bélát jelölte, aki november 13-án Belgrádban aláírta a konvenciót.

Álláspontok és viták a konvencióról

A belgrádi konvenció aláírása a mai napig élesen megosztja a magyar közvéleményt és történetírást. Ennek a széles spektrumnak a bemutatására az alábbi öt tipikus véleményformáló csoportot mutatjuk be:

1. A Károlyi-kormány két miniszterét – Batthyány Tivadar belügyminiszterét és Jászi Oszkár nemzetiségügyi miniszterét –, akik emlékirataikban⁴⁴ az aláírás szükségessége mellett tették le a voksot.
2. A kortárs Gratz Gusztávot, aki egyszerre volt történész és az eseményeket átélő szemtanú.
3. A kortárs katonai vezetők/szakírók véleményét.
4. Az utóbbi fél évszázadban alkotó történészek azon csoportjának véleményét, akik a belgrádi konvenció aláírása mellett érveltek.
5. Az utóbbi 10-15 év azon történészeinek álláspontját, akik súlyos stratégiai hibaként értékelik az aláírást.

Így látta a Károlyi-kormány két minisztere

Batthyány Tivadar – aki a Károlyi-kormány belügyminisztereként a lehető legközelebről látta az aláírás történetét – emlékiratainak vonatkozó részében az az alábbi módon kezdte érvelését: „Határozottan állítom minden előszobai

---

43 Uo.

44 Batthyány 2017.

suttogás és nem hivatalos jólétesültség látszatában burkolt mendemondákkal szemben, hogy nekünk meg kellett kötnünk a belgrádi szerződést. Bizonyítéka-
im a következők:⁴⁵ Ezen kijelentés után Batthyány hosszas magyarázkodásba fogott, ennek főbb elemei az alábbiak voltak:

- „Franchet tábornagy megbízottaink útján közölte velünk, hogy a fegyverszünet megkötésére Magyarországgal egyedül ő van jogosítva. Ugyanezt megismételte, midőn Károlyi, a magyar miniszterelnök, előtte Belgrádban megjelent, és tőle egyenes választ kért.”⁴⁶
- Arz vezérkari főnök azon állítása, mely szerint a magyar hadsereg 1918 novemberében a siker komoly reményével vehette volna fel a harcot, hamis! A magyar hadseregnek nem tudta volna megvédeni Magyarországot az előre törő francia, cseh, délszláv és román csapatokkal.⁴⁷
- Ha a magyar kormány nem kezd el tárgyalni Franchet d’Espèrey tábornokkal – mondja Batthyány – „[...] és kijelentjük (mármint a kormány – G.L.), hogy nem engedjük be a balkáni csapatokat magyar területre, úgy azonnal komoly harcra került volna sor. Köves tábornagnak általa éppenséggel nem megbízhatónak tartott 10 000 harcosa és Franchet tábornagy 49 intakt divíziója között. Ennek a felvonulásnak katonai eredményét leírnom fölösleges. Erre minden első elemista fiú megadja a választ.”⁴⁸
- Szintén hosszasan fejtegette, hogy „[...] Diaz tábornagy fegyverszüneti szerződésében soha nem ismerte el területi integritásunkat „[...]”⁴⁹

A Károlyi-kormány nemzetiségügyi minisztere, Jászi Oszkár emlékirataiban mindössze két érvet sorolt fel a konvenció aláírása mellett. Az egyik az volt, hogy azért kellett megkötni a konvenciót Belgrádban, mert amikor Károlyi tárgyalt Franchet d’Espèreyvel és megkérdezte tőle, „[...] igaz-e hír, hogy voltaképpen Diaz tábornokhoz kellene fordulnia, mert ő van megbízva a magyar fegyverletéti ügyekkel is? Erre a kérdésre Franchet d’Espèrey a leg-

45 Batthyány 2017, 369.

46 Uo.

47 Batthyány 2017, 376–377.

48 Batthyány 2017, 376–377.

49 Batthyány 2017, 380–384.

kategorikusabb nemmel felelt: egyedül ő neki van felhatalmazásra a velünk való tárgyalásra.”⁵⁰

Jászi Oszkár másik érve valójában nem is érv a belgrádi fegyverszüneti tárgyalás mellett, hanem egyfajta utólagos magyarázkodás. Eszerint: „[...] nem is az volt a fő bajunk, hogy rossz fegyverszüneti szerződést kaptunk, mint inkább az, hogy még ezt a rossz szerződést se tartották be. Hisz a legfőbb dologban ez a szerződés megnyugtató volt: elismerte, hogy a demarkációs vonalnak semmi közük sincs a leendő politikai határokhoz, és hogy a demarkációs vonalakon túl is a közigazgatás és a rendfenntartás továbbra is a magyar állam kezeiben marad.”⁵¹ A fejtegetés Jászi egy megdöbbenő következtetéssel zárta le: „Szent Isten, ha ezeket az alapvető pontokat becsületesen betartják és a határkérdéseket csakugyan a béketárgyalásokra bízzák, micsoda kitűnő szerződés lett volna ez a paktum!”⁵²

Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a fenti mondatok Jászi 1920 novemberében megjelent emlékirataiból származnak, azaz Jászi pontosan tudta, hogy mi történt a magyar állammal a belgrádi katonai konvenció megkötése és a trianoni békediktátum aláírása közti időszakban. Ennek fényében a „Szent Isten...” kezdetű mondatot elképesztően naivnak kell minősítenünk.

Így látták a katonák

A korszak jelentősebb posztokat betöltő katonai vezetői – akik végig harcolták a Nagy Háborút – kifejezetten negatívan nyilatkoztak a belgrádi konvencióról. Terjedelmi korlátaink miatt „csak” három tipikus példát mutatunk be.

Rubint Dezső tábornok így vélekedett a padovai fegyverszünetről: „Leszögezhető tehát az, hogy Weber gy. tbk. Badoglio tbk.-kal Magyarországra vonatkozólag is érvényes szerződést kötött, mely demarcationális vonalul az ország határát állapította meg és hogy Magyarország a Balkánon Szerbiával és Romá-

50 Jászi 1989.

51 Uo.

52 Uo.

niával a páduai fegyverszüneti szerződésen kívül más jogérvényes egyezséget nem köthetett. Egy hazafias magyar kormánynak becsületbeli kötelessége volt, hogy a páduai fegyverszüneti szerződéshez a végletekig görcsösen ragaszkodjék. Ha pedig a jelenlegi kis-entente a fegyverszüneti szerződést megszegte és a haza szent földére merészelt volna a lábát betenni, akkor csak egy választása volt a magyar nemzetnek: fegyverhez nyúlni. Hangsúlyozni akarom, hogy a harc sikerére akkor minden reménység megvolt, mert egyrészt az olasz fronton a magyar csapatok épp azon kívánságukat fejezték ki, hogy szállíttassanak az ország védelmére haza, kinyilatkoztatván, hogy utolsó csép vérig fogják védeni az ezeréves hazát; másrészt azon időben a prédára leső és a mai kis-entente-hoz tartozó államok közül komolyan számbavehető hadereje csakis Szerbiának volt. A Károlyi-kormány azonban a páduai fegyverszüneti szerződést figyelembe nem vette és másképpen cselekedett. Ehhez csak akkor lett volna joga, ha a Weber gy. tbk. által a hadseregfőparancsnoksághoz intézett jelentésekről nem tudott volna.”⁵³

Egy másik katona, Julier Ferenc a Nagy Háborúról szóló könyvében az alábbi módon értékelte a konvenciót: „A balkáni arcvonalon már a magyar forradalmi kormány kötött fegyverszünetet Franchet d’Espèrey seregével, egész feleslegesen, minthogy az olaszokkal kötött megállapodás minden arcvonalra kiterjedt.”⁵⁴

A Károlyi-kormány erőforrásairól ugyanezen könyve egy másik helyén az alábbiakat írta: „A világháború után az ország még elegendő nyersanyaggal rendelkezett ahhoz, hogy tekintélyes védősereget tarthasson. Csak arra utalok, hogy a Károlyi-kormányzat több havi rombolása és területfeladása (tehát hadianyagveszteség is) után a bolsevik uralom 1919 márciusa után, rövid idő alatt még 6 hadosztályra és 3 dandárra tagozott 110.000 főnyi haderőt tudott összeállítani, felszerelni új ruhába öltöztetni és erős tüzérséggel felfegyverezni. Voltak repülőalakulatai és 30 és feles mozsarai.”⁵⁵

Majd így folytatta gondolatmenetét: „Ha ezt a szervezési munkát nemzeti alapon álló kormányzat 1818 novemberében végzi el, akkor Magyarország

53 Rubint 1933, 210.

54 Julier 1933, 276.

55 Julier 1933, 277.

mindhárom ellenfelével szemben elegendő és jó haderőt tud állítani. Semmi esetre sem szorul szűk határai közé.”⁵⁶

A fentebb idézett gondolatot az „elegendő és jó haderőről” Julier Az elmulasztott függetlenségi harc 1918 végén⁵⁷ című tanulmányában részletesen, statisztikai adatokkal bőségesen alátámasztva is kifejtette. Számokkal bemutatta, hogy 1918 novemberében lett volna megfelelő számú magyar katonai erő Magyarország határainak védelmére. Azaz felesleges volt megkötni a belgrádi konvenciót, mert a magyar haderőnek lett volna esélye megállítani a történelmi Magyarország déli határait átlépő szerb haderőt is.

Az általunk idézett harmadik magyar katona, Lukachich Géza rendkívül negatívan értékelt a belgrádi konvenciót, emlékirataiban három helyen is kemény véleményt nyilvánított erről:

- „[...] ,mily bünt követett el Károlyi Mihály és kormánya a belgrádi katonai egyezmény megkötésével [...]”.⁵⁸
- „[...] ,soha nem bocsátható meg neki, amíg magyar ember él ebben az országban, az országot az ellenségeinknek kiszolgáltató katonai egyezmény megkötése.”⁵⁹
- Magyarország összeomlásában és megcsonkításában mondja Lukachich: „Közrejátszottak azok az oktalan és hazafiatlan cselekedetek, melyeket Károlyi Mihály, mint miniszterelnök elkövetett. Lefegyverezte és széjjelzüllesztette a magyar hadsereget, védtelenné tette az országot és mindennek feltette a koronáját azzal, amikor szükség nélkül megkötötte a belgrádi katonai egyezményt, melyben kardcsapás nélkül kiszolgáltatta az ország nagy részét az ellenséges megszállásnak.”⁶⁰

Lukachich könyvében több oldalon keresztül érvelt amellett, hogy a padovai egyezmény Magyarország határaitra is érvényes volt, tehát a belgrádi konvenciót nem kellett volna megkötni. Ráadásul – mondja Lukachich – a padovai fegyverszünet értelmében: „Magyarországba fegyveresen visszahozhattunk az

56 Uo.

57 Julier 1928.

58 Lukachich 2019, 256.

59 Lukachich 2019, 275.

60 Lukachich 2019, 284.

összes magyar csapatokat és azokból 10 hadosztályt fegyverben tarthattunk továbbra is. Az ország területének sérthetetlenség a békekötésig biztosítva volt [...] Ez a helyzet igen kedvező volt.”⁶¹

Erről a katonai erőről az alábbiakat mondta: „Tíz hadosztály békeállományon kb. 70.000 embert jelent. Hadiállományra felemelve pedig közel 150.000 főnyi fegyveres erőt képvisel. Ez az erő, a határok védelmének figyelembevétele mellett, az ország területén kellően elosztva, lehetetlenné tette volna, hogy cseh, szerb vagy oláh megszállásnak legyünk kitéve.”⁶²

Azt, hogy ezen álláspontját a tábornok milyen fontosnak tartotta, jól mutatja, hogy könyvében néhány sorral lejjebb ismét leszögezte, hogy: „Tíz hadállományra emelt magyar hadosztállyal, akkor, akár mind a három szomszédos állammal is a biztos sikerre való kilátással szállhattunk volna szembe.”⁶³

Kijelenthetjük, hogy a fentebb bőségesen idézet három magas rangú katonatiszt véleménye egyértelmű: a belgrádi katonai konvenció megkötése nagyon súlyos hiba volt!

Így látta a Horthy-korszak egyik jeles történésze, Gratz Gusztáv

Batthyányval és Jászival szemben alapvetően ellentétes álláspontra helyezkedett az 1918 és 1920 közötti időszakot önálló kötetben feldolgozó Gratz Gusztáv, aki egyszerre volt kortárs politikus, valamint publicista és történétíró. Ő 1935-ben megjelenő könyvében⁶⁴ három kritikát fogalmazott meg a konvencióval kapcsolatban:

- „De ez a fegyverszünet is magán viseli keletkezése helyének bélyegét. Belgrádban jött létre, tehát a szerbek összes kívánságát kielé-

61 Lukachich 2019, 260.

62 Uo.

63 Uo.

64 Gratz 1935.

gította és akkora magyarországi terület megszállására adott nekik jogot, amely nagyobb volt annál, mit nekik később a békeszerződés ítelt oda, sőt nagyobb volt annál is, aminőre az ő területi aspirációik kiterjedtek.”⁶⁵

- „A belgrádi fegyverszüneti szerződés tényleg állandó bonyodalmak forrása lett. Azt az intézkedést, hogy az antant csapatok minden stratégiai fontos pontot megszállhatnak, az antant később úgy értelmezte, hogy a megszállást egész országrészekre kiterjesztheti.”⁶⁶ Gratz ezen megállapítását jól alátámasztja a magyar állam újabb és újabb területeinek megszállása a románok által.
- Gratz szerint a fegyverszünet legnagyobb hibája az volt, hogy „A páduai fegyverszünet nem állapított meg olyan demarkációs vonalat, amely magyar területet magyar területtől elválasztott volna. A belgrádi fegyverszünet ellenben lehetővé tette Erdély Maroson inneni részének a románok által és a Délvidéknek a szerbek által való megszállását. Ez tehát [mármint a belgrádi konvenció – G. L.] Magyarország részére súlyosabb, viszont a velünk szemben álló államokra nézve kedvezőbb feltételeket állapított meg.”⁶⁷

Így látják a belgrádi konvenciót pozitívan értékelő történészek

Az utóbbi fél évszázadban alkotó történészek egyik csoportja – a régiek közül Hajdú Tibor és Ormos Mária, míg a fiatalabb generációból Hornyák Árpád és Hatos Pál – a belgrádi konvenció aláírása mellett érvelt. Nézzük meg az általuk felsorolt érveket:

65 Gratz 1935, 48.

66 Gratz 1935, 50.

67 Gratz 1935, 48.

Hajdú Tibor rövid Károlyi-életrajzában a konvenció előnyeit ecsetelve, három ilyen előnyt talált:⁶⁸

1. A belgrádi konvenció azért volt előnyös, mert a független magyar kormány első elismerése volt a győztes hatalmak és egyik szomszédja, az új délszláv állam által.
2. Előnyös volt annyiban is, hogy megállapította a déli demarkációs vonal határát, amely legalább stabilnak bizonyult, mert a délszláv hadsereg a következő hónapokban nem lépte azt át.
3. A csehszlovákok számára előnytelen volt a konvenció, mert a Felvidéken nem húzott meg demarkációs vonalat. Így ezeket a területeket csak két hónappal később tudták megszállni.⁶⁹

Ormos Mária sokkal árnyaltabb érvelést vázolt fel. Szerinte Károlyi a belgrádi konvenció aláírásával elébe vágott az eseményeknek, megpróbálta elkerülni a legrosszabbat: az ország kishatalmi (értsd csehszlovák, román, szerb) megszállását. A demarkációs vonallal nagy hatalmi garanciával akarta stabilizálni az ország kereteit azért, hogy így időt nyerve konszolidált körülmények között készülhessen fel a békekonferenciára.⁷⁰

Hornyák Árpád a fenti érveléshez még azt fűzte hozzá, hogy miután Károlyi és küldöttsége november 7-én elutazott Belgrádból, a szerb főparancsnokság kiadta a parancsot, hogy minél mélyebbre kell hatolni a leendő Jugoszlávia területeire, különösen a Bácskában és a Bánátban. Az I. szerb hadsereg parancsnoka még november 13-án is arra utasította a Duna-hadosztály parancsnokát, hogy még aznap estig, de legkésőbb éjfélig ériék el a Szabadka–Baja vonalat, „miáltal úgy lehetne tekinteni, hogy az egész Bácska el lett foglalva a fegyverszünet aláírása előtt”. Ezt sikerült is elérniük. November 13-án bevonultak Szabadkára és Bajára, majd már a konvenció aláírása után, november 15-én Barcsot, Szigetvárt és Pécsét, végül december elején Pécsváradot szállták meg csapataikkal. Mindezek alapján Hornyák arra a következtetésre jutott, hogy a

68 Hajdú 2012, 104–105.

69 Itt jegyezzük meg, hogy a csehszlovák fél Párizsban azonnal akciót indított a csehszlovák–magyar demarkációs vonal meghúzásá érdekében. Bővebben l. Gulyás 2008, 142–143.

70 Ormos 1984, 63.

belgrádi katonai egyezmény tehát nem kiváltotta, hanem csak szentesítette a szerb csapatok délvidéki és dunántúli előrenyomulását.⁷¹

Hatos 2018-ban megjelent könyvében védelmébe vette a konvenciót. Ehhez sajátos eszközként Nyékhegyit támadja, az alábbi módon: „Nyékhegyi Ferenc alezredes [...] visszaemlékezése máig táplálja azt a mítoszt, hogy a belgrádi fegyverszüneti egyezmény aláírása nélkül a régi magyar határok fennmaradtak volna. [...] Nyékhegyi meséjében ismét a mítosz ősi bűnbakképző funkciója működik eredményesen: ha egyetlen szereplőben – Károlyiban –, ha egyetlen végzetes eseményben – a belgrádi Canossa-járásban – megtalálható a végzetes katasztrófa összes oka, akkor mindenki más büntelen.”⁷²

Itt jegyezzük meg, hogy Nyékhegyit a Hajdú–Pollmann szerzőpáros is megtámadta, emlékiratai⁷³ kapcsán az alábbi kritikát fogalmazták meg: „[...] Nyékhegyi fontoskodása téves irányba befolyásolta a kérdéssel foglalkozó szakirodalmat.”⁷⁴

Így látják a belgrádi konvenciót negatívan értékelő történészek

Az 1990-es rendszerváltás után – szakirodalmi ismereteink szerint – a belgrádi katonai konvencióval szembeni kritikát elsőként Romsics Ignác fogalmazta meg a trianoni békediktátum 80 éves évfordulójára írt, 2001-ben megjelent könyvében.⁷⁵ Fontossága miatt szó szerint idézzük: „A padovai fegyverszünet feltételeihez viszonyítva a belgrádi kiegészítő egyezmény előírásai magyar szempontból jóval kedvezőtlenebbek voltak. A padovai fegyverszünet csak a délnyugati fronton állapított meg demarkációs vonalat, és a háború alatt megszállt területek kiürítését parancsolta meg. A szűkebb értelemben vett Magyar-

71 Hornyák 2000, 83.

72 Hatos 2018, 272.

73 Nyékhegyi 2002.

74 Hajdú–Pollmann 2014, 386.

75 Romsics 2001.

ország határait tehát sehol se érintette. A 18 pontos belgrádi szerződés viszont előírta, hogy a magyar kormány köteles kiüríteni a Szamos folyásától keletre, valamint a Maros folyásától délre eső erdélyi területeket, továbbá a Szeged-Baja-Pécs-Varasd vonaltól délre eső területeket.⁷⁶

Ligeti Dávid két tanulmányában fogalmazott meg kritikát a belgrádi katonai konvencióról. Egyrészt aláírásáról, ezzel kapcsolatban így írt: „Ki kell emelnünk, hogy az olasz fél ragaszkodott hozzá, hogy a padovai tárgyalása minden k. u. k. frontra vonatkozzon, így más frontszakaszokon szükségtelennek tartotta külön fegyverszüneti tárgyalások megkötését. Ezt a tényt azért is szükséges hangsúlyoznunk, mert a Károlyit védő apologetikus művekben gyakran megjelenik az a vélemény, hogy a belgrádi fegyverszünet megkötése elkerülhetetlen és indokolt volt, miközben maga a k. u. k. haderő vezérkari főnöke - aki a véröntás mielőbbi abbahagyását kívánta! - sem tartotta szükségesnek külön balkáni fegyvernyugvási megállapodást.”⁷⁷

Ligeti másik kritikája a konvenció Károlyi-kormány általi alkalmazásáról (pontosabban nem alkalmazásáról) szól: „A balkáni antanthaderővel kötött megállapodás révén 6 gyalog- és 2 lovashadosztály lett volna fegyverben tartható. Ezeket a divíziókat azonban a november 16-án megalakult Magyar Népköztársaság nem töltötte fel.”⁷⁸

Jelen tanulmány szerzője 2019-ban megjelent egyetemi tankönyvében⁷⁹ – a szakirodalom tanulmányozása után – a konvenció aláírásának három negatívumát rögzítette:

1. A konvenció lehetővé tette, hogy a szerb hadsereg Magyarország jelentős déli területeit megszállja. Ez a megszállás nem csupán a klasszikus Délvidékre terjedt ki, hanem olyan városok is szerb megszállása alá kerültek, mint Mohács, Pécs, Baja.
2. A konvenció lehetővé tette, hogy a magyar hadsereg Erdélyben feladja az egyetlen katonailag védhető vonalat, a Kárpátokat. Így a román had-

76 Romsics 2001, 81–83.

77 Ligeti 2019, 162.

78 Ligeti 2020, 125.

79 Gulyás 2019.

sereg a Kárpátok gerincén belülrre került, és onnan megindulhatott az Alföld felé.

3. A konvenció előírta a magyar hadsereg leszerelését. A történeti hűséghez hozzátartozik, hogy a leszerelések már az aláírás előtt elkezdődtek, de az aláírás újabb lendületet adott a leszerelési hullámnak. Budapesten sorra szerelték le az olasz frontról visszaérkező magyar csapatokat, pedig ezek a csapatok bevetethők lettek volna a Délvidék vagy Erdély védelmében. Révész Tamás adatai szerint 1918. november végéig 1,3 millió katona tért vissza a frontokról. Ezek közül 579 ezer fő jelent meg a különféle leszerelő bizottságok előtt, míg 720 ezer fő egyszerűen hazament a családjához.⁸⁰

Egyik kortárs katonai szakírónk, Nagy Miklós Mihály mutatott rá tanulmányában,⁸¹ hogy Károlyi és hívei a belgrádi konvenció aláírásával pont azokban a novemberi napokban mutattak teljes politikai és katonai engedékenységet az antantállamokkal és a szerveződő utódállamokkal szemben, amikor elkezdett kibontakozni a magyar állam megszállása a cseh, a román, a délszláv hadsereg által.

Összegezve jelen alfejezetet: a 2006-ban alapított Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására történelmi hálózat körül tömörülő történészek között egyre inkább az az álláspont kristályosodik ki, hogy azzal, hogy a Károlyi-kormány aláírta a belgrádi konvenciót, súlyos stratégiai hibát követett el. Ennek lényege: megnyitotta Magyarország határait az utódállamok megszálló csapatai előtt.

---

80 Révész 2019, 126.

81 Nagy 2010.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Kézi könyvek

Romsics 2000. Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. 1. kötet.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

Nyomtatott források

Ádám – Ormos 1999. Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.

Nyékhegyi 2002. Nyékhegyi Ferenc ezredes: *A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés (a páduai fegyverszünet).* Magyar Mercurius Kiadó, Budapest, 2002.

Emlékiratok

Batthyány 2017. Batthyány Tivadar gróf: *Beszámolóm.* Szépmíves, Budapest, 2017.

Gratz 1935. Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920.* Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1935.

Julier 1933. Julier Ferenc: *A világháború magyar szemmel.* Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.

Károlyi 1982. Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül.* Európa, Budapest, 1982.

Lukachich 2019. Lukachich Géza: *Magyarország megcsonkításának okai.* Kárpátia Stúdió, Budapest, 2019.

Rubint 1933. Rubint Dezső tábornok: *Az összeomlás.* Globus Nyomdai Műintézet, Budapest, 1933.

Feldolgozások

- Gulyás 2008.** Gulyás László: *Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság.* Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2008.
- Gulyás 2019.** Gulyás László (szerk.): *Trianonról közérthetően. Tizenkettő előadás a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás jegyében.* Szegedi Egyetemi Kiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2019.
- Gulyás 2021.** Gulyás László (szerk.): *Fejezetek a versaillesi Közép-Európa történetéből 1. kötet. Az utódállamok születése 1918-1920.* Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged, 2021.
- Hatos 2018.** Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2018.
- Ormos 1984.** Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918-1920.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1984.
- Hajdú–Pollmann 2014.** Hajdú Tibor–Pollmann Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja.* Osiris, Budapest, 2014.
- Hornyák 2000.** Hornyák Árpád: *A belgrádi konvenció.* Világtörténet 2000/ősz-tél. 74-84.
- Julier 1928.** Julier Ferenc: *Az elmulasztott magyar függetlenségi harc 1918 végén I-III.* Előőrs, 1928/7. sz. 3-5.; 1928/8. sz. 9-10.; 1928/9. sz. 3-4.
- Ligeti 2019.** Ligeti Dávid: *Előre Arz!* Kriterion, Kolozsvár, 2019.
- Ligeti 2020.** Ligeti Dávid: *Honvédelem a világforradalom jegyében.* In: Ligeti Dávid–Vörös Boldizsár (szerk.): „... minden édenek neve vad poklokat büvöl”. A Magyarországi Tanácsköztársaság. Országház, Budapest, 2020.
- Nagy 2010.** Nagy Miklós Mihály: *Pacifizmusból a proletárdiktatúrába: a Károlyi-kormány honvédelmi politikája.* *Nagy Magyarország*, 2010/3. sz. 4-11.
- Romsics 2001.** Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés.* Osiris, Budapest, 2001.
- Siklós 1987.** Siklós András: *A Habsburg-Birodalom Birodalom felbomlása 1918.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Vizi 2019/a.** Vizi László Tamás (2019): *A Monarchia utolsó diplomáciai lépése: a padovai fegyverszünet, 1918. november 3.* In: Gulyás, László (szerk.): *A trianoni békediktátum története hét kötetben. I. kötet: Trianon nagy háború alatti előzményei, az Osztrák–Magyar Monarchia bukása 1914-1918.*

Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2019. 552–565.

Vizi 2019/b. Az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai végjátéka: Fegyverszüneti delegációk az olasz és a balkáni frontszakaszon. In: Fenyvesi Ottó (szerk.): *Történettudomány – Művészet – Pedagógia: Köszöntő kötet Szabó Péter, a Kodolányi János Egyetem rektora tiszteletére a hatvanadik születésnapja alkalmából.* MTA VEAB, Veszprém, 2019. 75–90.

KÖÖ ARTÚR

MI AZ, AMIT ELVESZTETTÜNK? A TERÜLET- ÉS EMBERVESZTESÉG KÖVETKEZMÉNYEI

A trianoni békediktátum okozta veszteségeket bemutatni bizonyos szempontból hálás feladatnak mondható, azonban egyben hálátlannak is. Hálásnak tekinthető, mert Trianon következményeit boncolgatva az előadó akarva-akaratlanul be tudja mutatni a hallgatóságnak a békediktátum tragikumát. Hálátlan azért, mert ezzel felszínre kerül, s bosszantó lehet a publikum számára, az a mértéktelen büntetés, amelyet a Magyar Királyságra kiróttak.

Területi és etnikai vonatkozások

A békeszerződéssel elcsatolták a zömében nemzetiségek által lakott területeket a Magyar Királyságtól. Mindez elhitethetné velünk, hogy megoldás született a Kárpát-medence etnikai, nemzetiségi problémáira, de a statisztikai adatok teljesen másról árulkodnak. Bár a nemzetiségek lakta területek zömében elkerültek a Magyar Királyságtól, ez azt is jelentette, hogy az ország nagyjából 10 millió főt számláló magyar lakosságának 1/3-a idegen ország fennhatósága alá került. Az utódállamok sok esetben olyan területeket kaptak meg, melyeken „színmagyar” régiók is voltak. A frissen meghúzott határok mentén példának okáért szinte csak ilyen „színmagyar” területi tömbök voltak. Nem véletlen, hogy egységes történelmi álláspont van arra vonatkozóan, hogy a békekonferencia döntéshozói északon és keleten is a Kárpátok felé 25–50 km-rel „eltolva” a határokat nagyszámú magyar lakosságot menthettek volna meg a kisebbségi sorstól. Mi történt az elcsatolt területek magyarjaival?

Már a békediktátum aláírása előtt szembesültek azzal, hogy helyzetük bizonytalanná válik, jogsértések sora érte őket, kegyetlen bánásmódban részesültek. Mindez jól nyomon követhető az oktatásügy területén bekövetkező változásokban. Az I. világháborút megelőzően a Magyar Királyságot az a vád érte, hogy az iskolai oktatáson keresztül próbál asszimilálni. E „magyarosítás” emblematikus törvényének tekinthető az Apponyi Albert nevéhez köthető 1907. évi oktatásügyi törvény (lex Apponyi), melynek következtében – a román szakirodalom szerint – 500–600 román iskola szűnt meg, zárta be kapuit.¹ Nos, ha megvizsgáljuk a világháború utáni helyzetet, akkor azt látjuk, hogy egy évvel az 1918. december 1-jei gyulafehérvári nyilatkozat után – mely ígéretet tett arra vonatkozóan, hogy a romániai kisebbségek saját nyelvükön, önállóan és szabadon szervezhetik iskoláikat – 1919 decemberében a Néptanítók Lapja arról volt kénytelen írni, hogy 3 főiskolát, 33 középiskolát, 31 szakiskolát, 2641 (!) elemi iskolát és 392 kisdédóvót zártak be a román hatóságok.² Ez azt jelenti, hogy a román megszállást követően egy év alatt több mint ötször annyi magyar oktatási intézményt szüntettek meg a Romániához csatolt területeken, mint amennyi román iskolát a magyar hatóságok felszámoltak 1907 és 1911 között. Ez is közrejátszott abban, hogy több mint 400 ezer, idegen ország fennhatósága alá került magyar volt kénytelen szülőföldjét elhagyni, elmenekülni onnan.

A marxista történetírás azzal próbálta magát „vigasztalni”, hogy az országcsönkítés végeredményében azt is eredményezte, hogy az új határok közé szorított Magyarország nemzetállammá vált, hisz 1920 után az ország lakosságának 88%-a magyar nemzetiségű volt. A győztes antant azzal érvelt, hogy Közép-Európa új határai megoldást jelentenek majd a Kárpát-medence etnikai problémáira, ám a világháború után Magyarországból területeket kapó, soknemzetiségűvé váló utódállamok törekvése a nemzetállammá válásra előrevetítette a konfliktusokat. A térségben tapasztalható magyar és nem magyar népek közötti konfliktus nem, hogy nem szűnt meg, hanem éppenséggel évtizedekre konzerválódott.

1 Rusu Abrudeanu–Stoica 2014, 189.; Platon 2003, 305.

2 Ötezernél több tanítót csaptak el a románok. Néptanítók Lapja, 52. (1919) 38–44. sz. 23.

A történelmi Magyarország – Horvátország nélkül – 287 297 km² volt, 1920. június 4-e után területe 93 073 km²-re zsugorodott. Ez azt jelenti, hogy területének 2/3-át elvették. A megmaradt terület kisebb volt annál, mint amit Románia egymaga megkapott, mely királyság Erdélyt is megkaparintva (103 093 km²) több mint kétszeresére nőtt. Látnunk kell, hogy az új határokkal egész történelmi nagytájakat szaggattak szét, és ennek következményei ma is érzékelhetők. Hogy csak egy példát hozzunk: a mai Magyarország területén átfutó folyók más országból erednek, és határainkat elhagyva torkollanak nagyobb folyamokba, majd tengerbe. Ez számtalan megoldandó, elhúzódó problémát szül szomszédjainkkal, ha árvíz esetén szükség van gyors cselekvésre, de ökológiai kérdésekben sem egyszerű sokszor az egyeztetés. Napjainkban éppen a szomszédoktól, a folyók vízének sodrásával érkező szemét kiemelése, a víz megtisztítása körüli bonyodalmak adnak okot a konfrontálódásra (pl. Romániával, Ukrajnával).

Az 1910-ben rendezett népszámlálás adatai szerint a Magyar Királyságnak 18 264 533 lakosa volt, a trianoni békediktátum aláírása után a népességszám 7 615 117 főre csökkent. A 20. század elején hazánk területén 12 nemzetiség³ élt, a világháborút követően ez az etnikai sokszínűség megszűnt, a területeket szerző országokban azonban ennek éppen a fordítottja történt, és ők is megtapasztalhatták az ebből származó nehézségeket. A frissen létrejött Nagy-Románia területén például jelen volt egy nagyszámú magyar és német kisebbség,⁴ Dobrudzsában laktak törökök és bolgárok is, Bukovinában jelentős ukrán közösség, a Bánátban pedig nagyszámú szerb lakosság élt.

A ma Szlovákia részét képező elcsatolt területen 884 000 magyar élt, ez az akkori helyi lakosság 30%-át jelentette. A Romániához csatolt területeken a magyar lakosság aránya 32% volt (1 662 000 fő), a ma Szerbiához tartozó térségben 420 000 magyar lakott (a helyi lakosság 28%-a). Az akkor Csehszlovákiához csatolt, ma Ukrajna részét képező Kárpátalján a lakosság 30%-a volt magyar, ez 183.000 főt jelentett. Mindezek az adatok jól szemléltetik azt,

3 A legnagyobb lélekszámú nemzetiség a románság volt (2.948.186 fő), a második legnagyobb a szlovákság számított (1.946.357 fő). A német nemzetiség 1.903.357 főt számlált. Lásd: Fajth–Gyulay–Klinger 1992, 236.

4 Az erdélyi szász közösség sorsához l.: Ligeti 2010, 361–372.

hogy milyen nagy arányban kerültek magyarok a békediktátum révén idegen országok fennhatóságai alá. Az Apponyi-féle békedelegáció 1920 januárjában a Teleki Pál által szerkesztett „vörös-térkép” révén tökéletesen szemléltette a döntéshozók számára az elcsatolni kívánt területeken lakó, sok esetben egy többen élő magyarság nagy arányát. Az angol delegáció a Teleki-féle térkép láttán szembesült először azzal, hogy milyen igazságtalan határmeghúzás készülődik a Kárpát-medencében, de ekkor már egy kész, véglegesnek szánt tervezetet kaptak készhez Apponyi Alberték.

Trianon gazdasági hatásai

A Magyar Királyságtól elvették termőföldterületeinek 61,4%-át, faállományának 88%-át, vasúthálózatának 62,2%-át,⁵ a kiépített útjainak 64,5%-át, a nyersvasának 83,1%-át, ipartelepeinek 55,7%-át, hitel- és bankintézeteinek 67%-át. E számokat látva szinte a csodával határos az, hogy mindezek után Magyarország nem szűnt meg, és túlélte ezt a drasztikus csapást.

Kellemes, ugyanakkor komoly gondokat, fejlődést okoztak Trianon gazdasági következményei a területeket szerző országok számára is. A frissen létrejött Nagy-Románia – a többi balkáni országhoz hasonlóan – alapvetően agrárország volt. A megkapott területek gazdaságilag sokkal fejlettebbek voltak, mint a Regát. Ez jól látható abból, hogy noha az összromániai szántóterületek 25%-a volt csak Erdélyben, azonban a romániai traktorállomány 45%-a, valamint a cséplőgéppállomány 43%-a mégis ide koncentrált.⁶ Az ország iparvállalatának 42%-a működött itt, munkát adva az ország munkássága több mint felének (51%). Ezek az arányeltolódások is mind-mind Trianon gazdasági következményei. Urbanisztikai problémákat is eredményezett Bukarest számára a Magyar Királyságtól elszakított területek integrálása. A román parlamentben dr. Vasile

5 Közismert tény, hogy a határhúzásnál döntő tényező volt az, hogy Magyarország minél több vasútvonalat veszítsen, ebben látva annak biztosítékát, hogy a jövőben nem tud majd hadászati szempontból mozgósítani és területeket visszaszerezni.

6 Kőpeczi 1986, 1742–1744.

Bianu szenátor fel is vetette azt a problémát, hogy mit lehet azzal kezdeni, hogy Erdély nagyvárosaiban a lakosság többségében nem a román etnikumhoz tartozik, így itt vélhetően nem román polgármesterek fognak irányítani.⁷ A román népszámlálási adatok 1930-ban is arról tettek tanúbizonyságot, hogy 49 erdélyi városból 19-ben még mindig 50% fölött éltek magyarok, a bukaresti kormányok betelepítési akciói ellenére.⁸

Trianon Magyarországra gyakorolt tragikus gazdasági hatását szemléltetné a következő példa is. A MÁV 601 gőzmozdonyosorozat a maga korában Európában a legnagyobbak és legerősebbnek számított. A MÁV Gépgyár 1914-re készítette el az első két ilyen típusú példányát, hamarosan további 18, majd még 40 darabot rendeltek meg tőle. A típusból a MÁV részére a háború végéig 57 darab készült. Akarva-akaratlanul felmerülhet bennünk a kérdés: Milyen ára lehetett egy ilyen „csúcskategóriás” vasúti járműnek? Egy korábbi, a MÁV 301 gőzmozdonyra vonatkozóan találhatunk ilyen jellegű adatot. Ennek a sorozatnak egy példánya 161 673 koronába került, az utolsó legyártott példányok ára 162 593 korona volt. Mivel a MÁV 601 sokkal fejlettebb vasúti jármű, így minimum ennyibe, de valószínűleg ennél többbe került. Ezeknek a mozdonyoknak a horribilis ára akkor érzékeltethető csak igazán, ha ismertetjük a korszakban az országgyűlési képviselők éves fizetését, amely 4800 koronára rúgott.⁹ Az elvesztett világháború után az elszakított területeken maradt, a Tanácsköztársaság bukását követő román megszállás során elhurcolt, valamint a trianoni békeszerződés következtében az utódállamoknak ítélt vasúti járművek között az összes (!) addig elkészült 601 sorozatú mozdony a határon túlra került. A mozdonyok eloszlása az alábbiak szerint alakult: a román CFR 15 darabhoz jutott hozzá, a csehszlovák ČSD birtokába 6 darab került, a Szerb–Horvát–Szlovén királyság (későbbi Jugoszlávia) 36 darabot kapott.¹⁰ Ez csupán egy szelete a Magyarországot ért károknak, de talán tökéletesen szemlélteti azt az „érvágást”, amelyet hazánk gazdaságilag elszenvedett a vesztes háború után.

7 Tóth 2009, 525.

8 Romsics 2018, 310.

9 <https://www.parlament.hu/biz38/mob/kepv/dualizmus.htm>; a letöltés időpontja: 2020. 07. 28.

10 Schinogl 1996, 78–79.

A trianoni katasztrófát talán a legnehezebb szemléltetni és megértetni azokkal, akik nem magyarnak születtek és valamely más ország állampolgárai. Talán a legkönnyebb úgy felvázolni nekik az 1920. június 4-én véghez vitt területcsonkítást, ha annak arányát kivetítjük az illetők szülőhazájára.

Mindazt, ami a Kárpát-medencében történt az I. világháború után, tökéletesen bemutatja dr. Légrády Ottó 1930-ban megjelent, *Igazságot Magyarországnak!* című munkájában: „Felbontották Ausztriát, hogy ne tőrjenek Európában sok nemzet felett zsarnokoskodó egy államot. És egy Ausztria helyett csináltak csehekből, morvákából, szlovákokból, lengyelekből, magyarokból, németekből, kisoroszokból álló Csehszlovákiát; csináltak románokból, németekből, szerbekből, bulgárokból, törökökből, tatárokból, cigányokból álló Romániát; csináltak szerbekből, bosnyákokból, horvátokból, szlovénekből, törökökből, montenegróiakból, vendekből, románokból, albánokból, olaszokból, cincárokból álló Jugoszláviát. Vagyis csináltak egy Ausztria helyett négyet.”¹¹

---

11 Légrády 1930, 15.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Fajth–Gyulay–Klinger 1992.** Fajth Gáspár – Gyulay Ferenc – Klinger András: *Történeti statisztikai idősorok 1867-1992 I. kötet.* Budapest, KSH, 1992.
<https://www.parlament.hu/biz38/mob/kepv/dualizmus.htm>; a letöltés időpontja: 2020. 07. 28.
- Köpeczi 1986.** Köpeczi Béla: Kitekintés: Erdély útja 1918 után. In: Köpeczi Béla (főszerk.): *Erdély története III.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986.
- Légrády 1930.** Légrády Ottó: *Igazságot Magyarországnak!* Budapest, Pesti Hírlap R. T., 1930.
- Ligeti 2010.** Ligeti Dávid: Történeti és politikai gondolatok Arz vezérezredes szellemi hagyatékában. In: Háda Béla (szerk.): *Eszmék, forradalmak, háborúk: Vadász Sándor 80 éves.* Budapest, ELTE, 2010.
- Ötezernél több tanítót csaptak el a románok 1919. → Ötezernél több tanítót csaptak el a románok. *Néptanítók Lapja*, 52. (1919) 38–44. sz.
- Platon 2003.** Gheorghe Platon (coord.): *Istoria românilor vol. VII. tom II. De la independență la marea unire (1878-1918).* București, Editura Enciclopedică, 2003.
- Romsics 2018.** Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918-1947.* Budapest, Helikon Kiadó, 2018.
- Rusu Abrudeanu–Stoica 2014.** Ion Rusu Abrudeanu–Vasile Stoica: *Habsburgii, ungerii și românii.* Bacău, Editura Vicovia, 2014.
- Schinogl 1996.** Schinogl Antal: A hazai gőzmozdonygyártás. In: *Kapu*, 9. (1996) 11. sz.
- Tóth 2009.** Tóth Szilárd: A „kultúrizona” – szükség vagy politikai cél? Gondolatok a két világháború közötti román tanügyi törvények kapcsán. In: *Acta Siculica (A Székely Nemzeti Múzeum évkönyve).* Sepsiszentgyörgy, 2009.

MIKLÓS PÉTER

SZÉTSZABDALVA IS EGYSÉGBEN? TRIANON ÉS A KATOLIKUS EGYHÁZ

A két világháború közötti Magyarország politikatörténetének, egyháztörténetének és eszmetörténetének fontos kérdése a korabeli magyar államnak és társadalomnak a katolikus egyház egyetemes vezetésével és hazai szervezeteivel való kapcsolata. Természetesen az ország területének csökkenése, lakosságának és gazdasági erőforrásainak radikális átalakulása hatott az egyháztörténetre (mint intézménytörténeti diszciplínára) és a vallástörténetre (mint eszmetörténeti megközelítésmódra) is. Az alábbiakban a trianoni békediktátum és a katolikus egyház kapcsolatának témakörében az egyházkormányzati, egyházigazgatási, egyház- és eszmetörténeti szempontokat, dimenziókat és következményeket vázolom.¹

Akár a Horthy-korszak magyarországi felekezeti viszonyait, akár a katolikus egyháznak a korabeli történetét, akár a trianoni békediktátum és az országcsontítás folyamatait vizsgáljuk, az egyháztörténeti és egyházkormányzati dimenzió mellett érdemes számba vennünk a politikatörténeti szempontokat és a nemzetközi tendenciákat is. Az egyházkormányzati kérdések elsősorban a határok megváltozása miatt jelentkeztek. Hiszen számos egyházmegye központja és híveinek területe elvált egymástól, s természetesen a más vallású utódállamok – például az ortodox többségű Románia vagy a délszláv állam – sokszor nehezítették az egyházi élet működését és az egyház szervezetei közötti kapcsolattartást.²

Az két háború közti időszak politikai dimenziójának elemzésekor kettősséget figyelhetünk meg. A történelmi keresztény felekezetek – s közülük is kiemelten a legtöbb magyarországi hívet magáénak tudó katolikus egyház – szinte magától

1 Balogh–Gergely 1996.

2 Tóth 2015, 61–73. és Érszegi 2015, 75–84.

értődően elkötelezettek voltak a keresztény nemzeti gondolat, a korszak „hivatalos” hazai ideológiai irányzata mellett, s ugyancsak „természetesen” tiltakoztak a trianoni békediktátum igazságtalansága ellen. Ugyanakkor a magyar katolikus egyházi vezetők többsége egy-két kivételtől eltekintve hajthatatlan legitimista volt. Tehát a római egyház hazai főpapjai az alkotmányos módon és szakrálisan „fölkent” királyt támogatták, és az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodócsaládját, a Habsburg-dinasztiát látták volna szívesen Magyarország trónján. S ezt a törekvést akaratlanul is erősítette, hogy az államforma a politikai szereplők többségének kvázi konszenzusával továbbra is a királyság maradt.³

Ugyanakkor a trianoni Magyarországon – szemben a dualizmus korának felekezetiileg is liberálisabb periódusával, ahol a keresztény egyházaknak s elsősorban a legnagyobb lélekszámú katolikus egyháznak igen nagy társadalmi, politikai és gazdasági befolyása volt – megfigyelhető egyfajta „katolikus reneszánsz”. A nemzetközi politikai színtérre tekintve azt láthatjuk, hogy az első világháború után Magyarország fontos szereplővé vált az Apostoli Szentzség külpolitikájában. Az 1526. évi mohácsi csatavesztés és a középkori Magyarország megszűnte óta ugyanis a magyar állam a Habsburg-monarchiától való „megszabadulás” után először intézhette önállóan egyházi ügyeit.

Nézzük az egyházkormányzati kérdéseket! A 19. és a 20. század fordulóján három érseki központ volt hazánkban: Esztergom, Kalocsa és Eger. Ezek Trianon után is Magyarország területén maradtak, viszont az egyházmegyék jelentős része a Szepeshely centrumú szepesi egyházmegyétől a Gyulafehérvár székhelyű erdélyi püspökségen keresztül a Temesvár központú csanádi egyházmegyéig külföldre került. Így aztán a magyar katolikus egyház vezetésének elsődleges feladata akkoriban az volt, hogy valamilyen módon megoldja az elszakadt hívek lelkipásztori gondozását. Ezen a ponton hangsúlyozni kell, hogy az utódállamok ha nem is ellenségesen, de semmiképpen nem barátságosan viszonyultak a (magyar) katolikus egyházi vezetőkhez; Románia és a délszláv állam az ortodox egyház hegemoniáját hirdette, a Csehszlovák Köztársaság pedig kifejezetten az egyházaktól független államot képzelt el.⁴

3 Miklós 2007, 205–212.

4 Gergely 1997, 33–91.

A trianoni Magyarország újszülött szomszédjainak az irányítói vagy a volt Monarchia korszakához való lojalitással, vagy a magyar államhoz húzó irányultsággal vádolták ebben az időszakban a katolikus vezetőket. Csak egy példát szeretnék kiemelni, ami tanulságos, és nemcsak a trianoni Magyarországon, hanem egyáltalán az egyháztörténetben is egyedi: ez pedig egyik kedvelt kutatási területem, a csanádi egyházmegye kérdése.⁵

Az 1030-ban alapított, majd a török időkben elpusztult és a tizennyolcadik század elején újjászervezett csanádi püspökség székhelye Temesvár volt, amely mint a Bánság gazdasági és közlekedési központja Trianon után Románia része lett. Glattfelder Gyula püspök 1911-től 1943-ban bekövetkezett haláláig töltötte be a csanádi főpásztori széket. 1923-ban azonban „politikai” tevékenysége miatt kiutasították a Román Királyság területéről. Ekkor a székhelyét előbb ideiglenesen, majd néhány évvel később, 1931-ben véglegesen Szegedre helyezte át. Így ő lett az első olyan csanádi püspök, akinek hivatalosan is Szeged volt a székhelye. (Az 1700-as évek elején rövid ideig már működött egyházmegyei központ a jelenlegi csongrád-csanádi megyeszékhelyen.)⁶

Mind az egyetemes egyháztörténetben, mind a magyar katolicizmus történetében a püspök távozásával az egyházmegyei székhely is megváltozott. Tegyük hozzá: szinte „pillanatokon belül”, hiszen a román állam és az Apostoli Szentszék közötti konkordátum értelmében már 1929-ben létrehozták a temesvári püspökséget, és Pacha Ágoston címzetes püspököt nevezték ki az egyházmegye élére, aki azt korábban is igazgatta az elűzött főpap távollétében. Tehát az egyházmegye területének jelentős része 1918-ban de facto, 1920-ban pedig de jure is a Román Királysághoz került, s ez a rész alig egy évtizeddel később már önálló püspökségként működött. A sajátos módon „egyházmegyéjével együtt” Szegedre települt csanádi püspök pedig a nagyváradi és a szatmári egyházmegye magyarországi részét kormányozta a saját püspökségén kívül.⁷

A trianoni békediktátum után a történelmi csanádi egyházmegyének mindössze tíz százaléka maradt Magyarország területén. Glattfelder Gyula püspök

5 Miklós 2016a, 44–57.

6 Miklós 2018, 215–222.

7 Miklós 2016b, 16–17.

egyházmegyei központot kereső és kialakítandó tervei ebben az időszakban találtak Klebelsberg Kunónak, a Horthy-korszak legendás vallás- és közoktatásügyi miniszterének a törekvéseivel: céljuk egy alföldi magyar katolikus oktatási, tudományos és kulturális központ létrehozása volt. Így aztán a kultuszminiszter és a püspök hamar érdekközösségbe került, s megegyeztek abban, hogy egy katolikus egyházi centrumot kell kiépíteni Szegeden.⁸

Klebelsberg Kuno 1926 őszén helyzete el a szegedi egyetem – egészen pontosan az egyetemi gyermekklinika – alapkövét. Az egyetemi építkezésekkel párhuzamosan megindult az egyházmegyei központ építése is. Az egykori fogadalmi templomot – amely az 1879. évi nagy szegedi árvíz áldozatainak állított emléket – már székesegyházként építették föl. A Dóm téren pedig az egyetemi épületek mellett a püspöki palota és a hittudományi főiskola, valamint a katolikus fiatalok számára szervezett Szent Imre Kollégium is helyet kapott.⁹

Jelképértékű, hogy Klebelsberg a szegedi egyetem fundamentumát a gyermekklinika alapkövével tette le, s ebben a gesztusban a magyar jövőbe és a jövőző magyar nemzedékekbe vetett hit is megjelent. Az eseményen részt vett Horthy Miklós kormányzó is. Látványos és monumentális építkezések után néhány év alatt, 1930 októberére elkészült a szegedi Dóm tér, s fényes avatónepség-sorozatot rendeztek Magyarország vezető politikusai és a kormánytagok részvételével.

A Dóm téren egyetem, egyházi székhely és természetesen egy szakrális építmény – egy székesegyháznak tervezett templom – is helyet kapott. Klebelsberg Kuno az avatónepségek során ezek szimbólumértékét kiemelve mondta: „Legyen ez a tér egy téglába épített, kőbe vésett, ércbe öntött Nem, nem, soha!” Tehát a Temesvárról elüldözött csanádi püspöknek a városba és a Kolozsvárról elűzött egyetemnek szintén Szegedre kerülésével a Trianon-ellenes érzület és a revíziós gondolat fontos jelképeként tekintettek a szegedi Dóm térre.

Az egyházigazgatási és szimbolikus politikai kérdések mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül a politikai/valláspolitikai dimenziót sem. A Horthy-korszak politikai berendezkedésével kapcsolatban le kell szögezni, hogy a római

8 Miklós (szerk.), 2008.

9 Miklós 2003, 86–99.

katolikus egyház egészen az 1940-es évek második feléig – nemzetközi szinten és mintegy „teológiai alapon” – monarchista volt. A katolikus gondolkodók egészen a huszadik század derekáig a királyságot tartották ideális államformának. Magyarország esetében ezzel nem is volt probléma, hiszen hazánk alapításától kezdve egészen 1946 januárjáig, így a két háború között is, királyság. A magyar katolikus püspöki kar legitimista érzelmű volt. Kivétel Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök, aki 1920 és 1922 között parlamenti képviselő is volt, és Zadravec István páter, a szegedi ferences házfőnökből lett első magyar tábori püspök. Tehát a főpapi testület nem is pusztán a királyság mint államforma, de kifejezetten a Habsburg-ház mellett tette le a voksát.¹⁰

Egyrészt a Horthy-korszak alkotmányos bizonytalansága, másrészt ideológiai és aktuálpolitikai konfliktusok miatt. Az állam „király nélküli királyság” volt – élén csaknem negyedszázadig egy „ideiglenes államfővel”, a kormányzóval, a püspöki kar többsége pedig elkötelezett monarchista, sőt legitimista volt. A hazai történelmi keresztény felekezetek közötti konfliktusok viszont megteremtették azt a „mítoszt”, amely szerint a protestáns felekezetek felülreprezentáltak a magyar politikai vezetésben.

Ez persze nem volt alaptalan, hiszen maga Horthy Miklós kormányzó is protestáns családból származott. Az ősei között kálvinista püspököt éppúgy találunk, mint református világi vezetőt. Az állam reprezentánsa tehát egy magát „Mária országának” nevező monarchiában egy református protestáns volt. Ugyanakkor a korszakban a kormányfők többsége is protestáns vallású volt: pontosabban a leghosszabb ideig protestáns kormányfők tevékenykedtek. Bethlen István (1921–1931) és Darányi Kálmán (1936–1938) a református felekezethez, Gömbös Gyula (1932–1936) pedig az evangélikus egyházhoz tartozott. Tehát a többségi „katolikus értelmiség” és a „katolikus társadalmi és politikai elit” – vélték akkoriban a katolikus egyházi vezetők – háttérbe szorult. (Ne feledjük: a trianoni Magyarország lakosságának mintegy kétharmada katolikus volt!)¹¹

A Habsburg-dinasztia trónigényét nyíltan képviselő legitimista gondolatnak egyik legfontosabb képviselője gróf Mikes János szombathelyi püspök, aki

10 Miklós 2013, 51–57.

11 Miklós 2007, 205–212.

az 1921 húsvétján lezajlott „királypuccs” egyik szervezője volt. Főpapi rezidenciáját a volt uralkodó és hívei számára rezerválta: a szombathelyi püspöki palota volt az első állomása a visszatérést megkísérlő utolsó királynak. Egyébként Mikes János IV. Károly 1922-es elhunytá után, annak halála napján minden évben „Károly-miséket” szervezett, s a magyar legitimisták egyik szellemi vezetőjeként úgy tekintett Habsburg Ottóra, az utolsó magyar trónörökösre, mint II. Ottó magyar királyra.¹²

Mikes János volt egyébként Mindszenty Józsefnek – akkoriban még Pehm József zalaegerszegi plébánosnak – a politikai és egyházi mentora, és kifejezetten a legitimizmusra és a monarchizmusra buzdította a későbbi hercegprímást. Mindszenty maga is elkötelezett híve volt a Habsburg családnak, 1925-ben egy kápolnát építtetett IV. Károly király-émléktemplom néven. Mikes János szorgalmazója volt IV. Károly tiszteletének úgy is, mint a szentté, illetve a boldoggá avatásának egyik képviselője. Közel egy évszázadot kellett várni, hogy a katolikus egyház IV. Károlyt, az utolsó magyar apostoli királyt 2004. október 3-án a boldogok sorába emelje.¹³

Magyarországon a katolikus egyház szervezetileg – már csak teológiai alapokon is – hagyományosan berzenkedett a politikai hatalomtól, de alapvetően mindig megtalálta a szolidaritás és az egymásra utaltság jegyében a közös hangot a politikai vezetéssel a második világháború lezárultáig. Alkotmányos szinten (az 1920-as évek második felétől a bíróságok a Szent Korona nevében hoztak ítéleteket), az oktatási életben és a haderőben is határozottan és nyíltan jelent meg a katolikus egyház, szemben a dualizmus korával, amikor valamivel távolságtartóbb volt az egyház és az állam kapcsolata. A kétkamarás magyar törvényhozás felsőházában 1927-től jelen voltak a katolikus egyház vezető méltóságai, 1929-től pedig a helyhatóságokban helyi plébánosai, lelkészei voltak a kvázi települési képviselők. Ha a két háború közötti magyar oktatási rendszerre vetünk pillantást, akkor látjuk, hogy az 1930-as évek elején több mint három-ezer elemi iskola, mintegy százhusz középfokú iskola és tizenhárom felsőfokú oktatási intézmény volt a katolikus egyház fönntartásában. Az önálló magyar

12 Balogh 2002, 26–58.

13 Kovács 2004, 103–137. és Gulyás 2010, 275–282.

tábori püspökség 1920. évi megszervezésével a haderőben is voltak a magyar hierarchiához tartozó katolikus lelkészek.¹⁴

Két jelentős vallási, nemzetközi diplomáciai és belpolitikai eseményre is sor került hazánkban a Horthy-korszakban. 1930-ban a Szent Imre-év, 1938-ban pedig a „hármás szentév” eseménysorozata mutatta a magyar katolicizmus erejét és a Trianon után megfigyelhető „katolikus reneszánszt”. A világháborúk közötti utolsó békeévben rendezhette meg első alkalommal Magyarország az Eucharisztikus Világkongresszust, amely komoly politikai üzenettel is bírt: szintén ekkor volt az államalapító Szent István király halálának és hazánk Szűz Mária oltalmába ajánlásának kilencszázadik évfordulója.¹⁵ (Tavaly szeptemberben is Magyarországon rendezték volna, de a koronavírus-járvány miatt ez elmaradt.)

Mindez jelképezte a magyarságnak a keresztény Nyugathoz való tartozását, utalva ugyanakkor déli és keleti szomszédunk ortodox államegyházi struktúrájára is. Másrészt arra, hogy az 1938-as Anschlusst követően hazánkkal határos ország lett a náci Németország, valamint 1939 után a kommunista Szovjetunió is. A magyar politikai vezetők éppúgy, mint Eugenio Pacelli pápai legátus (a későbbi XII. Piusz pápa) egyaránt határozottan elítélték a náciizmust és a kommunizmust, és keresztény konzervatív alapállásból bírálták a totalitárius diktatúrákat (a hitlerizmust és a sztálinizmust).

Érdeemes fölleveníteni az Apostoli Szentszék és a magyar állam közötti kapcsolatok kérdését. Miután az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnt, XV. Benedek pápa idején (1914–1922) már 1919-ben megindultak a tárgyalások, 1920 tavaszán pedig a trianoni békediktátum aláírása előtt formálisan is létrejött a diplomáciai kapcsolat Magyarország és Apostoli Szentszék között. Budapesten apostoli képviselést nyitottak; az első apostoli nuncius 1920-ban Lorenzo Schioppa címzetes érsek volt.¹⁶

Az Apostoli Szentszék az 1920-as évek elején nemcsak Magyarországgal vette föl a diplomáciai kapcsolatokat, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia többi utódállamával is. Magyarországgal szinte párhuzamosan előbb Csehszlo-

14 Gergely 1986, 5–100.

15 Gergely 1988, 30–151.

16 Gergely 2001, 18–73.

vákiával, majd kis késéssel az ortodox államegyházi struktúrát is föl vállaló Romániával és a délszláv állammal (1929-től Jugoszláviával).

Ennek ellenére egyértelműen ki kell jelenteni, hogy az utódállamok nem voltak barátságosak a magyar katolikus egyházi vezetőkkel. Elsősorban a magyar kisebbségi ügyek képviselője miatt. A korábban már említett Glattfelder Gyulát azért utasították ki Romániából, s kapott három napot a távozásra, mert kifogásolta a katolikus egyházi iskolák fönntartásának ellehetetlenítését és a katolikus egyházi birtokoknak a földreform során való igénybevételét.¹⁷ Papp Antal ungvári görögkatolikus püspök elűzetett az akkori csehszlovák Kárpátalja területéről, s Magyarországon telepedett le. Címzetes érseki méltóságot kapott, és az ungvári, illetve az eperjesi görögkatolikus egyházmegyék magyarországi részének lett az apostoli kormányzója.¹⁸

Az Apostoli Szentszék diplomatái azt kérték például a csehszlovákiai magyar püspököktől, hogy mondjanak le azért, hogy az utódaik szlovák és cseh ajkú főpapok lehessenek – mondván, hogy ez a katolikus egyház érdeke. Voltak azonban, akik ezt nem tették meg, mint például Batthyány Vilmos nyitrai és Radnai Farkas besztercebányai főpap. Ennek ellenére 1920. december 16-án – tehát szinte még meg sem száradt a tinta a békediktátumon – a Szentszék leváltotta őket, és nyitrai püspökké Karol Kmetkót, besztercebányai püspökké pedig Marián Blahát nevezte ki.

Leegyszerűsítve a dolgot: a felvidéki katolicizmus, pontosabban a csehszlovákiai katolicizmus „érdekében” a magyar ajkú főpapokat leváltották. Ők Magyarország területére kényszerültek, és címzetes érseki méltóságot – tehát egyházilag kvázi előléptetést – kaptak, ugyanakkor a püspökségi javadalmuktól megfosztva kellett élniük a továbbiakban. Novák István eperjesi görögkatolikus püspök viszont 1918-ban a csehszlovák megszállás ellen tiltakozva önként távozott a székhelyéről, majd a pápa kérésére lemondott. 1919–1920-ban már a trianoni Magyarországon volt, s a keresztényszociális mozgalmaknak és a független keresztény politikának fontos reprezentánsaként működött, később pedig már csak hitbuzgalmi tevékenységet folytatott.

17 Bélteky 1996, 137–153.

18 Pirigyí 1990, 123–213.

Összességében – s bízom benne, hogy a fentebb röviden összefoglaltak ezt alátámasztják – a trianoni békediktátum hatása a magyar katolikus egyház történetére meglehetősen ambivalens. Kettősség jellemzi, hiszen miközben a trianoni Magyarországon a katolikus egyház a modern magyar állam létrejötte óta soha nem látott politikai, közéleti, társadalmi, oktatási stb. pozíciókat tudott elfoglalni, és „katolikus reneszánsz” volt megfigyelhető, addig a kisantant-utódállamok területén a magyar katolikus egyházi érdekeket képviselő személyeknek és intézményeknek nagyon komoly korlátozásokkal és megtorlásokkal kellett szembenézniük.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Balogh 2002.** Balogh Margit: *Mindszenty József. 1892–1975.* Elektra Kiadóház, Budapest, 2002. 26–58.
- Balogh–Gergely 1996.** Balogh Margit – Gergely Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon. 1790–1992.* Adattár. História–MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1996.
- Bélteky 1996.** Bélteky József [Glück Jenő]: Sajtóvisszhangok Glattfelder Gyula temesvári püspöki működésének utolsó éveiből. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 8 (1996) 3–4. sz. 137–153.
- Érszegi 2015.** Érszegi Márk Aurél: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban. In: Fejérdy András (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai. 1920–2015.* Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség–Balassi Intézet–Római Magyar Akadémia–Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest–Róma, 2015. 75–84.
- Gergely 1986.** Gergely Jenő: *Katolikus egyház, magyar társadalom. 1890–1986.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1986. 5–100.
- Gergely 1988.** Gergely Jenő: *Eucharisztikus világkongresszus Budapesten. 1938.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. 30–151.
- Gergely 1997.** Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon. 1919–1944.* Pannonica Kiadó, Pécs, 1997. 33–91.
- Gergely 2001.** Gergely Jenő: Magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok. 1920–1990. In: Zombori István (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata. 1920–2000.* Szent István Társulat–Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2001. 18–73.
- Gulyás 2010.** Gulyás László: Kísérlet IV. Károly és Horthy Miklós 1921. március 27-i találkozásának rekonstruálására. In: Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról.* Belvedere Meridionale, Szeged, 2010. 275–282.
- Kovács 2004.** Kovács Gergely: *Fogadd a koronát! IV. Károly magyar király hitvalló élete.* Új Ember, Budapest, 2004. 103–137.

- Miklós 2003.** Miklós Péter: Az egyházmegyei központ kiépítése Szegeden. 1923–1941. *Egyháztörténeti Szemle*, 4. (2003) 2. sz. 86–99.
- Miklós 2007.** Miklós Péter: Konfliktus és szolidaritás. Szempontok Horthy Miklós és a katolikus egyház kapcsolatának értelmezéséhez. *Egyháztörténeti Szemle*, 8. (2007) 2. sz. 205–212.
- Miklós (szerk.) 2008.** Miklós Péter (szerk.): A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter. Klebelsberg Kuno kora és munkássága. *Belvedere Meridionale*, Szeged, 2008.
- Miklós 2013.** Miklós Péter: Az apostoli királyság és a protestáns kormányzó. Horthy Miklós és a katolikus főpapok. *Közép-európai Közlemények*, 6. (2013) 4. sz. 51–57.
- Miklós 2016a.** Miklós Péter: A csanádi egyházmegyei központok története. In: Antal Zsolt (szerk.): *Szeged-Csanádi Egyházmegye Toronyirány Kalendárium 2016*. Gerhardus Kiadó, Szeged, 2016. 44–57.
- Miklós 2016b.** Miklós Péter: Furcsa fordulatok. Trianon hatása Szeged és a csanádi püspökség történetére. *Szeged*, 28. (2016) 7–8. sz. 16–17.
- Miklós 2018.** Miklós Péter: Temesvárról Szegedre. Glattfelder Gyula, az elűzött csanádi püspök. *Trianoni Szemle*, 10. (2018) 3–4. sz. 215–222.
- Pirigy 1990.** Pirigy István: *A magyarországi görög katolikusok története. II. köt.* Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990. 123–213.
- Tóth 2015.** Tóth Tamás: A Szentszék és az I. világháborút követő politikai változások Magyarországon. In: Fejérdy András (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai. 1920–2015*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség–Balassi Intézet–Római Magyar Akadémia–Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest–Róma, 2015. 61–73.

NAGY SZABOLCS

HŐSÖK VOLTAK? KRATOCHVIL ÉS A SZÉKELY HADOSZTÁLY HELYTÁLLÁSA

A kérdésfeltevés indoka

A trianoni diktátum megszületésének centenáriumaához közeledve ismét fellángoltak azok a viták, melyek az átpolitizált témát immáron egy évszázada kísérik. Ezekben a felek sajnos sok tekintetben preconcepciók mentén értékelik a történeteket, így válik a – valóságban sohasem fekete-fehér – élet (a „történelem”) teljesen egyoldalúvá. A viták nem jelentéktelen része éppen a fegyveres önvédelem körül zajlik. A régre nyúló „tördöfés-elmélet” és egyéb egyszerű magyarázatok hívei hajlamosak megfeledkezni a tényekről, a háborút a Monarchia elveszítette, hadserege felbomlóban volt és a hátszág helyzete is válságtüneteket mutatott. De legtöbbször az ellenoldal sem nagyon cizellál, mindenkit, aki a sokszor még a marxista történetírók által a köztudatba emelt toposzokat árnyalni kívánja, hajlamosak az összeesküvés-elmélet hívők közé sorolni, aki ezáltal a tudományos világban vállalhatatlan, szóra (vitára) sem érdemes szereplővé válik. A fegyveres önvédelem lehetősége kapcsán ráadásul ez utóbbi oldal hajlamos olyan állításokat, gondolatokat is tulajdonítani a velük nem teljes mértékben egyetértő kutatóknak, melyeket azok nem, vagy nem teljesen a nekik tulajdonított formában vallottak.¹

1 Az egyes oldalakon előforduló megnyilvánulásokat szándékosan nem hivatkoztam. A téma olyan érzékeny, hogy véleményem szerint azt csak a maga teljességében, de legalább is a tel-

Mindezek mellett a mai napig nincsenek teljes mértékben feldolgozva azok a témák, melyek a vita kapcsán nagyon hangsúlyos érvekként szolgálhatnak. Az egyik oldal például tényként kezeli, hogy 1918 végén a hadsereg spontán és teljesen felbomlott. Pedig az állítás mindkét lényegi eleme tényekkel cáfolható: rendelkezésünkre állnak adatok a távoli alakulatokhoz a bomlasztás céljával érkező agitátorokról² (spontaneitás?), illetve az is köztudott, hogy számos ezredzeneszó mellett, a helyi lakosság által köszöntve masírozott be békekaszárnnyájába. Sajnos azonban vonatkozó összeggések híján azt nem tudhatjuk, mekkora arányt képviseltek ezek az alakulatok, s ami legalább ennyire fontos, mekkora volt ezekben a magyar etnikum aránya.³ Mindebből nem következik, hogy az ország mintegy varázsütésre képes lett volna az épen maradt alakulataiból a nemzetiségi legénység eltávolítása, majd az átszervezett csapatok egyben tartása által egy olyan új, ütőképes haderőt felállítani, amely sikerrel vehette volna fel a harcot a területére törő ellenséggel szemben. De az kétségtelen, hogy az új politikai vezetés ezt meg sem próbálta. Ez pedig nem volt államférfiúhoz méltó magatartás, éppen emiatt teljesen lényegtelen is, hogy ki milyen okot (körülbelül a „szándékos nemzetvesztéstől” a „közhangulat nyomásáig” terjed a paletta) lát döntéseik mögé.

A tény az, hogy az őszirózsás forradalom vezetői az előttük álló kettős, kül- és belpolitikai kihívás közül egyértelműen csak a belpolitikaira kívántak reagálni, a külpolitikai problémák megoldását a tőlük független, felettük álló külhoni szereplőktől várták, feladva a saját sorsunkról való gondoskodás minimumát is. A hadsereg „kezelése” mellett a Károlyi-kormányzatnak egyéb józan ésszel nehezen érthető döntései is voltak. Ilyen volt például a nemzetiségi nemzetőrösek felállítása, majd támogatása, melyek aztán – például az erdélyi román nemzetőrösek – fontos előre mozdítói voltak a területek idegen hatalmak által történt megszállásának. De ugyanígy érthetetlen, miért nem próbálták meg az általuk is tudottan megszállással fenyegetett, majd meg is szállt területekről a

---

jességre törekedve szabad tárgyalni, historiográfiát szentelve a kérdésnek. Erre jelen keretek között nyilvánvalóan nem vállalkozhattam, egyes személyek, cikkek, vélemények említése, kiemelése viszont álláspontom szerint igazságtalan lett volna.

2 Nagy 2011a, 85.

3 Kun 1974.

hadianyagot kimenekíteni. A gyulafehérvári román nemzetgyűlés minden lehetséges módon – például olyan vasúti szerelvények biztosításával, melyek kapcsán korábban magyar katonai igényekre válaszul hiányra hivatkoztak – történő támogatása is ebbe a hosszan folytatható sorba illeszthető.

A történelemben egy-egy korszak, politikai berendezkedés megítélése kapcsán a legfontosabb a működésüket behatároló mozgástér és kényszerpálya feltárása, meghatározása. A fent említett vita is nem kis mértékben e körül zajlik, a Károlyiékkel megengedő (vagy bennük egyenesen politikai előképzet látó) közéleti oldal hajlamos az önvédelemmel kapcsolatos mozgásterük végletes behatároltságát tényként kezelni és érvként felhozni, míg az ellenoldal szinte minden történés kapcsán aktív, valós és széles alternatívákkal rendelkező döntéshozói szerepbe képzelettel őket. Jelen dolgozatnak nem célja ezen vita eldöntése. A címben jelzett téma körül járása azonban adalékokkal szolgálhat szinte valamennyi kapcsolódó kérdéshez.

A Székely Hadosztály megalakulásának kérdése: önszerveződő szabadcsapat vagy felülről irányítottan szervezett, reguláris alakulat?

1918 végén a hadsereg, a belső rend teljes szétzúllása mellett a külpolitikai állapotok is rendkívül kedvezőtlenül alakultak országunk számára. Határaink mentén álltak a szomszédos államok hadseregei, hogy adandó alkalommal a korabeli Magyarország minél nagyobb szeletét hasíthassák ki a maguk számára, kész helyzet elé állítva így a majdan összeülő békekonferenciát. A – témánk szempontjából érdekes – román hadsereg 1918 novemberében tört be Erdélybe, karácsonykor már Kolozsvár is a kezükre került. Előrenyomulásuk gyakorlatilag (pár kisebb incidenst leszámítva) zavartalan volt. Erdélyben – csakúgy, mint Magyarország többi részén – az ismert okok miatt nem volt számottevő, idegen támadásnak ellenállni képes fegyveres erő. Erdély frissen kinevezett katonai kerületi parancsnoka, Kratochvil Károly ezredes gyakorlatilag csak a

korábbi erdélyi alakulatok keretei felett rendelkezett, az ezredek legénysége szétszéledt. A még alakulataiknál lévő katonák pedig (csakúgy, mint az ország más részein) gyakran nagyobb bajt okoztak fékezhetetlen, fegyelmet nem tűrő magatartásukkal, mint ha otthon lettek volna. A Károlyi-kormány intézkedései, a hadsereg „demokratizálása” használhatatlanná tették a még egyben lévő alakulatokat is.

A kilátástalannak tűnő helyzetben mégis látszott egy halvány reménysugár: az 1918 decemberében megalakult Székely Hadosztály. A fiatal alakulat Kolozsvár megtartására egyelőre még nem vállalkozhatott, de arra igen, hogy kissé nyugatabbra vonulva, időközben megerősödve, sikerrel tarthassa Erdély utolsó védvonalát, a majdani ellentámadás, Erdély visszafoglalása reményében.

A kérdés csak az, hogy a feljebb ismertetett helyzetben miként alakulhatott meg a Székely Hadosztály? Lelkes hazafiak alulról szerveződő mozgalmaként, vagy a profi katonai vezetők szervező tehetségének köszönhetően? Nézzük, mit írnak erről az érintettek!

A legtöbb munkában idézett szemtanú, Zágoni István, így írt a Kolozsvárról, 1918 decemberében történekről, a Székely Hadosztály megalakulásának körülményeiről (az idézet egy Apáthy István – Kelet-Magyarország főkormánybiztosa – és Zágoni között lezajlott beszélgetés részlete): „Feltett kérdésemre magam válaszoltam [kivel védhetjük meg Erdélyt? – N. Sz.]: nincsen más reménység a székelyeket kell fegyverbe szólítani, és székely csapatokat szervezni. Erre kicsattant belőle a szó [Apáthy Istvánból – N. Sz.]: Ne mind mondja, csinálja meg!”⁴ Zágoni ezután leírja művében, hogyan utazott titokban alig több mint egy tucat székely tisztársával Erdővidékre, Háromszék egyéb részeire, Csíkba, s hogy ott miképpen toboroztak székelyeket Erdély védelmére, majd a frissen összegyűlteket milyen viszontagságokon keresztül vezették a még magyar kézen lévő Kolozsvárra.⁵ A Kratochvillal való kolozsvári találkozásuk során Zágoni szerint előbbi ezt mondta a székelyek vezetőinek: „Ezt a kezdeményezést jónak tartom.”, majd „[...] rátért arra, hogy mit hogyan kell csinálni.”⁶

4 Zágoni 1943, 11.

5 Zágoni 1943, 16–43.

6 Zágoni 1943, 45.

Ugyanerről Kratochvil a következőképp nyilatkozik: „Ezek [a Kolozsvárott összegyűlt, otthonukból elmenekült székely katonák – N. Sz.] Kolozsvárra érkezve arra kértek engem, mint Erdély magyar katonai parancsnokát, hogy székely tisztjeik vezetése alatt, külön csapatokba alakulhassanak. Én örömmel kaptam ezen az alkalmon [...]”⁷

Egy fennmaradt visszaemlékezésben részleteiben kissé eltérően, de a lényeg tekintve hasonlóan emlékszik az eseményekre Hadnagy Gábor is, aki ekkor a kolozsvári tiszti zászlóalj századparancsnoka volt. „Úgy kilenc óra felé felkeresett Bíró Tibor hadnagy, mondotta, hogy egy kérése volna [...] Ők vagy tízen, fiatal székely tiszték beszélgettek, arról, hogy le kellene utazni a Székelyföldre és onnan az oláhok által még el nem ért területről, a katonának önként jelentkező embereket ki kellene hozni [...]”⁸

Láthatjuk tehát, hogy a későbbi hadosztály magjának megalakítását egybehangzóan írják le a szereplők. Véleményük szerint ez alacsony rangú, székely származású önkéntes tisztak alulról jövő kezdeményezés volt.

Kissé eltér az előbbiektől a szintén kortárs, az eseményekben tisztsége által tevékeny részes Jancsó Benedek történész „visszaemlékezése”⁹ Munkája 442. oldalán a későbbi hadosztály szervezéséről a következőket írja a szerző: „Fényes Lászlót a kormány Erdélybe küldötte, hogy ott a különböző katonai csapatok között némi rendet csináljon és egységet teremtsen. A székely csapatok száma, amelyek Erdély különböző pontjain ez időben kisebb-nagyobb tömegekben összegyűltek, körülbelül két-háromezerre rúghatott. Nem voltak tulajdonképpen egyetlen katonai egységbe sem beosztva, sőt maguk között egységesen szervezve sem. Csak később, december első felében sikerült Berde őrnagynak, Vén Zoltán főhadnagy-

7 Kratochvil é.n. Azért is örült az alakulat elszigetelésének, mert így kevésbé „fertőződhetett meg” a többi csapat morálja által.

8 A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára. XIV. 10. Kratochwill Károly hadosztályparancsnok iratai. (a továbbiakban: MNL VeML, XIV. 10.) A Székely Hadosztály Egyesület iratai, Visszaemlékezések. 10. d.

9 Jancsó 2004. Jancsó a budapesti Székely Nemzeti Tanács elnökségének tagja volt, mely szervezet mind ideológiailag, mind anyagilag támogatta a hadosztály tevékenységét. Bár Jancsó idézett műve történeti szakmunkának tekintendő, ám a vonatkozó részek a szerző személyes érintettsége, valamint a „történeti távlat” hiánya miatt az idézett részeket inkább visszaemlékezésnek minősíthetők.

nak és Mester zászlósnak Kolozsvárt nagyobb részüket taktikai egységbe csoportosítani. Fegyverzetükről, ruházatukról és zsoldjukról senki sem gondoskodott. Fényes László ahelyett, hogy a legszükségesebbekről gondoskodott volna, inkább arra igyekezett, hogy a székely csapatok önállósága megszűnjék [...]”

A szervezéssel kapcsolatos leírás a későbbiekben folytatódik. Jancsó leírja, hogy a Székely Nemzeti Tanács az önszerveződő székely csapatokban látta az Erdélyt megvédeni képes haderőt, ezért azok szervezését tevékenyen támogatta. A frontokról visszatérő székely katonákat Budapesten összegyűjtötték és pár száz fős csoportokban, felszereléssel ellátva küldték őket a korábban Kolozsvárról szerveződött, a románokkal szemben álló csapatokhoz, akikkel időközben vették fel a kapcsolatot. Szerinte a Székely Nemzeti Tanács érte el azt, hogy Kratochvil csapatai között a székelyek külön egységekben szerepeljenek.¹⁰ Mint látjuk, Jancsó – attól a nüansznyi különbségtől eltekintve, hogy a kolozsvári szervezkedést ismét új emberekhez köti – hasonlóan írja le a Székely Hadosztály megalakulását, mint a fenti szemtanúk, ám ismét hoz egy új elemet a történethez, nevezetesen a Székely Nemzeti Tanács és a Budapesten rekedt székelyek szervezkedését. Más forrásokból¹¹ is tudjuk, hogy a budapesti Székely Nemzeti Tanács politikailag támogatta a hadosztály működését, biztosította a csapatok hátországát, feltűnő azonban, hogy a többi forrás a csapatok szervezésében nem tulajdonít neki jelentős szerepet.

Igen ám, de mint még látni fogjuk, az önkéntes székelyek a Székely Hadosztály gyűjtőnéven említett csapatoknak csak egy részét alkották, mellettük szép számmal szerepeltek egyéb önkéntesek (például nemzetőrök), illetve reguláris alakulatok is.¹² Elmondható tehát az, hogy ez az egybegyűlt, majd a kolozsvári fellegrárban elhelyezett pár zászlóaljnyi önkéntes, messze nem jelentette a majdani hadosztály egészét. Sőt, azt is kijelenthetjük, hogy a többi csapat nem is ehhez az egységhez csatlakozott, hanem inkább ezzel párhuzamosan lett feltöltve, valójában a fent említett székely önkéntesektől függetlenül. Ezt az állításunkat

10 Jancsó 2004, 457. Egyébként itt a Kratochvil által felügyelt frontvonalat még hosszabbnak írja le, az délig szerinte egészen Zámig tartott.

11 Például: Kratochvil é.n, 34.

12 Amik bár a korábbi ezredek elnevezéseit viselték, hadkiegészítési körzeteiket és részben állomáshelyeiket tekintve sem egyeztek meg azokkal.

bizonyítandó idézzük például Kretschner Ede századost, aki a következőket írja 1919. január 30-án kelt jelentésében: „Csanádmegyében [...] 2-3000 emberig lehetne számítani, kik a székely zászlóaljokban belépni hajlandók volnának. [...] A zászlóalj állana 1.) Tisztikar: Kivétel nélkül székely származásúakból. (A székely nemzeti tanács katonai bizottságánál előjegyzésbe vett tisztekből). 2.) Legénység: Minden székely ki a 33., 2., és a 101. gyalogezrednél állományba van véve, továbbá minden önkényt jelentkező Csanád megyében tartózkodó székely és magyar katona [...]”¹³ Kretschner munkáját egyébként a Székely Nemzeti Tanács katonai bizottsága vezetőjének, Berde őrnagynak (akit a fent idézett munkájában Jancsó is említ) a megbízásából végezte. Az idézetből kiviláglik, hogy az Erdély védelmére, visszafoglalására önszerveződéssel létrejött székely csapatokat – részben a Székely Nemzeti Tanács ösztönzésére – a hivatásos tisztek elkezdték kiegészíteni felülről szervezve is.

Ennek a szervező munkának az eredményeként aztán sikerült is így-úgy, de semmiképpen nem az eredeti utánpótlási körzetekből származó katonákkal feltölteni az eredetileg a volt 38. hadosztályhoz tartozott ezredeket. Mint a fenti idézetből is kiderül, igyekeztek minél nagyobb számban székely származású legénységet toborozni, a tisztikart pedig teljes egészében székelyekkel feltölteni. Ezekhez csatlakozott még a zilahi és a nagyváradi nemzetőrség, amelyek a nevükből következően is egyértelműen partiumi tagokkal bírtak. Kratochvil a már idézett munkájában a hadosztály hadrendjét ismertetve külön írja le a négy és fél önálló székely zászlóaljat, melyet nem soroltak be egyetlen nem teljesen székelyföldi legénységű ezred alá sem.¹⁴ A Székely Hadosztály 1919 eleji „csúcslétszámának” tehát már csak egy részét képezte az előző év decemberében Kolozsvárra érkező székely önkéntesek csapata.

A kérdéssel kapcsolatos mondandók lezárásaként elmondhatjuk, hogy a Székely Hadosztály a lelkes székely önkéntesek szervező munkája nélkül nem jöhetett volna létre. Talán azt sem túl nagy bátorság megállapítanunk, hogy Kratochvilnak és tisztársainak kellett is ez az ösztönzés – a tudat, hogy vannak még nagy számban önzetlen hazafiak, a hazáért áldozatot hozni képes széke-

13 MNL VeML, XIV. 10. A Székely Hadosztály iratai. 9. d.

14 Kratochvil é.n., 42.

lyek – ahhoz, hogy a hadsereg újjászervezését, az ütőképes alakulatok felállítását ilyen hamar végrehajtsák. A majdani hadosztály magjának megalakulása tehát mindenképpen önszerveződő folyamat eredményének tekinthető, mely egy ponton találkozott (mert kénytelen volt találkozni) az illetékes katonai vezetés szándékaival. Az ütőképes Székely Hadosztály viszont csak a rendkívül jó képességű, tapasztalt főtisztek tevékenysége nyomán jöhetett létre, akik azonban a szervezkedés előkészítésében nem vettek részt, mivel mással, a rájuk bízott és szétzüllesztett csapatok feltöltésével, fegyelmezésével voltak elfoglalva.

Mi volt a Székely Hadosztály?

Bármilyen furcsa, rendkívül nehéz a Székely Hadosztály fogalmát pontosan meghatározni. Térben és időben is sokat változó, képlékeny alakulatról beszélhetünk. A Székely Hadosztálynak nevezett csapatok – még a mintegy négyhónapos működésük alatt is – sokszor átalakultak mind szervezetüket, mind megnevezésüket tekintve.

Zágoni így írt a csapatok megalakulását követő első átalakulásról: „Ez a csapat [a Kolozsvárott székelyföldi önkéntesekből verbuválódott – N. Sz.] alakult át hadosztállyá s ez volt a tulajdonképpeni Székely Hadosztály, amelyhez a többi erdélyi egységek hozzákapcsolásával s a felállított újabb ezredkeretek toborzás útján történt kitöltésével a Székely Hadosztály neve és zászlója alatt kiépült a sereg, Kratochwill Károly parancsnoksága alatt.”¹⁵ A visszaemlékezés (valószínűleg a szerzőnek azon szándéka miatt, mely értelmében minél jobban szerette volna a székelyek szerepét kiemelni a harcokban) nem teljesen pontos, kiigazításra szorul. Mint az már kiderült, valóban a székely alakulatok adták a hadosztály legjelentősebb erejét, ám a többi csapat feltöltése koránt sem alájuk, az ő zászlajuk alá, mint inkább melléjük történt. Mindemellett jelzi a székely

---

15 Zágoni 1943, 154. A könyv műfaját a szerző (a címlapon is feltüntetve) regényként határozza meg. Zágoni kolozsvári illetőségű hírlapíró volt, a két világháború között Budapestre költözött és aktív kapcsolatot tartott fenn a Székely Hadosztály Egyesülettel, valamint Kratochvillal.

önkénteseknek a teljes – a románoknak ellenálló egységen belül betöltött – szerepét az a tény, hogy a csapatok összefoglalóan a Székely Hadosztály nevet viselték.

Az V. erdélyi katonai kerületi parancsnokság alá beosztott 38. hadosztály (melynek székhelye korábban Kolozsvárott volt) 1919. január 17-én¹⁶ kapta meg Festetics hadügyminiszter rendelete értelmében (a hadosztályhoz tartozó csapatok kérésére) a Székely Hadosztály nevet. A hadosztály gyalogságához (mint ahogy a korábbi kolozsvári magyar királyi 38. honvéd gyaloghadosztályéhoz is) a 21. (korábban kolozsvári) a 24. (korábban brassói) és a 32. (korábban dési) ezredek tartoztak, valamint a székely önkéntesek önálló négy és fél zászlóalja. Azonban ez az alakulat Böhm hadügyminiszter hadseregszervező tevékenysége nyomán 1919. február végén megszűnt „és a székely csapatok maradványaiból egy Székely Különítmény”¹⁷ jött létre. Tehát a Székely Hadosztály ezen a néven csupán egy bő hónapon keresztül működött.¹⁸

Vagy mégsem? A különítmény egységeit ugyanis pontosan a csoportokká keresztelt korábbi ezredek képezték igaz, hogy azokat az ezredek, amelyeket nem sikerült teljesen feltölteni, összevonták. Így a 21. székely csoport a 21. gyalogezredből és a 32. székely vadászrezdből alakult; a 24. székely csoport a 24. gyalogezredből és a 12. gyalogezredből alakult; az eddig önálló négy és fél székely zászlóaljából pedig létrehozták az 1. székely csoportot. A csoportok ismert tisztjeinek nevei is többségükben megegyeznek a korábbi ezredekben szolgálókéval. Láthatjuk tehát, hogy az átszervezés nem érintette a csapatok összetételét, vezetőinek személyét, hanem csak a közös elnevezésüket. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a hadosztály fegyverletétele (1919. április 26.) után annak bizonyos részei 2. (székely) dandár néven tovább harcoltak. Azonban, mint láttuk, a Székely Hadosztály elnevezéseinek gyakori változtatásai nem érintették a csapatok összetételét.

16 Koszta 2009.

17 Liptai 1985, 207. Annak, hogy a Székely Hadosztály Különítménnyé minősítették elsősorban a Belgrádi Katonai konvenciónak a Magyarország számára hat gyalogos hadosztályt engedélyező rendelkezésének kijátszása volt az oka.

18 A különítménnyé szervezésre vonatkozó iratot Koszta István citálja már idézett művében. Koszta 2009.

De elmondhatjuk-e, hogy a Székely Hadosztály egyenlő volt a korábbi 38. hadosztállal; a két megnevezés pontosan ugyanazokat a csapatokat fedte le? Figyelembe véve a szigorúan csak katona szakmai szempontokat, azt kell mondanunk, igen. Ám a szorosán vett szakmai érveknek több körülmény el-
lentmondani látszik. Az utókor a Székely Hadosztály fogalmat egyöntetűen gyűjtőnévnek tekintette, beleértett olyan egységeket is, amelyek nem tartoztak a korábbi 38. hadosztály kötelékébe. Kratochvil – a témáról szóló művében – maga is következtlenül használta a fogalmakat¹⁹.

A munka 32. oldalán a következőket írta: „Nagyváradról Debrecenbe menve ott végleg megállapítottam a védővonalat amely Csucsá–Szinérváralja–Máramarossziget vonalán húzódott [...]”; tehát nem említette a Belényesi-medencét, mint frontszakaszt, ahol pedig a szűken vett Székely Hadosztályhoz nem tartozó Verbőczy-csoport állásokat foglalt el. Ezt a három településnevet, mint a hadosztály frontvonalát meghatározó pontokat, a legtöbb munka szó szerint idézi. Ám még ugyanezen az oldalon olvasható a következő is: „előnyomulásuk [a románoké – N. Sz.] csak a székely csapatok ellentállásán és vonalán torpant meg, mely délről Vaskohtól–Csucsá–Zilahtól nyugatra, Szatmár Szinérváraljától keletre, Máramarosszigetig terjedt.” Tehát itt már a „székely csapatok” részeként felsorolja a Belényesnél harcolókat is.

Mi lehet az ellentmondás feloldása? Adódik a válasz: létezett a szűkebb értelemben vett Székely Hadosztály, valamint a velük együtt harcoló csapatok köre, amely tágabb kör gyakorlatilag az V. erdélyi katonai kerületi parancsnokság alá tartozó csapatokat (a tulajdonképpeni Székely Hadosztályt, illetve a 39. dandárt és az ahhoz csatlakozott nemzetőrséget) jelenti.

Ezt a feltevésünket megerősíti maga Kratochvil is, egyrészt mikor a következőket írja: „Már említettük azt, hogy 1919. év januárjában az erdélyi katonai kerületi parancsnokság Debrecenbe tette át székhelyét. Az általam megszervezett Székely hadosztály parancsnokság Szatmáron, a 39. dandár parancsnokság pedig Nagyváradon állomásozott. Mindkét kötelék felett az erdélyi katonai kerületi parancsnokság [fontos körülményként meg kell ismételni, hogy ennek

---

19 Kratochvil é.n.

szintén Kratochvil volt a vezetője – N. Sz.] rendelkezett Debrecenből.”²⁰

Egy másik idézet is bizonyítja, hogy azt a két fő egységet, amely fölött rendelkezett, maga Kratochvil is összemosta. Művében a „A Székely Hadosztály hadrendje” fejezetcím alatt²¹ – „1919. március végéig sikerült nekem mégis sok nehézségek és küzdelem után az alább kimutatott hadrendet elérni [...]” – a bevezetéssel a következő csapatokat sorolta fel a hadosztály részeként: 21. székely gyalog ezred (3 zlj.), 24. székely gyalog ezred (2 zlj.), 32. székely gyalog ezred (2 zlj.), 4 és ½ önálló székely zászlóalj, 12. Szatmár gyalog ezred (3 zlj.), 3. honvéd ezred (2 zlj.), a 39. dandár részeként a 39. (2 zlj.) és a 4. honvéd ezredek (1/2 zlj.) és a Verbőczy csoport (13 szd.). Mint korábban láthattuk, ekkor jogilag már nem is létezett a Székely Hadosztály, a csapatoknak a korábban a 38. hadosztályhoz tartozó része Székely Különítményként harcolt tovább. A 12. ezred után felsorolt csapatok viszont soha nem is tartoztak a hadosztályhoz.

Tehát maga Kratochvil sem törődött művében a katonai terminológia, a hadsereg-átszervezések okozta változások pontos követésére, a Székely Hadosztály kifejezést nagyon rugalmasan alkalmazta. Újabb példát hozhatunk ezen állításunkra a mű azon részének citálásával, amelyben a hadosztály harci cselekményeit sorolta fel.²² Itt olyan események sorakoznak, melyeknek megtörténetkor még a székely önkéntesek kolozsvári gyülekezése is éppen csak elkezdődött („Tövisnél a Maros hídjánál a románok Várady főhadnagy hadikövetet 1918 decemberében orozva agyonlövök.”, illetve „Piski, páncélvonatunk harca december havában.”). De ugyanígy felsorolja Kratochvil a Verbőczy-csoport (mely, mint láttuk, de jure ekkor már nem tartozott a Székely Hadosztályhoz) kései harcait is („Vaskó, –Gyula Mare, 1919. IV. 16–17.”, „Belényes, 1919. IV. 18.”)

Adódik tehát a kérdés: mikor járunk el helyesen? Akkor, ha a szigorú terminológiai szabályokat alkalmazva a sokkal szűkebb Székely Hadosztály fogalmat használjuk, vagy ha megengedőbbek vagyunk és a feljebb említett összes egységgel, harci cselekménnyel kapcsolatban Székely Hadosztályról beszélünk? Véleményem szerint ez utóbbi eljárás a helyeselhető.

20 Kratochvil é.n., 35.

21 Kratochvil é.n., 42.

22 Kratochvil é.n., 81–82.

A történeti Erdély határán a románok ellen harcoló csapatokkal kapcsolatban több körülmény is fennállt, melyek alapján – a tényleges hadszervezettől eltérően – közösen kezelhetjük őket. Az első ilyen szempont a csapatok politikai helyzete. Valamennyi egységben közös, hogy már a március 21-e előtti politikai irányvonallal sem értettek egyet, de még feszültebb volt a viszonyuk a Tanácsköztársaság politikai vezetésével. Összeköti a csapatokat vezetőjük, Kratochvil Károly személye is. A legénység motivációja (szülőföldjük, családjuk, tulajdonuk védelme) is megkülönböztette ezeket az erőket azoktól az alakulatoktól, amelyek Magyarország más részeiről származott katonákkal voltak feltöltve (a „nemzeti vörös alakulatokról” nem is beszélve). Hasonlóan vélekedtek a hadsereg „demokratizálásáról” is, megtartották a rangjelzéseket, valamint a tisztek és a legénység közötti érintkezésnek a Monarchia hadseregében érvényes normáit. Az is elmondható, hogy a Vörös Hadsereg megalakulásáig csak ezek a csapatok tartóztatták fel a Magyarország felé irányuló román előrenyomulást.

Konfliktus a forradalmi állammal

Egyes politikai erőknek, politikusoknak azonban a kezdetektől fogva problémája volt a székelyek területvédelmi törekvéseivel. Különösen igaz volt ez a szociáldemokraták baloldali belső ellenzékére, illetve a – sok titkos párttag miatt tőlük nem is minden esetben elkülöníthető – kommunistákra. A személyek közül Pogány József, a Népszava egykori újságírója emelhető ki, aki folyamatosan ambicionálta a hadügyminiszteri (népbiztosi) posztot, s ennek érdekében intrikált a területen. Pogány 1918 novemberének elejétől a Budapesti Katonatanács vezetője volt, s ezen tisztségében nagy befolyással bírt az ország hadügyi politikáját illetően. Az 1918 október 25-étől megalakult katonatanácsok behálózták a hadsereget, jogaikkal és kötelezettségeikkel kapcsolatban utólag Bartha Albert hadügyminiszter adott ki rendeletet.²³ Ez azonban sok homályos megfogalmazást tartalmazott, így a katonatanács „bizalmi férfinak”, illetve az alakulatok

23 Gottfried–Nagy 2011, 31.

parancsnokainak viszonyrendszere tisztázatlan maradt, és ez a körülmény sok konfliktus forrása lett.

A katonatanácsok mintegy szakszervezetként működve, a „forradalom vívmányainak” a hadseregen belüli érvényesülésére ügyeltek, a „demokratizálás” felett őrködtek. Mindezek alatt olyan, a fegyveres erőktől életidegen jelenségekre kell gondolnunk, mint a rangjelzések használatának, vagy az alá-fölérendeltségi viszonyok kommunikációban való megjelenésének tiltása, s egyáltalán, a hierarchikus viszonyok megszüntetése. Ezen előírásokkal sem a székely tisztikar, sem a legénység zöme nem értett egyet. Jó részük számára fontosabb volt a szülőföld védelme, mint a „progresszív” eszméknek való megfelelés. A hadsereg hierarchia, fegyelem nélkül működni nem képes. Ott, ahol a legtöbb esetben percek alatt kell dönteni, cselekedni, nem működik a teljes körű demokrácia, a legénység „szavaztatása” a támadás vagy visszavonulás kérdéséről. Ezt a székelyek meg is próbálták megmagyarázni a csapatokhoz delegált bizalmi férfiaknak, ám az általában erős ideológiai képzettséggel felvértezett katonatanácsi tisztviselők érveiket nem fogadták el. Így a vállapok, tisztelgések általában maradtak, viszont a bizalmi férfiak folyamatosan jelentették a helyzetet Budapestre.

Mindehhez hozzájárult a csapatok ellátatlanságának kérdése is. Nehezen tisztázható, hogy a felszerelés és az élelmiszer utánpótlás akadozásában mekkora szerepe volt az ország általános gazdasági helyzetének, s mekkora a bizonyos esetekben bizonyítható budapesti szabotázsnek, de a székelyek hadvezetésbe vetett bizalmát nem erősítette a nélkülözés. Ezen viszonyok közepette egyre nőtt a feszültség. Február elején, Budapesten Pogány József egy beszédében már ellenforradalmi alakulatként jelölte meg a Székely Hadosztályt, s a feltöltésére irányuló toborzást ellenforradalmi szervezkedésként bélyegezte meg.²⁴ A beszédre egyes megszólított ezredek a debreceni sajtóban közöltek választ, melyben kifejtették, hogy elutasítanak mindenféle ellenforradalmi szervezkedést, de a számukra mindennél fontosabb honvédelmi törekvéseiket csak a fegyelem fenntartása mellett látják megvalósíthatónak.

---

24 Nagy 2011b, 35.

A Tanácsköztársaság kikiáltása úgy a Székely Hadosztály, mint az országos közvélemény területi integritásért aggódó részének köreiben pozitív várakozásokat hozott. Az új berendezkedéstől a honvédelem hatékony megszervezését remélték, és úgy tűnt, hogy a Vörös Hadsereg felállítása be is teljesíti a várakozásaikat. Ám a székelyek hamarosan megtapasztalhatták, hogy az új rendszerben „külön utasságukat” már nem csak a szavak szintjén nem tolerálják. A Vörös Újság hosszú cikket szentelt a hadosztály, a székelyek ellenségként történő bemutatásának.²⁵ A csapatokhoz hamarosan minden eddiginél nagyobb számban érkeztek komisszárok, akik megpróbálták a legénységet fellázítani előljáróik ellen. Ez a törekvés általában a visszájára sült el, több esetben a tiszteknek kellett kimenteni a propagandistákat a legénység karmai közül. De némely visszaemlékezések áldozatokról is tudtak... A hadosztály hátában található, egyes szerveiknek helyet adó alföldi városok (Várad, Debrecen, Nagykároly, Szatmár) lakossága viszont általában forradalmi érzelmű volt. Nem egy esetben, a szolgálati ügyekben ezeken a városokon átutazó, vagy itt tartózkodó székely tiszteteket atrocitások is érték. Az események miatt a székelyek több városban felléptek az őket támadó helyi direktórium ellen, ezeket az eseteket az ellenoldal természetesen ellenforradalmi cselekményekként állította be.²⁶

A hadosztály harci tevékenysége a nagy román támadásig

Amikor a román hadsereg december elején – megsértve a belgrádi konvenciót, de az antant által jóváhagyva – átlépte a Maros jelentette demarkációs vonalat és megkezdte előrenyomulását Kolozsvár felé, a város fellegrárában még csak 2-3000 székely gyűlhetett össze. Ekkora létszámmal örültség lett volna megkísérelni a város védelmét. Az erőviszonyokat tovább rontotta, hogy a legénység kiképzése, fegyelmezése és felfegyverzése sem tartott még a kívánatos szinten.

25 Nagy 2011b, 36.

26 A témáról bővebben vö. Nagy 2019.

Így Kratochviléknak dönteni kellett, s az egyetlen reális lépés mellett szánták el magukat: kivonták az alakulatot Kolozsvárról. A román hadsereg 1918 karácsonyán megszállta a várost. Kratochvil erői pedig Erdély nyugati határának kulcspontjaira vonultak, a Csucsai-szorosba, Zsibóra, Tasnádra. Ez a döntés nagyon nagy feszültséget okozott. Akadtak olyanok (például a 21. ezred egy teljes zászlóalja), akik a visszavonulás miatt elkeseredve inkább letették a fegyvert, s hazatértek a már megszállt területen fekvő otthonaikba.²⁷

Ettől az időponttól a Vörös Hadsereg megalakulásáig csak ezek a csapatok tartóztatták fel a Magyarország felé irányuló román előrenyomulást. Ezen alakulatok létszáma egyébként feltöltöttségük csúcspontján is legfeljebb egy-két ezer fővel haladta meg a tízezret.²⁸ Ennyi emberrel Kratochvilnak a Belényestől–Máramarosszigetig tartó teljes frontszakaszt kellett (volna) tartania. Ez képtelenség volt. Így – a domborzati viszonyokra támaszkodva – elsősorban a folyóvölgyekben húzódó közlekedési útvonalakat biztosították nagyobb erőkkel, másutt tábori őrsök laza sora húzódott. Szó sem lehetett a mélységi tagozódásról, a megfelelő tartalékok biztosításáról.

Mialatt a Székely Hadosztály egyes részei elfoglalták a számukra kijelölt álláspontokat, még mindig nem volt nyilvánvaló, hogy mi az alakulat mozgástere, milyen jellegű tevékenységet végezhet. Ismert, hogy a forradalmi politikai vezetés kezdetben nem tartotta fontosnak az ország területi integritásának fegyveres védelmét, arra Károlyi, mint kiemelt feladatként, először csak 1919 március elején, éppen a hadosztály katonái előtt Szatmáron elmondott beszédében utalt.²⁹ De a fegyveres ellenállás elhatározása már jóval korábban, „saját hatáskörben” megtörtént. Kratochvil december közepén, a románok előrenyomulásakor közölte csapataival, hogy megszervezi a románok elleni aktív védelmet, a fegyveres ellenállást.³⁰ Jellemző az állapotokra, hogy az utasítás nem az – árulkodó módon, honvédelmiről átkeresztelt – Hadügyminisztériumból érkezett, de az is, hogy ennek ellenére nem akadályozták meg az ellenállás megkísérlését.

27 Gottfried–Nagy 2011, 50.

28 Gottfried–Nagy 2011, 60.

29 Nagy 2011b, 32.

30 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL) II. 891. az V. erdélyi katonai kerületi parancsnokság iratai. 48/27–34. 733–766. f.

Ugyanúgy jellemző a korra, az ország és a hadosztály viszonyaira, hogy az első ellentámadás nem Kratochvil parancsára, hanem Kubay Lajos ezredesnek, a 21. gyalogezred parancsnokának elhatározása alapján indult. 1919 január 12-én a románok megtámadták az ezred Egeresen tartózkodó egységeit. A 21-esek ennek hatására Csucsra térségébe húzódtak vissza. A kialakult helyzetben Kubay ellentámadásra határozta el magát, melyet engedély nélkül, csupán a hadosztály vezetésének értesítése mellett, 23-án meg is indított. Az ezred három nap alatt a kalotaszegi Malomszegig nyomult előre, ám a kialakult helyzet – északról és délről román irreguláris erők támadták a 21-eseket, míg Kolozsvár irányából a román hadsereghez is jelentős erősítés érkezett – az ezred bekerítésével és megsemmisülésével fenyegetett. Így kénytelenek voltak Csucsra visszatérni, ahol január 29-én egy francia bizottság látogatta meg az ezredet, felszólítva őket az ellenségeskedés beszüntetésére.³¹

A front ezzel tulajdonképpen több hónapra meg is szilárdult. Csupán a lényeges viszonyokon nem változtató, helyi jelentőségű összecsapások, kisebb atrocitások zajlottak. A tisztikar egy része – főleg azon, székely származású kör, amely a kezdeti toborzásban is oroszlánrészt vállalt – azonban nagyon nehezen tűrte a tétlenséget. Mozgalmat szerveztek egy olyan parancs nélküli támadás megindítására, amelytől a hadosztály általános támadásának kikényszerítését remélték. A terv azonban az idősebb (megfontoltabb) parancsnokok ellenállásán megbukott.³²

A „tétlenség” időszakának legjelentősebb összecsapása mégis egy ilyen, felsőbb parancs nélkül megindított támadás következményeként alakult ki. Szerencsétlen körülményként a Szilágy Megyei Nemzetőrség zászlóalja – Gyurotsik Mihály őrnagy vezetésével – éppen a Zilahtól nyugatra található frontszakaszra vezényeltetett. Február folyamán sorra érkeztek hozzájuk a hírek a közeli városból, melyek a románok visszaéléseiről, erőszakoskodásairól szóltak. Mivel sokuk családja tartózkodott Zilahon, az embereket nagyon nehéz volt türelemre inteni. Végül február 22-én Gyurotsik el is rendelte a Zilah, Zsibó és a Meszes-gerinc visszafoglalása érdekében indított támadást. A parancsnok azonban hamar el-

31 MNL VeML XIV. 10. 3/2. A Székely Hadosztály iratai. 196.

32 MNL VeML XIV. 10. 3/2. A Székely Hadosztály iratai. 180.

vesztette csapataival a kapcsolatot, így utasításainak betartását nem tudta ellenőrizni. Zilah visszafoglalása után a támadás nem folytatódott, a katonák a stratégiai fontos pontok elfoglalása helyett a polgári lakossággal mulatoztak. Mikor a román tüzérség észlelte a helyzetet, a kezén hagyott Meszes-gerincről löni kezdte a várost. Ennek hatására Gyurotsikék kénytelenek voltak feladni azt, a magyar lakosság jó része pedig elmenekült Zilahról. A balsikerű akció miatt az őrnagy hadbírótság elé került, s csak április elején térhetett vissza csapataihoz.³³

A Székely Hadosztály megítélésének változásai

Nagyon érdekes, hogy a Székely Hadosztályt már a Horthy-korban sem övezte egyértelmű elismertség. Nyilvánvalóan legfőképpen azért, mert sokaknak már akkor sem tetszett a románok előtti fegyverletétel. Ezért érdemesnek látszott a különböző ismeretterjesztő tevékenységek során a hadosztály ellenforradalmiságát túlhangsúlyozni, hogy legalább a gyűlölt ellenség, a „vörösök” elleni fellépés kidomborítása által emelkedjen kissé a hadosztály nimbusza. Másrészt egy, a korban fontosnak számító kitüntetést – a Nemzetvédelmi Keresztet – elsősorban azok kaphatták meg, akik a Tanácsköztársaság ellen tevékenyen felléptek. Abban, hogy ezt az egykori hadosztály-béli katonák szinte alanyi jogon elnyerhették, nem kis szerepe volt a Kratochvil által folytatott, történelem-ferdítő tevékenységnek. Szinte valamennyi művében – általában már a művek címeiben is – nagy hangsúlyt kapott a hadosztály ellenforradalmisága. Az általa írt hadosztálytörténetnek például a következő kacifántos címet adta: „A Székely Hadosztály 1918-19 évi bolsevistaellenes és ellenforradalmi harcai a székely dicsőségért, Erdélyért, Magyarország területi épségéért és Európáért.” De nem volt ez másként egyéb, hasonló tárgyú munkái esetében sem.³⁴ Így tehát,

33 Debreczeni Újság, XXIII. évf. (1919. II. 28) 51. sz.

34 Pl.: „Az 1919. évi ellenforradalmi székely hadosztály” (HL VII.263. Kratochvil Károly altábornagy személyi és katonai iratai, „Székelyek az ellenforradalomban” (HL VII. 263.476.)

Kratochvil – bár akarata ellenére, de – maga szállította a legtöbb muníciót a hadosztályt árulóként bemutató későbbi történetíróknak.

Sajnálatos, de az egykori alakulat „árulásának” mítosza, a marxista történetírás egyedulalma után három évtizeddel is él. Pedig azt nem csak az 1989. óta megjelent munkák,³⁵ hanem például már az 1986-ban kiadott, korszakához képest kiemelkedően objektívnek tekinthető, „háromkötetes Erdély”³⁶ is meggyőzően cáfolta. Miről van szó? Ahogy láthattuk, a Székely Hadosztály 1919. április 26-án Demecsernél, a románok előtt letette a fegyvert. Abban a körülményben, hogy ezután a Tiszáig, majd Budapestig lényegében zavartalanul törhetett előre a román hadsereg, nem kis szerepe volt a hadosztály fegyverletétele által megváltozott harctéri helyzetnek. Ezt a tényt nem is vitatja senki. A történeket árulásként, illetve szükségszerűségként látó szerzők között elsősorban a fegyverletételhez vezető indokok értékelése körül van vita.

Természetesen, a „cserbenhagyott” Tanácsköztársaság irányában mély rokonszenvet tápláló Kádár-kor marxista történéseitől vett, az „árulást” sulykoló véleményeket vég nélkül lehetne idézni. Terjedelmi okokból most a történéseknek csak egy narratíváját, a ma is gyakran forgatott Magyarország Hadtörténete című műben, Liptai Ervin által lejegyzetteket idézem: „[az 1919. április 16-án, a teljes fronton megindult, döntőnek szánt román támadás– a szerző] ereje meglegpte a székely különítmény vezetőit is, **hiszen azt remélték, hogy a támadók őket is bevonják a hadműveletekbe.** [kiemelés a szerzőtől] [...]

A székely különítmény parancsnoksága, hogy elterelje magáról a Hadügyi Népbiztosság gyanúját, és indokolja a visszavonulást, jelentéseiben igen súlyos, a valóságnak meg nem felelő veszteségekről számolt be. [...]

Az 1. hadosztály erőfeszítése azonban nem eredményezhette a front északi szárnyának tartós megszilárdulását, mert ezen a napon a székely különítmény vezetőinek árulása befejezett ténnyé vált: befolyásukra a különítményhez tartozó csapatok zöme letette a fegyvert a románok előtt.”³⁷

35 Pl.: Szentpály 2009., Gottfried 2007.

36 Köpeczi 1986.

37 Liptai 1985, 220.

De mi volt a vád alapja? Kratochvil már április elején, még a román támadás előtt látta, hogy végleg két tűz közé került. Ezért egy elkeseredett, irrealis próbálkozásba fogott: parlamentar útján megkísérelte elérni a helyi antant kiküldöttnél, Gondrecourt tábornoknál, hogy állítsa meg addig a románokat, míg a székelyek megdöntik Kun Bélák hatalmát. Bár a Tanácsköztársaságot az antant ellenségesen szemlélte, annak bukását nem Kratochviléktől remélte. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a követek tragikomikus viszontagságok következtében nem is tudták küldetésüket beteljesíteni, Gondrecourt elutasító válasza csak a brassói fogolytáborban ért el Kratochvilhoz.³⁸ Hasonlóra egyébként maga IV. Károly is felszólította Kratochvilt. Ő egy Beke nevű követén keresztül 1919. húsvétja körül küldte el üzenetét, amely – az ezredes üzenetéhez hasonlóan – szintén nem ért célba.³⁹ Valamennyi pozitív válasz, jelentés, utasítás tehát csak azok aktualitása után jutott el Kratochvilhoz. De vajon a sikeres követjárások esetén lett volna esély a tervet megvalósítani?

Maga Kratochvil mutat rá, hogy valószínűleg nem. Egy doberdói Breit József⁴⁰ által írott, 1925-ben kiadott könyvben ugyanis rábukkant egy korabeli, Berthelot-féle táviratra, amit a francia tábornok küldött a román főerők parancsnokának, Presan tábornoknak. A távirat 1919. április 16-án kelt és Berthelot voltaképpen jelezte benne, hogy az antant az esetleges román támadás megindítását nem ellenzi. Ugyanebben a műben volt található Presan fenti dátum alatt kelt hadparancsa is, ahol elrendeli az általános támadást, aminek sokkal korábbi, alapos előkészítését az a tény mutatta, hogy a román csapatok még aznap meg is kezdték az előrenyomulást. Kratochvil ezeket olvasva döbbenet rá, hogy tulajdonképpen szerencséje volt a követjárások meghíúsulásával, hiszen hiába sikerült volna megállapodnia Gondrecourttal, a románok nagy valószínűséggel az egyezmény ellenére is támadtak volna. Így pedig még a Ta-

38 MNL VeML, XIV. 10. IV. II. E. 9. Visszaemlékezések.

39 MNL VeML, XIV. 10. Kratochvil IV. Károlyhoz írt levele.

40 1916-tól doberdói Breit József, majd 1931-től Bánlaky József, honvédtiszt, hadtörténész. Hadtörténetíróként többek között megírta a máig nagy jelentőségű, huszonnégy kötetes, „A magyar nemzet hadtörténelme” c. művét. Kratochvil valószínűleg az 1925-ben kiadott, „A magyarországi 1918–19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története” c. három kötetes munkában találta az idézett részt.

nácsköztársaság sikeres megbuktatása esetén is negatív mérleggel zárult volna akciója, hiszen a románok az ő általa nem biztosított frontszakasz miatt törhettek volna be az Alföldre akadálytalanul.⁴¹

De nagyon kérdésessé tette volna a terv sikerét a legénység várható hozzáállása is. Egyáltalán nem biztos, hogy az otthonukért harcoló, attól, s ezzel féltett családtagjaiktól egyre távolabb kerülő székelyeket el lehetett volna a román frontról vezényelni. Amikor még januárban – a román front viszonylagos nyugalma miatt – pár székely osztagot a Felvidékre, egy páncélvonatot pedig Nyugat-Magyarországra vezényeltek, a katonák (bár teljesítették a parancsot) folyamatosan kérvényezték, hogy visszakerülhessenek eredeti frontszakaszukra. A hadvezetés, részben mivel észlelte, hogy a székelyek a közöttük uralkodó hangulat miatt nem sokáig vethetők be eredményesen távol Erdélytől, ezen kérésüknek rövid időn belül eleget is tett. De már korábban, Kolozsvár kiűritésekor – mikor a Hadügyminisztérium szerette volna bevetni a frissen toborzott székelyeket Erdélytől távol – is komoly ellenállás mutatkozott a legénység körében, melynek csak az akkori parancsnok, Nagy Pál ezredes, tárgyalásai vetettek véget. Ő elérte, hogy csapatai Kolozsvárról Szatmárra vonulhassanak, ahonnan aztán majd a románok elleni bevetésekre irányítják őket.⁴² Mindemellett még megemlítendő, hogy a korábbi elvezénylések alkalmával az új frontszakaszokon szintén az országra törő ellenséggel kellett harcolni, nem pedig a bármennyire is vörös, de mégiscsak magyar katonák ellen.

Ne felejtjük el azt sem, hogy bár a Székely Hadosztály legénységének fegyelme jóval erősebb volt, mint a többi korabeli magyar csapaté, azonban még így sem érte el egy „konszolidált” időszakban (akár a háborúban) szolgáló egységét. Így minden bizonnyal elmondható, hogy még abban az esetben, ha Kratochvil tárgyalásai sikeresen zajlottak volna, sem lehetett volna biztos abban, hogy a legénység teljesíti parancsát. A Tanácsköztársaság megbuktatásának terve tehát sokkal inkább tekinthető kétségbeesett kiútkeresésnek, mintsem egy végiggondolt, a körülményeket és a következményeket számba vevő, megalapozottan előkészített döntésnek.

41 Kratochvil é.n., 66-67.

42 Zágoni 1943.

A meginduló román támadás aztán kész helyzet elé állította a székelyeket. Összességében nem állítható, hogy a hónapok óta nélkülöző, eredetileg Kratochvil alá tartozó egységek ellen tudtak volna állni a román előre nyomulásnak Csucsánál, ám mint láttuk, a helyükre érkező vörös alakulatok meg sem kísérelték azt. Kratochvil látva az áttörés következtében létrejött erőviszonyokat a következő parancsot adta ki: „minden nagyobb vállalkozást, vagy ellentámadást kerülni kell, – mert kár minden csepp székely vérért, ami Kun Béláért és társaiért, vagyis érdekükben folya. Ha a nyomás igen erős, akkor lassan engedni kell.”⁴³ A parancs ellenére a csapatok a támadások kezdetén remekül helytálltak. Több helyszínen – így például Haraklánynál,⁴⁴ Hadadnál,⁴⁵ Vaskóhnál⁴⁶ – a parancs ellenére heves összecsapásokba bonyolódtak a székelyek a románokkal.

Azonban az a fentiek alapján is kijelenthető, hogy soha nem merült fel a fent idézett szerzők rendszeresen visszatérő állítása, miszerint a Székely Hadosztály vezetőinek szándékában állt egy, a románokkal közösen végrehajtandó Budapest elleni támadás. Ilyenre sem Kratochvil, sem senki a környezetéből soha nem gondolt. Kratochvil erről a következőket írta: „[...] a magyar bolsevizmus letörésére Budapest ellen szándékozik fellépni, de csak egyedül akarja ezt megtenni, **nem a románokkal együtt** [kiemelés az eredetiben].”⁴⁷ A források ismeretében minden ezzel ellentétes állítás egyértelműen a hadosztály tevékenységének besározására irányuló csúsztatás, melynek elkövetésére a marxista szellemű történetíróknak meg is volt minden oka.

Érdekes, hogy a Kádár-kor vonatkozó munkáiban (nyilván nem ok nélkül) nem nagyon idézett szerző, Kratochvilék egyik korabeli fő ellenfele, Böhm Vilmos is inkább a székelyek, mintsem saját eszmetársainak véleményét támasztja alá. Egyrészt megerősíti a székely tiszteknek a csucsai frontra érkező csapatok teljes alkalmatlanságára vonatkozó állításait: „A csucsai szorosban az első nemzetközi vörös ezred, kitűnően kiépített állásokban, egy keskeny szorost szinte

43 Kratochvil é.n., 78.

44 MNL VeML, XIV. 10. IV. II. E. 9. Kőváry.

45 MNL VeML, XIV. 10. IV. II. E. 9. Király.

46 MNL VeML, XIV. 10. IV. II. E. 9. Verbőczy.

47 Kratochvil é.n., 45.

puskalövés nélkül átadott a románoknak.”⁴⁸ Másrészt rámutat a helyzet kényszerűségére, egy új motívumra is: „Kratochwillnak ez a cselekedete kétségtelenül árulás volt. De a történeti igazság kedvéért azt is meg kell állapítani, hogy a székely hadosztály kezdetben valóban hősiiesen harcolt, a többi csapatok azonban megszöktek a frontról, így a bekerítés veszedelme fenyegette a székelyeket”⁴⁹

A rendelkezésünkre álló forrásokat napjainkban vizsgálva a „háromkötetes Erdély” megállapításait láthatjuk leginkább közelebb a valósághoz.

„A Székely Hadosztály a forradalmak mostohagyermeké volt. Kezdetől jobbra apolitikus, tehát az adott történelmi helyzetben inkább ellenforradalmi érzületű tisztek vezették, s még inkább ellenforradalmi hajlamú politikusok befolyásolták a háttérből, akik már korábban is megpróbálták egy Budapest elleni támadásra, ellenforradalmi fordulat végrehajtására megnyerni. A proletárdiktatúra kikiáltásakor 12 ezer katonájával, 649 tisztjével ez volt az egyetlen akcióképes, elfogadhatóan felszerelt s egyben a legnagyobb létszámú alakulat. A hadvezetőség támogatta, az új politikai vezetés és a hadosztály között azonban kölcsönös volt a bizalmatlanság. Máig sem kellően tisztázott előzmények után, április első felében Kratochvil megüzente a franciáknak, hogy engedjék haza katonáit Erdélybe, de vállalkozna egy kommunistaellenes akcióra is, ha a románok nem lépik át a demarkációs vonalat. [...]

[a román támadás után – a szerző] A Székely Hadosztály eleinte harcolva, súlyos veszteségeket szenvedve vonult vissza, majd megszakította a kapcsolatot Budapesttel; vezetői április 26-án megállapodtak egy román lovashadosztállyal, hogy leteszik a fegyvert, vállalják az internálást is – cserében hozzátartozóikat a román hadsereg szabadon bocsátja, visszatérhetnek otthonaikba. A katonák egy része – más székely csapattestekhez csatlakozva – a kommunista Sárói-Szabó Tibor százados⁵⁰ által újjászervezeten végig kitartott a tanácskormány mellett.”⁵¹ S valóban. A források alapján a hadosztály kezdetben nem volt ellenforradalmi jellegű (legfeljebb az idézetből is kiolvasható: „ki nem velünk,

48 Böhm 1990, 304.

49 Böhm 1990, 314.

50 Ő valójában a – szintén kapitulált – 39. dandár romjain újjáalakult egységek vezetője lett.

51 Köpeczi 1986, 1726–1727. A vonatkozó részeket Szász Zoltán írta.

az ellenünk” felfogás jegyében), tisztán Erdély visszaszerzése forgott a katonák szemei előtt. Céljaik elérése érdekében megpróbálták a lehető legjobb viszonyban maradni a forradalom vezetőivel, akkor is, ha sok mindenben nem értettek egyet. A viszony elmérgesedéséről elsősorban nem ők, hanem az irányukban szinte a paranoiáig menően bizalmatlan baloldali politikusok tehetek. Mire 1919 áprilisára a helyzet tarthatatlanná vált, két választásuk maradt: vagy – vállalva egyes vezetők politikai üldözését – csatlakoznak a Vörös Hadsereghez, vagy a románok előtt leteszik a fegyvert. A vezetők – elsősorban Kratochvil – politikai naivitását mutatta, hogy ehelyett egy harmadik variációval próbálkoztak.

A csucsai összeomlás és a fegyverletétel

A hadosztály csapatai azonban a román front viszonylagos „csendessége” ellenére sem lehettek nyugodtak, a forradalmi hátszág folyamatosan nyomás alatt tartotta őket. A Tanácsköztársaság kikiáltása okozta reménykedést nagyon hamar felváltotta a csalódottság. A helyzet rövid idő alatt teljesen elfajult. A bizalom mindkét fél részéről visszafordíthatatlanul megingott. A front kulcspontján, Csucsán a 21. ezredet felváltotta a Vörös Hadsereg hadvezetése, helyükre a budapesti vasutasok egy ezredét rendelte. (Más források nemzetközi zászlóaljokról tudnak.)⁵² Az új alakulat tagjai érkezésük közben a vasúti kocsikról a vezetékek porcelán szigetelőire, illetve legelésző állatokra lövöldöztek. A beérkezés után kirabolták az egyik tiszti étkezdét, majd éjjel nappal tovább ropogtatták fegyvereiket, pazarolva az amúgy is nagyon szűk lőszerellátmányt. Ilyen állapotok közepette indult meg a teljes frontvonalon két nappal később, április 16-án a nagy román támadás.

A kialakult harcokban az új csucsai védők egy pillanatig nem tartottak ki, ellenállás nélkül megfutottak. Ettől kezdve védtelenül állt Nagyvárad, ezért egyrészt kettészakadt a védelmi vonal, másrészt a teljes északi szakaszt a bekerítés

---

52 Nagy 2011b, 40.

fenyegette. Nem volt más hátra, mint a minél rendezettebb körülmények között megvalósítandó visszavonulás. Az egyes alakulatok a románokkal számtalan esetben és helyszínen összecsapva vonultak vissza Mátészalka térségébe, hogy ott erőiket egyesítve a helyzetből még menteni tudják, ami menthető. Az egyenlőtlen küzdelem azonban a székelyek vereségével végződött. A hadosztály vezetői előtt több lehetőség merült fel. Az egyik alternatíva a Vörös Hadseregbe testületileg történő beolvadás. Ez ellen számtalan érv szólt. Egyrészt ekkor már néhol nyílt fegyveres konfliktusba váltó ellenségeskedés zajlott a székelyek és a vörösök között. Másrészt a hadosztály vezetői az ellenforradalmárság bélyege miatt joggal tarthattak esetleges kivégzésüktől is. Ugyanakkor a legénység jó része – bár Erdélyért, a szülőföldjéért a végsőkig küzdött volna, de – elutasította a Kun Bélák hadseregében történő szolgálatot, mivel az felfogása szerint eddig csak gáncsolta a honvédelem ügyét. Lelkesedését az sem hozta meg, hogy a Vörös Hadseregbe tagozódás esetén a székelyekre jó esetben büntető-nevelő századok, de mindenképpen eredeti alakulataik „szétszórása” várt volna.

A másik lehetőség az a románok előtti fegyverletétel volt, amelyről már április 18-án megindultak a tárgyalások. A mátészalkai vereség ezeket felgyorsította, az egyezményt 25-én, Demecserben aláírták.⁵³ Ám Kratochvil előtte még megkérdezte csapatait a döntés felől, nem kötelezte őket az egyezményhez történő csatlakozásra. A többség mégis a fegyverletételt választotta. Döntésükben minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy ügyüket veszni látták, s a románok előtti fegyverletételtől azt remélték, legalább hazatérhetnek otthonaikba. Szép számmal akadtak azonban olyanok is, akik a fegyverletételt megtagadták. Ők különböző viszontagságos utakon csatlakoztak később a Vörös Hadsereghez, azon székelyek egy részével egyetemben, akik a csucsai áttörés után már nem is tudtak egyesülni a főerőkkel. Egy részüknek kiemelkedő szerep jutott az északi hadjárat későbbi sikereiben. De az 1918 novemberében indult történet a Tanácsköztársaság bukásával sem ért véget, Kratochvil egykori katonái közül sokan még a Nemzeti Hadseregben is szolgáltak.⁵⁴

53 Kratochvil é.n., 60.

54 Gottfried–Nagy 2011, 137–150.

A székelyek elhelyezése az ellenállás palettáján

Mint ahogy a bevezetőben már érintettem, a trianoni diktátumhoz vezető körülmények tekintetében nincs egyetértés a hazai közvéleményben. Annak a forradalmi irányzatokkal szimpatizáló oldala a fegyveres ellenállás lehetőségeinek kérdéseit eleve érvénytelennek tekinti. Érdekes, hogy az utódállamokban éppen fordított a helyzet. Trianon, mint esemény, szimbólum nincs jelen a köztudatban,⁵⁵ a területi gyarapodásokat jobbra nemzeteik aktív tevékenységének tudják be, melyek között a különböző deklaratív népgyűlések mellett legalább olyan súllyal szerepelnek a fegyveres erők cselekményei is. Témánkba vágó a szemléletes példa: az eseményeket tárgyaló – jelentős román szerkesztői hozzájárulás által létrejött – Wikipédia szócikk címe például a magyar terminológiában nem ismert: „1919-es magyar–román háború”.⁵⁶ Így ez már címével is tagadja az események magyar olvasatát, a román hadsereget nem az antant megbízásából érkezett rendfenntartó, hanem területszerző erőként beállítva. Tehát az utódállamokban uralkodó felfogás (csatlakozva a magyar közvélemény „ellenforradalmi” részéhez) nemzetközi kitekintésben igenis relevánssá teszi a fegyveres önvédelem lehetőségeinek kérdését.

Annak ellenére, hogy az ország politikai vezetése nem állt a fegyveres önvédelem talaján Károlyi szatmári beszédéig, a Székely Hadosztály tevékenysége nem nélkülözi a kortárs analógiákat. A Felvidéken már 1918 novemberében ellenállás bontakozott ki a betörő cseh(-szlovák) csapatokkal szemben, rövid úton sikerült is kiszorítani őket. Károlyiék azonban (félve az antant válaszlépéseitől) visszaparancsolták a főként csendőr- és alacsonyabb szintű katonai egységekből álló magyar erőket, így a csehek decemberre másodszor is megszállhatták a

55 A szabályt erősítő kivételként említendő Románia legújabb alkotott ún. „Trianon törvénye”, melynek azonban nem a többségi nemzettel kapcsolatos pozitív, hanem elsősorban a magyar kisebbséget provokáló negatív felhangjai a hangsúlyosak.

56 https://hu.wikipedia.org/wiki/1919-es_magyar%E2%80%93rom%C3%A1n_h%C3%A1bor%C3%BA; a letöltés időpontja: 2020. december 5.

Felvidéket, bizonyos területeken túlterjeszkedve a majdani trianoni határokon is. Ennek következménye lett januárban a híres „balassagyarmati csehkiverés”. Ez sok hasonló vonást mutatott a székelyek tevékenységével, szerepet játszott benne az önszerveződés, és a katonai vezető – Vízzy Zsigmond százados – a budapesti központ megkérdezése nélkül cselekedett, viszonya a forradalommal nem is volt felhőtlen. A különbségek sem elhanyagolhatóak azonban, melyek közül elsősorban a két esemény nagyságrendjét érdemes kiemelni.

A kercaszomori „jugoszláv kiverés” még kisebb volumenű volt, mint a balassagyarmati eseménysor, és jóval később, már a trianoni béke megkötése után zajlott. E tekintetben párhuzamba állítható a Nyugat-magyarországi felkeléssel, mely azonban mind időtartamát, mind az érintett területeket tekintve több léptékkal meghaladta a délvidéken történtek nagyságrendjét. A legtöbbet említett történés természetesen az Tanácsköztársaság északi hadjárata. Álláspontom szerint azonban ennek értékelése kapcsán még ma is nagyon erősen élnek a marxista történetírás hatásai. Hajlamosak vagyunk elfelejtkezni a Tanácsköztársaság internacionalista voltáról. Pedig ezt vezetői számtalan alkalommal kinyilvánították. Így a hadjárat valódi célja nem is a területi integráció visszaállítása, hanem a bolsevizmus továbbterjesztése volt. Éppen ezért a sikerek csúcspontján, június 16-án ki is kiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot, mely a Magyarországi Tanácsköztársaságtól független államalakulat volt (lett volna, ha háromhetes fennállása alatt bármely nemzetközi jogi szereplő elismerte volna létét). Gyakran hangoztatott tény, hogy a Vörös Hadseregben számtalan nemzeti érzelmű tiszt és legénységi állományú katona szolgált, akiket csak a remélt eredmény – a területi integritás – kötött a proletár sereghez. Éppen ezért, mikor rájöttek, hogy a politikai vezetésnek ezt elérni nem célja, tömegesen el is hagyták az alakulataikat.

A címben feltett kérdést tehát a fenti analógiákat is számba véve érdemes vizsgálni. Hogy ki a hős, az szubjektív kérdés. Éppen ezért egy történeti munkában ennek eldöntésére nem is szabad vállalkozni, a történész munkája legfeljebb a kérdés eldöntéséhez segítséget nyújtó támpontok kijelölésére terjedhet ki. A fentiekben kísérletet tettem a Székely Hadosztály tevékenységének az ellenállási kísérletek palettáján történő elhelyezésére. Ezek alapján Kratochvilék hadműveletei a részt vevő felek katonai erejét tekintve csupán az északi hadjá-

rathoz mérhetőek. Ha az ellenállás időtartamát vizsgáljuk, a Tanácsköztársaság (egyben kezelt) hadműveletein túl még a Nyugat-magyarországi felkelés rokonítható a Székely Hadosztály harcaival. Így elmondható, hogy a székelyek mozgalmá minden mutató alapján a legjelentősebb ellenállási kísérletek közé tartozik. Nem szokás a hősiesség mércéjévé a sikert tenni, éppen így a vonatkozó szak- és ismeretterjesztő irodalomban az északi hadjáratban részt vevők érdemeit sem csökkentik a szerzők amiatt, hogy végül eredményeik nem bizonyultak tartósak. Az árulás mítosza alkalmas lehetne a székelyek érdemeinek érvénytelenítésére, éppen ezért fontos valóságtartamának vizsgálata. Ahogy a fentiekből kiderült, a mítoszt már akkor meggyőzően cáfolták, mikor Magyarországon a fősodorban még a marxista történetírás állt, így nem szolgálhat a hősiesség elleni érvként. Mindezek alapján elmondható, hogy a Székely Hadosztály majd' négy hónapnyi kitartása egyedülálló teljesítmény volt a fronton, s ha végcélját nem is sikerült beteljesítenie, jó példaként szolgált arra, hogy minden ellenállási kísérlet még a forradalmak rendkívül ellenséges légkörében sem volt eleve kudarcra ítélve.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Böhm 1990.** Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzében*. Budapest, 1990.
- Gottfried 2007.** Gottfried Barna: A Székely hadosztály, 1918-1919. *Székelyföld*. 11. (2007.) 2. 73-103.
- Gottfried–Nagy 2011.** Gottfried Barna – Nagy Szabolcs: *A székely hadosztály története*. Barót, 2011.
- Jancsó 2004.** Jancsó Benedek: *A román irredentista mozgalmak története*. Máriabesnyő – Gödöllő, 2004.
- Kratochvil é.n.** Szent *Kereszthegyi Kratochvil Károly: A Székely Hadosztály 1918-19 évi bolsevistaellenes és ellenforradalmi harcai a székely dicsőségért, Erdélyért, Magyarország területi épségéért és Európáért*. Székely Hadosztály Egyesület, é.n.
- Kozta 2009.** Koszta István: Huszárok a Székely Hadosztályban. *Székelyföld*. 13. (2009) 1. 101–113.
- Köpeczi 1986.** Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története*. Budapest, 1986.
- Kun 1974.** Kun József: Az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege gyalogos és lovas csapattestjeinek (önálló alosztályainak) nyelv szerinti százalékos megoszlása (1918. május). *Hadtörténelmi Közlemények*. 1974. 1, 104–131.
- Nagy 2011a** Nagy Szabolcs: „Vasszékelyek.” A székelyudvarhelyi 82. gyalogezred az összeomlás alatt. *Székelyföld*. 15. (2011) 10. 83-100.
- Nagy 2011b** Nagy Szabolcs: Árulás vagy ellehetetlenülés. A Székely Hadosztály és a forradalmi erők viszonya a Veszprém Megyei Levéltárban őrzött Kratochvil-hagyaték ügyében. *Levéltári Szemle*. 61. (2011) 3. 29–46.
- Nagy 2019.** Nagy Szabolcs: A tanácsköztársaság nagyváradi végnapjai. *Új Nézőpont*. 6. (2019.) 2. 5–12.
- Liptai 1985.** Liptai Ervin (főszerk.): *Magyarország hadtörténete*. Budapest, 1985.
- Zágoni 1943.** Zágoni István: *Székelyek ítéletidőben*. Budapest, 1943.
- Szentspály 2009.** Szentspály–Juhász Miklós: Két malomkő között. *Székelyföld*. 13. (2009.) 1. 73-85.

OLASZ LAJOS

MIÉRT PONT HORTHY? A SZEGED–SIÓFOK–BUDAPEST HÁROMSZÖG TANULSÁGAI

Horthy Miklós 1918 őszén az osztrák–magyar hadiflotta főparancsnoki posztját töltötte be. Október 31-én az uralkodó altengernaggyá léptette elő. Ezen a napon azonban szomorú kötelezettség várt a főparancsnokra: a Monarchia Koronatanácsának döntése nyomán átadta a flottát a Szlovének, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsa képviselőinek. November 8-án kihallgatáson jelent meg IV. Károlynál, majd családjával hazatért Magyarországra. Ezt követően szolgálatra jelentkezett a Hadügyminisztériumban, feladatot azonban nem tudtak számára adni. Friedrich István hadügyi államtitkár még szemrehányással is illette, amiért még a fegyverszünet megkötése előtt átadta a flottát a délszlávoknak. Horthy rendelkezési állományba került, hazatért Kenderesre, hogy a birtokaival foglalkozzon. A következő hónapokban néhány alkalommal Budapestre utazott és találkozott a polgári demokratikus viszonyokkal elégedetlen politikusokkal, konzervatív tényezőkkel, köztük Bethlen Istvánnal, és a radikális nemzeti erőket tömörítő MOVE reprezentánsaival, köztük Gömbös Gyulával.¹

A Tanácsköztársaság kikiáltását követően Bécsben gyülekező arisztokraták, politikusok, tisztviselők és katonatisztek április 12-én Bethlen István vezetésével megalakították a Magyar Nemzeti Bizottságot (Antibolsevista Comité). A Comité antant beavatkozást sürgetett a tanácskormány megdöntésére. Felajánlotta, hogy az Ausztriában tartózkodó emigránsokból, az olaszok által elbocsájtott hadifoglyokból, valamint a Nyugat-Magyarországon állomásozó

---

1 Horthy 2011, 115–117., 126.; Turbucz 2014, 63–66.

antikommunista katonákból nemzeti haderőt szervez, amely az antant csapatokkal közösen részt vehet a bolsevik rendszer megdöntésében, később pedig bekapcsolódhat az oroszországi szovjethatalom felszámolásába is. Bethlen április 21-én memorandumot adott át a bécsi brit és francia főmegbízottaknak. Kérte, hogy az antant támogassa a nemzeti csapatok felállítását, felfegyverzését. Bethlen a magyar haderő lehetséges parancsnokaként Horthyt nevezte meg.²

Thomas Cuninghame és André Hallier pártolón továbbították kormányaiknak a Comité emlékiratát, és javasolták a szerveződő magyar ellenforradalom támogatását. A nagyhatalmak azonban nem vállaltak fegyveres intervenciót a Tanácsköztársaság ellen, és a magyar nemzeti erőkkel szemben is igen bizalmatlanok voltak. A Szövetséges Keleti Haderő parancsnoka, Louis Franchet d'Espèrey tábornagy ugyan támadást sürgetett Budapest ellen, április 8-án azonban Georges Clemenceau és a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa ezt elutasította, és helyette inkább hallgatólagosan jóváhagyta a román és a cseh csapatok térfoglalását.³

Május 5-én az Aradon gyülekező politikusok Károlyi Gyula vezetésével nemzeti kormányt alakítottak. A hadügyminiszter, Szabó Zoltán vezérőrnagy, lépéseket tett a fegyveres erő megszervezésére. A várost ellenőrző francia csapatok parancsnoka, Henri de Gondrecourt tábornok elvben nem zárkózott el egy 3000 főnyi magyar kontingens felállításától, sőt ennek felszerelésére és ellátására is ígéretet tett, későbbi törlesztés fejében. Szabó egyelőre csak mintegy 600 katonával és csendőrrel rendelkezett. A tervezett haderő vezetésére Horthyt szemelték ki. Május 9-én a kormány Szegedre indult, hogy az ottani politikai körökkel egyesülve kedvezőbb helyzetben folytassa a működését. Károlyi ekkor futárt küldött Kenderesre Horthyhoz, hogy hivatalosan is felkérje a csapatok vezetésére. A következő napon ugyanezzel a céllal a bécsi Comité küldöttei is kapcsolatot kerestek az altengernaggyal.⁴

Azt, hogy mindkét ellenforradalmi centrum vezetése Horthy Miklóst szánta a felállítandó nemzeti haderő parancsnoki posztjára, több tényező is indo-

2 Vörnlé 1921, 793–794.; Romsics 2019, 146.; Sz. Szigethy 1942, 31–32.

3 Bernachot 1972, II. 126–129.; Ormos 2020, 237–240.; Arday 2009, 157.

4 Barabás 1929, 160–164.; Bartha 1920, 31–32.; Paál 1919, 19–22.

kolta. Ő volt az egyik legmagasabb rangú és beosztású magyar tiszt, aki hazai területen tartózkodott. Bár a magyar közvélemény a háború alatt főként a szárazföldi harcokra figyelt, és keveset tudott a tengeri hadviselésről, az mindenki számára közsímet volt, hogy 1917. május 15-én az Otrantói-szorosban a Horthy vezette flottaegység a Monarchia haditengerészetének egyik legnagyobb sikerét érte el. A nemzeti erők körében sokat nyomott a latban, hogy az altengernagy nem állt egyik forradalom szolgálatában sem. Szerepet játszott Horthy felkérésében a személyes ismeretség, az, hogy feleségének Purgly Magdolnának a családja nagy tekintélynek örvendett a Dél-Alföldön, valamint az is, hogy az adott körülmények között Horthyt Kenderesen könnyebb volt elérni, mint a Budapesten vagy a még külföldön tartózkodó tiszteket, mint például Belitska Sándor vezérőrnagyot vagy Soós Károly altábornagyot.⁵

Horthyval kapcsolatban május elején bizonytalan hírek terjedtek el. Egyesek tudni vélték, hogy a szolnoki ellenforradalmi megmozdulás megtorlása során a vörös csapatok őt is elfogták és kivégezték. A felkínált főparancsnoki pozíció elfoglalását nehezítette, hogy a Károlyi kormány tagjait az Aradról való elindulásuk után a románok elfogták és hetekig őrizetben tartották. Károlyi csak május 23-án jutott el Szegedre, ahol kormányalakítási tárgyalásokat kezdett az ott szerveződő nemzeti erőkkel. Időközben megürült a hadügyi tárca, mert Szabó vezérőrnagyot, a Károlyi kíséretében lévő katonatisztek egy részével a románok „hadifogolynak” tekintették és Craiovába internálták.⁶

Május 30-án Károlyi Gyula aradi és szegedi politikusokból, valamint a bécsi Comité képviselőiből új kormányt alakított. A hadügyi tárcát egyelőre a miniszterelnök maga látta el, a gyakorlati teendőket a Bécsből Szegedre érkező Gömbös Gyula intézte, mint államtitkár. A miniszteri poszt betöltésénél Gömbös nem kerülhetett szóba, mert alacsony rangja miatt a magasabb rendfokozatú tisztek nem fogadták volna el, ambiciózus magatartása már így is problémákat okozott. Felmerült a rangidős szegedi tábornok, Bernátsky Kornél vezérőrnagy

5 Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár (HIM HL) Tanulmánygyűjtemény (TGY) 2556. Kádár Gyula, 17.; Sakmyster 2001, 27.

6 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 589. Horthy Miklós, 8938. mf. III. G. 8.; Barabás 1929, 162–165.; Paál 1919, 22–25.; Boroviczeny 1993, 23–24.; Bartha 1920, 39–40.

neve, akit kitűnő katonának tartottak, merev személyisége azonban nem tette alkalmassá a kabinet politikusi szerepkörre. Amikor Horthy értesült, hogy Károlyi megérkezett Szegedre, maga is a Tisza parti városba indult. Május 30-án találkozott a miniszterelnökkel, aki felkínálta neki a hadügyminiszteri posztot. Horthy főparancsnoki kinevezésre számított nem pedig politikusi pozícióra. Néhány nap gondolkodási időt kért Károlyitól, közben találkozott Gömbössel is, és tájékozódott a szegedi viszonyokról. Valójában a döntést gyorsan meghozta, így Kenderesre visszatérve rendezte otthoni ügyeit. Biztonságosabbnak látta, ha családja, a zavarossá váló Tisza menti viszonyok miatt Debrecenbe utazik.⁷

Szegeden a haderőszervezés Horthy távollétében is folytatódott. Június 1-jén Bernátsky vezérőrnagyot kinevezték a szerveződő nemzeti haderő parancsnokának. Másnap a szegedi alakulatok ünnepélyes keretek között felesküdtek a kormányra. Gömbös közreműködésével elkészült a Nemzeti Hadsereg felállítására vonatkozó rendelet, ezt azonban még nem adták ki, megvárták vele Horthy visszatérését. Az altengernagy június 6-án érkezett meg Szegedre, hogy átvegye a hadügyi tárcát. Utólagosan jóváhagyta a haderő szervezésével kapcsolatban hozott intézkedéseket és a kormányrendeletet, amin csak két módosítást tartott szükségesnek. Az egyik, hogy a sorozással szemben a toborzás meghirdetését preferálta. A másik, hogy a haderő alkalmazásával kapcsolatos döntéseket a maga számára kívánta fenntartani.⁸

A kiadott rendelet értelmében a Nemzeti Hadsereg a nemzeti kormány irányítása alatt áll, minden pártérdektől mentes, tagjai nem vehetnek részt a pártpolitikában. A haderő célja a vörös terror leküzdése, a törvényes rend, az élet- és vagyonbiztonság helyreállítása. A szolgálati szabályok tekintetében visszatértek az 1918. október 31. előtti viszonyokhoz. Néhány magas rangú katona részéről olyan kritika hangzott el, hogy Horthy, tengerésztiszt léte nem rendelkezik elég tapasztalattal a szárazföldi haderő vezetéséhez. Az altengernagy ezt nem is tagadta. Egy alkalommal úgy fogalmazott, hogy a szárazföldi hadviseléshez annyit

7 Kass–Lazarovics 1930, 228.; Kelemen 1923, 186., 191–193., 195., 209–210.; Gratz 1935, 208.; Horthy 2011, 127.; Sakmyster 2001, 27.

8 HIM HL Szegedi Hadügyminisztérium (HM) 6. 40/1919.; HIM HL Szegedi Katonai Kerületi Parancsnokság 2181/1919.; Nagymihály 1940, 5.; Kelemen 1923, 210., 242–244.

ért, mint a szék, amelyen ül. Ezért is vette körül magát kiváló szervezőkkel, és az operatív ügyek intézésében Gömbösre és Bernátskyra támaszkodott, míg maga elsősorban a stratégiai, katonapolitikai és diplomáciai kérdésekkel foglalkozott.⁹

A toborzás meghirdetésére a megszálló francia hatóságokkal való hosszú huzakodás után, június 12-én került sor. A franciák a sorozást tiltották, de a toborzás elé is folyamatosan akadályokat gördítettek. Horthy maga is kivette a részét a toborzásból. Június 21-én lelkesítő hangú beszédet tartott, aminek szövegét a városban és a környező falvakban is kiplakátolták. A franciák ezúttal a felhívás engedély nélküli közzététele miatt tiltakoztak. A bizonytalan helyzetben, az ígért anyagi előnyök ellenére a katonaság nem volt vonzó a helyi lakosság szemében, a legénység száma csak lassan emelkedett. Nagy számban érkeztek viszont katonatisztek Szegedre, részben külföldről, részben a vörös csapatok állományából. Bécsben, valamint a hazatérő hadifoglyokat ellátó gyűjtőállomásokon szintén folyt a toborzás a nemzeti haderőbe. A Szegedre érkezők a Mars téri laktanyában felállított személygyűjtő irodán kapták meg szolgálati feladataikat. Azok, akiket megbízhatónak minősítettek a Nemzeti Hadsereg harcoló alakulataiba kerültek, a részben megbízható, ellenőrzés alatt álló személyeket pedig egyelőre a karhatalmi egységekbe osztották be.¹⁰

Megkezdődött a tiszti századok felállítása. Az első ilyen egység Prónay Pál huszárszázados vezetésével június 14-én kezdte meg hivatalos működését. A század formálisan a kerületi parancsnokság alárendeltségébe tartozott, de a gyakorlatban csak a Hadügyminisztériumtól fogadott el utasításokat. Ez látta el Horthy és a kormánytagok védelmét. Később további tiszti századok alakultak, Ostenburg-Moravek Gyulával, Bárdoss Bélával és más parancsnokokkal az élen, melyek állományát a jobboldali radikális gondolkodásmód jellemezte. Az egységek, karhatalmi erőként a szegedi kerületi parancsnokság irányítása alatt álltak, ugyanakkor ezek képezték a Nemzeti Hadsereg tiszti tartalékát.¹¹

9 Nagymihály 1940, 97.; Shvoy Kálmán 1983, 50.

10 HIM HL HM Eln. I. 40/1919.; Bokor 1939, 101.; Domonkos 2014, 72.; Kozma 1933, 238.; Kelemen 1923, 284., 441–442.

11 HIM HL Csapattek II/1589. Szegedi Vadászászlóalj. 4/1919., 598/1919.; HIM HL HM Eln. 325/1919.; PSZL VI. 973. 2. Prónay Pál ir. II. 74–75.; Hefty 1920. 77.; Kelemen 1923, 271–272., 284., 495.

Komoly problémát jelentett a fegyverek és a hadfelszerelés beszerzése. A szegedi francia hatóságok a Szegeden, márciusban lefoglalt hadianyagot nem adták át a nemzeti haderőnek, ezért Horthy a bécsi Comitét, Bethlent kérte fel fegyvervásárlásra. Közben a helyi francia parancsnoksággal folytatott tárgyalásokon igyekezett nagyobb mozgásteret kieszközölni a Nemzeti Hadsereg számára, és kérte a 1300 fegyveresben maximált haderő létszámának növelését. Szerette volna elérni, hogy a Röske, Kiskundorozsma és Szatymaz között elterülő szegedi tanyavilágot katonai ellenőrzés alá vonhassa, és tábori őrsöket állíthasson fel a Vörös Hadseregből átálló egységek fogadására. Ez a lépés nemcsak a nemzeti haderő létszámát és ütőképességét növelhette, hanem a terület magyar fennhatóság alá vonása, a nemzeti kormány tekintélyét is erősíthette volna. A franciák azonban csak bizonytalan ígéreteket tettek a haderő létszámának emelésére vonatkozóan, a térfoglalást pedig nem engedélyezték.¹²

Horthy június 19-én, majd 24-én Teleki Pál külügyminiszter társaságában, Belgrádban tárgyalt Franchet d'Espèrey tábornaggal, a térséget ellenőrző Szövetséges Keleti Haderő főparancsnokával, Ernest Troubridge admirálissal, a szövetséges dunai flotta parancsnokával, valamint szerb katonai és politikai vezetőkkel. Mivel a francia katonai hatóságok nem járultak hozzá a nagyobb létszámú fegyveres erő felállításához, és nem engedélyezték azt, hogy a Nemzeti Hadsereg egységei megpróbáljanak területet foglalni a Duna-Tisza közén, Horthy a szegedi csapatok Dunántúlra való átvonulására kért engedélyt, hogy ott folytassák a toborzást és onnan indíthassanak támadást a vörös csapatok ellen. Franchet d'Espèrey elvben nem zárkózott el a kérés elől. Másnap, a Szegeden folytatódó megbeszélések során a francia tábornagy nagyobb mennyiségű hadianyag átadására tett ígéretet. Ennek nyomán 3000 puskát kapott a Nemzeti Hadsereg, más előrelépés azonban nem történt.¹³

A francia katonai körök készek lettek volna egy intervenció támadásra Budapest ellen, melyben részt vehettek volna a magyar nemzeti erők is. Júli-

12 HIM HL TGY 2787. Veszényi János, I/1. 13–14., 21.; Ormos 2020, 320–321.; Bokor 1939, 102–103.

13 MNL Csongrád Megyei Levéltára XIV/10. Tonelli Sándor, 5/1919.; Kelemen 1923, 286., 296., 302–307., 390.; Horthy 2011, 128–129.; Kozma 1933, 254–255.

us 5-én Nagyszébenben Henri Philippe Pétain marsall, d'Espèrey tábornagy, Constantin Presan és Gherorghe Mărdărescu román tábornokok és más szövetséges katonai személyiségek, valamint Horthy részvételével megtárgyalták egy Budapest elleni offenzíva terveit, és erre vonatkozóan előterjesztést tettek Ferdinand Foch marsallnak, a szövetséges haderő főparancsnokának. Visszatérve Szegedre, Horthy utasította a Nemzeti Hadsereg parancsnokságát, hogy készüljön fel egy fegyveres akcióra. A tervek szerint a magyar erők Kecel–Kalo-csa–Dunapataj térségében gyülekezve indultak volna el a főváros ellen. A szövetséges kormányok azonban elzárkóztak a fegyveres beavatkozástól. A békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa nem járult hozzá a támadáshoz.¹⁴

A magyar politikusokkal vagy a szövetséges katonai tényezőkkel való tárgyalásai során Horthynak tekintélyt kölcsönzött a viszonylag magas rangja, kitűnő megjelenése, határozott fellépése, kifogástalan modora, az, hogy mindeken túl megtalálta a közös hangot. Kevés politikus tudott érdemben hozzászólni a katonai kérdésekhez, illetve kevés katonatiszt tudott jól eligazodni és kommunikálni politikusi körökben. Horthy katonadiplomata múltja, udvari szolgálata, nyelvismerete révén olyan tárgyalópartner tudott lenni, akit még az antant tábornokok is meghallgattak. Sokak szemében tovább növelte személye fontosságát, hogy a svájci emigrációban élő IV. Károly király is kapcsolatot keresett vele, üzenetben gratulált neki miniszteri kinevezéséhez, és jelezte, hogy a későbbiekben is számít rá.¹⁵

Horthy jó kapcsolatot, közvetlen bajtársias viszonyt alakított ki a Szegeden tartózkodó alacsonyabb rangú csapattisztekkel is. Szabadidejét nem a helyi előkelőség körében töltötte, hanem a Kas kávéházban és a Csónakázó Egyletben, ezek között a húszas éveik végén, harmincas éveik elején járó, jellemzően főhadnagyi, századosi rangot viselő radikális nemzeti érzületű tisztek között. Horthy gyorsan felismerte ezeknek a véleményformáló csoportoknak a törekvéseit, és az élükre állt. Komoly népszerűsége tett szert ezekben a körökben nemzeti konzervatív nézetei, határozott antiliberalis és

14 HIM HL Vörös Hadsereg Parancsnoksága (VHP) 57. csomó 170/1919., 1706/1919.; HIM HL Vezérkar Főnöke (VKF) I. 3/1919.

15 MNL OL K 589. Horthy Miklós, 8938. mf. III. G. 8.; Boroviczény 1993, 24.

antibolsevik meggyőződése révén, valamint azért, mert nem a háború előtti társadalmi, politikai berendezkedés változatlan restaurációjára törekedett, hanem számolt a feltörekvő középrétegekkel. Különösen nagy hatást váltott ki azzal, hogy a haderőt olyan nemzetmentő tényezőnek tekintette, amelynek a honvédelem mellett feladata az összeomlott politikai, közigazgatási, sőt morális rend helyreállítása is. Július 5-én a MOVE nagygyűlésén kijelentette, hogy a haderő képviseli azokat a nemzeti értékeket, amelyeket a mindenkori kormánynak szolgálnia kell.¹⁶

A nagyhatalmak nyomására időközben a Károlyi kabinetnek le kellett mondania, és átadni a helyét egy szélesebb társadalmi kört képviselő, liberális politikuskoknak is tárcát biztosító kormánynak. Horthy nem kívánt tárcát vállalni az új adminisztrációban, de ragaszkodott ahhoz, hogy kinevezzék a Nemzeti Hadsereg főparancsnokának. Koránt sem bánta, hogy megszabadult az egyre terhesebbé váló kabinetpolitizálástól, a francia hatóságokkal való folytonos huzakodástól. Úgy vélte, hogy a haderő vezetőjeként nagyobb mozgásszabadsága lehet. Július 15-én hadseregparancsot adott ki, melyben kijelentette, hogy átveszi az összes magyar fegyveres erő fővezérletét.¹⁷

Megkezdődött a Fővezérség szervezetének kiépítése, amelybe a Hadügyminisztérium több alosztályának hatáskörét és személyi állományát is beolvasztották. A Vezérkar főnökének posztját a Szegedre érkező Soós Károly altábornagy kapta. Július 16-án a minisztertanács elfogadta a Fővezérség szervezetére és hatáskörére vonatkozó előterjesztést, mely szerint a Nemzeti Hadsereg alkalmazása már nem a hadügyminiszter (Belitska Sándor), hanem a fővezér hatáskörébe tartozott. A mozgósítást a fővezér és a hadügyminiszter közös egyeztetés után rendelte el. A hadműveletek előkészítése a Fővezérség intenciói alapján a hadügyi tárca közreműködésével történt, de ezek végrehajtásáról a fővezér belátása szerint intézkedhetett. A Nemzeti Hadsereg fenntartotta a jogot, hogy a szélesen értelmezett kémelhárítási ügyekben – amelyek sokszor inkább a politikai ellenfelekkel szembeni megtorlást jelentették – a Belügyminisztérium

16 Pilch 2016, 91–94., 132.; Páter Zadravecz 1967, 239.; Kelemen 1919, 332–335.; Kozma 1933, 303–304.

17 Schmidt-Pauli 2019, 132.; Nagymihály 1940. 106–109.; Bokor 1929, 115–116.

megkerülésével, polgári személyekkel szemben is eljárjon. A haderő így bizonyos mértékig már júliusban kikerült a kormány ellenőrzése alól. Ennek egyik velejárója volt, hogy elsősorban Prónay tiszti százada részéről törvénytelen atrocitások történtek.¹⁸

A Nemzeti Hadsereg létszáma július végén 3464 fő volt. Horthy augusztus elejéig azt tervezte, hogy az antant esetleges Budapest elleni támadásához csatlakozva, csapataival a főváros ellen vonul. A franciák azonban nem kívántak fegyveres összecsapásba bonyolódni. Augusztus 4-én a tanácskormány lemondását követő zavaros helyzetet kihasználva a románok megszállták Budapestet. Horthy előtt egyrészt az az alternatíva állt, hogy francia gyámság alatt Szegeden marad, és várja, hogy a politikai alkudozások milyen sorsot szánnak a Nemzeti Hadseregnek, másrészt az, hogy a fővárosba indul. A budapesti román parancsnokság részéről kapott is ilyen felkérést. Ez esetben azonban csapatai lefegyverzését kockáztatta volna, ha pedig egyedül, katonák nélkül érkezik a fővárosba, csak egy lett volna a megszállókkal együttműködésre kényszerülő fajsúlytalan politikusok sorában.¹⁹

Augusztus 8-án, miután az előző napon Friedrich István vezetésével Budapesten polgári kormány alakult, a szegedi francia hatóságok jelentős mennyiségű hadianyagot (5379 puska, 101 géppuska, 7 ágyú) adtak át a Nemzeti Hadseregnek. A csapatok mozgását azonban továbbra is korlátozták. Horthy, hogy megőrizze a maga és csapatai akciószabadságát, parancsot adott a Dunántúlra való átvonulásra, mivel ott több esélyt látott egy nagyobb létszámú haderő megszervezésére. Augusztus 9-én bejelentette, hogy szakít a tehetetlenségre kárhozottatott szegedi kormánnyal, a Fővezérség kiválik a Hadügyminisztérium kötelékéből, és mint önálló parancsnokság működik tovább. A Nemzeti Hadsereg ekkor már mintegy 4500 főt számlált (ebből 1500 tiszt, 700 altiszt). A haderő első lépcsője Bernátsky vezetésével ekkor már úton volt Fajs irányába, hogy átkeljen a Dunán.²⁰

18 Pallavicini 1920, 57–58.; Romsics 2019, 157.; Kelemen 1923, 356–357., 371.; Shvoy Kálmán 1983, 52., 55.

19 HIM HL VKF IV. 43 191/1919.; HIM HL HM 5. 1650/1919.; Bokor 1939. 127.; Kozma 1933, 354–355.; Pilch 2016, 105–106., 110–111.

20 HIM HL VKF Hdm. 41/1919.; Erdeős 2007, I. 118.; Kelemen 1923, 429., 456.

A további bonyodalmak elkerülése érdekében a szövetséges hatalmak nyomására a magát kormányzóvá nyilvánító József Ágost királyi herceg augusztus 11-én elrendelte, hogy a Duna felé vonuló magyar csapatok térjenek vissza Szegedre. Horthy nem kívánta végrehajtani ezt az utasítást, és ebben közeli beosztottjai, köztük Soós altábornagy is támogatta. A fővezér úgy gondolta, hogy József Ágost kényszerhatás alatt, jobb meggyőződése ellenére intézkedett így. Horthy tájékoztatta ugyan a parancsról Bernátskyt, de belátására bízta, hogy végrehajthatónak ítéli-e. Bernátsky jelentette, hogy a visszafordulással a közeledő román csapatokkal való összetűzést kockáztatná, ezért inkább tovább halad a Duna felé. Horthy augusztus 12-én bizalmas utasítást adott a még Szegeden tartózkodó egységeknek, hogy mindenképpen próbáljanak átjutni a Dunántúlra, majd repülőgépen parancsot küldött Bernátskynak is, hogy folytassa a menetelést, és kelljen át a Dunán. Augusztus 13-án Horthy Miklós repülőgépen Siófokra indult, ezzel a maga részéről is „elvetette a kockát”.²¹

A Dunántúlra átvonuló és a meg nem szállt országészben Siófok központtal berendezkedő Nemzeti Hadsereg kis létszáma ellenére is olyan tényező volt, amivel a Friedrich-kormánynak is számolnia kellett. József Ágost kormányzó tudomásul véve a helyzetet, augusztus 15-én Horthyt az összes magyar fegyveres erő főparancsnokának nyilvánította. A királyi herceg nem kedvelte az altengernagyot. Politikai téren felkészületlennek, szűklátókörűnek tartotta. Sértette, hogy Horthy teljes önállóságra törekedett, nem respektálta őt kormányzóként. Megszegte a parancsait, nem tájékoztatta a tevékenységéről, nem kért engedélyt a nagyobb horderejű intézkedésekhez. József Ágost a hadúri jogokból fakadóan háború esetén magának kívánta fenntartani a főparancsnokságot, és riválist látott Horthyban. Ugyanakkor számolt a realitással, hogy Horthy rendelkezik a legkomolyabb fegyveres erővel az országban.²²

A legitim főparancsnoki felhatalmazás révén, Horthy a Nemzeti Hadsereg alakulatain túl ellenőrzése alá vonta a Dunántúlon állomásozó, volt vörös csapatokat, illetve a Nyugat-Magyarországon szerveződő, Lehár Antal ezredes által

21 HIM HL VKF Hdm. 47/1919., 52/1919.; HIM HL HM Eln. 5. 14 465/1919.; Kelemen 1923, 440., 470–471., 527–530.; Kozma 1933, 383–384.; Pilch 2016, 107–109., 112–113.

22 Nánay 2018, 225–226.

irányított katonai erőt is. A haderő feletti tényleges hatalom birtokában Horthy függetlenítette magát a román megszállás alatt működő, szélesebb társadalmi háttérrel, illetve az antant részéről elismeréssel nem rendelkező budapesti kormánytól. Negligálta a hadügyminisztérium intézkedéseit. Ellenséges lépésnek tekintette, hogy Schnetzer Ferenc miniszter két alkalommal is számonkérte rajta a tiszti különítmények által elkövetett kilengéseket.²³

A fővezér figyelmét ezekben a hónapokban a siófoki főhadiszállás kiépítése, a haderő létszámának növelése, a szükséges fegyverzet előteremtése kötötte le. A románok és szerbek által el nem foglalt területen megszervezték a kaposvári, a székesfehérvári és a szombathelyi katonai kerületet. A Nemzeti Hadsereg azonban nemcsak katonai tevékenységet folytatott, hanem a Szegeden megfogalmazott elveknek megfelelően a politikai, közigazgatási ügyekbe is beavatkozott. A katonai közegek széles körben befolyásolták az újjászerveződő polgári hatóságok működését az igazságszolgáltatással, a közellátással, a közbiztonsággal kapcsolatos kérdésekben. A katonai parancsnokok gyakran átnyúltak a közigazgatási szervek feje felett és önállóan intézkedtek. Horthy mindezt azzal magyarázta, hogy még zajlik a bolsevizmus maradványai ellen és újjraéledésének megakadályozása érdekében vívott belső háború.²⁴

Az alkotmányos ellenőrzés hiánya révén a tiszti különítményei, rendte-remtés ürügyén, számos helyen törvénytelen erőszakot alkalmaztak. A fővezér konkrét utasítást nem adott az ilyen lépésekre, azt azonban világossá tette, hogy indokoltnak és elfogadhatónak tartja a kemény eszközöket a baloldali és liberális nézetekkel szemben. Bár néhány esetben maga is túlzásnak tartotta az ilyen akciókat, a külső kritikákkal szemben mindig védelmébe vette az embereit. Az erőszakot részben a „spontán népharaggal”, részben a háborúban becsülettel szolgáló katonák vörös terrorra adott válaszreakciójával magyarázta. Ugyanakkor a Nemzeti Hadsereg mentségeként azt is hangsúlyozta, hogy a karhatalmi egységként nyilvántartott különítmények nem a haderő kötelékébe, hanem a Belügyminisztérium hatáskörébe tartoznak. A tiszti századokat papíron valóban a rendfenntartó erők, az ún. csendőrtartalék kere-

23 Sakmyster 2001, 40.; Kozma 1933, 371.

24 Garami 1922, 138., 175–178.

tébe sorolták, hogy a nyugati hatalmak ne lépjenek fel a haderő létszámának növelése ellen.²⁵

Az ősz folyamán Horthy és a siófoki főhadiszállás egyértelműen önálló hatalmi tényezővé vált. Több kormánytag, politikus, pártvezető jelent meg a Fővezérségen, hogy az altengernagy további szándékai felől tájékozódjon, és látogatást tettek nála az antant magyarországi megfigyelői is. Október közepén Andrassy Gyula, Bethlen István, Batthyány Tivadar, Beniczky Ödön érkezett Siófokra, hogy a terror visszafogását kérje. Tudni kívánták, mire számítsanak, ha a románok távozása után a Nemzeti Hadsereg bevonul a fővárosba. Tervezi-e a katonai kormányzás bevezetését a fővezér? Horthy elhárította, hogy diktatúrára törekedne. Ugyanakkor elhíresült kijelentésével, hogy pogrom nem lesz, de „néhányan fürödni fognak”, jelezte, hogy a haderőnek önálló politikai céljai is vannak, amelyeket érvényesíteni fog.²⁶

November 5-én az ellenzéki pártok képviselői (Vázsonyi Vilmos, Lovászy Márton, Garami Ernő, Nagyatádi Szabó István) előtt – akik írásos biztosítékot kértek tőle, hogy nem lesz katonai hatalomátvétel és zsidóüldözés – Horthy már visszafogottabban fogalmazott, közölte, hogy a haderő a konszolidációra törekszik és elfogadja a nemzeti kormány irányítását. A bolsevizmus minden megnyilvánulását azonban kíméletlenül elfojtja. A megbeszélésekből Horthy azt a tanulságot szűrte le, hogy tekintélye növelése érdekében nagyobb mérsékletet kell tanúsítania, és fokozottabb figyelmet kell fordítania a törvényesség betartására. A november 16-i budapesti bevonulást követően ugyan a fővárosban is sor került bizonyos atrocitásokra, a közviszonyok azonban gyorsan konszolidálódtak.²⁷

Horthy már a korábbi hónapokban is többször járt Budapesten. Elsősorban az antant katonai megbízottaival kereste a kapcsolatot. Ernest Troubridge admirális, Reginald Gorton brit és Harry Bandholtz amerikai tábornokkal könnyebben szót értett, mint esetenként a hazai politikusokkal. Pontosán felmérte, hogy a nyugati hatalmaknak döntő szavuk lesz az ország belső viszonyainak

25 Horthy 2011, 138.

26 Iratok 1956. I. 166–167.

27 Iratok 1956. I. 166–167., 210.; Romsics 2017, 51.

rendezésében is. A brit és amerikai megbízottaknak általában pozitív véleményük alakult ki vele kapcsolatban. Még azok is alkalmasnak látták a magyarországi viszonyok rendezésében való közreműködésre, akik kimagasló intellektust vagy államférfíui képességeket nem tulajdonítottak neki.²⁸

Horthy megismerkedett Sir Russel Clerkkal, a párizsi békekonferencia magyarországi különmegbízottjával is, aki egy széles társadalmi bázisra épülő új kormány létrehozását szorgalmazta, amely a belső konszolidáció megvalósítása mellett, alkalmas a békeszerződés aláírására és a feltételek betartására is. Clerknek kezdetben fenntartásai voltak a fővezérrel szemben, mivel a róla hallottak nem illettek bele az alkotmányos kibontakozásra vonatkozó elképzeléseibe. Néhány hét után azonban változott a véleménye. Az öncélúan huzakodó politikusokhoz képest a fővezér határozottsága pozitív benyomást tett a diplomatára. Horthy mellett szólt megnyerő modora és az antanttal való együttműködési készsége is. Clerk úgy látta, hogy a román kivonulás után ő az, aki biztosítani tudja a rendet és nyugalmat. Ezért ilyen módon ajánlotta Horthyt a Legfelsőbb Tanács figyelmébe.²⁹

A budapesti bevonulás és a nyugati diplomáciával való rendszeres érintkezés nyomán változott Horthy szerepfelfogása. Az új helyzet arra ösztönözte, hogy miközben egyelőre nem kívánt gátat szabni a haderő polgári ügyekbe való beavatkozásának, illetve a különítmények túlkapásainak, fokozottabb figyelmet fordítson a politikára, a közéletre is. Megfigyelőként bekapcsolódott a kormányátalakítási tárgyalásokba. A maga részéről azt hangsúlyozta, hogy olyan kormányt kell felállítani, melyet a nagyhatalmak is elismernek. Mivel a körvonalazódó megoldás Friedrich ellenállása miatt megghiúsult, Horthy november 19-én Bandholtz előtt kijelentette, hogy ha rövid időn belül nem születik megnyugtató megoldás, akkor a Nemzeti Hadsereg kénytelen lesz erővel eltávolítani a kibontakozást akadályozó miniszterelnököt. November 22-én Clerk is ultimátumot adott a pártoknak. Közölte, ha nem lesz megegyezés, akkor az antant hatalmak nem biztosítják Magyarország számára a külföldről történő szén- és nyersanyagszállítást. Bár a vezető politikusok a nyílt

28 Sakmyster 2001, 37–39.; Ormos 2020, 365–366.

29 Gulyás 2012, 13–14.; Ormos 2020, 365–366.; Nánay 2018, 240.; Romsics 2017, 51.

nyomásgyakorlást visszautasították, a kompromisszum azonban már másnap megszületett.³⁰

November 24-én megalakult a Huszár Károly vezette koncentrációs kormány, melyben a keresztényszocialista kormányfő mellett 5 KNEP, 3 keresztény földműves párti, 1 liberális, 1 kisgazda és 1 szociáldemokrata, miniszter volt. Másnap a Legfelsőbb Tanács nevében, Clerk elismerte a Huszár-kormányt, azzal a feltétellel, hogy fenntartja a törvényes rendet, biztosítja a polgárjogokat, szabad választásokat szervez és elfogadja a békeszerződést. Az elismerési folyamat betetőzéseként Clemenceau december 1-jén arról tájékoztatta Huszárt, hogy a békekonferencia kész fogadni a magyar delegációt.³¹

Horthy magatartásában, nyilvános szereplésein egyre erőteljesebben nyilatkozott meg a küldetéstudat, hogy az ország sorsára, az új politikai berendezkedés kiépülésére, a külpolitika alakulására jelentős befolyást gyakoroljon. A román csapatok fokozatos visszavonása nyomán a Duna-Tisza köze és Észak-Magyarország feletti ellenőrzést átvette a Nemzeti Hadsereg. Horthy és a haderő bevonulását nagy ünnepségek kísérték. A rendezvényeken a fővezér felszabadító, honmentő szerepben tűnt fel, aki a belső ellenség után az idegen megszállóktól is megszabadítja az országot. Horthy megnyilatkozásai, köztük a december 12-i miskolci beszéde, egyre nyíltabban utaltak arra, hogy az ország újjáépítése során is kiemelt feladatok várnak a Nemzeti Hadseregre és annak fővezérére. Ebben az időszakban azonban a korábbinál már visszafogottabb retorikát használt. Kevesebb szót ejtett a számonkérésről, került az antiszemita kitételeket. Szavai, magatartása már bizonyos államfői ambíciókat tükrözött.³²

A Horthyt támogató radikális nemzeti körök, Gömbös Gyula, Kozma Miklós és mások igyekeztek meggyőzni a fővezért a katonai diktatúra bevezetéséről. Ezt részben a még fennálló bolsevik veszéllyel, a szomszéd országokban tapasztalható baloldali tendenciákkal indokolták, másrészt azzal, hogy a nemzetgyűlési választások kiszámíthatatlan eredménnyel járhatnak, a hatalom is-

30 MNL OL P 4. Gróf Andrássy Gyula, 330. t. Gróf Andrássy Gyuláné naplója. 1919. november 20.; Bandholtz 1993, 138–141., 150–153.; Romsics 2019, 171–173.; Horthy 2011, 138–139.

31 Rendeleték tára 1920, 379–381.; Romsics 2017, 53–54.; Garami 1922, 194–196.

32 Turbucz 2016, 81–82.; Sakmyster 2001. 43.

mét Friedrich, vagy József királyi herceg kezébe kerülhet. Gömbös a Nemzeti Hadsereg propagandagépezetét a fővezér melletti politikai agitáció szolgálatába állította. A kiadványok, plakátok központi üzenete az volt, hogy még a békekötés előtt egy erőskezű vezetőnek kell átvennie az ország irányítását. Kell egy „magyar Cromwell”, aki a nemzeti érdekeket határokon belül és a nemzetközi porondon is érvényesíteni tudja.³³

A Fővezérség nemzetvédelmi szolgálata, Kozma vezetésével a közigazgatási hatóságok és önkormányzatok körében országszerte azt a gondolatot terjesztette, hogy a belső stabilitás és az ország külső megítélése szempontjából alapvető fontosságú a polgári és katonai hatalom szoros együttműködése, lehetőség szerint egy kézben tartása. Kozma úgy látta, hogy ha az antant elvárásai miatt katonai diktatúrát nem lehet bevezetni, akkor államfővé kell választani a fővezért. A kormányzói cím elnyerésének lehetősége egyre inkább foglalkoztatta Horthyt is, bár még nem volt biztos benne, hogy a magas közjogi méltósággal járó politikai kööttségek megérnék-e a teljes szabadkezet biztosító fővezéri pozíció feladását.³⁴

December–január folyamán Horthy több megbeszélést is folytatott a brit és az amerikai antant megbízottakkal. Bandholtz előtt kifejtette, hogy jelenleg önző pártharcok taszítják káoszba az országot, amin úrrá kell lenni. Az adott helyzetben, egy átmeneti katonai diktatúra és a közélet militarizálása lehetne jó megoldás. Ez felgyorsítaná az állami élet újrászervezését és lehetővé tenné, hogy a haderő leszerelése miatt beosztás nélkül maradó jól képzett tisztek, a közigazgatásban vagy a gazdasági életben találjanak megfelelő pozíciót. Közölte, hogy a bolsevik veszély nem szűnt meg, Ausztria részben már behódolt a kommunistáknak, erre lehet számítani Csehszlovákiában is. Megállapította, hogy ha a választásokat Friedrich pártja nyeri, várható a Habsburgok visszatérése, József Ágost királyi herceg kormányzóvá választása, és talán trónra ültetése is. Mindezt csak a Nemzeti Hadsereg tudná megakadályozni.³⁵

33 Vargyai 1971, 65., 266.; Ormos 2000, I. 68.; Iratok 1956, I. 256.; Páter Zadravecz 1967, 243.; Sakmyster 2001, 52–53.

34 Salamon 2001, 193.; Ormos 2000, I. 68.

35 Pritz 2011, 127–134.; Bandholtz 1993, 201–202.

Hasonló értelemben tájékoztatta Horthy a brit Gorton tábornokot is. Hangsúlyozta, hogy a Huszár kormány nem tud úrrá lenni a helyzeten, nem lép fel elég keményen a problémák megoldására. A választások után egy Habsburg-barát kormány hatalomra kerülése és egy olyan nemzetgyűlés megalakulása várható, amely radikális földreformot hajtana végre, megingatva a nagy- és középirtokra épülő stabil agrárszerkezetet. Mindezt valószínűleg az antant sem látná szívesen. Ezért, preventív céllal, átmenetileg katonai diktatúra épülhetne ki, hogy ne kelljen esetleg később erőszakkal megdönteni az alkalmatlannak bizonyuló vezetést. Az antant megbízottak azonban nem támogatták a katonai diktatúra létrehozását.³⁶

A nemzetgyűlési választásokra január 25–26-án került sor, ahol általános, titkos, közvetlen választójog alapján szavazhattak az állampolgárok. A két nagy politikai erő a KNEP és az egyesülő két kisgazda párt nagyjából azonos számú (75–79) mandátumot szerzett, az összes hely 94%-át. Horthy január 30-án hadseregpárcsát adott ki, amelyben kijelentette, hogy az összeülő törvényhozás első feladata, az államfő megválasztása. Amíg ez meg nem történik, új kormány nem alakulhat. Ezt követően azonban a jelenlegi kabinet működése már nem kívánatos, a megválasztott államfőnek kell új miniszterelnököt kineveznie. Közölte, hogy ezt a megoldást a fegyveres erőkre támaszkodva mindenképpen biztosítani fogja.³⁷

Ekkor még nyitott kérdés volt, hogy ki lesz az államfő. A következő napokban azonban a két esélyes jelölt is visszalépett. Február 2-án a Legfelsőbb Tanács kijelentette, hogy a Habsburg-dinasztia egyetlen tagját sem fogadná el Magyarország államfőjeként. Ennek hatására József Ágost királyi herceg lemondott a megmérettetéséről. A másik lehetséges jelölt, Apponyi Albert február közepén tájékoztatta a nemzetgyűlés vezetését, hogy nem aspirál az államfői posztra, mert a haderő támogatása nélkül nem lehetne irányítani az országot, a fegyveres erők feletti kizárólagos rendelkezés pedig Horthy kezében van.³⁸

36 Pritz 2011, 136–138.

37 HIM HL VKF Főv. I. 22/19120.; Püski 2015, 19.; Sakmyster 2001, 55.; Romsics 2017, 57–58.

38 MNL OL K 27. Minisztertanács jkv. 1920. február 5.; MNL OL R 313. Rassay Károly ir. 6. cs.; Bandholtz 1993, 216–220.; Nánay 2018, 236., 242–244.

Hosszabb vita után, február 28-án megszületett az alkotmány helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes szabályozásáról szóló 1920: I. tc. Ez alapján, március 1-jén a nemzetgyűlés kormányzót választott. A választás napján a Parlament körüli területet az Ostenburg- és a Prónay-különítmény fegyveresei szállták meg. Kordont vontak az épület köré. Mindenkit igazoltattak, két minisztert és több képviselőt feltartóztattak, amikor be akartak jutni az épületbe. A Parlament folyosóin fegyveres katonatisztek tartózkodtak, többen közülük az ülésterembe is bementek a szavazás idején. Az eset komoly politikai felháborodást keltett. Soós altábornagy mindezt azzal próbálta magyarázni, hogy a fegyveresek a fővezér elleni esetleges anarchista merénylet megelőzésére vonultak fel, az ülésterembe pedig csupán a „kíváncsiság” vitte be őket. A választás során 141 képviselőből 131 Horthyra szavazott.³⁹

Hasonló eredmény született volna valószínűleg akkor is, ha a katonák nincsenek jelen. A képviselők egyrészt azt vették számításba, hogy a nemzetközi elismerés, a békeszerződés megkötése létérdeke az országnak, ezért olyan államfőt kellett választani, akit a nyugati hatalmak elfogadnak. A nemzetgyűlésben kialakuló keresztény párti–kiszármazott erőegyensúly nyomán csak olyan jelölt számíthatott a szavazatok többségére, aki egyik oldal mellett sem kötelezte el magát. Horthy a közéletet megosztó kérdésekben általában középutas álláspontot foglalt el, a politikai torzalkodások közepette végig bizonyos távolságot tartott a pártoktól, ami sokak szemében jó ajánlólevélnek bizonyult. Nagy súllyal esett a latba, hogy a haderő gyakorlatilag csak neki engedelmeskedett, így a politikai helyzet stabilizálása csak az ő egyetértésével történhetett. Sokan úgy fogalmaztak, hogy a diktatúra gondolatával játszó Horthy fővezért, csak az alkotmányosan megválasztott Horthy kormányzó fékezheti meg.⁴⁰

A nemzetgyűlés igyekezett ellenőrzése alatt tartani az új államfőt, ezért a kormányzói jogkört meglehetősen szűkre szabták. A kormányzó nem rendelkezett a törvényszentesítés, a közkegyelem gyakorlása, a parlament elnapolása

39 MNL OL K 27. Minisztertanács jkv. 1920. február 13.; Nemzetgyűlési napló 1920. I. 1920. február 24. 28–36., március 1. 105–106., március 2. 107–108.; Drozdy 2007, 179.

40 MNL OL R 313. Rassay Károly ir. 6. cs.; Nemzetgyűlési napló 1920. I. 1920. február 27. 64–65.; Drozdy 2007, 171., 187.; Sakmyster 2001, 62–63.

és felosztatása királyi jogaival, nemességet nem adományozhatott, és a főkegyúri jogot sem gyakorolhatta. Ő volt ugyanakkor a végrehajtó hatalom feje, a külpolitika irányítója, mely jogköreit a kormány közreműködésével gyakorolhatta, rendelkezett a hadúri jogokkal, a nemzetgyűlés által megszavazott törvényt egy alkalommal megfontolásra visszaküldhette. Személye sérthetetlen volt, büntetőjogi védelmet élvezett, a nemzetgyűlés azonban felelősségre vonhatta. Jogköre általában megegyezett az európai gyenge vagy közepesen erős köztársasági elnökökével.⁴¹

Horthy mindezzel nem volt elégedett. Igényt tartott volna, a házelnapolás, berekesztés és felosztatás királyi jogaira, a törvényszentesítésre, a közkegyelem gyakorlására, hogy katonai intézkedéseikhez ne legyen szükség miniszteri ellenjegyzésre, és hogy ne legyen felelősségre vonható. Úgy volt csak hajlandó elfogadni az államfői posztot, hogy a parlamenti pártok vezetői kötelezték magukat jogköre mielőbbi bővítésére. Erre néhány hónap múlva, az 1920. évi XVII. törvény megalkotásával került sor. A kormányzó élhetett a parlament elnapolása, berekesztése, felosztatása királyi jogaival, közkegyelmet gyakorolhatott, és lehetősége volt a haderő határon túli alkalmazására előzetes parlamenti jóváhagyás nélkül, a kormány egyetértése és a törvényhozás utólagos jóváhagyásának kikérése mellett. Más területen egyelőre nem bővültek a kompetenciái, és érvényben maradt felelősségre vonhatósága is.⁴²

Horthy alig egy év alatt kenderesi gazdálkodóból az ország államfője lett. Voltak olyan adottságai (katonai pályafutás, családi kapcsolatok, határozott fellépés, tárgyalóképesség), melyek az adott politikai viszonyok közepette felértékelték a személyét. Határozottan kiállt a nemzeti, konzervatív értékrend mellett, mereven elutasítva a liberális és baloldali eszméket, törekvéseket. A háború előtti viszonyok restaurálása helyett támogatta, hogy a középrétegek nagyobb súlyt kapjanak a politikai életben. A monarchia elkötelezett híve volt, a királykérdés megoldását azonban halasztani kívánta. Mindez elfogadhatóvá

41 Magyar törvénytár 1921, 3–12.; Nemzetgyűlési napló 1920. I. 1920. február 20. 6–8.; Püski 2015, 313–314.

42 Magyar törvénytár 1921, 3–12.; Sakmyster 2001, 61–62.; Vargyai 1971, 299–301.; Horthy 2011, 141–143.

tette a személyét a közélet minden fontos véleményalkotó csoportja szemében, a konzervatív erőktől a radikális nemzeti körökig, a kiscgazdától a keresztény pártokig, a legitimistáktól a szabad királyválasztókig.⁴³

Horthy jó érzékkel ismerte fel azokat a politikai erőket, melyek az adott helyzetben komoly szerepet kaptak az események alakításában. Amikor a hadügyi tárca biztosított számára cselekvési lehetőséget, elfogadta azt, de amikor a kabinetpolitikusi szerep már tehetetlenségre kárhoztatta, a haderő vezetését választotta, ahol komoly bázist épített ki magának. Szoros kapcsolatot tartott a radikális tisztekkel, később azonban már inkább az alkotmányos intézményekre támaszkodott. Fontos szerepet kapott kezdeményező képessége. Ha József Ágost utasítása szerint Szegeden marad, francia gyámság alatt, vagy ha a Friedrich-kormány hívására Budapestre megy, román gyámság alá, elveszti a tényleges erejét jelentő hadsereget, és eltűnik a közélet süllyesztőjében, mint az aradi, szegedi, és budapesti kormányok számos tagja. Ehelyett a Dunántúlra indult, és önálló hatalmi centrumot épített ki magának.⁴⁴

Voltak Magyarországon Horthy Miklósnál nagyobb intellektussal és közéleti tapasztalattal rendelkező politikusok is, akik más körülmények között eséllyel aspirálhattak volna az államfői szerepre. Horthy kormányzóvá választása azonban mégsem tekinthető a véletlenek művének. Az altengernagy jobban értette, vagy ösztönösen megérezte a zavaros viszonyok, a „se háború, se béke” állapot közepette kínálkozó lehetőségeket, mint számos felkészültebb, komolyabb politikai múlttal rendelkező kortársa. A fennálló rendkívüli helyzetben adottságai, felfogása, helyzetfelismerése és cselekvőképessége alkalmassá tették a közélet meghatározó csoportjai fő törekvéseinek képviselésére és egyben a politikai viszonyok alakítására is.

43 Boros – Szabó 2008, 295.; Pusztaszeri 2001, 47–48.; Kardos 2012, 68–69.

44 Bandholtz 1993, 219–220.; Turbucz 2016, 81–82.; Ormos 2000, I. 69–71.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Arday 2009.** Arday Lajos: *Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában, 1918–1919.* General Press, Budapest, 2009.
- Bandholtz 2013.** Bandholtz, Harry Hill: *Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon.* Magyar Világ Kiadó, Budapest, 2013.
- Barabás 1929.** Barabás Béla: *Emlék-irataim.* Corvin Kiadó, Arad, 1929.
- Bartha 1920.** Bartha Ábel: *Az álforradalomtól a nemzet újrábredéséig.* Fejér és Glatter Kiadóvállalat, Budapest, 1920.
- Bernachot 1972.** Bernachot, Jean: *Les Armées Alliées en Orient après l'Armistice, de 1918. Tom. I–IV.* Défense Nationale, Paris, 1972.
- Bokor 1939.** Bokor Pál: *Szegedországtól Magyarorszáig. Visszaemlékezés a szegedi ellenforradalmi napokra.* Stádium Kiadó, Budapest, 1939.
- Boros–Szabó 2008.** Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon, 1867–1944. Parlament, pártok, választások.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2008.
- Boroviczény 1993.** Boroviczény Aladár: *A király és kormányzója.* Európa Kiadó, Budapest, 1993.
- Domonkos 2014.** Domonkos László: *A megfigyelt tanú Az elfeledett kormányfő: P. Ábrahám Dezső.* Antológia Kiadó, Lakitelek, 2014.
- Drozdy 2007.** Drozdy Győző: *Elvett illúziók. Drozdy Győző emlékiratai.* Kosuth Kiadó–Zala Megyei Levéltár, Budapest, 2007.
- Erdeős 2007.** Erdeős László: *A magyar honvédelem egy negyedszázada, 1919–1944. I–II. kötet.* Attraktor Kiadó, Máriabesnyő–Gödöllő, 2007.
- Garami 1922.** Garami Ernő: *Forrongó Magyarország. Emlékezések és tanulmányok.* Pegazus Verlag, Leipzig–Wien, 1922.
- Gratz 1935.** Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920.* Magyar Szemle Társasága, Budapest, 1935.
- Gulyás 2012.** Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája. I. Az első évek, 1919–1924.* Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2012.
- Hefty 1920.** Hefty Richard: *Adatok az ellenforradalom történetéhez.* Bagó, Budapest, 1920.

- Horthy 2011.** Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Európa Kiadó, Budapest, 2011.
- Iratok 1956.** *Iratok az ellenforradalom történetéből, 1919–1945. I. kötet*. Szerk. és a bev. tanulmányt írta: Nemes Dezső. Szikra Kiadó, Budapest, 1956.
- Kardos 2012.** Kardos József: *A Szentkorona-tan és a legitimizmus*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012.
- Kass–Lazarovics 1930.** Kass, Albert–Lazarovics, Fedor: *Der Bolszewismus in Ungarn*. Südost-Verlag, München, 1930.
- Kelemen 1923.** Kelemen Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez, 1919*. Mars Grafikai Műintézet, Szeged, 1923.
- Kozma 1933.** Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–1919*. Athenaeum Kiadó. Budapest, 1933.
- Magyar törvénytár 1921.** *Magyar törvénytár. Az 1920. évi törvénycikkek*. Jegyzetekkel ellátta: Térffy Gyula. Franklin Társulat, Budapest, 1921.
- Nagymihály 1940.** Nagymihály Sándor: *Egyszer nem volt Magyarország. Horthy Miklós és a szegedi ellenforradalom*. Halász, Budapest, 1940.
- Nánay 2018.** Nánay Mihály: *Habsburg József főherceg. A katona és a politikus: 1914–1924*. Unicus Műhely, Budapest, 2018.
- Nemzetgyűlési napló 1920.** *Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló. I. kötet*. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1920.
- Ormos 2000.** Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. I. kötet*. PolgArt, Budapest, 2000.
- Ormos 2020.** Ormos Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920*. Kossuth Kiadó. Budapest, 2020.
- Paál 1919.** Paál Jób: *A száz napos szegedi kormány. Az ellenforradalom története*. Bíró Nyomda, Budapest, 1919.
- Pallavicini 1920.** Pallavicini György: *Ellenforradalmi emlékek. Új Magyar Szemle, 1. (1920) 1. sz. 42–60*.
- Páter Zadravec 1967.** *Páter Zadravec titkos naplója*. Szerk. Borsányi György. Kossuth Kiadó, Budapest, 1967.
- Pilch 2016.** Pilch Jenő: *Horthy Miklós. A tízéves kormányzói évfordulóra*. Nemzeti Örökség Kiadó, Budapest, 2016.
- Pritz 2011.** Pritz Pál: *Horthy Miklós és a katonai diktatúra. Történelmi Szemle, 53. (2011) 1. sz. 127–139*.

- Pusztaszeri 2001.** Pusztaszeri László: *Habsburg Ottó élete és kora*. Nap Kiadó, Budapest, 2001.
- Püski 2015.** Püski Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*. Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2015.
- Rendeletkötet 1920.** *Magyarországi rendeletek kötet, 1919*. BM, Budapest, 1920.
- Romsics 2017.** Romsics Ignác: *A Horthy-korszak*. Helikon Kiadó, Budapest, 2017.
- Romsics 2019.** Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Helikon Kiadó, Budapest, 2019.
- Sakmyster 2001.** Sakmyster, Thomas: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. Helikon Kiadó, Budapest, 2001.
- Salamon 2001.** Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás, 1918–1920*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
- Schmidt-Pauli 2019.** Schmidt-Pauli, Edgar von: *Horthy Miklós, tengernagy, népi hős és kormányzó*. Máthé Erika, Budapest, 2019.
- Shvoy Kálmán 1983.** *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata, 1918–1945*. Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta: Perneki Mihály. Kossuth Kiadó, Budapest, 1983.
- Sz. Szigethy 1942.** Sz. Szigethy Vilmos: *A szegedi kormányok pénzügyei*. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1942.
- Turbucz 2014.** Turbucz Dávid: *Horthy Miklós*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2014.
- Turbucz 2016.** Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz, 1919–1944*. MTA BTK TTI, Budapest, 2016.
- Vargyai 1971.** Vargyai Gyula: *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör, 1919–1921*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1971.
- Vörnle 1921.** Vörnle János: *A Bécsi Magyar Komité Munkássága*. In: Gratz Gusztáv (szerk.): *A bolsevizmus Magyarországon*. Franklin Kiadó, Budapest, 1921. 793–811.

RAFFAY ERNŐ

A TÖBB ÉVTIZEDES ROMÁN KÉSZÜLŐDÉS ERDÉLY ELCSATOLÁSÁRA

Egy rövid tanulmányban bemutatni, akár csak a legfontosabb összefüggéseit is Kelet-Európa „Erisz almájának”, a román–magyar kapcsolatok történetének, képtelenség. Most kísérletet teszek arra, hogy az olvasónak adalékokkal szolgáljak Erdély elszakításának kérdésére vonatkozólag.

Akkor érthetjük meg a mai helyzetet, hogyha annak múltját, történetiségét megvizsgáljuk. Először is azt vizsgálom meg, csak nagyon röviden, hogy 1918 előtt, tehát a kiegyezés után, a dualista korszakban (persze jóval azt megelőzően is) milyen történelmi helyzetben, milyen állapotban volt a románság. Mi, magyarok 2020 tavaszán a szétszórtság állapotában vagyunk, 8-9-10 országban vagyunk szétdarabolva, köszönhetően a trianoni és az azt súlyosbítottan megismétlő békeparancsoknak. Nos, a románok 1918 előtt pontosan ugyanebben a helyzetben voltak. Vegyük csak sorra, hol is éltek románok! Hát, először volt a Moldvai, majd Havasalföldi Vajdaság, majd Fejedelemség. 1959 januárjának végén Ion Alexandru Cuza ezredes (aki egy liberális felfogású, az első tulajdonképpeni komoly, számottevő, európai szintű román politikus volt) – akit mind a két vajdaságban megválasztottak fejedelemmé, és 1866-ig uralkodott – összeolvasztotta ezt a két területet. Tehát Moldva és Havasalföld, ez már két terület. A legtöbb román (Románián kívül) Erdélyben élt. 1910-ben, az utolsó integrális, Magyar Királyságbeli népszámlálás szerint (kerekítve mondom) 2,9 millió. Románok éltek még Besszarábiában, (románul Basarabia), ez az Orosz Birodalomhoz tartozott, és semmiféle, sem emberi, sem etnikai, sem vallási jogaik nem voltak, vagy csak korlátozottan. Románok éltek (most a tengerparti területet mondom) Dobrudzsában (románul Dobrogea). Ez a terület szinte

soha nem tartozott Romániához, ez a Török Szultánátus birtoka volt. 1878. július 13-án, a berlini konferencia zárónapján gr. Andrassy Gyula, az Osztrák–Magyar Birodalom vagy Monarchia (két hivatalos neve volt ennek az államnak) közös külügyminisztere javaslatára ezt a tengerpartot Romániának adták, a Román Fejedelemségnek. Ekkor már, 1866 óta egy Hohenzollern–Sigmaringen Károly (románul Carol, németül Karl) nevű fejedelme volt Romániának, és a németek fantáziát láttak abban (és Andrassy Gyula gróf is), hogy megnagyobítsák a barátnak tekintett Romániát. Ez már az 5. vagy 6. terület. Románok éltek – napjainkban is ott élnek különösebb jogok nélkül egyébként – Szerbia területén, Észak-Szerbiában, Észak-kelet Szerbiában, ahol már a Nagy Háború előtt ellentétek voltak Románia és Szerbia között. Mit jelent ez? Tekintettel arra, hogy mindegyik románok által lakott területen, (a Monarchiában legkevésbé) a románok kimondottan elnyomott helyzetben voltak, ezért teljesen logikus, hogy időrend szerint az 1840-es évektől román értelmiségiek (főleg Erdélyben, de a Iași Egyetemen, Bukarestben is) elkezdtek azon gondolkodni, hogy tulajdonképpen ez a szétszórtság számukra nem jó. És rájöttek, teljesen logikusan (mint ahogy most mi, magyarok is ezen kezdünk gondolkodni), hogy valahogy a szétszórtságot meg kellene szüntetni.

A következő megállapításom az, hogy a román nemzettudat a szétszórtság állapotában alakult ki. Ez komoly etno-pszichopatológiai gondolatokat indított el a románokban, mert az összes szomszéd nép (ez egyébként napjainkban is így van), az orosz, a magyar, a bolgár, a szerb, (a görög talán nem annyira) a román nemzetben kialakult ellenségkép alkotóelemeit jelentette. Most, jelen pillanatban, 2020-ban úgy látom, hogy elsősorban mi, magyarok vagyunk a mai Nagy-Románia területén a legtöbben. Moldva, Havasalföld és a tengerpart 1881-ben Királyság lett, Károly lett Románia történelmének első királya, a koronáját egy, a törökök ellen 1877. májusi háborúban zsákmányolt török ágyú vasából öntötték ki (hát nem egy Szent István-i korona, de királyi korona), az európai dinasztiák elfogadták, főleg a német Hohenzollern–Sigmaringen-dinasztia, és miután Románia királyság lett, sajátos csapdahelyzetbe került.

Fontos, hogy Románia, a Román Királyság az 1880-as évektől kezdve milyen külpolitikai helyzetbe került a térségen belül. Három nagyhatalom közé volt a 131.000 négyzetkilométernyi Románia beékelve. A rendkívül erős cári

Orosz Birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia és a Török Birodalom közé. Tudni kell, hogy Oroszország a maga több, mint 21.000.000 km²-ével mindig is Európa legnagyobb országa volt. A második legnagyobb birodalom a maga 676.000 km²-ével mi voltunk, az Osztrák–Magyar Monarchia, és a törökök is ott voltak, de a törökök már gyöngültek (helytálló az „agyaglábón járó óriás” elképzelés). És a román kormányok úgy döntöttek, hogy 1882 után, 83-ban, (1882-ben az Olasz Királyság csatlakozik a német–osztrák–magyar kettős szövetséghez), az Osztrák–Magyar Monarchiával kötnek katonai szövetséget. Ennek a későbbiekben lesz majd nagy jelentősége, mert elárulnak bennünket 1916-ban. A román nemzettudat jól érzékelt, hogy valahogy ezt a szétszakítotttságot meg kell szüntetni.

Hogyan csinálták ezt a román kormányok? Először is, a román értelmiségiek közül a művészek és a tanárok voltak azok (nem is a politikusok, ők óvatosak voltak, a román külpolitika mindig óvatos volt, amíg olyan kicsi volt Románia), akik elkezdtek szerveződni a nemzeti egység elérése céljából.

A romániai iskolarendszerben Spuru Haret (mondhatnék más neveket is) volt a román Eötvös József, aki a nemzeti egység gondolatát bevitte a hivatalos román iskolai oktatás céljai közé.

Olyan iskolarendszert szerveztek, ahol a történelemtanításban és a román irodalom tanításában megjelenik (mindmáig) a román nemzettudat leginkább összekovácsoló ereje, a dáko-román kontinuitás. Eszerint a román etnogenezis, amely a dákok és latinok egybeolvadásával jött létre, Erdély területén történt. Tehát: Erdély nem a magyarokat, hanem a románokat illeti.

A román irredenta mozgalmat, mely Erdélyre irányult, például román liberális és román konzervatív politikusok, a Partidul Conservator és a Partidul Liberator politikusai egyaránt vezették. Az első világháború előtt nem azt mondták, hogy irredenták vagyunk, hanem azt, hogy mi dáko-Romániát szeretnénk visszaállítani. Az iskolarendszerben ez történt és ez szisztematikusan erősítette a magyar ellenségképet. Ők úgy tervezték (mindjárt mondok egy híres román költőt, aki ezt versben is megírta), hogy egyesítik, de nemcsak a történelmi Erdélyt, a Király-hágóig és Sebes-varáig, attól keletre, hanem egészen a Tiszáig. 1850-ben született egy izraelita kisfiú, aki román iskolába járt, és izzó román sovinizta lett. Eminovitz, aki Mihai Eminescura románosította a nevét, írt egy

verset az 1880-as években, pár évvel a halála előtt. Ebben a versben leírja, hogy a románok majd hogyan fognak egyesülni, végigveszi (valami öt oldalas vers) a különböző, idegen megszállás alatt lévő román területeket, és a román versének az a refrénje: „De la Nistru, până la Tisa”, a Dnyesztertől a Tiszáig. A Dnyeszter akkor Oroszország kellős közepében folyt, a Tisza meg Magyarország közepében. Ez nem számított, ugye a nemzettudatban megengedik maguknak a nemzetek azt, hogy ábrándozzanak. Viszont amikor a román külpolitika elkezdett szövetségest keresni, akkor az I. világháború előtti kb. 5-6 évben fordulat történt. A Balkán-háborúkat 1913. augusztus 10-én a bukaresti békében zárták le. Ion Ionel Constantin Brătianu román, liberális párti miniszterelnök ekkor nyilatkozta, hogy Romániának a Balkán nagyhatalmává kell válnia. Ugyanis ekkor, 1913-ban, a második Balkán-háború végén a tengerparti terület déli sávját, két vármegyét, Caliacra és Durostor megyéket elvették a Bolgár Császártól. (Bulgária 1908-tól cárizmus. Európában két cárizmus volt akkoriban.) Ez a csillagokig növelte és egyébként mind a mai napig ott tartja a román–bolgár ellentéteket. Ez az ellentét lehetőségeket ad(na) a mindenkori magyar külpolitika számára. Románia számára öntudat-erősítő volt 1913-ban Dél-Dobruzsza megszerzése, ahol egyébként alig éltek románok.

1918 februárjában, a világháború utolsó évében, fél évvel a háború vége előtt, a román hadsereg – az orosz forradalom zűrzavarát kihasználva – bevonul Besszarábiába. Íme, alakul Nagy-Románia. 1878-79-ben megkapták Andrássy Gyula gróf javaslatára a tengerparti Dobruzsát, és itt Dobruzsza kapcsán fontos közölni, hogy egy Ion Brătianu nevű kormánybiztost neveztek oda ki, és ő azt a parancsot kapta a rokonától, Brătianu miniszterelnöktől, mivel kevés román lakott ott, hogy románosítsa el Besszarábiát. Az összes iskolát, a török, a zsidó iskolákat (jesivák), a bolgár iskolákat, a lipován iskolákat, az orosz, ruszin iskolákat, mindent bezártak, Törökország mozgósított és végül minden nemzetiségi iskola zárva maradt, kettő török iskolát meghagytak. Miért lényeges ez a pár információ? Amiatt lényeges, mert Dobruzsában alakul ki 1879 és 1918–1920 között a román nemzetiségpolitikai koncepció. A román tapasztalat az lett, hogy lehet durvaskodni, lehet iskolát bezárni, mindent lehet, amit a nagyhatalmak engednek. És ezt a nemzetiségi politikát alkalmazza majd Nagy-Romániában, 296.000 km²-en (Európa 8. legnagyobb országa lett Román-

nia) a román királyi kormány 1920-tól a trianoni szerződés és a gyulafehérvári punktumok után.

A következő kérdés az, hogy az erdélyi románok között hogyan alakul ez az „Erdélyt csatoljuk Romániához minél előbb, lehetőleg azonnal” gondolat. Említettem már, hogy 1910-ben nem egészen 2,9 millió erdélyi román élt. Nicolae Iorga, az egyik legnagyobb román történész, politikus, miniszterelnök is volt, azt mondja, hogy legalább 4 millió román volt Kelet-Magyarországon. Ez nyilvánvaló túlzás, de ebben az esetben nem a tényleges számok a fontosak.

Mi volt az elképzelés az erdélyi román értelmiségiek között? Nos, itt is az iskolarendszerben kezdődött a gondolkodás. Amikor a görögkatolikus egyházat a Habsburgok megalakították Magyarországon, akkor az egyik leghíresebb görögkatolikus román tanítási nyelvű iskolát Balázsfalván szervezték. Az 1840-es években, amikor Magyarországon már viharzó szabadságmozgalom zajlott, amelyet ugye reformkornak nevezünk, akkor a balázsfalvi iskolában elkezdnek azon gondolkodni az ottani tanárurak, domnu profesorok, hogy Erdéllyel valamit csinálni kellene. Jön a forradalom, szabadságharc; az ötvenes, hatvanas években az erdélyi diétában román többség van, a magyar nemes urak szerencsére meg se jelennek ott. 1867, a kiegyezés után a románok, az erdélyi román képviselők, akik helyet kaptak a budapesti magyar parlamentben, autonómiát követeltek Erdély számára. Legalább 18-20 vármegye számára. Deák Ferenc, Eötvös József báró és a miniszterelnök, Andrássy Gyula gróf ezt lesöprik, tehát szó sem lehet róla, végre annak örülnek, hogy az integrális Magyar Királyságot létre tudják hozni, viszont meghozzák az 1868/44. törvénycikket (ez a nemzetiségi törvény, Deák Ferenc kalligrafikus betűivel ő maga fogalmazza legalábbis a preambulumot), amely Európában is kiemelkedően komoly jogokat ad a magyarországi nemzetiségeknek. A mai román történész kollégák azt mondják, hogy ez egy szép törvény volt, de nem hajtottak végre belőle semmit. Ez csak részben igaz, mert nagyon sok mindent végrehajtottak belőle, hát először is Európa egyetlen nemzetiségi törvénye volt. Sok európai, mai nyugat-európai soknemzetiségű országban, mint például Franciaországban még most sincs ilyen, tehát lenne mit tanulniuk Deák Ferenctől. Sok mindent elmond, hogy a románok egyházi autonómiát kaptak. Úgy nyomtuk el mi a román kollégák szerint a románokat a dualizmus időszakában, hogy volt három görögkatolikus

püspökségük Kelet-Magyarországon és egy érsekük, és az ortodox románoknak pedig volt kettő püspökségük, kettő püspökkel és egy érsekséggel.

Amikor majd Tisza István gróf tárgyalni kezd 1910-ben egy Ioan Miho nevű erdélyi földbirtokossal, akkor Miho azt javasolja neki, hogy Tisza kegyelmes úr tárgyaljon a román egyház vezetőivel és ez meg is történik. A mai Romániában ilyen elképzelhetetlen, hogy a román államfő tárgyaljon például a magyarok erdélyi jogairól a püspökséggel vagy bármelyik magyar politikussal. Csak azért közlöm, hogy érzékeltessem azt, hogy a dualizmus idején, ha nem is a legjobb (mai szemzőggel, mai kívánalmak szerint nem is lehet, nem is érdemes nézni), de az akkori európai viszonyok között, amikor Oroszország, Törökország, Franciaország és Románia voltak Európa legsovinisztább országai, ott fegyverrel irtották a nemzetiségeket, a Magyar Királyságban pedig iskolai és egyházi vonalon jogokat kapnak.

Két fontos könyvet említek, amelyek szerzői részletesen összefoglalták a magyarországi román nemzetiségi mozgalmakat. Jancsó Benedek *A román irredentista mozgalmak története* című, 1920-as könyve az egyik (legújában a Kárpátia Stúdió Kiadó adta ki). A másik egy könyvritkaság (ki kellene újra adni): Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben - Románok és magyarok (1867-1940)*, ezt a Svájci Protestáns Magyar Szabadegyetem adta ki, több kiadásban, legutóbb 1989-ben.

E könyvek szerint a magyarországi románok olyan iskolarendszert kaptak a kiegyezési törvény értelmében 1867 után, nemcsak Balázsfalvát, hanem tanítóképezdéket, főiskolákat, mindent, ahol az állam nyelvét, a magyart még csak nem is tanították. Apponyi Albert gróf, amikor 1907 és 1908-ban három népiskolai törvényből álló törvénycsomagot ad be és fogadtat el a parlamentben, akkor olyan európai felháborodást csináltak Bukarestből, hogy elrománosítják a magyarországi 4 millió, – ahogy mondták – román, mert heti két órában kellett magyarul is tanulniuk. Még Bjornstjerne Bjornson, egy norvég író, a norvég himnusz szerzője is legyalázta a nemzetközi sajtóban, főleg a francia sajtóban gróf Apponyi Albertet.

Ennek a folyamatnak még egy szempontját szeretném láttatni. 1848-49-ben erdélyi román emberek vérengzéseket csináltak az erdélyi magyarok között, csak két nevet mondok; Avram Iancu és Axente Sever, (a sever azt jelen-

ti: szigorú, Szigorú Axente). Ők sajnos tömeggyilkosok voltak és 1867 után itt maradtak Magyarországon, és a magyar liberális kormányok megkegyelmeztek nekik. Semmiféle bosszúállás, jogos, törvényes vizsgálat és ítélethirdetés nem volt. És a románok ezt a gyöngeség jelének vették, pedig csak a liberalizmus önpusztítása volt a magyar liberálisok részéről. És ennek a folyamatnak, amely zajlott – és egy nagyon furcsa eseménysort, számsort kell most röviden ismertetsek –, az lett az eredménye, hogy Erdélyben elsősorban magyar falvak, másodsorban pedig szász és sváb falvak Erdélyben és a Bánságban (Nem Bánát, Bánság!) román többségűvé váltak, még hozzá százával, magyar utalom alatt, magyar bíró, magyar szolgabíró, magyar főszolgabíró, magyar iskolarendszer működése közben. Bíró Sándor és Jancsó Benedek is írják ezt és az ő nyomukban én is a magam könyveiben. 1850 és 1918 között ez a folyamat végig zajlott, emiatt a magyar községek közül elrománosodott, tehát román többségűvé vált 309 magyar falu. Német falu 42 lett román többségű és Temesvár környékén voltak szerb falvak, 41 szerb falu is román többségűvé vált. Ez összesen 392 erdélyi és bánsági falu, amelyik román többségűvé vált. De közben elmagyarosodtak egyes falvak, 42 falu lett magyarrá román többségből, németté 13, szerb és más nemzetiségűből meg 10 veszítette el a román többségét, ez 65. Ha ezt kivonjuk, a románok nyertek összesen 327 községet. Ezt ők úgy értékelték, hogy ez is egyik fő bizonyítéka és biztosítéka annak, hogy Erdélynek Romániához kell csatlakoznia.

Az I. világháború előtt divattá vált, hogy román értelmiségiek, Kolozsvárról, Nagyszebenből, Temesvárról, Brassóból, a bolgárszegi részből elköltöztek Bukarestbe, ők azt állították, hogy el kellett menekülniük a magyar uralom elől Romániába. Ők lettek az irredenta, az Erdély megszerzéséért küszködő különböző társadalmi egyesületnek a hajtómotorjai, a vezető emberei. Csak egy ilyen egyesületet említek, bár nagyon sok volt. Már említettem Nicolae Iorga nevét. Az első világháború előtti kb. 10-12 évben ő a főtitkára a Kultúrligának (Liga Culturală stb.), az a névnek a magyar fordítása, hogy a mindenütt élő románok kulturális ligája, vagyis szövetsége. Ez a szervezet volt az, amelyik az Erdélyre szóló román propagandát vitte, s olyan hatalmas propagandát csináltak, hogy például Franciaországban azt mondták, hogy a magyarok nem tartják be a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavát, egyébként is, mi, románok,

veletek, franciák rokonok vagyunk. Olaszországban könnyű volt a propagandájuk, mert Giuseppe Garibaldi, aki szabadkőműves nagymester, s az ő egyik fia, Menotti Garibaldi románbarát lett és egészen betegesen magyargyűlölő mondatokat mondott különböző beszédeiben. Olaszországban a román irredenta azt a propagandaeszközt használta, hogy hiszen a latinok révén az olaszok és a románok rokonok vagyunk. Németországban meg Ausztriában azt a propagandafogást alkalmazták, (nagyon ügyesen egyébként az ő érdekük szerint) hogy tessék csak a magyarokat nézni, 1703 Rákóczi, Kossuth kutyák, a lázadó kutya magyarok mindig fellázadtak ellenetek, németek ellen. És a végén aztán hát ugye Bjornstjerne Bjornson a norvég nagy író említettem, nagyon furcsa helyzet alakult ki Európában, hogy kirobbant a háború, akkor egyre többen azt kezdték gondolni, hogy ha győz az antant, akkor a Monarchiát is, de nemcsak a Monarchiát, Magyarországot mindenképpen szét kell darabolni. És amikor megtörtént a 1916-os román hadüzenet, akkor egy nagyon érdekes dolog történt. Ugye a magyar hadüzenet az kb. 5 soros szöveg, amelyet Szerbiának küldött a császári-királyi kormány, a román hadüzenet, az kinyomtatva kb. 2,5 számítógépes oldal. Egy történelmi tanulmány, olyan, mintha a mai Román Tudományos Akadémián vagy a kolozsvári megszállt magyar egyetemen, most Babeş-Bolyai Universitate-nak mondják, fogalmazták volna. A román hadüzenetnek az a lényege, és evvel fejezem be rövid tanulmányomat, hogy 1883-ban, az akkori román kormány avégett kötött katonai egyezményt az osztrák-magyar kormánnyal, amelyet az olasz meg a német császári kormány ellenjegyzett, mert azt gondolta, hogy majd az erdélyi románokat ezzel megvédi.

És így folytatta: „Azon remény, amelyeket mi e tekintetben a Hármas Szövetséghez való tartozásunkra alapítottunk, hiú volt.” És a következő mondatot tessék figyelni, a lényege a román történelem-felfogásnak: „A több mint harminc évig tartó időszak alatt a Monarchia románjai nemcsak hogy soha nem látták, hogy egy olyan természetű reform lépett volna életbe amely nekik legalább látszólagos elégtételt szolgáltatott volna, hanem ellenkezőleg, úgy bántak velük, mint egy alsóbbrendű fajjal, akik arra voltak ítélve, hogy magukat egy olyan idegen elem elnyomásának vessék alá, amely csak kisebbséget alkot azon különféle nemzetiségek közepette, amelyekből az Osztrák-Magyar Monarchia áll.”

Emiatt a sok igazságtalanság és sérelem miatt Románia kénytelen hadat üzeni az Osztrák–Magyar Monarchiának. Ez az idegen elem Magyarországon, ez a magyarság. És ez nagyon sokat mond, mert a mai Románia vezetői, pontosan ugyanúgy, ahogy a román hadüzenetben le van írva, Magyarország népét és Erdély magyar népét idegen elemnek veszik.

Nehéz egy rövid tanulmányban bemutatni a román–magyar kapcsolattörténet szövevényét. E sorok írója úgy látja, hogy a történelem nem áll meg, működik, és hogyha száz éven keresztül elnyomnak egy nemzetiséget, mint például a mai Romániában a németeket, magyarokat, a szerbeket, a cigányokat, a zsidókat, (a zsidókat nagyon durván egyébként!) akkor előbb-utóbb a kérdést a történelem fölveti: Hogyan tovább, Románia?

HIVATKOZOTT IRODALOM

Levéltárak

Magyar Országos Levéltár, a Károlyi-kormány Jászi-minisztériumának iratai
Hadtörténeti Levéltár, 1918-1919. évi iratok, főleg a Jászi-minisztérium és a
Hadügyminisztérium iratai.

Szakirodalom

- Jancsó Benedek: *A román irredentista mozgalmak története*. Budapest, 1920.
(Újabb kiadása:
Jancsó Benedek: *A román irredenta mozgalmak története*. A szöveget gondozta,
szerkesztette, lábjegyzetekkel ellátta Köő Artúr és Szakács Árpád. Kárpátia
Stúdió, Köröstárkány-Kápolnásnyék, 2019.
- Hitchins, Keith: *România 1866-1947*. Traducere din engleză George G. Potra și
Delia Răzdolescu. Humanitas, București, 2004.
- Ion Popescu-Puțuri–Augustin Deac (szerk.): 1918. *Unirea Transilvaniei cu
România*. Editura Politică, București, 1978.
- Bethlen István: *Az oláhok birtokvásárlásai Magyarországon az utolsó 5 évben*.
Pátria Nyomda, Budapest, 1912.
- Bethlen István gróf: *A magyar birtokpolitika feladatai Erdélyben*. Pártia Nyom-
da, Budapest, 1913.
- Középajtai Barna Endre: *Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar
polgárok*. Budapest, 1908.
- Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben. Tanulmányok*. Kárpátia Stúdió, Körös-
tárkány-Kápolnásnyék, 2019. Második kiadás.
- Raffay Ernő: *Nagy-Románia megteremtése 1866-1920*. Kárpátia Stúdió, Körös-
tárkány-Kápolnásnyék 2019. Második kiadás.

TÓTH IMRE

NEKIK MIÉRT SIKERÜLT? NÉPSZAVAZÁS SOPRONBAN ÉS KÖRNYÉKÉN, 1921

Nyugat-Magyarország kérdése

Az 1919. szeptember 10-én megkötött saint-germaini béke Ausztriának ítélte Magyarországra három nyugati vármegyéjének később Burgenlandnak elkeresztelt részét. A Magyarországra kényszerített trianoni szerződés a döntést változatlan formában megerősítette. A helyzet Nyugat-Magyarország szempontjából is kilátástalannak tűnt. Azaz mégsem. A nagyon lassan újjáéledő magyar külpolitika, amely 1920. június 4-ig a végleges békefeltételek kedvező befolyásával volt elfoglalva, Trianon után hozzáfogott a nemzetközi jogi alapokon nyugvó békerevízióhoz, amelyet a szerződések egyébként lehetővé tettek. A magyar külpolitika eddigi eredményei túl vérmes reményeket nem kelthettek a hazai közönségben. Felépült, illetve felépülőben volt a külügyi intézményrendszer, de a külpolitika kereteit, követendő céljait és elveit a vesztes háború és a trianoni verdikt jelölte ki. Az ellenséges környezet, a sokk és zavarodottság – amelyet Trianon okozott – korlátozta a racionális cselekvést. Ha ez nem lett volna elég, az önálló magyar külpolitikának szakember-, forrás- és ismerethiánnyal is meg kellett küzdenie. A következő hónapok kérdése volt, születik-e olyan irányítója az országnak vagy a külügyeknek, aki a külpolitikát a gyakorlatban közelíteni tudja a stratégiai célokhoz, és lesznek-e olyan szakemberek, akikkel ezt képes kivitelezni.

A revíziónak ennek ellenére volt realitása, mivel – egyetlenként az elcsatolásra ítélt területek között – Nyugat-Magyarország nem állt utódállami megszállás

alatt. Ez teret adott a politikai manőverezésnek, amely azonban sokkal inkább túntétlenségnek, mivel Teleki Pál, majd Bethlen István kormánya is az időhúzásra játszott. Először a baranyai kérdéssel való párhuzamba állítással, illetőleg a kisebbségi jogok kikövetelésével, végül az osztrákokkal fennálló vagyonjogi viták rendezésével akarta a területátadást elodáztatni és a tárgyalásokat elhúzni.¹ A trianoni szerződés kimondta a két állam közötti vagyonmegosztást, s ennek értelmében az osztrákoknak ki kell szolgáltatni a magyar eredetű, Bécsben őrzött műkincseket. Ezt azonban nem teljesítették. A magyar fél erre hivatkozva – mintegy zálogterületként – magánál kívánta tartani az átadásra ítélt területeket.² Ez a csodavárás sok eredményre nem vezethetett, de a kormány nem volt egységes a várható eseményeket, ebből adódóan pedig a követendő taktikát illetően sem. Mindenki feltételezésekre hagyatkozott, és inkább a vérmérséklete, mintsem valós információk birtokában ítélte meg a helyzetet. Muszáj volt a legrosszabb eshetőségre készülni. A minisztériumoknak evakuálási tervet kellett készíteniük. Olyan volt a helyzet, hogy a térség kiürítése, az üzemek leszerelése, a mezőgazdasági és élelmiszertartalékok kivonása bármikor időszerűvé válhatott, de a kivitelezés komoly előkészületeket igényelt. Mindennek azonban szörnyen rossz volt az üzenete, mert azt az érzetet keltette a lakosságban, hogy a kormány végleg feladta a területet. Teleki már az 1921. január 4-i minisztertanácsi ülésen félreérthetetlen utalást tett arra az lehetőségre, amelyre fel lehetett építeni a kormány taktikáját. Ha a lakosság kezdene ellenállásba – mondta –, azt „hiba volna megakadályozni.”³

A Times 1921. április 30-i számában értesülést közölt arról, hogy prominens magyar politikusok között meg is született a megállapodás: amíg a nyugati területek magyar kézen vannak, a helyi hatóságok puccsal ragadják meg a hatalmat, a kormány pedig előre nem látható körülményekre hivatkozva, kettős játszmát folytat, és meggátolja az átadást. Thomas Beaumont Hohler angol főmegbízott Horthynál tudakozódott a hírről, aki nem cáfolta, hogy létezhetnek ilyen számítások, de ezek rettenetes következményekhez vezetnének. Hirtelen németre váltva azonban megjegyezte, „addig tartjuk Nyugat-Magyarországot,

1 MNL OL, MT W12. 1921. január 4. K27. 1921. 01. 04. fol. 3–13.

2 Bánffy 1993, 69.

3 MNL OL MT W12. 1921. január 4. K27. 1921. 01. 04. fol. 3–13.

amíg becsülettel és nyílt sisakkal tehetjük.”⁴

Élt még a kétoldalú tárgyalások eredményességébe vetett hit is. 1921. február 15-én újabb osztrák–magyar egyeztetés kezdődött Bécsben Gratz Gusztáv, nem sokkal korábban kinevezett külügyminiszter vezetésével. A két álláspont annyira távol állt egymástól, hogy a tárgyalások néhány nap múlva ismét megrekedtek. Amikor hosszú szünet után 1921. május 25–27. között Bécsben újra kezdődtek a tárgyalások Nyugat–Magyarország ügyében, azok engedékenyebb hangnemben zajlottak. (Ennek egyik oka az újból felsejlő „korridorveszedelem” volt. Kedvezőtlen hírek érkeztek Párizsból arról, hogy a csehek és a jugoszlávok nagy energiákat mozgósítanak a két országot összekötő folyosó (korridor) létrehozása érdekében. Prága és Belgrád arról győzködte a francia külügyminisztérium, a Quai d’Orsay politikusait, hogy ha a nyugat–magyarországi térséget Ausztria elfoglalná, voltaképpen a démonizált Németország területét növelnék meg, hiszen a két ország egyesülése csupán idő kérdése. Ennek elejét lehet venni a korridor kialakításával. Azt csak a dolog sokszínűsége kedvéért érdemes megjegyezni, hogy a szláv korridor a német érdekekkel is ütközött, mivel elszigetelte volna egymástól Kelet- és Nyugat-Európát, és ez Németország kelet-közép-európai kapcsolatainak jövőjére nézve egyértelműen hátrányos lett volna.)⁵

Visszatérve a májusi osztrák–magyar tárgyalásokra, elmondhatjuk: azok sem vezettek eredményre. Bethlen István áprilistól hatalmon lévő kormánya a lokális kiigazításokon messze túlmutató határváltoztatásokat terjesztett elő. Közben azt hangoztatta, hogy a módosítások figyelembe veszik az elcsatolandó területek gazdasági szükségleteit. A magyar delegáció érvei szerint Nyugat-Magyarország egyes területei gazdaságilag jelentéktelenek, átcsatolásuk ezen térségek és Ausztria számára is csak nehézségekkel járna. Minden érdekeltnek – beleértve a nagyhatalmakat is – az az érdeke, hogy gazdaságilag produktív területek kerüljenek át a szomszédos államhoz. Ez azt jelentette, hogy a tervek szerint Nyugat-Magyarország déli, kevésbé fejlett része magyar maradt volna, az északit Ausztria kapta volna meg. A javaslat elfogadása esetén Budapest je-

4 Hohler jelentése George Curzon külügyminiszternek, 1921. május 12. TNA FO 371/6103. Fol. 144–145.

5 Budapest, 1921. május 27. PAAA WU Bd. 2. R73413, K27407.

lentős gazdasági engedményeket is kilátásba helyezett. Mindezek mellett előhozakodtak a Bleyer-féle autonómiatervezettel – ti. a minisztertanács 1919. szeptember 20-án fogadta el Bleyer Jakab nemzetiségügyi miniszter előterjesztését a nemzeti kisebbségek egyenjogúsításáról hozott rendelet végrehajtásának biztosításáról –, ígéretet téve arra, hogy részben a maradék nyugat-magyarországi német lakosság, részben a többi Magyarországon élő, mintegy félmilliónyi német ajkú állampolgár szabad nyelvi és kulturális fejlődését biztosítani fogják.

A magyar javaslatokat rezzenéstelenül fogadták az osztrák fővárosban. A keresztényszocialista párt jobbszárnya szívesen vette volna ugyan a megegyezést, de – ahogy azt egy hajdani ballhausplatzi diplomata bizalmasan közölte – Ausztriában senki nem vállalta, hogy engedjen az egyetlen olyan kérdésben, amelyben a békeszerződések Bécs javára döntöttek. A nagyhatalmak feladata volt tehát elmozdítani a kérdést a holtpontról anélkül, hogy a korridortervek ismét előkerülnének. Az említett holtponton az lendítette át az ügyet, hogy a német-osztrák egyesülés hívei 1918–1919 után ismét élénk propagandát fejtettek ki egyes osztrák tartományokban.

A békeszerződések mind Németországnak, mind pedig Ausztriának megtiltották az Anschlusst, s ennek jelentős szerepe volt abban, hogy utóbbi kárpótlásként megkapta Nyugat-Magyarországot. A bécsi vezetés mindenesetre tisztában volt vele, hogy ha Párizsban nyomás alá helyezik a magyarokat, és a tényleges területátadás bekövetkezik, Ausztriának újabb és határozott garanciát kell vállalnia arra, hogy távol tartja magát az Anschlusstól.⁶ Szinte érezni lehetett, ahogy emelkedik adrenalin szintje a Szajna partján az egyre virulensebbé váló Anschluss-vágy láttán. A külügyminisztériumban mind jobban hajlottak arra, hogy Ausztriát megrendszabályozzák. Érthető, hogy a helyzetet a magyarok is megpróbálták a saját javukra fordítani. Apponyi Albert 1921 eleji párizsi útja alkalmával élt a lehetőséggel, itthon pedig a viharedzett francia főmegbízott, Maurice Fouchet figyelmét próbálta felhívni arra, hogy a német-osztrák egyesülés elkerülhetetlen. Ha pedig ez így van, akkor esztelenség lenne a franciák részéről, ha Németország területét még a nyugat-magyarországi területekkel

6 Frederic von Rosenberg bécsi német követ jelentése, Bécs, 1921. május 29. Uo. K274082-85.

is megnövelnék. „Vajon önöknek tényleg az áll érdekükben – szegezte neki a franciának –, hogy a nyugati megyékkel megnöveljék azt a területet, amely kis idő elteltével úgyszólván ősi ellenségeik kezére jut? Nem volna bölcsebb, ha – pontosan fordítva – azt oltalmaznák, ami még megmarad Magyarországból, amelyre esetleg támaszkodni tudnának?”⁷

Azzal, hogy az Anschluss-mozgalom Tirolban és Salzburg környékén ismét megélénkült, a magyar kormány eszköztára is gyarapodott, de az idő sürgetni kezdte a magyar politikusokat. A londoni parlament és a francia nemzetgyűlés jóváhagyása után megkezdődött a trianoni szerződés ratifikációs okmányainak kicserélése, május 31-én pedig a Nagyköveti Konferencia elnöke, Aristid Briand kézjeggyel ellátott újabb jegyzék követelte a terület átadását. A papirosnak azonban kevés hatása lett, mivel Bécs csalódására a Nagyköveti Konferencia megtagadta, hogy katonákat küldjön Burgenlandba, ha a magyar kormány nem tesz eleget a követeléseknek. A mértékadó francia *Le Temps* júliusban is azt írta, hogy nem kell elsietni Burgenland átadását, amíg kétséges a saint-germaini béke rendelkezéseinek betartása.⁸

A korábbi kudarcok után a magyar kormány megpróbált eredményre jutni Johannes Schober új keresztényszocialista-nagynémet kormányánál is. A bécsi rendőrfőnökből lett kancellárral az ottani kommunista emigránsokkal szembeni együttműködés miatt jó kapcsolatai voltak magyar kormányköröknek. A külügyminisztérium vezértitkára, Kánya Kálmán szerint augusztus elején meg is állapodtak a területek egynegyedének, Villani Frigyes szerint egy harmadának megtartásáról (Kánya állításának megfelelően 200 ezer katasztrális holdról volt szó a 800 ezerből), és arról, hogy Ausztria nem szorgalmazza a területek átadását Párizsban, ám utóbb kétségek merültek fel Schober szavahihetőségét illetően.⁹ Ha született is megállapodás, nem a kancellár tért le az igazmondás ösvényéről, hanem az osztrák parlament külügyi bizottsága nem hagyta jóvá a megegyezést, s így az nem vált kötelezővé. Ez nem is csoda, hisz amellet, hogy a keresztény-

7 Fouchet Aristid Briand francia miniszterelnöknek és külügyminiszternek, Budapest, 1921. február 5. FDI iratszám: 90. irat típusa: 38. sz. irat.

8 Kerekes 1976, 17.

9 MNL OL MT W 12. 1921.01.04-I ülés fol. 3-13. és 1921.08.01-I ülés. fol. 3.

szocialista párt tagsága sem volt egységes a kérdésben, a koalíciós kabinetet vezető kancellár csak úgy kaphatta meg a nagynémet párt támogatását, ha cserébe hajthatatlanul ragaszkodott a burgenlandi területek elcsatolásához.

A felfogások tehát csak nem akartak közeledni egymáshoz, de közben az osztrák kormány megtapasztalhatta, hogy a francia és a brit vezetésnek nem fűződik elemi érdeke az energikus fellépéshez, különösen nem egy katonai beavatkozáshoz. Az is érzékelhető volt, hogy a szövetséges államok nem egységesek a kérdés megítélésében. Mindez patthelyzet közeli állapotot idézett elő.

Ezekben a napokban Olaszország budapesti követe bizalmas formában annak a véleményének adott hangot, hogy a kérdés végleges megoldásához a terület megosztása vezetne, a kiutat azonban elzárja Sopron, hiszen a városra mindkét fél igényt tart. Ennek szóba hozatalával egyúttal a megoldás felé terelte vitát. Rög-tön úgy látszott, hogy Sopron státuszának újrendezése nemcsak afféle játszma, mellyel átmenetileg áthidalható a probléma. A magyar kormány 1921. július 15-én külügyminisztere révén tudtára adta a franciáknak, hogy Magyarország Sopron és környéke megtartásának fejében hajlandó lenne az elcsatolásra ítélt területek békés átadására. Erről másnapi jelentésében már Egon Franz von Fürstenberg budapesti német követ is beszámolt azzal, hogy az osztrák kormány viszont csupán időhúzási manővernek tekintette a magyar lépést.¹⁰ Erre nyomós okuk volt, hiszen napok voltak hátra a ratifikációs okmányok kicseréléséig, s ez után de jure már rendelkeztek a terület felett. De facto azonban továbbra sem.

Bethlen István kormánya közben javaslattal lépett Olaszország elé is. Bár elvileg sem Párizs, sem pedig Róma nem zárkózott el a magyar indítványtól, a folyamatot kizárólag fordított irányban voltak hajlandók tudomásul venni, vagyis mindennek feltételül Burgenland kiürítését követelték. Éppen ez, illetve ennek halogatása vált a nyugat-magyarországi probléma fordítókorongjává. A hónapokig tartó egy helyben topogás után egyszeriben új irányt vett az ügy. Előtérbe került Sopron és a város kiemelése az Ausztriának ítélt területből, valamint annak kérdése, hogy ezt megelőzze vagy kövesse a térség átadása az osztrákoknak. Bánffy Miklós külügyminiszter és Bethlen egymás között ismét

---

10 Fürstenberg jelentése, Budapest, 1921. június 2. és 1921. július 17. PAAA WU Bd. 2. R73414 K274105.

megvitatta a dolgot, és abban állapodtak meg, hogy meg kell akadályozni az átadást. Ennek az volt a kockázata, hogy a Nagykövetek Tanácsa leállítja Baranya időközben megkezdett szerb kiűritését.

A nyugat-magyarországi és a Pécs–baranyai térség 1918 utáni sorsának alakulásában számos párhuzamos és ellentétes vonás fedezhető fel. A bácskai–baranyai területek szerb megszállását az 1918. november 13-án aláírt belgrádi egyezmény tette lehetővé. A magyar kormánydelegáció által elfogadott konvenció értelmében kiűritendő területekre már a megállapodás napján bevonult a szerb hadsereg, rövidesen elfoglalva a Szeged–Baja–Pécs–Varasd vonaltól délre eső vidéket. A szerb megszállás eredményeképpen (nagyobb ütemben a Tanácsköztársaság kikiáltását követően) sor került a megye közigazgatásának délszláv irányítás alá vonására, míg Pécssett helyén maradt a magyar tisztviselői kar.

Az okkupáció ellenére a jugoszláv béke delegáció első előterjesztésében nem vetette fel a terület délszláv államhoz való csatolásának követelését, így annak sorsa hosszú ideig – hasonlóan a nyugat-magyarországi kérdéshez – nyugvóponton volt Párizsban. A jugoszláv kormány azonban később saját korábbi álláspontját módosítva, bejelentette igényét a területre. Ennek oka egyrészt a magyar Tanácsköztársaság kikiáltása, másrészt az időközben általa végzett – nemzetiségi számadatokat tartalmazó – összeírás délszláv szempontból kedvező eredménye volt. A belgrádi követelés azonban már elkészt, így 1919. május elején a Külügyminiszterek Tanácsa, majd a Legfelső Tanács is jóváhagyta az eredeti javaslatot. A megszállás mindennek ellenére folytatódott. A nagyhatalmak 1921 nyarán elégették meg a területtel kapcsolatos kísérletezgetést, és elhatározták: rákényszerítik a szerb hatóságokat Baranya elhagyására. A terület sorsa ugyancsak akkor kezdett összekapcsolódni a Nyugat-Magyarországgal. A tervek szerint mindkettő átadását augusztus 23-ára időzítették. Nyugat-Magyarország kiűritésével azonban a magyar kormány ütőkártyát adott volna ki a kezéből arra az esetre, ha a szerbek mégsem mozdulnának. Az is nyilvánvalóvá vált ugyanakkor, hogy ha bármilyen lépést tennének a nyugati határon, a déli területek kiűritése állna meg azonnal, ezáltal Magyarország olyan terület megtartását tenné kockára, amely a békeszerződés értelmében jogosan megilletné. A Bethlen-kormány ezért Baranya kiűritéséhez szerette volna kötni a magyar közigazgatás visszavonását az átadásra váró nyugati határzónában.

Bánffy külügyminiszter taktikázása nyomán a Nagykövetek Tanácsa augusztus 5-én úgy döntött: a déli területek kiürítése előzze meg a nyugati vármegyéket.¹¹ Az ezt ellenőrző Szövetséges Misszió helyszínre érkezése után helyi délszláv vezetők kísérletet tettek a szerb fennhatóság fenntartására, és kikiáltották a Baranyai Magyar–Szerb Köztársaságot. Az antant ettől és a szerbek által tett néhány zsarolási kísérlettől sem hagyta azonban megingatni magát, és kerek perccel felszólította Belgrádot a kivonulásra.

Bánffy a szerbekkel szembeni döntést – mint írja – megnyugvással vette tudomásul, mivel így bebiztosítottnak érezhette magát, s ez „lehetőséget adott, hogy a magyar kormány valami mentést próbálhasson.” Ez elsősorban a nyugati ellenállás megszervezése volt.

A felkelés

A Nagykövetek Tanácsa határozata értelmében a magyar hatóságoknak augusztus 27-ig minden fegyveres erőt ki kellett vonniuk a térségből, amelyet aztán az augusztus 6. óta Sopronban állomásozó Szövetséges Tábournoki Bizottságnak kellett átadniuk. A magyar hatóságoktól megtisztított Burgenlandot a katonai misszió adta volna tovább Ausztriának. A reguláris csapatokat a magyar kormány ezután valóban visszavonta, ám a számuk alapján erősebb irreguláris erők a helyszínen maradtak. Az átadási tervet augusztus 1-jén jelentették be. E szerint a magyar csapatoknak augusztus 29-re kellett volna elhagyniuk a három zónára osztott Nyugat-Magyarországot. A szertartásos átadást augusztus 29. délután 4 órára tűzték ki úgy, hogy a soproni Széchenyi palota egyik szobájában Sigray Antal kormánybiztos a kötelező formaságok mellett átnyújtja a hivatalos papírokat a nemzetközi katonai bizottság tagjainak, akiktől Robert Davy osztórák osztálytanácsos a másik szobában átveszi azokat.

Augusztus 17-én még a kiürítési tervnek megfelelően harminc antant tiszt érkezett Sopronba, hogy azután – elfoglalva beosztási helyeiket szerte Nyu-

---

11 Lord Charles Hardinge párizsi brit követ jelentése Curzon külügyminiszternek, Párizs, 1921. szeptember 6. No. 304. 361–362.

gat-Magyarországon – ellenőrizték az átadást. A kormány a Fertő-tó térségét magában foglaló „A” zónát kiürítette, a „B” szakasz (amelybe Sopron is beletartozott) átadását azonban leállította. Ennek tényét Sigray Antal főköormánybiztos közölte a tábornokokkal, de indokot nem fűzött hozzá.

A magyarázatot a minisztertanács adta meg, arra hivatkozva, hogy szerbek nem hajtották végre maradéktalanul a kivonulást. A nagyhatalmak budapesti megbízottjaival közölték, hogy a magyar fél ideiglenesen felfüggeszti (de nem megtagadja) a II. zóna, Sopron és környéke kiürítését. Az indoklás gyenge lábakon állt, de a kormány időt akart nyerni, és arra számított, hogy az antant csupán egy jegyzéket és nem katonákat küld Magyarországra.¹²

Aznap a terület nagy részét (a kisebbik zóna egy részének kivételével) a magyar kormány valóban kiürítette, és a csendőrség, valamint a vámőrség is távozott onnan. A kivonuló alakulatok nyomában előrenyomuló osztrák csendőröket Ágfalvánál golyózápor fogadta. A menetet tisztázatlan összetételű magyar felkelő erők megállították, és néhány órán keresztül tűz alatt tartották. A felkelők még az angol és olasz tisztek társaságában utazó Robert Davy kijelölt tartományfőnököt is feltartóztatták egy időre, de Sigray kormánybiztos erélyes fellépésének köszönhetően autójukkal kiszabadultak szorult helyzetükből.¹³

Kisebb összecsapás zajlott Vas megyében is Pinkafő mellett, de sikerült visszaszorítani az osztrákokat Felsőőr, Alhó, Fraknó és Nemetgyirót községekből is. Rábefüzesen a helyi kocsmá körül zajlott a csetepaté, s ezt a vendéglős borgőzös lehelettel és széles gesztusokkal dirigálta.¹⁴

A Nagykövetek Tanácsa megpróbált egyensúlyozni. Egyfelől tárgyalásokra ösztönözte az osztrákokat, másfelől viszont a békeszerződés betartását követelte. Az események azonban rövidesen elkanyarodtak a tervezett iránytól. Még a Nemzeti Hadsereg kivonulása előtt Kismartonba érkezett az Ostenburg-Moravék Gyula parancsnoksága alatt álló 2. csendőr tartalékszázalaj, melynek az átadás napján Sopron városán keresztül kellett volna kivonulnia, de ott augusztus 28-án megállt, és be is rendezkedett. Ostenburg csapatai eredetileg és elvileg

12 MNL OL MT W12 1921. 08. 28. ülés fol. 1–20.

13 MTI Napi hírek. 1921. augusztus 29. 4. kiadás

14 Missuray–Krüg 1938, 86–87.

az átadandó területek déli részén a rend fenntartására, gyakorlatilag azonban a terület birtokban tartása érdekében vonultak fel. A legitimista érzelmű Ostenburg valóban igyekezett a rendet fenntartani, egyúttal azonban megpróbált kedvező terepet teremteni Habsburg Károly exkirály esetleges visszatéréséhez. A térségbe vezényelt katonák között elbocsátott osztrák tisztek – közöttük monarchista szervezetek tagjai – is akadtak, akik keresték a megfelelő bázist a restaurációhoz, de legalábbis megélhetést reméltek a magyar oldalon.¹⁵ Vasban Ranzenberger Jenő csendőrszászlóalja jelent meg. Utóbbi a hadsereg kötelékéből szintén a csendőrséghez került, s a hajdani Prónay vadászszászlóalj tagjaiból állt. Magát Prónay Pált a Hivatalos Közlöny 1921. augusztus 28-i száma szerint a kormányzó saját kérelmére elbocsátotta – magyarán eltávolította – a Nemzeti Hadsereg kötelékéből, az általa vezetett I. csendőr tartalék zászlóaljnak átkelesztett alakulat tagjait pedig az Ausztriának átadandó Nyugat-Magyarországra vezényelték. Az önmagát reaktiváló Prónay néhány nap múlva követte katonáit Nyugat-Magyarországra, és megszállta Felsőőrt, s ez kapóra jött Bethlen Istvánnak, aki Prónayt el akarta távolítani a fővárosból.

Az említett zászlóaljaktól függetlenül is alakultak önszerveződő egységek, melyek célja a területátadás megakadályozása volt. Ezek bázisát munkanélküliek, alsó-középosztálybeliek, paraszti foglalkozásúak, háborús veteránok és perifériára sodródott fiatalok alkották. Utóbbiakat kiegészítették a Selmecebányáról átköltöztetett Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Főiskola hallgatói is.

Rajtuk kívül Sopron mellett állomásozott a Friedrich István parlamenti képviselő által mozgatott különítmény is. Tagjai között számos civilbe öltözött katonatiszttel, olyanokkal, akik az idő tájt érkeztek Budapestről, és olyanokkal, akik a 27-én délelőtt kivonuló Nemzeti Hadsereg egyenruháját cserélték estére civil ruhára. Önkénteseket toborzott a Budapesten még 1919 decemberében megalakult Nyugat-Magyarországi Liga, illetve a Területvédő Liga is. A felkelőerők között főszerepet játszottak Héjjas Iván és Héjjas Jenő – zömében a Duna-Tisza középből érkezett, főként szegényparasztokból álló – Rongyos Gárdistái. A felkeléssel szemben osztrák részről felhozott egyik súlyos vád éppen az

15 Francis Lindley brit diplomata, korábbi bécsi főmegbízott jelentése George Curson külügyminiszternek, Bécs, 1921. október 23. NA FO 371/6106. fol. 85.

volt, hogy az ellenállás megszervezése nem helyben történt, sőt a bázisa is Nyugat-Magyarországon kívül esett, a mozgalmak így nem a helyi lakosság szándékait jelenítik meg. Azt, hogy ki milyen szándékkal jött a térségbe, csak sejteni lehet. Trianontól függetlenül a hosszú és kegyetlen négyéves öldöklés lezárása nem mindenki lelkében teremtett békét. Miközben a háború militánsá tette a társadalmakat, az irodalom egy része és a politika gyakran a háború esztétizált képét tárta az emberek elé. Ezekben a bajtársi (és pajtási) érzés, vitézség és az önfeláldozás egybeolvadt a hazafias érzéssel – a felkelésre visszaemlékezők szövegei ezt jól tükrözik. Az „osztrák ellen” meginduló alföldi felkelőket Trianon hatása mellett az a kurucos hév is fűtötte, amely 1849 emlékéből és a rá következő korszak függetlenségi eszményeiből táplálkozott. E tekintetben egy világ választotta el őket a nyugat-magyarországiaktól. Abban már kevésbé, hogy a jobbára szegényparaszti származású, antikommunista önkénteseket az osztrák szociáldemokrata rendszer mellett kétségbeejtő szociális helyzetük is harcra ösztökélte.¹⁶ A szükséges fegyverekről Héjjas már 1920 júliusában gondoskodott, amikor embereivel megtámadta az ausztriai Fürstenfeld fegyverraktárát, és az eltulajdonított fegyvereket hívei között szétosztotta.

Egy ideig fontos szerepet játszott az ügyben a kiváló szervezőképességekkel megáldott, a kormánypártban is szervező feladatokat ellátó politikus, Gömbös Gyula, aki a kormány megbízásából megpróbált összhangot teremteni a különböző csoportok között.¹⁷ Egészen nyilvánvaló, hogy a magyar kormány az égvilágon semmit nem tett az ellen, hogy a szerveződő csoportok bejussanak a térségbe, sőt azok fegyverhez jutását is segítette. A Sopronból eltávolított felkelők szépen visszaszivárogtak a kormány által kiürített „A” zónába is. Bethlen miniszterelnök, illetve Horthy kormányzó – Gömbös segítségét igénybe véve – suba alatt támogatták az irreguláris csapatokat, nyíltan azonban nem vállalhattak közösséget a felkelőkkel, akik a magyar revizionizmus kormányellenes irányzataként alkalmas terepet találtak Nyugat-Magyarországon a fegyveres ellenállásra. Az újabb akció nem is váratott magára sokáig. Davy tartományfőnök szeptember 7-én egy Ágfalván tartott népgyűlésen bejelentette, hogy

16 Tóth 2011, 417–418. v.ö.: Balázs 2016.

17 Prónay 1963, 262., 275–276.

másnap 400 csendőrrel bevonul Sopronba. A városi vízmű elfoglalásával talán sikerült volna megadásra kényszeríteni a várost, ha másnap a felkelők Ostenburg hallgatólagos támogatásával meg nem támadják és visszavonulásra nem kényszerítik a csendőri erőket. Az újabb *Einmarsch nach Ödenburg* is kudarcba fulladt.

Bécs természetesen tiltakozott a területátadást megghiúsító Ágfalva környéki és dél-burgenlandi felkelőmozgalmak miatt, és követelte a szövetségesek határozott fellépését, illetve felhatalmazást kért a Bundesheer bevetésére. Ezt rajta kívül senki nem akarta, mert a hadseregek felhasználása könnyen háborúba sodorhatta volna a feleket.¹⁸ A Sopronban működő tábornoki bizottságnak semmilyen katonai eszköz nem állt rendelkezésére, hogy beavatkozzon, de a határozata szintén megszületett, és augusztus 30-án érte utol (igaz, telefonon) Schobert. Az szerepelt benne, hogy Ausztriának várnia kell a birtokbavétellel, mert kizárólag a tábornokok vannak abban a helyzetben, hogy a területet a tervek szerint átadják. Aznap Masirevich is elérte a kancellárt, hogy kifejezze sajnálkozását az események miatt, és tájékoztassa őt a kormány tehetetlenségéről. Egyidejűleg Gratz Gusztáv is megjelent Bécsben, és a megoldás fejében Sopron visszaadására tett javaslatot. Az antant hatalmakat meglepték az események, de valódi közbelépésre nem vállalkoztak. Szeptember 2-án futott be Budapestre a Nagykövetek Tanácsának tiltakozása, mely követelte a felkelők leszerelését, de ez nem tartalmazott sem határidőt, sem szankciókat, azaz nem volt ultimátum jellegű, s ezt természetesen nagy megkönnyebbüléssel vettek tudomásul a Sándor-palotában.¹⁹ Még aznap jegyzék érkezett az osztrák és a jugoszláv kormányfő íróasztalára is. Ausztriát a tárgyalások folytatására, a szerbeket a baranyai területek teljes kiürítésére szólították fel.²⁰ A jegyzékkazal alól csak egy valami nem látszott: a térségben a béke helyreállításának módja. Sőt, a kőszegi Elite kávéházban feketéjüket kortyoló felkelő vezérek, Bónis Lajos (páter Arkangyal) az élen úgy látták jónak, hogy ha a szó szoros értelmé-

18 Edward Keeling bécsi brit követ jelentése Curson külügyminiszternek, Bécs, 1921. szeptember 9. DBFP No. 312. 371.

19 Schlag 2001, 407–408.

20 MNL OL MT W 12 1921. 09. 02-i ülés fol. 2–3.

ben tovább merészkednek a határokon. Szeptember 5-én Kirschlag környékén betörték az osztrák területre, s ezzel a krízis a szó szoros értelmében túllépett a burgenlandi problémán. A szövetségi hadsereg visszaverte a támadást, mely két halálos áldozatot követelt. A dologból könnyen provokáció válhatott volna, ha a felkelők – ahogy néhányan kalkuláltak – magukra húzták volna az osztrák katonákat, és azok megsértik a magyar határt. Az már a hadseregek ügye lett volna, s ebből a szempontból a gyakorlatilag már leszerelt Bundesheer, azaz Ausztria húzta volna a rövidebbet. Nem így történt, s ebben az is közrejátszott, hogy a telefonvonal, amelyen a parancsnak kellett volna érkeznie, aznap nem működött.

Az osztrák csendőrség erejét mindeközben a felkelőkkel szemben vívott csaknem két hetes küzdelem jelentősen felmorzsolta, s ennek következtében az osztrák vezetés szeptember 10-én elrendelte a Nyugat-Magyarországról való kivonásukat. A következetességgel aligha vádolható Nagykövetség Tanácsa szeptember 23-án ultimátumban követelte, hogy a kormány október 3-ig vonja ki csendőreit a térségből, és a „B” zónát is adja át, ám a Tábornoki Bizottság – nem kis meglepetést okozva – az Ostenburg zászlóaljat nemzetközi alakulattá nyilvánította, névleg antant parancsnokság alá helyezte, és meghagyta Sopronban. Az antant jegyzékének részben eleget téve október 3-án a kormány minden reguláris erőt kivont a térségből, és annak „B” zónáját is átadta a Szövetségek Tábornoki Bizottságának. Mindaközben természetesen az inszurgensek maradtak a határ menti szőlődombok tövében (ahol az őszi hajnali ködök idején a rumos üvegek is gyakorta előkerültek), és a fegyveres portyázás egészen október–november fordulójáig tartott.

Gömbös Gyula az átadás tényéről már szeptember 29-én tájékoztatta a Prónay-féle parancsnokságot, és felszólította, hogy a kiürített térséget feltűnés nélkül szállja meg, és vegye át a közigazgatás irányítását. A kivonulás másnapján Prónay emberei élén nyomban elfoglalta a „B” zónát, és a „C” szakasz északi részén, felsőöri főhadiszállásának erkélyéről kikiáltotta a függetlennek mondott, ám csekély támogatottságú, mindenkitől elszigetelt és főleg minden anyagi eszközt nélkülöző Lajtabánságot. Csakhogy a kalandos akció sikerében szélesebb szemhatárral rendelkező politikus nem bízott. A Lajtabánság ráadásul nélkülözte a nyugat-magyarországi felkelőcsoportok

egyöntetű támogatását is. Paramilitáris csoportok között mindenhol, így Nyugat-Magyarországon is gyakorta előfordult, hogy önállóan tevékenykedtek, nem engedelmeskedtek a parancsoknak, és egymással is rivalizáltak. Az északi részeket ellenőrző Héjjas Iván, akit egyszerű származása miatt Prónay mélyen lenézett, csak feltételesen volt hajlandó mögé állni. Kettejük fiatal és becsvágyó tisztjei sem voltak egységesek abban, hogy a kormánnyal szemben mindenben támogassák őket, pláne, hogy egy kétes kimenetelű államalapító akcióban segídkezzenek. Ez a katonai pályájukat már az induláskor derékbe törte volna.²¹

Nem elhanyagolható körülmény, hogy a Lajtabánság kikiáltásakor már megszületőben volt az alku arról, hogy Ausztria olasz közvetítéssel kész kompromisszumot kötni lemondani Sopronról és környékéről. A titoknok Gömbös október 8-án ezért sorsára hagyta a „felkelőállamot.” Ez egyúttal azt jelentette, hogy a kormány terve, amellyel az egyes felkelőcsoportokat Gömbös közreműködésével kordában kívánta tartani, és a köztük lévő ellentéteket el akarta simítani, végképp összeomlott. A kormányfő, aki több kísérletet tett arra, hogy a fővezért megpuhítsa, végül Lehár Antalt küldte nyílt paranccsal a térségbe, hogy próbáljon meg rendet teremteni, és a lakosság lojalitását továbbra is biztosítani. Prónay emberei azonban csak és kizárólag Horthynak voltak hajlandók engedelmeskedni, a mélyen megvetett Bethlen nyílt parancsának egyáltalán nem vetették alá magukat, sőt gondoskodtak arról, hogy Lehár és hadsegédje legénységi fogdába kerüljön. Az összetett helyzetre jellemző, hogy a magyar kormány kiküldöttjeit az antantmisszió tagjainak kellett kimenteniük a magyar inszurgensek karmaiból.²²

A közbejött felkelésnek mindazonáltal nem elhanyagolható szerepe volt abban, hogy a brit diplomácia Sopron visszaadásának pártjára álljon, hiszen szerették volna elkerülni, hogy a mozgalom eszkalálódjon. A Nagyköveti Konferencia brit követe kijelentette, hogy Ófelsége kormánya egyetlen katonát sem tud a térségbe küldeni. Az olaszok és a franciák attól tartottak, hogy fellépésük a másik karjaiba hajtana Magyarországot. Aristide Briand francia külügymini-

21 L. Bodó 2010, 18–19.

22 Lehár 1973, 219–220.

szer felszólította a magyar kormányt, hogy nyolc napon belül ürítse ki a nyugati területeket, virágnyelven azonban megüzente, hogy kész rábólintani a határ módosításra. Közölte ugyanis: a nagyhatalmak hajlandók elnökölni az Ausztria és Magyarország között sorra kerülő tárgyalásokon.²³ Ez nem volt váratlan. A franciák már a nyugat-magyarországi akció előtt foglalkoztak Sopronnak és közvetlen környékének magyar kézre való visszajuttatásával. Az ügynek aztán sikerült az olasz külügyminisztert is megnyerni.

Hála a kötélnek és a törvényesség határán ezúttal ügyesen egyensúlyozó magyar kormánynak, az osztrák vezetés előtt világossá vált, hogy csendőreivel képtelen lesz a terület birtokba vételére, és aligha számíthat a nagyhatalmak közvetlen beavatkozására. A kompromisszum tehát elkerülhetetlen lesz. Bécsi pénzügyi körök vámunióra vonatkozó javaslatot tettek az osztrák kormánynak, azt remélvén, hogy ennek hatására a közvélemény talán hajlandó lenne elfogadni Sopron elvesztését.²⁴ Az osztrák Szövetségi Tanács közben a Népszövetség második ülészakájához fordult panasszal, hogy a szervezet az alapokmány 10. és 11. pontja alapján tegyen lépéseket a békék során kijelölt határ tiszteletben tartása érdekében. A kancellár a lemondásával fenyegetett. Ez amellet, hogy alkalmas volt a stabilitásra ügyelő antant befolyásolására, a levert hangulatban lévő kormányfő valóságos szándékát is hűen tükrözte. A burgenlandi kérdés megoldatlansága mellett a várva várt népszövetségi kölcsön folyósítása sem kezdődött meg, az ország nyugati határain pedig szeparatista törekvések növelték a bizonytalanságot, ezért Schober helyzete nem volt könnyű. A pénzügyi válság elhúzódása miatt nőtt a munkásság elégedetlensége, s emiatt a brit diplomáciának érdekében állt a keresztényszocialista-szociáldemokrata koalíció fenntartása és a kettős nyomás enyhítése.²⁵ Lassan minden az osztrák engedmény irányába mutatott.

23 Briand külügyminiszter a francia külügyi képviselőknek, Párizs 1921. szeptember 15. FDI No. 145. 226.

24 Masirevich Szilárd követi jelentését idézi Fogarassy 1986, 5.

25 Edward Keeling bécsi brit megbízott jelentése, Bécs, 1921. szeptember 9. DBFP No. 312. 373–376.

A velencei tárgyalások

Bécs az ősz folyamán tehát védekező helyzetbe szorult, és a megoldás érdekében minden lehetőséget ki kellett használnia, ha másért nem, saját közvéleményének megnyugtatása és ellenzékének leszerelése érdekében. Ausztria nemzetközi helyzete stabilabbá vált, de továbbra is óvatosan kellett politizálni. A Népszövetség 1920. december 16-án felvette a tagjai közé az országot, mely ezzel nagyot lépett a felé, hogy a nemzetközi közösség formai szempontból teljes jogú résztvevőjévé váljon. A kormánynak – hasonlóan a magyarországihoz – valahogyan kezelnie kellett a még mindig mélyülő gazdasági és pénzügyi krízist, s ehhez a szervezet által garantált hitel nyújtotta a legfőbb, jószerével az egyetlen esélyt. 1921 tavaszán Bécsbe érkezett egy pénzügyi bizottság, hogy az ország talpra állításának tervét kidolgozza. A tagság egyszersmind azzal a következménnyel járt, hogy Ausztria nemzetközi fórumon, nyilvánosan is kifejthette véleményét a világpolitika őt érintő folyamatairól, és támogatást kereshetett a nemzetközi szerződések, közöttük a békeszerződés pontjainak tartatása, illetve területi épségének védelme érdekében. Az osztrák szövetségi gyűlés nem is habozott a Népszövetség közgyűléséhez fordulni annak érdekében, hogy a szervezet szavatolja a békeszerződésben garantált határt Ausztria számára. Ebben a kezére játszott, amikor a magyar csapatok Alsó-Ausztriában átlépték a régi határt, és katonai akciót indítottak az osztrák csendőrség ellen Kirschlag körül. Általánosságban mégis az volt a helyzet, hogy az osztrákok konszenzus-orientáltabban mondtak búcsút a birodalmi múltjuknak. A kisértettség és a függő helyzet kezelése nem volt egyszerű feladat, de könnyebben megbirkóztak vele, mint a magyarok, akik nehezebben fogadták el (pontosabban szólva, elutasították) az új közép-európai rendet.²⁶ A pragmatikus és konszenzusra törekvő külpolitika kevesebb, illetve jótékonyabb nemzetközi beavatkozással járt, s ennek árát az osztrák külpolitika a soproni kérdés tárgyalás útján való kezelésével is megfizette.

---

26 Az elérő magyar és az osztrák attitűdről és az azonosságokról részletesen l. Murber 2018.

Magyarország a nemzetközi integráció terén több lépéssel lemaradt. A kormány csak 1921. május 23-án kérte az országnak a Nemzetek Szövetségébe való felvételét. A tagság a kisállamoknak általában számos előnnyel járt, de Magyarország esetében üdvös lett volna az ország nemzetközi presztízsének megteremtése szempontjából is. A szervezet közgyűlésének szeptemberi ülészakán azonban a kormány nyílt elutasításra számíthatott amiatt, hogy nem tesz eleget a trianoni szerződés rendelkezéseinek, s ebben szerepe volt a nyugat-magyarországi területátadás elmaradásának is. Ezt Bethlenék nem kockáztathatták, ezért a tárgyalásokat vezető Apponyi Albert szeptember 24-én a felvételi kérelem elhalasztását kérte. Az ország elmarasztalására okot adó problémát mindazonáltal mielőbb rendezni kellett.²⁷

Nem mellesleg Magyarországon és Ausztriában sem volt osztatlan a lelkesedés a Népszövetség és a nyugati antant szövetségesek politikája iránt. Osztrák szociáldemokrata politikusok bizalmasan az angolok tudomására hozták, hogy a hitelfelvétel és Nyugat-Magyarország ügyének alakulása abba az irányba mutat, hogy az antant iránti bizalom teljesen összeomlik, ők pedig a kormány helyében inkább a kisantanthoz fordulnának segítségért.²⁸ Nagyon úgy tűnik, hogy ebben a fenyegetésben több volt a taktikai, mint a valódi szándék. Nemcsak a kölcsönre váró Schober kormányának nem volt ugyanis érdeke, hogy szembeforduljon a nagyhatalmakkal, hanem a hatalomba visszakíváncozó szociáldemokrata ellenzékének sem. A kormány számára kifejezetten haszontalan volt a Budapesten való konfliktus kiélezése olyan helyzetben, amikor érezni lehetett, hogy a hatalmak hajlanak a magyarok javára teendő engedményre. A bizonytalan és ellentmondásos helyzetből pedig a távlatosan legjárhatóbb kivezető út a gazdasági együttműködés irányába haladt. A probléma megoldását szoros – nem csupán e két országra kiterjedő – gazdasági együttműködés jelenteti, amely nem tűri, hogy Magyarország és Ausztria között átjárhatatlan ütközőzóna keletkezzen – mondták távlatosan gondolkodó osztrák politikusok, Schober párttársai.²⁹

27 Zeidler 2006, 163.

28 Keeling jelentése, 1921. szeptember 9. DBFP No. 312. 374.

29 A német titkosszolgálat (Der Staatskomissar für öffentliche Ordnung) átirata a Külügyminisztérium számára, 1921. október 21. PAAA R73414. K274303.

Ezt jelzi, hogy időközben jó ütemben folytak Gratz és Johannes Schober bizalmas tárgyalásai is. A kancellár pedig tanácsadóján keresztül megüzente Őfelsége kormányának, hogy ha szükséges, kész inkább önmaga lemondani Sopronról, mintsem, hogy megbukjon.³⁰ A megállapodás feltétele osztrák részről az volt, hogy Budapest nyilvánosan határolja el magát a felkeléstől, amelyet Gratz útján tett csak meg, Schober pedig továbbította azt a külügyi bizottságnak. A bécsi magyar követ ugyanakkor ígéretet tett rá: a kormány hathatós intézkedéseket hoz annak érdekében, hogy az eset ne ismétlődhessen meg, valamint nyomozást és a bűnösök szigorú felelősségre vonását is kilátásba helyezte. Ebben az ígéretben persze kevés volt az őszinte szó, noha az ellentmondásos helyzetben lévő kormánynak jó lett volna megszabadulni jobboldali ellenzékének megszélídíthetetlen radikalizmusától. A hazai közvélemény azonban a területvédő mozgalmakat támogatta, nyíltan tehát nem lehetett állást foglalni ellenük. Bethlen István kormánya ezért cserébe szigorú diszkréciót kért Béctől azzal, hogy ha a megállapodás tartalma kiszivárogná, a magyar fél felmentettnek érezné magát ígérete alól. Az angolok átmeneti megoldásként támogatták a megállapodást, és ugyanezt javasolták szövetségeseiknek is.³¹ Mindkét felet szorította tehát saját ellenzéke és közvéleménye, de szorította az idő és a nagyhatalmak nyomása, hogy rendezzék végre területi vitákat. Ausztriának és Magyarországnak működnie kellett, gazdaságaiknak szükségük volt a hitelekre, és szükségük volt egymás támogatására is.

Az olasz kormány szeptember elején titkos ajánlatot tett a közvetítésre. Rómának legegységesebb érdeke volt, hogy Ausztria és Magyarország kapcsolatában elsimuljanak az ellentétek, amely által retesszár keletkezne Csehszlovákia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság között. Olaszország ráadásul úgy érezte, hogy sikeres közvetítő szereppel ismét nagyhatalmi pozícióba emelkedhet. Ekkor már nyilvánvalóvá vált, ami a nyáron még csak körvonalazódott, azaz, hogy a helyzet kulcsa Sopron és környéke státuszának újrendezése.

A ránehezedő nyomás alatt az osztrák kormány kénytelen volt belátni, hogy a terület megtartását képtelen csendőri erővel biztosítani, haderő alkalmazá-

30 Annual Report, 1921 (Akers Douglas) 7.

31 Hohler távirata Curzonnek, 1921. szeptember 2. DBFP No. 300. 337.

sát pedig a nagyhatalmak ellenezték, mert úgy vélték, ez csak tovább rontaná a helyzetet.

Pietro Tomasi Della Torretta olasz külügyminiszter és Johannes Schober személyes találkozása után egyértelművé vált: a kancellár elfogadja a „Sopronért Burgenland”-tervet, ám ragaszkodik hozzá, hogy a városról való lemondást nagyhatalmi döntés előzze meg. A Nagykövetek Tanácsa október 2-án elfogadta a burgenlandi kérdés megoldására tett olasz javaslatot, azonban ennek végrehajtását még néhány napig késleltette a Foreign Office vonakodása.

Della Torretta a festői Velencébe hívta tárgyalni a két ország képviselőit. 1921. október 11-én a két delegáció megérkezett a prefektúra, a Palazzo Corner épületébe. A magyar küldöttséget Bethlen miniszterelnök, Bánffy külügyminiszter, Khuen Héderváry Sándor a külügyminisztérium politikai osztályának főnöke, Valkó Lajos pénzügyi, kereskedelmi szakértő és Fabró Henrik az országgyűlési gyorsíró iroda munkatársa alkotta. Az antant elvárásának megfelelően a kormányfő teljes felhatalmazással a birtokában indulhatott útnak, tudván, hogy a megállapodást a parlament utólagosan jóváhagyatja. Emellett azzal az előérzettel ült a tárgyalóasztalhoz, hogy Magyarországot embargó fenyegeti, ha a tárgyalások megszakadnak. Tisztában volt a kudarc egyéb jelentős következményeivel is, de erős felhatalmazást akart, s ehhez az is kellett, hogy az otthoniakat meggyőzze: a területátadás csak formális volt. Elképesztően kockázatos volt, de gyakorlatilag úgy nyilatkozott, hogy kudarc esetén a lovak közé dobja a gyepelőt, és a helyi lakosságra s felkelőkre bízta a dolgot.³²

A kancellár a parlament ellenállására hivatkozva visszakozott az elutazása előtti álláspontjától, és közölte, hogy engedményről csakis Burgenland teljes átadása után lehet szó. Ez az attitűd a gyors sikerben bizakodó Torrettát nyilvánvalóan felbosszantotta, egyúttal azonban felvetette a garancia kérdését, amely csaknem kudarcba fullasztotta a tárgyalásokat. Schoberék követelése, hogy a magyar kormány már a népszavazás előtt vonja ki a térségből a „bandákat”, amellet, hogy visszalépést jelentett a korábbiakhoz képest, egyet jelentett annak beismerésével is, hogy hivatalosan Magyarország áll a felkelés hátterében. Arról

32 MNL OL MT W12 (1921. 10. 7-i ülés) és Soós 1971, 146., 159–159.

nem beszélve, hogy a kormány fegyveres ellenakciója felért volna egy hazaárulással. Akkor hát mi lesz, ha a szavazás Magyarország számára mégis balul sült el? Képes lesz-e, vagy ami még rosszabb: akarja-e bárki a felkelőket kizavarni a térségből? A kormányzó keresztényszocialista párton belül arra is felkészültek, hogy az osztrákok sikerét (amelyre nem sok esély volt) magyar részről egyenesen a velencei paktum felrúgásaként fogják értelmezni. Távolabbra tekintve az is féltő volt, hogy az osztrákok kudarcán felbátorodva a magyarok referendumot követelnek Burgenland egész területére, így a probléma soha nem kerül nyugvópontra. A későbbi fejlemények azt mutatják, hogy e feltételezésnek valóban volt némi alapja, ha nem is az egész magyar közvéleményre vonatkoztatva, és nem is olyan súlyal, mint ahogy azt a Schoberék előrevetítették. Ezen azonban már késő volt gondolkodni. Bethlen és della Torretta ezért rövid különmegbeszélést követően megegyeztek abban, hogy az olaszok vállalnak garanciát Burgenland békés átadására.

Bethlenék azzal a tárgyalási alappal utaztak el, hogy Sopront és környékét népszavazás nélkül kérjék vissza. A másik igény egy nagyobb határkorrekcióra vonatkozott, amely Sopron életképességét is biztosította volna. A kormányfő még odahaza utasította a belügyminisztert, hogy a megállapodást követően vessen véget a felkelésnek, és ennek előkészítéseként időben vágja el a felkelőket az utánpótlásaiktól, illetve akadályozza meg, hogy további önkéntesek utazzanak a határ mellé.³³ Velencében Bethlen és Bánffy úgy döntött, hogy nem a nagyobb követelésből engednek, így végül csak Sopronra és környékére vonatkozó magyar népszavazási igényeket adták elő, térképen pontosan kijelölve a terület határait. Ezek a határok a biztos magyar népszavazási siker területét zárták körbe. Bethlenék elhatározását az is befolyásolta, hogy titkosszolgálati jelentések szerint küszöbön állt Károly újabb visszatérési kísérlete, ezért a legitímisták katonai bázisát adó osztagokat a lehető leghamarabb el kellett távolítani a határ mellől.

Della Toretta azzal préselte ki a még taktikázó osztrák delegációból a kompromisszumot, hogy nem csupán Olaszország és az antant megsértése

33 MNL OL MT W12 1921. 10. 07-i ülés.

a tét, hanem az országgal folytatott hiteltárgyalások sikere, s így osztrákok millióinak jólléte forog kockán.³⁴ A megállapodásnak még egy tétje volt, nevezetesen a jövőbeli osztrák–magyar viszony. Schober súlyos kényszerhelyzetben nem tehetett egyebet, minthogy beadta a derekát, és elfogadta a felkínált alkut, és gyakorlatilag lemondott (utóbbi talán érdemes nyomatékosan hangsúlyozni) Sopronról és környékéről. Mivel azonban odahaza a legkisebb arcvesztéssel akarta átvészelní a dolgot, ebbe csak népszavazás közbeiktatásával egyeztetett bele. Bécsi politikustársaival együtt pontosan tudta, hogy ez nem lesz több pusztá színjátéknál. Mi több, Schobernek, illetve az ő holdudvarában ténykedő vezető politikusoknak azt is át kellett gondolniuk, mi lesz, ha valami csoda folytán több osztrák szavazat gyűlne össze az urnákban. Akkor valószínűleg bekövetkezne Burgenland teljes megszállása, és a szabadcsapatokat senki nem tudná kiharancsolni a területről. Az ellentmondások hálójában tehát jóformán reménykedniük kellett a magyarok javára kedvező végkifejletben.³⁵

Az elvi megállapodás ezek után 11-én megszületett, 12-én a részletkérdéseket tisztázták. Az egyezményben Magyarország kötelezte magát arra, hogy a térséget megtisztítja felkelőktől, azokat, akik nem honosak, a terület elhagyására szólítja fel, az egyetemistáknak előírja, hogy a kihirdetéstől számított 10 napon belül jelentkezzenek a tanszékeiken. A kormány három hetet kapott mindezek végrehajtására. Ennek ellenőrzése a szövetséges tábornoki misszió feladata volt. Nyolc nappal a béke megkötése után népszavazást kellett tartani Sopron városában és a környező nyolc községben. Ausztria és Magyarország pedig kötelezte magát, hogy a szavazás eredményét elismeri, a terület átadásának pedig nyolc nappal az eredmény kihirdetése után meg kell történnie.

A protokoll szövegét október 27-én a Nagykövetek Tanácsa, saját korábbi rendelkezéseit átértékelve fogadta el annak igazolásként, hogy a nézeteltérések kompromisszumos megoldása kifizetődőbb, mint a békeszerződés betűihez

34 Schlag 2001, 448.

35 Schlag többször hivatkozott kitűnő könyvében idézi azt a kormányzati forrást, amely dátum és név nélkül foglalkozik ezzel a dilemmával. Schlag 2001, 194.

való merev ragaszkodás. A velencei megállapodás a többi nagyhatalom számára pedig azzal a tanulsággal járt, hogy a helyben kezelt kisállami és nacionalista ellentéteknek nemcsak kockázata, hanem megoldása is lehet.³⁶

A siker összetevői

1921. december 14–15-én Sopronban és Brennbergbányán, 16-án a nyolc községben, Ágfalván, Balfon, Fertőbozon, Fertőrákoson, Harkán, Kópházán, Nagycenken és Sopronbánfalván megtartották a szavazást. A 26 900 szavazásra jogosult polgár közül 24 063-an éltek döntési jogukkal. A szavazók közül 15 334-en Magyarországra, 8277-en Ausztriára voksoltak. A nyolc községben a szavazatok aránya 45–55% volt Ausztria javára. A teljes népszavazási területen 65,8%-os, Sopron városában pedig 72,5%-os magyar sikert hozott. Érvénytelenítettek 502 szavazatot.

A francia diplomácia Sopronról már 1921 májusában azt jelentette, hogy a lakosság zöme Magyarország mellett kíván maradni. A kockázat itt volt a legkisebb, de magyar részről mérlegelni kellett, hogy a városon kívül mekkora az a terület, ahol remélhető a kedvező eredmény. A hónapok óta „tojástánc-politikát” folytató Bethlen miniszterelnök nem akarta belekormányozni magát és országát egy vereségbe vagy akárcsak egy vitatható eredménybe sem. Ez nem csupán a terület megtartását sodorhatta veszélybe, de az egész magyar revíziós érvrendszer egyik fontos pillérét repesztette volna meg, kétségessé téve más elcsatolt területek lakosságának magyar állam iránti ragaszkodását is.

A lakosság döntése nem csupán a nemzeti hovatartozástól, hanem gazdasági helyzetétől, vallástól, személyes, magánéleti motivációktól, és még az aktuális körülményektől is függött. A haza iránti hűséget a magyarok körében kézenfekvőnek tekintjük, de igen nehéz helyzetben voltak azok a magyarok, akiket a határ egyik napról a másikra szakított el családjuktól, ismerőseiktől, földjeiktől, munkahelyüktől, a piactól, ahol portékáikat eladták. A döntési

---

36 Neue Freie Presse, 1921. október 14. 7., Vares 2008, 248.

motívumok változatosak voltak. A munkásrétegek közül azok, akik osztrák területen dolgoztak, esetleg a Bécsi-medencében kaptak állást, féltették megélhetésüket, így hajlamosabbak voltak Ausztriára szavazni. Közülük elsősorban a szociáldemokrata párt hívei álltak Ausztria pártján. A bécsi magyar emigráció is az ő körökben keresett támogatókat az osztrák ügynek. Mindazok, akiknek ingatlanjaik, birtokaik rekedtek a határ osztrák oldalán, szintén latolgathatták, hogy voksukat Ausztria mellett tegyék le. A városban élő iparosok, kereskedők, akiktől a jó vasúti összeköttetést kihasználó bécsi konkurencia olcsó árukkal elorozta a vevőket, már évekkorábban lazítani akartak az Ausztriához fűződő viszonyon, és a vámpolitika megváltoztatását követelték. A parasztnak, gazdáknak szintén elemi érdekük volt, hogy ne szakadjanak el az osztrák, főleg stájerországi és alsó-ausztriai piacaiktól. A hatalmi eszközökkel közvetlenül nehezen befolyásolható kisebb birtokosoknak a kormány vincellér iskolát, állami borpincét ígért, 1921-ben pedig nagy borfelvásárlásba kezdett, bár ez nem csak a gazdapolgárok (ponzichterek) pillanatnyi helyzetén javított, hanem azzal áltatta őket, hogy az osztrák piaci keresletet majd állami megrendelések fogják helyettesíteni.³⁷ A probléma összetettségét tükrözi, hogy miközben a többségében evangélikus németeknek ellenérzéseik voltak a katolikus udvarral és általában Ausztriával szemben, a 19. századi Sopron lutheránus lelkészeinek legjobbjai Németországban tanultak, ragaszkodtak a német kultúrához és írásbeliséghez, s ez utóbbit közvetítették híveiknek is. Számukra Ausztria Németausztriát jelentette. Az egyház képviselői igazi véleményformálók voltak. Az is igaz, hogy a német anyanyelvű polgárság jól ismerte és magáénak érezhette Magyarország történelmét és kultúráját, a magyar nacionalizmus nyomása alatt mégis szívesen azonosult a német vezetésű, de legalábbis a nemzetek feletti felvilágosult birodalommal. Ennek ellenére 1921-ben nagyon sokan ki akarták fejezni a magyar haza iránti hűségüket. Erős kötelék fűzte Magyarországhoz azokat, akik alapiskoláik után továbbtanultak, s akiket végzettségük, később állásuk is az országhoz kötött. Noha a magyar közvélemény és politikai garnitúra nem mondott le a magyarosításról, a dualizmus

---

37 Villani, 1923, 28.

kori kormányoknak ehhez csekély eszköz állt rendelkezésükre. Az eredetileg németajkú, de tanulmányai után értelmiségi, köztisztviselői, hivatalnoki állásokban elhelyezkedett és egzisztenciát teremtett polgárok egyre jobban kötődtek a számukra közpályát biztosító magyar államhoz, és a vele együtt felkínált „Szent István-i állameszméhez.”

A falvakban a horvátok – az. ún. gradistyei horvátok – szavazatai is sokat nyomtak a latba. Az ő értelmiségi rétegének tagjai már magyar szellemben nevelkedtek, továbbá a déli és középső területek vidéki településein is többen voltak a magyarpártiak. Lényeges mozzanat, hogy a gradistyei horvátok identitásában erős fogódzót jelentett a hitük, ezért amikor a Tanácsköztársaság alatt a vallásgyakorlásukat veszélyben látták, felbuzgott bennük az Anschluss-pártiság, utána viszont ezzel ellentétes hatást váltottak ki belőlük az „osztrák bolsevizmusról” rendszeresen érkező beszámolók. A falvak lakói nemcsak a keresztény szellemiséget féltették a politikai változástól, hanem az anyanyelvi oktatást is az állami felügyelet alatt álló osztrák iskolarendszertől.

A fentiekből jól látszik, hogy a nemzetiséghez tartozás vagy a bármilyen identitás egyáltalán nem objektív és nem statikus, hanem nagyon is dinamikus kategória, mely nagyban függ a körülmények pillanatnyi vagy hosszabb távú alakulásától, éppen úgy, mint magától a személytől, annak egyéni élethelyzetétől és a környezeti reakcióktól.³⁸ E folyamatnak tökéletes megtestesítője maga Sopron polgármestere, Thurner Mihály volt, aki német szülők gyermekeként az iskolában sajátította el a magyar nyelvet, majd jogi végzettséget szerzett, állami szolgálatba lépett, a népszavazás idején és azután pedig a magyar érdekek legharcosabb képviselője lett Sopronban. Hozzá hasonlóan hiteles, de egy idő után vele ellentétes pályát járt be Richard Berzeller író, akinek édesanyja egyetlen szót sem tudott magyarul, a családban kizárólag németül beszéltek, de ő maga a gimnáziumban – Thurnerhez hasonlóan – magyar patriotává vált. És mégis: amikor választásra került sor, Ausztria mellett foglalt állást, mert fiatal szociáldemokrataként szemben találta magát a Horthy-rendszerrel. Az aktuális pártpolitikai motiváció felülírta a patriotizmust.³⁹

38 A kérdésről legújabbban l. Tóth 2017, 14.

39 Deinhofer–Horvath 1991, 62.

Ami a politikai részét illeti, kikerülhetetlen annak a tisztázása, ki volt, illetve kik voltak a nyugat-magyarországi kérdés megoldásának kulcsfontosságú szereplői. Az egyik legalapvetőbb kérdés, ki vezényelte a külpolitikai folyamatokat? Horthy személyére és szerepére ebben az összefüggésben csupán 1920 februárjától érdemes röviden kitérni. Ennek előzményeként legfeljebb annyi mondható, hogy a Nemzeti Hadsereg vezére 1919. októberi emlékiratában a stabilitás megteremtése után az osztrák „bolsevizmussal” szembeni akciót tartotta a legelső lépésnek az ország nemzetközi tiszteletének visszaszerzése felé. Elképzelései alapján a további lépések egyenesen Európa rendjének átalakításához vezettek volna, s ennek a német-osztrák egyesülés is részét képezte volna.⁴⁰ Horthy nézetei így áttételesen érintették Nyugat-Magyarország problémáját, de ennek tárgyalása során kormányzóként nem kötelezte el magát. A két világháború között a külpolitika irányításában elvileg részt vevő államfő egyébként – néhány nagyobb horderejű kérdés kivételével – e tekintetben is átadta a kezdeményezést kormányainak. Nyugat-Magyarország státuszának rendezése idején a királykérdés megoldása és a felkelők jobb belátásra térítése kapcsán vétette észre magát.

Külpolitikáról lévén szó értelemszerűen merül fel a kérdés: milyen szerepet vitt a soproni kérdésben a külügyeket felügyelő miniszter, illetve az irányítása alatt álló minisztérium? Az 1920-as években Bethlen István szinte kizárólagos befolyást vívott ki magának a külpolitika irányításában, és nem volt ez másként Nyugat-Magyarország ügyének rendezése kapcsán sem. Mindezt úgy lehet összefoglalni, hogy koncepcionális kérdésekben nem született döntés Bethlen nélkül, de a tárgyalások során és bizonyos konkrét javaslatok megfogalmazásában Bánffy Miklósnak is szerepe volt 1921 nyarán és őszén. A két erdélyi származású politikus, Bethlen és Bánffy az egykori független fejedelemség politikai hagyományait követve is harmonikus párost alkotott. Mindketten felismerték, hogyan lehet a kisállami realitásokhoz alkalmazkodva utat találni a nagyhatalmi érdekek között. Néha azonban a nagyhatalmi döntéshozóknak saját érdekeiket is szinkronba kellett állítani a helyi realitásokkal. Ebben Hohler-től Catagnetoig több „terepen” dolgozó diplomatának igen fontos szerep

---

40 Romsics 2017, 88.

jutott. A nyugat-magyarországi, illetve burgenlandi kérdés vitáit és döntéseit a napjainkban elképzelhetőnél nagyobb mértékben befolyásolták a győztes hatalmaknak a térségben tartózkodó megbízottjai, akik politikai feljebbvalóiknál jobban ismerték a helyi viszonyokat, és igen proaktív módon közreműködtek a kormányfők, külügyminiszterek álláspontjának ki- és átalakításában, illetve a kérdés megoldásában. Tevékeny magatartásukat odáig vitték, hogy feletteseik döntését több esetben nem vették figyelembe, utasításaikat pedig – a diplomáciai munka szolgálati jellegén rugalmasan alakítva – elszabotálták.

Vitathatatlan, hogy a diplomáciai tárgyalások szekerén nagyot lendített az 1921 augusztusától kibontakozott fegyveres mozgalom, amely nélkül a magyar külpolitikának jóval kevesebb eszköz állt volna rendelkezésére. A velencei megállapodás kikényszerítése nagy részben ennek volt köszönhető. A felkelés felszámolására vonatkozó magyar ajánlat igen sokat nyomott a diplomáciai mérleg magyar oldali serpenyőjében. Ez annak ellenére is igaz, hogy a „Burgenlandért Sopront”-forma, vagyis a megoldáshoz vezető ajánlat már a harcok kialakulása előtt megfogalmazódott, és nemzetközi téren körbe is járt. Ugyancsak összetetté teszi a problémát, hogy a felkelést hivatalos kormánykörök nemcsak kihasználták, hanem annak szálait a háttérből mozgatták is. Bethlen mindenkori taktikai és diplomáciai eszköztáranak elemeiként működtek azok az irreverenda szervezetek és mozgalmak, amelyek a kényesebb természetű ügyekben voltaképp a kormány helyett nyilvánítottak véleményt, és végrehajtottak olyan dolgokat, amelyekre a kormányfő a külpolitikában, így a nyugat-magyarországi kérdés rendezésében is támaszkodni tudott.⁴¹ Ennek ellenére (vagy éppen ezért) a miniszterelnököt már hamar opportunizmussal vádolták, és a szemére hányták, hogy nem használt ki minden lehetőséget a nagyobb terület megtartása érdekében. A felkelők is kevesellték az eredményt, jóllehet ennek biztonságát a kormány előrelátása garantálta.

A szavazatok aránya így meggyőző volt. Ausztria ennek ellenére tiltakozott a Nagykövetek Tanácsánál, és megpróbálta megsemmisíttetni a népszavazás végeredményét. December 23-án azonban Párizsban elutasították az osztrák

---

41 Romsics 1999, 188–189.

panaszokat, öt nappal később pedig Hainisch osztrák szövetségi elnök aláírta azt a nemzetközi okmányt, amely a békeszerződéseket módosítva, Sopron nélkül is elismerte Nyugat-Magyarország elcsatolását. A győztesek egyúttal felhatalmazták a magyar kormányt a népszavazási terület hivatalos átvételére, s ez 1922. január 1-jén meg is történt. A népszavazás emlékére a magyar országgyűlés az 1922. évi XXIX. törvénycikkben megengedte Sopron városának, hogy a „Civitas Fidelissima”, azaz „a leghűségesebb város” felirattal egészíthesse ki az 1622-ben kapott barokk címerét.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Levéltári források

MNL OL. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MT. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.

W12. A MNL iratairól készült digitális másolatok. W szekció

PAAA. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Berlin)

Pol. 6. Abt. II. Politik 6. Abteilung II. b. Akten betreffend Westungarische Frage. 1921. Junius – 1921. Oktober.

Bd. 2. Band 2.

TNA. The National Archives (London)

FO. Foreign Affairs. Political Departments. General Correspondence from 1906 1966. Central. Hungary. Code 21 File 261

Annual Report = Annual Report on Austria, 1920. The National Archives Foreign Office. The National Archives. Foreign Office (TNA FO) 371-5786. C13714.

Sajtóforrások

Neue Freie Presse, 1921. október 14. 7.

Forrásgyűjtemények

DBFB 1980. *Documents on British Foreign Policy 1919-1939. First Series, Vol. XXII. Central Europe and the Balkans 1921.* → Albani 1921-1922. Eds. Madlicott W. N., Douglas Dalkin, Her Majesty's Stationary Office, London, 1980.

FDI 1999. Ádám Magda–Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát medence történetéről. I. kötet, 1918-1919.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.

Könyv

- Bánffy 1993.** Bánffy Miklós: *Huszonöt év*. Püski Kiadó Kft., Budapest, 1993.
- Deinhofer–Horvath 1991.** Deinhofer, Elisabeth–Horvath, Traude (szerk.): *Grenzfall. Burgenland 1921–1991*. Kanica, Eisenstadt, 1991.
- Lehár 1973.** Lehár, Anton: *Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918–1921*. Verlag für Geschichte und Politik, Wien, 1973.
- Missuray–Krúg 1993.** Missuray–Krúg Lajos: *A nyugat-magyarországi felkelés*. IV. kiadás, Röttig–Romwalter Nyomda és Kiadó, Sopron, 1938.
- Prónay 1963.** Prónay Pál: *A határban a halál kaszál... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből*. Szerkesztette és bevezető tanulmánnyal ellátta: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin, Kossuth Kiadó, Budapest, 1963.
- Romsics 1999.** Romsics Ignác: *Bethlen István*. Politikai életrajz. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Romsics 2017.** Romsics Ignác: *A Horthy-korszak. Válogatott tanulmányok*. Helikon Kiadó, Budapest, 2017.
- Schlag 2001.** Schlag, Gerald: *Aus Trümmern geboren...Burgenland 1918–1921*. Eisenstadt, 2001, Burgenländisches Landesmuseum. / Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland (WAB) Band 106./
- Soós 1971.** Soós Katalin: *Burgenland az európai politikában 1918–1921*. Akadémiai, Budapest, 1971.
- Tóth 2017.** Tóth Ágnes: *Németek Magyarországon 1950–1970*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2017. Kézirat.
- Vares 2008.** Vares, Mari: *The Question of Western Hungary/Burgenland, 1918–1923*. A Territorial Question in the Context of National and International Policy. Jyväskylä Studies in Humanities, 90. University of Jyväskylä, Jyväskylä, 2008.
- Villani 1923.** Villani Frigyes, báró dr.: *Jelentés a soproni népszavazásáról és a magyar–osztrák határ megállapításáról*. Székely és Társa nyomda, Sopron, 1923.

Folyóiratcikkek

- Bodó 2010.** Bodó Béla: Héjjas Iván. Egy ellenforradalmár élete. 2000. *Irodalmi és társadalmi havi lap*, 2010. 10. 3-29.
- Fogarassy 1982.** Fogarassy László: A nyugat–magyarországi kérdés diplomáciai története II. rész. *Soproni Szemle* 36. (1982) 2. sz. 1–16.
- Kerekes 1976.** Kerekes Lajos: Habsburg restaurációs törekvések és az osztrák–magyar viszony 1921-ben. *Századok*, 10. (1976) 1. sz. 3–50.

Könyvfejezet

- Balázs 2016.** Balázs Eszter: A magyar társadalom önmozgósítása az első világháború elején: a budapesti háborús előadássorozatok és a „háború kultúrái”. In: ifj. Bertényi Iván–Boka László–Katona Anikó (szerk.): *Propaganda – politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2016. 143–165.
- Murber 2018.** Murber Ibolya: Die Staatswerdung Österreichs und Ungarns zwischen 1918 und 1920 im Vergleich. In: R. Kriechbaumer et al. (Hg.): *Die Junge Republik: Österreich 1918/19*. Böhlau, Wien, 2018.
- Tóth 2011.** Tóth Zsolt: Az 1921. évi nyugat-magyarországi felkelés és európai párhuzamai. In: Németh István–Fiziker Róbert (szerk.): *Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „boldogok szigetéig”*. Tanulmányok. L'harmattan, Budapest, 2011. 416–425.
- Zeidler 2006.** Zeidler Miklós: A Nemzetek Szövetsége a magyar külpolitikai gondolkodásban. In: Pritz Pál, Sipos Balázs, Zeidler Miklós (szerk.): *A magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2006. 151–177.

UJVÁRY GÁBOR

A TÖRTÉNELMI MAGYARORSZÁG FELBOMLÁSÁNAK KULTURÁLIS KÖVETKEZMÉNYEI

A két világháború közötti magyar kulturális politikát – akárcsak Magyarország valamennyi szakpolitikai ágazatát – Trianon traumája határozta meg. Ugyanakkor a gazdaságpolitika mellett ez a terület adta a leginkább pozitív választ a békeszerződés nyomán az egész társadalmat átható peszsimizmusra és elkeseredésre. Bizonyította, hogy a megcsonkított Magyarország jelentős, nemzetközi mércével mérve is figyelemre méltó kulturális és tudományos teljesítményekre képes. Egyben pedig – részben az előbbi tényre alapozva – a szélsőbaltól a szélsőjobbik minden politikai erő követelte revíziós törekvések egyik leghatékonyabb támogatójává vált, amikor a magyarság Kárpát-medencei kulturális begyökerezettségét és eredményeit mutatta föl.

Mindez a magyar békedelegáció 1920. januári jegyzékeiben is tetten érhető, amikor – többször ismételve – megállapították: „kulturális fölényünk onnét származik, hogy a keleti helyett a nyugati kereszténységet és műveltséget vettük fel és annak legkeletibb védbástyája voltunk és vagyunk”. Ennek „[...] megítélésekor szemünkre szokták vetni, hogy azért vagyunk nemzetiségeinknél magasabban állók a kultúrában, mert azokat a művelődéstől visszatartottuk, [de] elfelejtik azt, hogy a nemzetiségek jelentékeny része az újabb időkben, 46.7%-a a XVIII. században vándorolt be és a bevándorlók jelentékeny része földet kereső, kulturálatlan pásztor és földmunkás népekből állott, akiket a magyar kultúra csak lassanként emelhetett magához. De hogy ez a kultúra miképp emelte őket, annak világos bizonyága az, hogy műveltségükben, nevezetesen az átlagos kultúra-fokmérő: az írás, olvasás

terén, mennyivel magasabban állanak, mint a szomszédos államok velük rokon nemzetiségei.”¹

Már ezek a jegyzékek is szóvá tették a Magyarországot megszállók által elkövetett kulturális atrocitásokat: a tanerők és az egyetemi tanárok, az új hatalomra a hűségesküt le nem tévő értelmiségiek elbocsátását, a nem állami közgyűjtemények és színházak lefoglalását, a magyar emlékhelyek megrongálását vagy lerombolását. „A megszállott területen impériumot bitorló hatalmak minden módjukban álló hatalmat megragadnak – panaszkodtak –, hogy a megszállással hatalmukba jutott, leigázott magyarság nemzeti érzését, nyelvét, szokásait meggyalázzák, legszentebb polgári, sőt emberi jogait lábbal tapossák. A magyarok társasköreit, kaszinóit bezárták. Magyar újságok csak a legszigorúbb cenzúra után jelenhetnek meg, legtöbb helyt azonban azok megjelenését teljesen betiltották. Nemcsak utcákról, középületekről távolították el a magyar feliratokat, de a magukat magyarnak valló kereskedőknek stb. sem szabad magyar felírású cégtábláikat használniuk. A magyar lobogót sárba tiporják és a legmegalázóbb módon gyalázzák meg. Békés polgárokat, gyermekeket, mert magyar nemzeti jelvényeket vagy csak színeket viselnek, mert utcán, nyilvános helyeken magyarul beszélnek vagy magyar dalokat énekelnek, tetteleg inzultálnak.”²

Apponyi nevezetes és sokat idézett 1920. január 16-i beszédének ugyan csak egyik központi eleme volt a kultúrfölény hangoztatása. Mint mondta, a tervezett döntés „a nemzeti hegemoniának átruházása lenne oly nemzetiségekre, amelyek jelenleg többnyire alacsonyabb kulturális fokon állanak”, s ennek alátámasztására az 1910-es népszámlálás beszédes adatait hozta, miszerint: „A magyarságnál az írni és olvasni tudók arányszáma megközelíti a 80%-ot; a ma-

1 Békétárgyalások 1920. II. Bemutatózó jegyzék, 11.

2 Uo. 304. A kötetben számos további utalás található a magyarság kultúrfölényére, illetve az 1918 végétől elkövetett kulturális visszaélésekre vonatkozóan, pl.: A II. jegyzék összefoglaló kivonata, 24. II. jegyzék, 44. melléklet (Állami népiskoláink és a magyarosodás) 104–107. VIII. jegyzék: Az erdélyi kérdéstről 3. melléklet (Életképes-e a román uralom Erdélyben?) 154–160. és 7. melléklet (A százszok memoranduma), 200–201, illetve 10. melléklet (Román atrocitások) 229–231, 245–248. XI. jegyzék, a megszállott területeken elkövetett atrocitásokról, 303–304, 349–351. XII. sz. jegyzék 9. melléklet (Dél-Magyarország kívánsága) 391–392. XIII. jegyzék 4. melléklet (A ruthén nép kulturális fejlettsége) és 5. melléklet (A ruthén nemzetiség szellemi elmaradottságának okairól) 416–419.

gyarországi németeknél a 82%-ot; a románoknál a 33%-ot; a szerbeknél az 59 és egynéhány tizedet, majdnem a 60%-ot.” Hozzátette, hogy az érettségizettek között a magyarok aránya „[...] 84%, jöllehet a magyarok az összes népességnek csak 54,5%-át teszik; a románok arányszáma az ily tanulmányokat végzettek között 4%, pedig az egész népességnek 16%-át alkotják; a szerbeké 1%, jöllehet számuk az egész népesség 2,5%-a.” Ennek az okát nem valamiféle felsőbbrendűségben jelölte meg, hanem abban, „hogy ezek a szomszédos népek történelmük szerencsétlen eseményei folytán későbbben léptek be a civilizált nemzetek családjába, mint mi”; s ő is megemlítette a határon túl maradt magyarság sérelmeit. Összegzése szerint „[...] hogy egy alacsonyabb kulturális fejlettséggel bíró kisebbség, vagy egy igen csekély többség hegemóniával bírhatson, elérhesse egy magasabb kulturális fokot elért nemzetiség önkéntes alárendelődését és morális asszimilációját, ez, Uraim, organikus lehetetlenség.”³ Tudjuk azonban, hogy mégsem volt az. A benyújtott anyagoknak és Apponyi szavainak alig lehetett hatása, hiszen a magyar – akárcsak a többi vesztes állambeli – delegációt nem tárgyalni, hanem a feltételek elfogadására hívták a békekonferenciára.

Trianon kulturális vonatkozásaival viszonylag keveset foglalkozott a magyar történettudomány, mivel más szakpolitikáktól eltérően csak néhány, kizárólag az iskolai anyanyelvhasználatról megfogalmazott előírást, illetve a közgyűjtésményi állomány kisebb hányadát érintő megkötést tartalmazott a szerződés. Az 58. és az 59. cikkek kimondták, hogy a trianoni országban maradt „faji, vallási vagy nyelvi” kisebbségegeknek „joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használják és vallásukat szabadon gyakorolják”, illetve a „jelentékeny arányban” egy tömbben lakó nem magyar anyanyelvűek „[...] gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a Magyar Kormányt abban, hogy a magyar nyelv oktatását az említett iskolákban is kötelezővé tegye.”⁴ A kisebbségek anyanyelvi képzése Magyarországon azonban csak részben érvényesült,

3 Uo. 277–278, 280.

4 A szerződés szövegének legújabb kiadása: Trianon 2019, III. rész. Európára vonatkozó politikai rendelkezések. VI. cím. A kisebbségek védelme. 58–59. cikk, 60–61.

ezért a legnagyobb létszámú, mintegy félmillió német (sváb) népcsoport vezetői joggal tették szóvá az ebből adódó nehézségeket.⁵

A békediktátum 77. cikke az elcsatolt területek közigazgatására vonatkozó „levéltárak, lajstromok, tervrajzok, okiratok és okmányok” átengedéséről, illetve – ha „egyeseket a helyszínéről elvittek volna” – azok visszaadásáról rendelkezett.⁶ Az egész közgyűjteményi hálózatra kiterjesztve ugyanez volt a lényege a 175–179. cikkeknek is. Magyarország kötelezte magát, hogy „a Szövetséges Társult Hatalmak mindegyikének visszaszolgáltatja mindazokat a hivatalos iratokat, okmányokat, régiségeket és műtárgyakat, úgyszintén mindazt a tudományos és könyvészeti anyagot, amelyeket az elfoglalt területekről szállítottak el, tekintet nélkül arra, hogy ezek a tárgyak az Államnak vagy tartományoknak, községeknek, kórházaknak, egyházaknak, avagy egyéb köz- vagy magánintézményeknek tulajdonában állanak” (175. cikk). Az „átengedett” területekről 1914. június 1-je után elvitt értékeket is – kivéve a magánosoktól vásároltakat – vissza kellett adni (176. cikk), akárcsak az antant országainak azokat az anyagokat, amelyek az ő történetükre vonatkoztak vagy szellemi tulajdonát képezték (ha azokat 1868. január 1-je, illetve Olaszországot illetően 1861 óta szerezték meg). Ugyanakkor Magyarországnak is jogában állt „a nevezett Államokat, különösen pedig Ausztriát felhívni arra, hogy vele az előbbiekhöz hasonló módozatok mellett a szükséges megállapodásokat megkössék” (177. cikk), és az utódállamok is kötelezték magukat a hús évnél nem régebbi, az új Magyarország területének históriájáról vagy közigazgatásáról szóló dokumentumok visszajuttatására (178. cikk).⁷

A kormányzat azonban végül a 177. cikkben foglalt lehetőséget a maga javára fordította, amikor 1926-ban Ausztriával megkötötte az 1927. január 1-jével hatályba lépő, mindmáig érvényben lévő badeni levéltári egyezményt. Ennek következtében a bécsi központi levéltárak 1526 és 1918 közötti iratanyaga napjainkig a két állam közös szellemi tulajdonának minősül, illetve fennáll – mintegy a megszűnt Monarchia utolsó állásaiként – a magyar levéltári delegáció intézménye is.⁸

5 Erről bővebben: Donáth 1998, főleg: 15–40.

6 Trianon 2019, III. rész. IX. cím. Általános rendelkezések. 77. cikk, 68.

7 Uo. VIII. rész. Jóvátétel. II. cím. Különös rendelkezések. 143–146.

8 Minderről lásd a mintaszerű, rendkívül alapos bevezetővel ellátott forráskiadványt: Ress 2008.

E megállapodást követte az 1932-ben aláírt, múzeumi és könyvtári javakról szóló velencei szerződés, melynek értelmében Magyarország rengeteg műtárgyat és könyvet – nagybecsű kódexeket, például Anonymus Gesta Hungarorumát, a Képes Krónikát vagy éppen tizenhat hiteles Corvinát – kapott vissza Ausztriától. Ezekből 1933-ban reprezentatív kiállítást rendeztek a Nemzeti Múzeumban. A császári és királyi ház hitbizományi gyűjteményének részeként azonban számos, szintén közös szellemi tulajdonnak számító múzeumi és könyvtári anyag maradt Bécsben – a legismertebb a Bocskai-korona –, ezek felelőse a magyar múzeumi megbízott volt. A levéltári megállapodással szemben a múzeumi egyezményről 1945 után „megfeledkeztek”, így az sajnos hatályát veszítette.⁹

A magyar kulturális politika a békediktátum rendelkezései alapján tehát szinte teljes mozgásszabadságot élvezett. Elsősorban ennek volt köszönhető, hogy kulcspolitikává vált, s az állami költségvetésből – különösen Klebelsberg Kuno miniszterségétől (1922–1931) – egyre növekvő, 1927-től a második világháború közepéig 10% fölötti arányt elérő támogatást kapott.¹⁰ Közvetve ez megint csak Trianon következménye volt, hiszen szembetűnő, hogy a kulturális büdzsé a gazdaság konszolidációját nagyban elősegítő népszövetségi kölcsönről folytatott tárgyalások megkezdése (1923), illetve annak felvétele (1924) után emelkedett. Miként Klebelsberg Kuno sokszor – itt idézett miniszteri beköszönő beszédében is – kifejtette: „a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá”.¹¹ Vagy ahogy 1930 áprilisában megállapította: „[...] csak egyetlen út van nyitva előttünk, amelynek elzárására még Trianon sem volt elég leleményes: a szellem és a kultúra útja. [...] A közoktatásügyi minisztériumot most honvédelmi minisztériumnak tekintjük, mert

9 A megállapodás történetét mindmáig nem dolgozták föl. L. róla: Bécsi gyűjtemények 1933.; Ujváry 2017, 115–119. (a levéltári források felsorolásával). Röviden említi Miskolczi Gyula (aki a múzeumi delegátusi tisztelet is betöltötte): Gönyei 1988, 404–405. Az előzményekről: Siklóssy 1919., és Prohászka 2012.

10 Az állam összes kiadásaiból a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumra jutó arány: 1920/21: 3,23%; 1921/22: 4,16%; 1922/23: 4,54%; 1923/24: 7,27%; 1924/25: 9,15%; 1925/26: 9,05%; 1926/27: 9,3 %. Magyar 1927, 13–14.

11 Klebelsberg 1927, 604.

a lefegyverzett ország exponált helyén csak abban az esetben állhat meg, ha a világ művelt nemzeteiben mindinkább megerősödik az a meggyőződés, hogy egy nemes és művelt népen nagy történelmi igazságtalanság esett.”¹²

Mindez némi párhuzamot mutat a modern német nacionalizmus megteremtőjének tartott Johann Gottlieb Fichte azon gondolatával, amelyet a franciák megszállta Berlinben – történelmileg az 1920 körüli Magyarországhoz részben hasonló helyzetben – óriási hatású előadás-sorozatában (Beszéd a német nemzethez) mondott. „Alkotmányainkat mások csinálják majd – hangoztatta tizenegyedik beszédében –, szövetségeinket és fegyveres erőinket mások határozzák meg, törvényeinket mások diktálják, bíróságainkat és ítéleteinket – és azok végrehajtását – olykor kivesszük a kezünkől; ezekkel a gondokkal nem kell számolnunk a közeljövőben. Pusztán a nevelésre nem gondoltak; ha valami feladatot keresünk, akkor fogjunk ennek dolgához! Várható, hogy ebben békén hagynak bennünket. [...] egyedül a nevelés az, ami megmenthet bennünket mindazon bajtól, ami ránk szakadt.”¹³

A kulturális politikának a Trianon utáni traumából felemelkedő Magyarország konszolidációjában betöltött szerepét egy másik német, a neves és éles szemű tudós-politikus, Carl Heinrich Becker porosz kultuszminiszter – a modern orientaliztika egyik megalapítója és a két világháború közötti nemzetközi tudománypolitika kiemelkedő képviselője – is felismerte. Becker 1926-os, egyhetes hivatalos magyarországi tartózkodása után 27 oldalas jelentésben számolt be a tapasztalatairól. Hangsúlyozta, hogy a magyar kormány „[...] sok okossággal és megfontoltan mindent megtesz a trianoni békeszerződés szörnyű hatásainak [...] a leküzdésére, így Magyarország újjászületésének az alapjait rakja le. Mindez elsősorban egy nagyon világosan végiggondolt és rendszerszerűen

12 Klebelsberg 1931, 181–182. 1925. februári megfogalmazásban: „Szeretném a köztudatba belevinni, hogy a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországon a kultusz-tárca voltaképpen honvédelmi tárca is. Honvédelmi tárca olyan értelemben, hogy most elsősorban a szellem, a művelődés fegyvereivel kell védeni hazánkat és ezekkel az eszközökkel kell mindig újból és újból bebizonyítanunk a világ nemzetei előtt, hogy a magyar viszontagságos életének második ezer esztendejében is életképes, erős és hogy bántani nagy történelmi igazságtalanság.” Klebelsberg 1927, 516.

13 Fichte 1995, 138–139.

építkező kultúrpolitika alapján történik. [...] a kulturális szempontokat kiemelten kezelik, és hihetetlenül magas összegeket fordítanak tudományos képzésre a költségvetésben.”¹⁴ Becker mondandóját alátámasztotta, hogy amikor e sorokat írta, Magyary Zoltán örömmel nyugtázhatta: „Csonka-Magyarország állami kulturális kiadásai az 1926/27. költségvetési évben Nagy-Magyarország 1913. évi kulturális kiadásainak 81.23%-át teszik ki”. Ez a megmaradt terület és lakosságszám arányához (kerekítve: 32,7 és 41,6%), de akár ahhoz viszonyítva is, hogy a trianoni Magyarországra háború előtti állam kiadásainak és bevételeinek 45.733%-a jutott, rendkívül magas összegnek tekinthető.¹⁵

Amennyiben azonban nem az 1920-as évek közepétől beérő eredmények felől közelítünk a témához, akkor kétségtelen, hogy a trianoni veszteségek minden tekintetben – az oktatás, a közművelődés, a közgyűjtemények, a művészeti élet és különösen a műemlékek vonatkozásában – fájdalmasak, nehezen pótolhatók voltak. Az átlagosnál is nagyobb mértékben érintették az emléktáblákat és a köztéri szobrokat, amelyek jelentős részét egy teljesen új, a magyarsággal szembeni önmeghatározást szolgáló emlékezetpolitika jegyében ítélték pusztulásra az utódállamok.¹⁶

Rendkívüli, máig felméretlen kárt okozott a jelentős magyar kulturális, oktatási és közgyűjteményi hálózattal és civil szervezeti háttérrel rendelkező városok határon túlra kerülése. Magyarország öt teljes körű, 1910-es regionális központjából négyet (Pozsony, Kassa, Kolozsvár és Temesvár), a hat hiányos funkciójából hármat (Arad, Brassó, Nagyvárad) elveszített. Ezek lakossága Kolozsvár és Brassó kivételével közel esett az új határhoz, és magyar [Arad, Brassó (relatív többség), Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad] vagy Pozsony és Temesvár esetében német–magyar többségű volt. Mellettük tovább sorolhatnám a jelentős határmenti magyar kulturális örökségeket: Komáromot, Ungvárt, Szatmárnémetit, Szabadkát és a többi.¹⁷

A Magyarországon maradt regionális centrumok közül viszont Debrecen (teljes körű), illetve Győr, Pécs és Szeged (hiányos funkciójú) a továbbiakban is

14 Becker 1926, 293.

15 Magyary 1927, 12, az idézet: 15.

16 Utóbbiról bővebben: Olay 1930, 227–314.; Murádin 2008.; Ujváry 2020a.

17 Szabó 2011.; Sebők 2020.

fontos szerepet játszottak. Győrt nem számítva olyan egyetemi városokká lettek, amelyeket Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter – az országos központ, Budapest vízfejűségének ellensúlyozására – nagyrészt sikeresen kívánt „kultúrtartományi székhelyekké” fejleszteni.

A kulturális veszteségek sokasága mellett arról sem szabad megfeledkezni, hogy Trianonnal a kulturális mutatók szempontjából jóval fejlettebb vidékek jutottak Csonka-Magyarországnak, mint az elcsatolt területeknek. Itt is voltak persze kivételek: az említett regionális centrumokon és szűkebb vonzáskörzetükön kívül Nyugat-Magyarország, a Felvidék délnyugati része, a Partium nyugati pereme, a Szászföld, a Szepesség vagy éppen a gazdaságilag ugyan leszakadt, ám kulturálisan az átlagnál mégiscsak jobb helyzetben lévő Székelyföld. A kulturális politika és intézményrendszer szempontjából a látszólagos pozitívumok között tarthatjuk számon, hogy az ország urbanizáltsági foka magasabb volt, mint korábban: az 1918 előtti városlakók kétharmada maradt az új államban, amely egyben iparosodottabbá vált. Utóbbi tényező elsősorban a gazdaság fejlődése – de részben a kultúrafogyasztó szakmunkásréteg erősödése – miatt volt lényeges. Az 1526 óta először teljes állami önállóságot élvező Magyarország – Ausztriával együtt – egy soknemzetiségű országból a térség leghomogénebb nemzetállamává vált, miközben az utódállamoknak többnyire a magyarság tekintélyes súlya miatt jelentkező nemzetiségi problémákkal kellett megküzdeniük. Hazánkban a nemzetiségek aránya az 1920-as évek első felében 10% alá csökkent, s ez a kulturális politika feladatait lényegesen egyszerűsítette.

A régi, illetve az új országterületet összehasonlítva a hat éven felüli népességben az analfabetizmus nagymértékben, az 1910-es 33,3%-ról 1920-ra 15,2%-ra csökkent, az alsó-, a közép- és a felsőfokú iskolát végzettek, illetve a magaskultúrát fenntartó értelmiség aránya viszont jelentősen nőtt. Az utóbbi – az írni-olvasni tudók arányához hasonlóan – az 1910-eshez képest majdnem kétszeresére emelkedett, az egyetemi és főiskolai hallgatók száma pedig a harmadakkora államban is meghaladta a világháború előttit.¹⁸

18 Népszámlálás 1920. Általános jelentés 38–42, 66–68. és Részletes kimutatások 58–65. l. még: Rózsa–Rovács 2020, 212. (E kiváló kötet sajnos nem tartalmaz a kulturális életre vonatkozó statisztikákat.)

Mindez a magyarságnak a már dualizmus korában is sokat hangoztatott Kárpát-medencei „kultúrfölényét”, illetve a trianoni Magyarország történelmi államkereteken belüli magasabb kulturális státuszát tanúsította, amelyet erősen kihasznált a magyar érdekeket védő propaganda is. A kedvező adatok révén pedig némileg csökkentek azok a Trianon okozta kulturális károk, amelyeket Buday László és Olay Ferenc, illetve A magyar tudománypolitika alapvetése című kötet már az 1920-as években pontosan felmért.¹⁹ Csak mérséklésről lehetett azonban szó, hiszen az 1918 előtti Magyarország oktatási és közgyűjtésményi hálózatára, művelődéstörténete legjelesebb személyiségeinek születési és működési helyére tekintve is egyértelmű, hogy a veszteségek pótolhatatlannak tűntek. Az imént sorolt, Trianon hátrányait enyhítő szempontokat ezért egészen másként, a magyarság kiválóságának, illetve a diktátum hallatlan igazságtalanságának egyik legfőbb bizonyítékaként értelmezték. Arra viszont alig emlékeztettek, hogy az elsősorban 1918–19-es szerepvállalásuk miatt emigrált, Nyugat-Európában vagy a tengerentúlon gyakran nagy hírnévre szert tett magyar művészek és tudósok hiányoztak a két világháború közötti magyar szellemi életből.²⁰

Trianon következtében Magyarországnak – nagyjából a lakosságcsökkenés számával arányosan – az óvodák 41,1, az óvónők 41,4 és az óvodások 45%-a; a népiskolák 38, az ott tanítók 45,6 és a tanulók 43,6%-a jutott. Ugyanakkor a dualizmus idején jórészt a nemzetiségi vidékeken, a magyarosodás elősegítésének hiú ábrándjával épített állami iskolák mindössze 28%-a maradt meg, s ez ezért jelentett hátrányt, mert ezek többnyire jobban felszereltek és korszerűbbek voltak nem állami – főleg egyházi kezelésben álló – társaiknál.

Az oktatási ranglétrán felfele haladva kedvezőbbek voltak az arányok. Néhány típust kiemelve: az ipari tanonciskolák 48,8, tanáraik 59,8, tanulóik 71,7%-a került a trianoni Magyarországra. Ugyanezek az adatok a polgári iskolák (intézet: 45,1%, oktatók: 50,9%, tanulók: 55,0%) és a fiú középiskolák (intézet 47,1%, tanárok: 48,5%, diákok: 51,9%) esetében szintén mintegy 50%-os veszteséget mutattak, a tanulók arányában azonban annál is kevesebbet. A polgári- és a kö-

19 Buday 1921.; Buday 1923.; Olay 1927.; Olay 1930. és Magyary 1927.

20 Ennek kiváló összefoglalása: Frank 2015.

zépiskolákban a diákok több mint négyötöde már 1918 előtt is magyar anyanyelvű volt, a felsőoktatásban ez az arány még magasabbnak bizonyult.²¹

Az egyetemek és a főiskolák szinte teljes hálózatát átmentették a trianoni Magyarországára. Ez azonban nem önkéntesen, hanem kényszer hatására – a továbbra is fenntartani kívánt magyar anyanyelvű oktatás ellehetetlenítése miatt – történt. A négy magyar tudományegyetemből kettő: az 1872-ben alapított kolozsvári és az 1912-ben létrehozott, de működését még éppen csak megkezdett pozsonyi 1919 szeptemberében Budapestre menekült, majd a jogfolytonosságukat és a nevüket (Ferenc József, valamint Erzsébet) is megőrizve az 1921/22. tanévtől Szegeden, illetve az 1923/24-iktől Pécsen működött tovább. A jogfolytonosságot – a trianoni diktátum ideiglenességében bízva – annyira komolyan vették, hogy amikor 1940-ben a második bécsi döntéssel a „kincses város” is visszakerült Magyarországhoz, a szegedi egyetem formailag visszaköltözött Kolozsvárra, s jogilag csak ekkor jött létre a szegedi, Horthy Miklósról elnevezett tudományegyetem. A nagy múltú Selmecbányai Erdészeti és Bányászati Főiskola hallgatói már 1918. december közepén magyar fennhatóságú területre érkeztek, s a két egyetemmel szemben gyűjteményeiket és műszereiket összecsomagolták és megmentették. Tanáraik 1919. február végéig követték őket, és néhány hetes budapesti tartózkodás után 1919 márciusától Sopronban folytatták munkájukat. A tanév első óráit már a Tanácsköztársaság idején, 1919. április 28-án tartották.

A keresztényszocialista kultuszminiszter, Vass József 1921-ben, a kolozsvári és a pozsonyi menekült egyetemek ideiglenes szegedi és pécsi elhelyezéséről szóló törvényt (1921: XXV. tc.) is a „régí határok visszaállításának” és a „nemzet egyesítésének” reményével indokolta. „Minthogy azonban ez idő szerint ezért a szent célért – állította Klebelsberg gondolatait is előlegezve – eredményesen csak békés eszközökkel, a kultúra fegyverével küzdhetünk, minden eszközt meg kell ragadnunk arra, hogy ellenséges szomszédaink feletti kultúrfölényünket továbbra is fenntartsuk, elszakadt véreinknek ezen kulturális színvonalon való megmaradását elősegítsük és a magyar nemzeti kultúra iránti szeretetet és ragaszkodást bennük ébren tartsuk.

21 Buday 1921, 242–249.; Buday 1923, 191–196.; Olay 1927, 96–100.; Elekes 1938.

Ezt a célt elsősorban a magyar tudományosság fejlesztése és a tudományos munkásság gócpontjainak, a magyar tudományegyetemeknek fenntartása szolgálja.”²²

Az idegen kézbe került magyar felsőoktatási intézmények 1919–1920 folyamán megszűntek: két gazdasági (Kassa és Kolozsvár) és két jogakadémiának (Kassa és Nagyvárád), valamint a Fiumei Kiviteli és a Kolozsvári Kereskedelmi Akadémiának is ez lett a sorsa. Az eperjesi evangélikus jogakadémia 1919 februárjában Miskolcra, a máramarosszigeti református pedig 1921 júliusában Hódmezővásárhelyre költözött. A csekély létszámmal működő hittudományi főiskolák egy része viszont az új államkeretek között is tovább dolgozhatott az utódállamokban.²³

Trianonhoz és a felsőoktatáshoz köthető a Vass Józsefhez hasonlóan szintén keresztényszocialista Haller István két 1920-as intézkedése, a Közgazdaságtudományi Kar létrehozása (272, illetve 273/1920. M.E. sz. rendelet) és a *numerus clausus* (1920: XXV. tc.) bevezetése is. Előbbi egy két évtizedes törekvés megvalósítása,²⁴ utóbbi pedig egy szükséges, ám az eredeti szándékától eltérően elsősorban a zsidó fiatalokat hátrányosan érintő intézkedés volt.

A *numerus clausus* az egész korszakban és napjainkban is indulatos viták forrása, miközben az elfogadását számos tényező együttes jelentkezése befolyásolta. Ezek közül a legfontosabbak: 1. a háborús évfolyamok egyetemekre és főiskolákra özönlése, illetve szinte a teljes korábbi magyar felsőoktatási hálózat trianoni országba – azon belül főleg Budapestre – történt, kényszerű összpontosítása, amely a hirtelen megszaporodott hallgatóság létszámának korlátozását igényelte; 2. a Tanácsköztársaság utáni, virulens, leginkább éppen az egyetemisták és az értelmiség körében hódító antiszemitizmus; 3. valamint a 20 század elejétől a zsidó hallgatók arányának – a magyar polgári társadalomfejlődésre visszavezethető – ugrásszerű emelkedése, mintegy hatszoros felülreprezentált-

22 1921. évi XXV. törvénycikk indokolása a kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudományegyetem ideiglenes áthelyezéséről. Általános indokolás. <https://net.jogtar.hu/ezer-evtorney?docid=92100025.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D47>; a letöltés időpontja: 2020. június 10.

23 Ujváry 2019, (a kötetből Ujváry Gábor tanulmánya), főleg 14–15. és 45–51.

24 Ujváry 2020b.

sága. A törvényjavaslat főleg az utóbbi két tényező miatt terelődött antiszemita irányba. A numerus clausus szükségességét a későbbi fejlemények – itt csak az értelmiségi munkanélküliség 1930-as években egyre feszítőbb problémáját említem – igazolták, s nem annak tényét, hanem meghozatalának antiszemita jellegét lehet és kell vitatni.²⁵

A közgyűjtemények közül a múzeumoknak valamennyivel több mint fele került a határokon túlra, közülük a regionális központokban és a városokban – főleg a megyeszékhelyeken – voltak megtalálhatók a legjelentősebbek. Ugyanakkor a legértékesebb anyaggal rendelkező nagy országos múzeumok – budapesti székhelyük miatt – Magyarországon maradtak. A magyar múzeumok többsége társadalmi úton jött létre, nem az állam tartotta fenn őket, ám az új hatalom általában ezeket is lefoglalta és kisajátította (legismertebb talán az Erdélyi Múzeum Egyesület esete volt).

Az 1918 előtti magyar történelem feldolgozása szempontjából nehezen nélkülözhető vármegyei, városi, egyházi és főúri levéltárak sora került az utódállamokhoz. A népkönyvtáraknak valamelyest több mint fele került idegen kézbe, ám a nagyobb közművelődési, illetve tudományos bibliotékáknál – részben megint csak a Budapest-központúság miatt – kedvezőbb volt a helyzet: ezek állományának 56%-a jutott a trianoni országnak.²⁶ Ezek a becslések azonban csak hozzávetőlegesek. Elekes Dezső 1938-ban figyelmeztetett arra, hogy „Múzeumokban, könyvtárakban s egyéb kultúrértékekben a közműveltség budapesti központosulása ellenére is szintén igen jelentős Magyarország vesztesége, de ennek nagyságát a statisztika felmérni még kevésbé tudja.” Ezt annak kapcsán hangsúlyozta, hogy egy „[...] magánforrás statisztikája szerint Nagy-Magyarország 115 színházából trianoni veszteségünk 51 színház.” Emellett megemlítette, „[...] hogy a békebeli Magyarországon a háború előtti utolsó években évente kereken 2 ezer újonnan megjelent könyvet vettek számba, Csonka-Ma-

25 A kérdéskörrel részletesebben l. az adatgazdag, ám tendenciózus, forrásait a koncepciójához igazító monográfiát: Kovács M. 2012. Árnnyaltabb elemzések: Ujváry 2018 (Batalka Krisztina, Debreceni Péter, Gali Máté, Haraszti György, Hollósi Gábor, Joó András, Orosz László és Veszprémy László Bernát tanulmányai) és Ujváry 2019 (Batalka Krisztina, Dévavári Zoltán, Gali Máté, Joó András és Ligeti Dávid írásai).

26 Gulyás 1926, 12.; Olay 1927, 185–196.; Olay 1930, 222–223.

gyarországon 1920-ban másfélezret, de már a következő években a statisztika itt is kétezres könyvtermeléssel számolt.

Az időszaki sajtótermékekre vonatkozóan a Magyar Könyvészet 1914. évi adatainak feldolgozásából kitűnik, hogy Magyarország mai területén a régi anyaország 1808 újságja közül 1256, vagyis 70 % jelent meg.²⁷ Emellett számos magyar tudományos és közművelődési egyesület munkáját, illetve a Magyarországon kiadott könyvek behozatalát is korlátozták az új államok.²⁷ Ugyanakkor a határon túli magyarság sajtóját az ismétlődő megszüntetési kísérletek ellenére sem sikerült jelentősen megtörni. Jórészt azért, mert a magyarság – akkor még – a városokban tömörült, ahol az újságolvasó közönség nagy része is élt.

Összességében tehát a hatalmas, nehezen felbecsülhető kulturális károk, a máig ható, emberi és közösségi traumát okozó országfeldarabolás ellenére is megállapítható, hogy a történelmi Magyarország szellemi erejének nagy része a trianonira zsugorodott államban összpontosult. Mindamellett feltétlenül hangsúlyozandó, hogy a látszólagos nyereségek mellett mindig jelentős veszteségeket kellett elkönyvelni. A békediktátumot egy gazdaságilag romokban álló, életképtelennek tartott, az 1920. június 4-i aláírás nyomán függetlenné vált, ám szinte teljes külpolitikai elszigeteltségbe került állam kötötte meg. A többféle tulajdonban lévő kulturális-tudományos hálózat szétesett, a pénz elértéktelenedése és az értelmiségi túlkínálat miatt az e területen dolgozóakra eső keresetek reálértéke kevesebb, mint az ötödére esett vissza,²⁸ a kultusztárcához tartozó állami intézmények költségvetése még ennél is kisebb töredéke volt a világháború előttinek.²⁹

A köztisztviselők és az értelmiség aránya mindenekelőtt a szülőföldjük-ről Magyarországra menekülők miatt gyarapodott, mivel 400–450 ezer fő

27 Elekes 1938. A határon túl maradt színházokról, a tudományos és közművelődési társulatokról, a sajtóról, a könyvkiadásról és -forgalomról bővebben (pontos adatok megnevezése nélkül): Olay 1927, 260–292.; Olay 1930, 315–401.

28 Dálnoki–Kováts 1921, és uó 1927.

29 Egy példa erre: „Az összeomlást követő években a pénzdevalvációval teljesen veszendőbe mentek azok a jelentős pénzügyi eredmények, melyeket Szalay Imre [a Múzeum vezetője] húsz év céltudatos munkájával kivívott. A Nemzeti Múzeum dologi költségvetése az utolsó békeköltségvetés 8%-ára olvadt le [...]” Hóman 1929, 10.

tömegükben erősen felülreprezentált volt e réteg.³⁰ Ez látszólag hasznára vált a trianoni országnak, ám jelentősen gyengítette, szellemi vezetői tekintélyes részétől fosztotta meg a határon túli magyarságot, amelyet fiataljai anyanyelvi iskoláztatásának rendkívüli nehezítése is sújtott. Hogy az ellentmondásokat fokozzam: a javaikat részben hátrahagyó értelmiségi menekültek többsége állami alkalmazott volt, ezért elhelyezésükről, nyugdíjukról annak a magyar államnak kellett (volna) gondoskodnia, amely maga is a gazdasági összeomlás szélén állt a vesztes háború, az országcsönkítés, a forradalmak és a maradék állam kifosztásával járó román és szerb megszállás után. Utóbbi kulturális értelemben is sok pusztítással járt az 1919-ben a csaknem az egész országot, 1920 áprilisáig pedig a Tiszántúlt kezében tartó román uralom alatti, illetve a szerbek fennhatóságától csak 1921 augusztusában megszabadult, Pécs központú dél-magyarországi területeken.³¹

A magyar szellemi élet több részre szakadása már önmagában is tragédiának tűnt, emellett azonban számos más szokatlan, addig elképzelhetetlen nehézséggel kellett megküzdeniük a kultúrpolitika 1919 utáni vezetőinek. A minden baj forrásának tartott Trianon revíziójának hirdetése ezért határozta meg az egész, két világháború közötti időszakot. Részben emiatt születtek olyan programok, amelyek a Kárpát-medencében – a német anyanyelvűeket kivéve – a többi nemzetiségnél kétségtelenül kedvezőbb magyar kulturális mutatók előnyének a megőrzését szolgálták. Ez egyben azt is jelentette, hogy a kultúrpolitika prioritását kívánták – mint már utaltam rá: eredményesen – elérni, azt a sikeres konszolidáció előfeltételének vélték.

Annál is inkább indokoltnak tűnt e törekvés, mert az egész oktatási rendszer – a felsőfokon még azzal is tetézve, hogy szinte a teljes történelmi Magyarországra méretezett hálózat Magyarországra került –, a közgyűjtemények, de a tudományosság legfontosabb intézménye, az MTA is napi gondokkal küzdött. Utóbbinak jórészt állampapírokba és záloglevelekbe fektetett vagyona teljesen értéktelenedett, apparátusa fenntartására sem volt elegendő, így végül a mű-

30 Dékány 2018, leginkább 191–210, 275–296. és a CD-mellékelt a menekültek névsora. Utóbbi elérhető: <http://trianon100.hu/menekultek>; a letöltés időpontja 2020. június 20.

31 Laky, 1923, 390–393. és 456–457.; Olay, 1929.

ködését csak az állami költségvetésből történő évenkénti segélyezéssel sikerült biztosítani (1923: I. tc.).

Mindent újra kellett gondolni tehát a kulturális politikában is. Új stratégiát és programot kellett kidolgozni, amelyet Klebelsberg Kuno minden idők egyik legnagyobb magyar vallás- és közoktatásügyi miniszterévé emelkedve a kultúrfőlény, majd később, 1928-tól a neonacionalizmus eszméjét hirdetve tett meg. Azonban arról sem szabad megfeledkezni, hogy a tárca vezetését kilenc esztendőn át betöltő Klebelsberg nem volt eredeti gondolkodó. Kiváló érzékkel igazította mások eszméit a pillanatnyi helyzethez, s így kialakított koncepcióját képes volt a kormányfővel és a kormányzóval is elfogadtatni. E tulajdonsága államférfiúi erényeket sugallt. A német kulturális politika elképzelései mellett magyar tudósok (egyben kultúrpolitikusok) gondolatait fogadta el és követte, természetesen csak részben, az adott körülményekhez alkalmazkodva. Közülük többen közvetlenül reflektáltak Trianonra.

A Klebelsberg egyik fő közgyűjteményi tanácsadójaként, majd utódjaként ismert középkorász, Hóman Bálint már 1920-ban kifejtette, hogy „a saját erejére utalt, az ellenségektől körülvelt Magyarország jövő boldogulásának, kultúránk jövő fejlődésének legfontosabb feltétele a magyar tudomány fejlődőképességének biztosítása.”³² A neves kultúrfilozófus, Kornis Gyula, aki a közoktatásügy területén lett Klebelsberg támasza, majd államtitkára, 1921-ben leszögezte: „Annál fejlettebb [...] valamely állam, minél inkább kultúrállam.”³³ Magyary Zoltán, Klebelsberg egyik legközelebbi munkatársa és tudománypolitikai szakértője pedig – főnökéhez hasonlóan – szintén számos írásában hangsúlyozta, hogy „a csonka országban meghagyott nyolcmillió magyarra hárult az a feladat, hogy azt a kulturális tekintélyt és önállóságot, amit korábban a 12 millió magyar a 21 milliónyi ország erejével kivívni tudott, a maga megcsökkenő erejéből tartsa fenn, sőt fejlessze tovább.”³⁴ Klebelsberg később nagyban fölhasználta és közvetítette Hóman, Kornis és Magyary elképzeléseit politikusi megszólalásaiban, törvényjavaslataiban. Mellettük még a külföldi magyar inté-

32 Hóman 1920, 131.

33 Kornis 1928, 1.

34 Magyary 1931, 5.

zetek szervezésekor minden idők legkiválóbb magyar kulturális diplomatája, a filológus Gragger Róbert, művészeti kérdésekben pedig a jeles művészettörténész, Gerevich Tibor volt Klebelsberg segítője. A kulturális intézményrendszer irányításában közreműködők névsora ma is elismerésre méltó.

Ezáltal Trianonnak a kulturális politikát teljes megújításra ösztönző traumája mellett a kiváló személyi adottságok is hozzájárultak ahhoz, hogy ez a konzervatív reform szellemében megfogalmazott szakpolitika – a szokatlan kihívásokra megfelelő válaszokat adva – kulcsszerepet játsszon Magyarország sikeres talpra állásában.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bécsi gyűjtemények 1933.** *A bécsi gyűjteményekből Magyarországnak jutott tárgyak kiállítása a Magyar Nemzeti Múzeumban.* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1933.
- Becker 1926.** Ujváry Gábor: *Carl Heinrich Becker feljegyzése 1926. május–júniusi magyarországi látogatásáról.* Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlemények, 2006. Balassi Bálint Intézet–Klebensberg Kuno Alapítvány–Magyar Országos Levéltár–Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság–Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2006. 279–305.
- Béketárgyalások 1920.** *A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S-ben 1920 januárius–március havában. I. köt.* Külügyminisztérium, Budapest, 1920.
- Buday 1921.** Buday László: *A megcsonkított Magyarország.* Pantheon, Budapest, 1921.
- Buday 1923.** Buday László: *Magyarország küzdelmes évei. A megcsonkított Magyarország ujradolgozott második kiadása.* Szerző, Budapest, 1923.
- Dálnoki-Kováts 1921.** Dálnoki Kováts Jenő: A megélhetés drágulása a háború kitörése óta. *Közgazdasági Szemle*, 26. (1921) 5–6. sz. 264–292.
- Dálnoki-Kováts 1927.** Dálnoki-Kováts Jenő: Drágulás és életszínvonal. *Közgazdaság és pénzügy*, 3. (1927) 1–10. sz. 165–171.
- Dékány 2018.** Dékány István: *Trianoni árvák.* Noran, Budapest, 2018.
- Donáth 1998.** Donáth Péter: *Iskola és politika. Az állami német nemzetiségi tanítóképzés magyarországi történetéhez 1919–1944.* 2. jav., bőv. kiad. Trezor, Budapest, 1998.
- Elekes 1938.** Elekes Dezső: *Trianon mérlege.* 6. Kultúra. *Magyar Statisztikai Szemle*, 16. (1938) 4. sz. 367.
- Fichte 1995.** Fichte, Johann Gottlieb: *Beszédek a német nemzethez. Tizenegyedik beszéd.* In: Bretter Zoltán – Deák Ágnes (szerk.): *Eszmék a politikában. A nacionalizmus.* Tanulmány Kiadó, Pécs, 1995. 135–146.
- Frank 2015.** Frank Tibor: *Kettős kivándorlás. Budapest – Berlin – New York 1919–1945.* Második jav., bőv. kiad. Gondolat, Budapest, 2015.

- Gönyei 1988.** *Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből 1945–1948.* Összeáll., bev. Gönyei Antal Új Magyar Központi Levéltár, Budapest, 1988.
- Gulyás 1926.** Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a trianoni békéig. XI. XII. *Néptanítók lapja*, 59. (1926) 17–18. sz. 11–12.
- Hóman 1920.** Hóman Bálint: A nemzeti tudományosság jövője, *Budapesti Szemle*, 181. köt. (1920) 517–519. sz. 127–161.
- Hóman 1929.** *A Magyar Nemzeti Múzeum öt éve. Jelentés az intézet 1924–1928. évi állapotáról és működéséről.* Egyetemi Nyomda, Budapest, 1929.
- Klebelsberg 1927.** *Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926.* Athenaeum, Budapest, 1927.
- Klebelsberg 1931.** *Klebelsberg Kuno: Világválságban.* Athenaeum, Budapest, 1931.
- Kornis 1928.** Kornis Gyula: Kultúrpolitikánk irányelvei. In: *Uó: Kultúra és politika. Tanulmányok.* Franklin, Budapest, 1928. 1–41.
- Kovács M. 2012.** *Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945.* Napvilág, Budapest, 2012.
- Laky 1923.** Laky Dezső: *Csonka-Magyarország megszállásának gazdasági kárai.* MTA, Budapest, 1923.
- Magyary 1927.** *A magyar tudománypolitika alapvetése.* Szerk. Magyary Zoltán. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927.
- Magyary 1931.** Magyary Zoltán: Nyolc év a magyar tudományos élet kormányzatában. In: *Uó: A magyar tudományos nagyüzem megszervezése.* Danubia, Pécs, 1931. 5–11.
- Murádin 2008.** Murádin Jenő: *A megsebzett szobor. Elpusztult vagy megsérült erdélyi magyar emlékművek repertórium.* Kriterion, Kolozsvár, 2008.
- Népszámlálás 1920.** *Az 1920. évi népszámlálás. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása.* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1929.
- Olay 1927.** Olay Ferenc: *A magyar kultúra válságos évei 1919–1927.* Magyar Nemzeti Szövetség, Budapest, 1927.
- Olay 1929.** Olay Ferenc: *Csonkamagyarország ellenséges megszállása és kulturális káraink.* Klny. a Budapesti Szemle 1929 május havi számából. Franklin, Budapest, 1929.

- Olay 1930.** Olay Ferenc: *A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken 1918–1928. A magyar kultúra válságos évei 1919–1927 második, átdolg. és bőv. kiad.* Magyar Nemzeti Szövetség, Budapest, 1930.
- Prohászka 2012.** Prohászka Péter: Ami a bécsi gyűjteményekben maradt I. Adatok a Monarchia közös vagyonáról folyó osztrák–magyar tárgyalásokhoz. *Ars Hungarica*, 38. (2012) 1. sz. 223–248.
- Ress 2008.** Ress Imre: *A Monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény létrejötte (1918–1926).* Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2008.
- Siklóssy 1919.** *Műkincseink vándorútja Bécsbe.* Táltos, Budapest, 1919.
- Trianon 2019.** *Trianon. A békeszerződés.* S. a. r. Bank Barbara – Kovács Attila Zoltán. Athenaeum, Budapest, 2019.
- Sebők 2020.** Sebők László: Szétdarabolt vonzaskörzetek. A városhierarchia változásai. *Rubicon*, 31 (2020) 6–7. sz. 158–162.
- Szabó 2011.** Szabó Attila: Klebelsberg Kuno kultúrgeográfiai stratégiája a területi revízió szolgálatában. *Tér és Társadalom*, 25. (2011) 2. sz. 223–236.
- Rózsa – Rovács 2020.** Rózsa Dávid – Rovács Barna (szerk.): *A számontartott nemzet. A Trianon előtti és utáni évtizedek Magyarországáa statisztikai térképeken.* KSH, Budapest, 2020.
- Ujváry 2017.** Ujváry Gábor: *Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében. II. köt. Bécs és a magyar kulturális külpolitika.* Ráció, Budapest, 2017.
- Ujváry 2018.** Ujváry Gábor (szerk.): *Trianon és a magyar felsőoktatás 1. köt.* VERITAS – Magyar Napló, Budapest, 2018.
- Ujváry 2019.** Ujváry Gábor (szerk.): *Trianon és a magyar felsőoktatás 2. köt.* VERITAS – Magyar Napló, Budapest, 2019.
- Ujváry 2020a.** Ujváry Gábor: A múltat végképp eltörölni? Megrongált vagy elpusztított Kárpát-medencei magyar emlékművek 1918 ősze után. *Rubicon*, 31. (2020) 8. sz. 72–81.
- Ujváry 2020b.** Ujváry Gábor: A Közgazdaságtudományi Kar megalapítása és a két világháború közötti magyar egyetempolitika. *Gerundium*, 11. (2020) 3–4. sz. 104–122.

VIZI LÁSZLÓ TAMÁS

KÉT DELEGÁCIÓ PÁRIZSBAN 1920-BAN

Bevezetés

1920. január elején, majd május utolsó napján két hivatalos magyar delegáció tagjai szálltak fel a Párizsba induló szerelvényekre.

Azt, amelyik 1920. január 5-én különvonattal indult útnak, a kortársak által a „legnagyobb élő magyarként” tisztelt, 74 éves gróf Apponyi Albert, a magyar politikai élet legtekintélyesebb személyisége vezette, s megbízása a békefeltételek átvételére és az azokra történő magyar válaszok megadására szólt.

A másik delegációt, amely az Orient expressz menetrendszerű járatával utazott, egy a politikai életben éppen csak ismertté vált, a kormány 40 esztendőös munkaügyi és népjóléti minisztere, a keresztényszocialista politikus, dr. Benárd Ágost vezette, s mandátuma kizárólagosan a békeszerződés aláírására korlátozódott.

Közös volt azonban a két küldöttségben, hogy mindkettő a párizsi békekonferencia Legfelső Tanácsának a meghívására kelt útra. Mindkét meghívást a békekonferencia elnöke, Franciaország miniszterelnöke látta el kézjeggyével. Az elsőt Georges Clemenceau, a másodikat már utódja, Alexandre Millerand. Közös volt továbbá, hogy mindkét magyar delegációt az aktuális magyar kormány bízta meg, s tagjait is a minisztertanács nevezte ki. Azonban ahogy ezt a későbbiekben részletesen is bemutatjuk, az Apponyi-delegáció személyi összetételében nem alakult ki vita, s Apponyinak mint a békedelegáció vezetőjének személye nem képezte és nem is képezhette vita tárgyát, addig ez egyáltalán nem volt elmondható a másik delegáció vonatkozásában. A Benárd Ágost ve-

zette aláíró küldöttség esetében ugyanis magának az elnöknek a személye okozta a legnagyobb, mondhatni késhegyig menő vitát, s a döntés csak az utolsó pillanatokban kormányzói közbenjárásra született meg.

Tanulmányunkban összehasonlítjuk a két delegáció meghívásának körülményeit, a delegátusok kiválasztásának menetét, elindulásuk körülményeit. Összevetjük párizsi tartózkodásuk közös és eltérő sajátosságait, rámutatunk a két delegáció speciális helyzetére, azokra a helyszínekre, amelyeken mindkét delegáció tartózkodott, s kitérünk azokra is, ahol csak az Apponyi és ahol csak a Benárd-delegáció fordult meg 1920-ban.

A Huszár-kormány meghívása Neuilly-be

Miután az 1919. szeptember elején győzedelmeskedő antant hatalmak vezetőiből álló Legfelső Tanács által megbízott brit diplomata, Sir George Russell Clerk több hetes bukaresti tárgyalást követően¹ 1919. szeptember végén Budapestre érkezett, közreműködésével felgyorsultak és új lendületet vettek egy, az antant által elismerhető magyar kormány megalakításának folyamatai. Clerk tárgyalásainak² eredményeként 1919. november 25-én megalakult a Huszár Károly által vezetett koncentrációs kormány. A Huszár-kormány elismerésének feltételei között szerepelt többek között, hogy „a miniszterelnök a Párizsból érkező hivatalos meghívás vétele után azonnal kinevezi a békekonferencián részt vevő küldötteket.”³ Ehhez azonban a magyar kormányt hivatalosan is meg kellett hívni a békekonferenciának otthont adó francia fővárosba.

Erre a meghívásra 1919. december elején került sor, miután Clerk 1919. november 29-én a Legfelső Tanácsnak benyújtotta a magyarországi tárgyalásairól szóló jelentését.⁴ A Clemenceau vezette értekezlet 1919. december 1-jén tárgyalta Clerk beszámolóját.⁵ A megbeszélésen a francia miniszterelnökön és

1 FDI 100.

2 FDI 113–114.; 124.; 127–129.; 130–131.;134.;145–146.; 152–153.; Gulyás 2012, 13–15.

3 FDI 155.

4 FDI 157–166.; Sir George Clerk jelentését l. továbbá Litván 1998, 230–237.

5 FDI 170–173. Az 1919. december 1-jei tárgyalás jegyzőkönyvét ismerteti továbbá Litván

Clerken kívül jelen volt Sir Eyre Crowe, brit külügyi államtitkárhelyettes (Permanent Under-Secretary at the Foreign Office); Frank Lyon Polk amerikai külügyi államtitkár; Kisiro Macui, Japán párizsi követe és fődelegátusa; Philippe Berthelot, a Francia Külügyminisztérium (French Foreign Affairs Ministry) főtitkára és Giacomo De Martino olasz diplomata, a párizsi olasz békedelegáció főtitkára. A megbeszélésről szóló feljegyzés szerint Clerk arról tájékoztatta a jelenlevőket, hogy Budapesten arra a meggyőződésre jutott, hogy „a magyarok készek a békekonferencia hívására eljönni, hogy aláírják a békeszerződést.”⁶ Clerk ezen kijelentéséből világosan kiderül, hogy a magyar kormányt, illetve annak delegációját egyáltalán nem tárgyalni hívták Párizsba, hanem a békefeltételek átvételére és annak aláírására. Majd úgy folytatta: „Mindent egybevetve, Budapestről avval a benyomással távoztam, hogy általánosságban a magyarok nagyon is szeretnének együttműködni a szövetségesekkel.”⁷

Eyre Crowe azon kérdésére, hogy „[l]ehetségesnek tartja [e], hogy fölkérjük a magyar kormányt: küldje el hozzánk képviselőit?”, Clerk egyértelmű választ adott: „A magyarok készen állnak, és csak meghívásunkra várnak.”⁸ De Martino erre a magyarok azonnali meghívását kezdeményezte, mire Clemenceau a magyar kormány delegációjának levélben történő meghívását javasolta „egy meghatározott helyre, meghatározott időben.”⁹ A meghívással kapcsolatban Clemenceau hozzátette: „Valójában [...] semmi közlendőnk nincs a magyarokkal, hacsak nem az, hogy elindíthatják a küldöttséget.”¹⁰ A magyar békedelegáció vezetőjének személyéről kialakult vitán¹¹ kívül a meghívással kapcsolatosan csupán

---

1998, 227–230. Tanulmányunkban a francia diplomáciai iratokban közölt jegyzőkönyvet idézzük.

6 FDI 171.

7 FDI 172.

8 FDI 172.; Clerk itt minden bizonnyal túlzott, és saját szerepét kívánta ezzel a megjegyzéssel felnagyítani. Az igazság ezzel szemben az, hogy a magyar fél éppen abban volt érdekelt, hogy minél később kerüljön sor a meghívásra. Ezt az álláspontot és halogató taktikát képviselte és követte többek között Bethlen István is. Erre lásd Bethlennek az 1919. december 2-i minisztertanácsi ülésen történt hozzászólását. MNL OL K27 1919.12.02. 16–18.; Romsics 1987, 218.

9 FDI 172.

10 FDI 173.

11 Az Apponyi személye körül kialakult vitát l. FDI 172–173.

egyetlen kérdés maradt nyitva: nevezetesen, hogy milyen időpont lenne alkalmas a magyarok meghívására? Clemenceau az ezzel kapcsolatos rövid polémiát azzal zárta, hogy az lesz „a legjobb, ha mihamarabb iderendeljük őket.”¹²

A magyar kormánynak küldendő távirattervezetet Philippe Berthelot ismertette a jelenlevőkkel. Az amerikai táviróadón, rejtjelezés nélkül 1919. december 1-jei keltezéssel, Clemenceau aláírásával elküldött és Huszár Károly miniszterelnöknek címzett távirat a következőket tartalmazta:

„Miután meghallgatta budapesti megbízottját, Sir George Clerket, a szövetséges és társult hatalmak Legfelső Tanácsa úgy határozott, fölkéri a magyar kormányt, a szükséges fölhatalmazások birtokában küldje Neuillybe (a Madrid-kastélyba) megbízottait, hogy a szövetséges és társult hatalmakkal megkössek a békét.

A Legfelső Tanács következképpen fölkéri a magyar kormányt, hogy e megbízottakat a legrövidebb határidőn belül küldje Neuillybe.”¹³

Miután a távirat az amerikai táviróadón keresztül érkezett meg a szövetséges katonai misszióhoz, ezért azt közvetlenül a budapesti amerikai katonai misszió parancsnokának, Harry Hill Bandholtz amerikai tábornoknak (vezérőrnagy) a kezeihez továbbították, aki a meghívást tartalmazó táviratot másnap, 1919. december 2-án juttatta el Huszár Károly miniszterelnökhöz.¹⁴

A Simonyi-Semadam-kormány meghívása Neuilly-be

Ahhoz, hogy az 1920. március 15-én hivatalba lépő Simonyi-Semadam Sándor vezette magyar kormányt¹⁵ a békeszerződés aláírására a Szövetséges és Társult Hatalmak meghívják, legalább két feltételnek teljesülnie kellett. Elsőként át kel-

12 FDI 173.

13 FDI 173–174.

14 MBT Bevezetés XVI.; A táviratot a Magyar Nemzeti Levéltár őrzzi a K 26, 1204. cs., 1919-I-6315. sz. alatt. A távirat fotókópiáját közli Zeidler 2019.

15 Vizi 2021a, 193–222.

lett adni a békeszerződés véglegesnek tekinthető szövegét a magyar félnek.¹⁶ Ezt Henry ezredes¹⁷ 1920. május 5-én a késő délutáni órákban tette meg.¹⁸ Az ezredes két dokumentumot adott át Praznovszky Ivánnak,¹⁹ a magyar békeküldöttség Párizsban tartózkodó főtitkárának. Az egyik a magyar békeszerződés végleges szövegét tartalmazta, a másik pedig Alexandre Millerand²⁰ francia miniszterelnöknek, a békekonferencia elnökének a kísérőlevele volt, melyet Apponyi Albertnek, a magyar béke delegáció elnökének címzett.²¹

A meghívás másik feltétele az volt, hogy a magyar kormány nyilvánítsa ki a békeszerződés aláírására vonatkozó szándékát. A békeszerződés aláírására vonatkozóan a kísérőlevél utolsó bekezdése tartalmazott lényegi információkat. Eszerint „[...] a Szövetséges és Társult Hatalmak a jelen közlés dátumától számított 10 nap alatt elvárják a Magyar Béke delegáció nyilatkozatát, hogy jogosítva van a Békének ebben a formában való aláírására. Ezután azonnal intézkedések fognak történni a béke aláírására.”²² A kísérőlevél címzettje tehát Apponyi Albert volt, akinek arra vonatkozóan kellett nyilatkoznia, hogy jogosult-e a békefeltételek aláírására.

Miután az aláírásra vonatkozó választ Apponyitól várta a békekonferencia francia elnöke, az erre vonatkozó döntést a kormány és a béke delegáció

16 MBT. II. köt. 516–521.

17 Henry, Marie-Joseph francia alezredes, majd ezredes. A magyar béke delegációhoz 1920. január–június között beosztott katonatiszt, egyben a francia katonai misszió és az összekötő tisztek parancsnoka.

18 Az átadás hivatalos dátuma 1920. május 6. volt.

19 Praznovszky Iván (1883–1971). Jogi tanulmányai végeztével lépett állami szolgálatba. 1914-ben az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztériumában lett osztálytanácsos, majd 1919-ben miniszteri tanácsosi kinevezést kapott a Magyar Királyi Külügyminisztériumban. A magyar béke delegáció főtitkáraként, mint a küldöttség munkájának operatív irányítója részt vett az Apponyi Albert vezette békeküldöttség munkájában. Apponyi 1920. március végi Párizsból történt távozásakor őt bízta meg a béke delegáció ügyeinek vitelével. 1920. szeptember 6-tól 1922. február 13-ig a párizsi Magyar Királyi Követséget mint ügyvivő, 1922. február 13. és 1922. november 21. között mint követ vezette. Munkásságára lásd Zeidler 2012,

20 Alexandre Millerand (1859–1943) Clemenceau bukása után, 1920. január 20-tól Franciaország miniszterelnöke, egyben a békekonferencia elnöke.

21 A Millerand-féle kísérőlevél szövegét közli Zeidler 2020, 148–150.; Zeidler 2017, 209.

22 Zeidler 2017, 209.

egyetértésével Apponyi továbbította Párizsba. Millerandnak a diplomáciai érintkezésben vitathatatlanul rendkívül udvariasnak számító, de a valóságban az aláírásra vonatkozóan ultimátumszerű kérdésére a magyar béke delegáció elnöke, Apponyi Albert, a válaszára nyitva álló tíz napos határidő²³ utolsó napján, egy 1920. május 16-i keltezésű jegyzékben válaszolt, s tájékoztatta a francia miniszterelnököt arról, hogy „[...] visszaadjuk [ti. a béke delegáció és annak elnöke] megbízásunkat Kormányunknak, amelytől azt nyertük [...] Kormányunkra vár, hogy úgy határozzon, ahogyan azt az ország helyzete megkívánja; az ő feladata, hogy a béke aláírásának kérdésében Önöknek feleletet adjon.”²⁴

A magyar kormány nevében Simonyi-Semadam Sándor és Teleki Pál külügyminiszter 1920. május 17-i dátummal küldte el válaszát Millerandnak.²⁵ Az aláírás elfogadására vonatkozóan a levél utolsó bekezdései tettek egyértelmű utalást: „[...] az ország súlyos helyzetének tudatában a magyar Kormány nem tagadhatja meg a Békeszerződés aláírását. [...] Van szerencsém értesíteni Elnök Urat, hogy mihelyt a magyar Kormány meg fogja tudni a béke aláírásának pontos idejét, meg fogja nevezni teljhatalmú megbízottait a béke aláírására.”²⁶

A magyar kormány ezen nyilatkozata után elhárult minden akadály a meghívás elől. Millerand nem is késlekedett sokáig a szűkszavú, szigorúan a diplomáciai formásokra ügyelő válaszlevéllel, melyet ezúttal is Apponyinak címzett, bár utalt arra, hogy válaszában a magyar kormány levelére is reflektál. 1920. május 22-én kelt válaszában Millerand közölte az aláírás helyét és idő-

23 A magyar fél még 1920. május 6-án jegyzékben kérte a válaszára meghatározott tíznapos határidőnek a további tíz nappal történő meghosszabbítását. Ezt Millerand, a békekonferencia nevében 1920. május 8-án öt nappal meghosszabbította és a válaszára végső határidejét május 21-ben határozta meg. A magyar fél ennek ellenére az eredetileg megállapított tíznapos határidőt betartva válaszolt Millerandnak. A jegyzék váltást I. MBT. II. köt. 463.; 465.

24 A Magyar Béke delegáció lemondását tartalmazó és Alexandre Millerandnak szóló 1920. május 16-án kelt 360. számú jegyzék szövegét lásd MBT. II. köt. 473–474.; A jegyzék szövegét újraközli Zeidler 2020, 151–152.; a jegyzék szövegét újraközli Zeidler 2020, 151–152.; a jegyzék elemzését I. Vizi 2021b.

25 MBT. II. köt. 475–476.

26 MBT. II. köt. 476.

pontját, utalt az aláírók számára és elvárt kormányzati szerepükre, s meghatározta azt az időpontot is, hogy a magyar kormány megbízottjainak legkésőbb meddig kell Versailles-ba érkezniük: „Megkaptam a levelet, amelyben a magyar Békeküldöttség bejelenti a Békekonzferenciának megbízatásáról való lemondását, valamint azt a levelet is, amelyben a magyar Kormány bejelenti elhatározását, hogy kész a vele közölt békefeltételeket aláírni. Ezeket az okmányokat haladéknélkül közöltem a Szövetséges és Társult Hatalmakkal. Miután tudomást szereztek róluk, elhatározták, hogy a közöttük és Magyarország között kötendő békét folyó évi június hó 4.-én fogják aláírni Versaillesban, a Grand-Trianon palotában. Számítanak arra, hogy a régi Békeküldöttség Elnökének hiányában a Békeszerződést Magyarország nevében a Kormány egy vagy több teljhatalmú tagja fogja aláírni. Hogy a megbízólevelek megvizsgálása kellő időben megtörténhessék, szükséges, hogy a magyar megbízottak legkésőbb június hó 2.-án Versailles-ban legyenek.”²⁷

A delegációk kijelölése

Az Apponyi Albert vezette magyar békedelegáció megbízása

A magyar kormány már azon a napon tárgyalta a párizsi meghívást, amikor azt Bandholtz eljuttatta Huszár Károly miniszterelnöknek. Az 1919. december 2-i minisztertanács ezen napirendi pontjának²⁸ megtárgyalásán a kormánytagokon kívül részt vett Bethlen István és Teleki Pál mint a békeelőkészítési iroda „A” és „B” osztályának vezetői, valamint Lers Vilmos államtitkár, a külügyminisztérium gazdasági osztályának vezetője. A vita nem arról folyt, hogy a kormány elfogadja-e a meghívást vagy sem, hanem arról, hogy azt azonnal vagy egy későbbi időpontra vonatkozóan tegye-e meg, továbbá támasszon-e bármilyen fel-

27 MBT. II. köt. 479.

28 MNL OL K27 1919.12.02. 12–20.

tételt annak elfogadásával összefüggésben.²⁹ Végül a Külügyminisztérium által készített és a békedelegáció személyi összetételére vonatkozó listát a kormány elviekben elfogadta és felkérte Somssich József külügyminisztert, hogy a végleges listát a következő minisztertanácsi ülésre terjessze elő.

Az említett döntéssel egyidőben a magyar kormány két, 1919. december 3-i keltezésű jegyzéket készített elő, melyeket Clemenceau-nak címzett, s a francia miniszterelnök meghívó levelére adandó választ tartalmazta. Erről a miniszterelnök az 1919. december 4-i minisztertanácson tájékoztatta a kormány tagjait és az ülésen megjelenő Horthy Miklós ellentengernagyot, s kérte a kormányt, hogy a jegyzékek elküldéséhez járuljon hozzá.³⁰ Az első jegyzék legfontosabb üzenete az volt, hogy „[a] magyar kormány a lehető leggyorsabban eleget fog tenni a meghívásnak.”³¹ Huszár Károly egyúttal kérte Clemenceau közbenjárását annak érdekében, hogy a magyar békeküldöttségbe delegálandó, de a románok által fogva tartott magyar személyek szabadlábra kerülhessenek, s családjaik élet- és vagyónbiztonsága garantálva legyen.³² A Clemenceau-nak küldendő másik jegyzék bevezetője utalt az ország aggasztó morális állapotára, a lakosság levertségére és kétségbeesésére. Kiemelte, hogy ebben a nyomasztó helyzetben a kormányra olyan teher nehezedik, amely szinte lehetetlené teszi a Legfelső Tanács által rárótt súlyos feladat teljesítését. Márpedig a béke vonatkozásában a kormánynak szüksége van az egész lakosság erkölcsi támogatására. Ezt pedig nehéz biztosítani akkor, ha a megszálló román csapatokat még mindig nem vonták vissza a Legfelső Tanács által meghatározott katonai vonalra, mindennaposak a románok által végrehajtott erőszakos és jogszerűtlen rekvirálások, és a megszállás következtében az ország gazdasági helyzete tragikus. A magyar miniszterelnök ezért kérte a Legfelső Tanácsot, hogy rendelje el a megszálló csapatok kivonását, valamint bizottságok kiküldését kérte az elcsatolni tervezett magyarlakta területekre; Erdélybe, Észak- és Dél-Magyarország városaiba, hogy ezek a bizottságok megakadályozzák, s

29 Jelen fejezetnek nem célja a minisztertanácsi ülésen elhangzott álláspontok bemutatása. A tanulmány csupán a békedelegáció megbízásával összefüggő kérdéseket tárgyalja.

30 MNL OL K27 1919.12.04. 42–46.

31 MNL OL K27 1919.12.04. 42.

32 MNL OL K27 1919.12.04. 42–43.

orvosolják a magyar lakosság elleni erőszakosságokat.³³ A magyar kormány két jegyzékével kapcsolatban annyit érdemes megjegyezni, hogy miközben válaszolt a meghívásra és elfogadta azt, egyúttal kéréseinek megfogalmazásával próbált időt és némi haladékot nyerni.

A magyar béke delegáció vezetőjének, főmegbízottainak és szakértőinek megbízásával kapcsolatos következő megbeszélésre az 1919. december 8-i miniszteri értekezleten került sor. A megbeszélésen Huszár Károly miniszterelnökön kívül a kormányt csupán három miniszter képviselte: Somssich József külügyminiszter, Korányi Frigyes pénzügyminiszter, Friedrich István hadügyminiszter. Rajtuk kívül Horthy Miklós ellentengernagy, a Nemzeti Hadsereg fővezére; Apponyi Albert; Bethlen István; Popovics Sándor, nyugalmazott pénzügyminiszter, az Osztrák-Magyar Bank volt kormányzója; Lers Vilmos és a béke delegáció későbbi főtitkára, Praznovszky Iván volt jelen a megbeszélésen.³⁴

Miközben az előzetes értekezlet egyértelműen kinyilvánította az antanttal való együttműködési szándékát és a magyar delegátusok kiküldését a béketárgyalásra, a jelen helyzetben kockázatosnak ítélt és elutasított mindenfajta antantellenességet. Taktikai megfontolásokat követve azonban a béke delegáció kiutazását mégsem tartotta azonnali kényszernek. Bethlen és Apponyi is úgy fogalmazott, hogy amennyire csak lehet, a kiutazás dátumát tolják ki a lehetséges legtávolabbi időpontig. Azt persze mindketten tudták, hogy ez legfeljebb heteket jelenthet, és nem hónapokat.³⁵ Az értekezlet utolsó hozzászólójaként Horthy mintegy összegezve a megbeszélés lényegét, kifejtette: „Az entente-nál követelnünk kell a románok megígért kivonulását a demarkacionális vonalra. Azon esetben pedig, ha sürgős meghívás jönne, hogy azonnal küldjük ki megbízottjainkat, úgy csak körülbelül 35-en menjenek ki a békefeltételek átvételére.”³⁶ Az értekezlet végül döntött arról, hogy „a béke delegáció vezetőjéül Apponyi Albert kéressék fel, a főmegbízottak pedig a következők legyenek: Gróf

33 MNL OL K27 1919.12.04. 43–45.

34 MNL OL K27 1919.12.08. 1–13.

35 MNL OL K27 1919.12.08. 5.

36 MNL OL K27 1919.12.08. 11.

Bethlen István, gróf Teleki Pál, Popovits(cs) Sándor, báró Lers Vilmos, gróf Somssich László, az OMGE [Országos Magyar Gazdasági Egyesület] elnöke, és Zoltán Béla volt igazságügyminiszter.³⁷ Az értekezlet a továbbiakban részletesen foglalkozott a delegáció további tagjainak, szakértőinek, tanácsadóinak személyével, majd felkérte a külügyminisztert, hogy a delegáció végleges listáját a következő kormányülésre terjessze elő.³⁸

A békedelegáció kiküldetésével kapcsolatos további kérdések megvitatására és a békedelegáció tagnévsorának elfogadására a minisztertanács 1919. december 12-i ülésén került sor. A napirend keretében Huszár Károly ismertette Clemenceau december 10-i üzenetét, miszerint a Legfelső Tanács nem tartja magát illetékesnek a béketárgyalásokra delegálni kívánt, de a románok által le tartóztatott magyar személyek ügyében. Egyúttal tudatta a magyar kormányval, hogy delegátusait a legrövidebb időn belül küldje el Párizsba.³⁹ Az erre a táviratra adandó válasszal kapcsolatban kialakult vitát végül Apponyi javaslatának elfogadásával zárták a felek. Eszerint a magyar fél minden tőle telhetőt megtesz, hogy megbízottjai az ünnepek után Neuilly-be kiutazzanak. Ugyanakkor a magyar kormány reményét fejezte ki, hogy a Legfelső Tanács addig eleget tesz a magyar kormány december 3-i keltetésű jegyzékében megfogalmazott kéréseknek.⁴⁰ Miután a minisztertanács ezt a kérdést lezárta, Somssich József külügyminiszter előterjesztette a békedelegáció tervezett névsorát, megerősítette Apponyi és a főmegbízottak felkérését, és döntött arról, hogy a koalíciós kormány valamennyi pártja egy-egy főt delegál a békebizottságba.⁴¹ A külügyminiszter által előterjesztett névsort kiegészítették további két fővel: Ottlik Iván nyugalmazott földművelésügyi államtitkárral⁴² és Emich Gusztáv kereskede-

37 MNL OL K27 1919.12.08. 11–12.; Zoltán Béla 1919. szeptember 22-től november 24-ig a Friedrich-kormányhoz volt igazságügy-minisztere. Zoltán Béla végül nem utazott ki az Apponyi vezette delegációval Neuilly-be, hanem Budapesten látta el főmegbízotti feladatait. MBT. I. köt. Bevezetés. XIX.

38 MNL OL K27 1919.12.08. 12.

39 MNL OL K27 1919.12.12. 9.

40 MNL OL K27 1919.12.12. 10–15.

41 MNL OL K27 1919.12.12. 17.

42 Ottlik Iván 1908 és 1918 között volt földművelésügyi államtitkár.

lemügyi államtitkárral.⁴³ Ottlik főmegbízottként, Emich gazdasági és bankügyi szakértőként dolgozott Budapesten.⁴⁴

Miután az 1919. december 12-i minisztertanácson egyhangú döntés született a békedelegáció elnökének és főmegbízottainak személyéről, a magyar kormány nevében Huszár Károly miniszterelnök 1919. december 13-án tájékoztatta Clemenceau-t, a békekonferencia elnökét arról, hogy „[a] magyar kormány minden lehető el fog követni, hogy kiküldöttei azonnal, az ünnepek után Neuillybe kiutazzanak.”⁴⁵

A december 29-i minisztertanácsi ülésen⁴⁶ tehát az volt a tét, hogy a kormány elhatározza-e a békedelegáció kiküldését az ünnepek után, ahogyan ezt ígérte, vagy visszatér a halogató politikához és taktikához. A vitában mindkét álláspontot erős érvekkel támasztották alá a hozzászólók. A kérdés jól láthatóan a kormánytagokat is megosztotta. Ezt jól példázza, hogy amikor a miniszterelnök szavazásra bocsájtotta az 1920. január 5-i indulás időpontját, szavazategyenlőség alakult ki. A további halasztás mellett ugyanannyian szavaztak, mint a január 5-i indulás mellett.⁴⁷ A szavazategyenlőséget a miniszterelnök voksa oldotta fel, aki az 1920. január 5-i indulást támogatta. Ezzel pedig az is eldőlt, hogy a gróf Apponyi Albert vezette magyar békedelegáció 1920. január 5-én indul útnak Párizsba.

A dr. Benárd Ágost vezette magyar aláíró delegáció megbízása

Jóllehet, a gróf Apponyi Albert vezette magyar békedelegáció elnökének, főmegbízottjainak és szakértőinek a megbízása széles kormányzati és politikai konszenzussal és a közvélemény teljes egyetértésével történt, addig a békeszer-

43 MNL OL K27 1919.12.12. 17–18.; Emich Gusztáv a Huszár-kormányban volt kereskedelemügyi minisztériumi államtitkár. A Simonyi-Semadam-kormányban a kereskedelemügyi tárcát miniszterként vezette.

44 MBT. I. köt. Bevezetés. XIX.; Ottlik Iván 1920. februárban, a delegáció Párizsba történt visszatérésekor lett a kiutazó delegáció tagja.

45 MBT I. köt. Bevezetés. XVII.

46 MNL OL K27 1919.12.29. 16–26.

47 MNL OL K27 1919.12.29. 25.

ződés aláírásával megbízott delegáció vezetőjének és az aláírók személyének a kijelölése már nem volt ilyen egyértelmű. Apponyinak a Millerandhoz intézett 1920. május 16-i jegyzéke világossá tette, hogy bár Apponyi korábban nem tért ki a békeszerződés aláírása elől, ezt a körülmények alakulása miatt mégsem vállalhatta. Egyúttal bejelentette a békedelegáció lemondását, és az aláírással kapcsolatos döntést a kormányhoz utalta.⁴⁸ A Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök és Teleki Pál külügyminiszter által jegyzett, 1920. május 17-i keltezésű jegyzék pedig arról tudósította a békekonferencia elnökét, hogy Magyarország – engedve a kényszerhelyzetnek – alá fogja írni a békeszerződést.⁴⁹

A delegáció lemondásáról szóló és a kormány Millerandhoz intézett levelével Praznovszky Iván ugyanezen a napon indult el Párizsba. A magyar békedelegáció volt főtítkára május 21-én érkezett meg a francia fővárosba, ahol előbb az aláírással kapcsolatos teendőkre vonatkozó új megbízólevelét, majd a békedelegáció lemondó és a magyar kormány válaszlevelét adta át Henry ezredesnek.

Az aláírás helyéről és időpontjáról a Jules Cambon⁵⁰ elnökletével május 22-én összeülő Nagykövetek Konferenciája hozta meg a döntést. Erről Millerand a francia külügyminisztériumon (Quai d'Orsay) keresztül másnap, május 23-án, de május 22-i keltezéssel értesítette Praznovszkyt, aki ezt azonnal megsürgönyözte Budapestre.⁵¹ Millerand válaszát egyébként nem a magyar miniszterelnöknek, hanem a magyar békeküldöttség immáron leköszönt elnökének, Apponyi grófnak címezte. Ebben tudatta Apponyival, hogy az általa és a magyar kormány által készített jegyzékeket megkapta, s azok tartalmát a Szövetséges és Társult Hatalmak képviselőivel közölte. Majd közölte az aláírás napját, helyét, valamint azt, hogy az aláíróknak milyen kormányzati beosztású személyeknek kell lenniük: „Miután tudomást szereztek róluk elhatározták, [ti. a Szövetséges

48 MBT. II. köt. 473–474.; A részleteket l. Vizi 2021b.

49 MBT. II. köt. 475–476.

50 Jules Cambon (1845–1935) francia diplomata. Az első világháború alatt a francia külügyminisztérium főtítkára. 1920–21-ben a Nagykövetek Tanácsának elnöke. 1918-ban a Francia Akadémia tagjai sorába választották. 1926-ban Párizsban jelent meg *Le diplomate* című, tíz fejezetből álló, a diplomácia korabeli előírásait és szabályait elemző munkája.

51 MBT II. köt. Bevezetés. VIII.

és Társult Hatalmak] hogy a közöttük és Magyarország között kötendő békét folyó évi június hó 4.-én fogják aláírni Versaillesban, a Grand-Trianon palotában. Számítanak arra, hogy a régi Békeküldöttség Elnökének hiányában a Békeszerződést Magyarország nevében a Kormány egy vagy több teljhatalmú tagja fogja aláírni. Hogy a megbízólevelek megvizsgálása kellő időben megtörténhessék, szükséges, hogy a magyar megbízottak legkésőbb június hó 2.-án Versaillesban legyenek.”⁵²

Praznovszky táviratáról Teleki május 25-én tájékoztatta a kormányt. A minisztertanács tagjai ekkor értesültek hivatalosan arról, hogy a békeszerződés aláírására mikor és hol fog sor kerülni, valamint az antant aláírással összefüggő további kívánságairól.⁵³ Az 1920. május 25-én összeülő minisztertanácsnak az aláírással kapcsolatos egyetlen napirendi pontját a miniszterelnök terjesztette elő. Simonyi-Semadam Teleki Pál külügyminisztert javasolta aláírónak. A kormányülésen részt vevő és a béke elkerülhetetlen aláírását mindvégig támogató Apponyi ezt helytelenítette, melyet azzal indokolt, hogy az erdélyi származású Teleki azért nem lehet aláíró, mert az végzetes benyomást tenne az elszakadt erdélyi részek magyarságára. Ennek ellenére Teleki nem tért ki a külügyminiszteri pozíciójából adódó feladat elől, s vállalta az aláíró szerepét. Azonban kifejtette, hogy ebben az esetben Versailles-ból való visszatérését követően lemond miniszteri megbízásáról, visszaadja nemzetgyűlési mandátumát, és távozik a politikai életből. Végül is az aláírók személyéről ezen a kormányülésen nem született döntés. Azt a minisztertanács a nemzetgyűlés május 26-i ülése utánra halasztotta.⁵⁴

A nemzetgyűlés 1920. május 26-i ülésén, miután Teleki és Apponyi is az elkerülhetetlen aláírás mellett érveltek, a nemzetgyűlés kényszeredetten, de tudomásul vette az aláírás elkerülhetetlenségét.⁵⁵ Ezek után már tényleg nem maradt más hátra, mint az aláírók személyének kormány általi kijelölése. Hiába gondolta azonban néhány nappal korábban Teleki még azt, hogy „nem oly

52 MBT. II. köt. 479.

53 MNL MOL K 27 1920.05.25. 8.

54 MNL MOL K 27 1920.05.25. 8–11.; Vizi 2010a, 114–115.; Vizi 2014, 71–72.

55 Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. III. köt. Budapest, 1920, 84–88.

fontos [...] hogy ki írja alá magát a béke okmányt⁵⁶, az elkövetkezendő napokon e tárgykörben összeülő minisztertanácsi ülések parázsvitái erre alaposan rációfoltak.⁵⁷

Az aláírók személyéről szóló vita az 1920. május 27-i minisztertanácsi ülésen újult erővel bontakozott ki, s hamarosan személyi ötletelésbe fulladt. A miniszterek különböző vélt vagy valós érvek mentén egymást ajánlgatták aláírónak, de szóba került mint lehetséges aláíró Praznovszky Iván, a békedelegáció volt főtitkára, nem mellesleg 1919. október végétől rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, valamint Lipták Pál kereskedelmi államtitkár, nemzetgyűlési képviselő és Drasche-Lázár Alfréd,⁵⁸ a Külügyminisztérium adminisztratív vezetésével megbízott államtitkár neve is. Utóbbit maga a miniszterelnök javasolta aláírónak.⁵⁹

Nem kis vitát generált a kormányülésen a Legfelső Tanács által előírt kettős aláírás kérdése is. Ebben ugyanis szintén megoszlottak a vélemények, s Teleki, aki a kétminiszteres aláírás mellett érvelt, a vitában kisebbségben maradt. Csak egyetlen kormánytag, Soós Károly⁶⁰ honvédelmi miniszter vállalta volna, hogy elkíséri a külügyminisztert és Teleki mellett második aláíróként ellenjegyzzi a békeszerződést.⁶¹

A kormány végül egy miniszter kiküldése mellett döntött, s egyúttal felkérte Teleki Pál külügyminisztert a békeszerződés aláírására.⁶² Tette ezt annak

56 MNL MOL K 27 1920.05.17. 69.

57 A vitát ismerteti Vizi 2010a, 115–127.; Vizi 2014, 70–76.; Vizi 2019, 221–238.

58 Drasche-Lázár Alfrédrol I. Kovács 1992.

59 MNL MOL K 27 1920.05.27. 25–28.; Vizi 2010a, 115–117.

60 Bádoki Soós Károly (1869–1953). Az I. világháborúban ezred- és dandárparancsnok, 1917. szeptember 8-tól vezérőrnagy. A háború után részt vett a szegedi ellenforradalmi szervezkedésekben. 1920. augusztus 1-től altábornagy. Ő volt a Nemzeti Hadsereg első vezérkari főnöke. 1919 decemberében a hadügyminisztérium katonai államtitkárává nevezték ki. 1920. március 15-től július 19-ig a Simonyi-Semadam-kormányban honvédelmi miniszter. 1925. május 2-től gyalogsági tábornok. Ekkor egyben nyugállományba is került. Miután a gyalogsági tábornoki rendfokozat 1941 augusztusának első napjaiban vezérezredesre módosult, Soós Károly rendfokozata is vezérezredesre változott. (Ezúton mondok köszönetet Szakály Sándornak, aki Soós Károly katonai előmenetelének pontosításában önzetlen segítséget nyújtott.)

61 MNL MOL K 27 1920.05.27. 20–22.; Vizi 2010a, 116–118.

62 MNL MOL K 27 1920.05.27. 26., 30–31.; Vizi 2010a, 118.

tudatában, hogy Teleki a május 27-i kormányülésen nem vonta vissza a május 25-én tett nyilatkozatát. A minisztertanács tehát annak ismeretében nevezte meg Teleki Pált aláírónak, hogy ismerte Teleki nyilatkozatát, mely szerint „amennyiben a minisztertanács határozata alapján ő volna kénytelen aláírni a békeszerződést, úgy Versailles-ból való visszatérte után nemcsak miniszteri állásáról mondana le, de lemondana [nemzetgyűlési] mandátumáról is és teljesen félrevonulna a politikai életből.”⁶³

Teleki azonban mégsem lehetett aláíró. Erről Horthy Miklós a nála megjelenő francia és brit főmegbízottakkal⁶⁴ folytatott megbeszélést követően 1920. május 28-án levélben tájékoztatta a miniszterelnököt.⁶⁵ Horthy a két antantdiplomata azon kérését tolmácsolta Simonyi-Semadamnak, hogy „a francia kormányval folyamatban lévő tárgyalások⁶⁶ érdekében ne a külügyminiszter írja alá a békeszerződést, minthogy ez a körülmény az említett tárgyalások folytatását és sikeres befejezését hátrányosan befolyásolhatná.”⁶⁷ A kormányzói levél arra vonatkozóan is iránymutatást adott, hogy a békeszerződést erdélyi illetőségű személy nem írhatja alá. Ez egy újabb érv volt Teleki Pál aláírói szerepe ellen.

Horthy levelében még egy kritériumot megfogalmazott. Nevezetesen azt, hogy olyan személy ne legyen aláírásra kijelölve, aki a nemzetgyűlési pártok vezetői közé tartozik. Ez a kormányzói kérés egyértelműen belpolitikai összefüggésekkel volt magyarázható. Ugyanis az ellenzék ösztüze zúdulna arra a vezető pártpolitikusra, aki ellátná kézjegyével a békeszerződést, ez pedig értelemszerűen kihatna pártjának a népszerűségére, ezáltal veszélyeztetné a kormányzás stabilitását, s alkalmas eszköz lenne a választók befolyásolására. Márpedig 1920 késő tavaszán mindegyik szempont lényegesnek bizonyult. Különös tekintettel arra, hogy 1920. június-július hónapok hétvégéin tartották a románok által ki-

63 MNL MOL K 27 1920.05.25. 9.

64 A francia kormány budapesti főmegbízottja, Maurice Fouchet (1873–1924) 1920. május 19-én került kinevezésre. Állomáshelyét azonban már hetekkel korábban, március végén elfoglalta. Fouchet Franciaország budapesti képviselőt 1921-ig látta el. A brit főmegbízott Budapesten 1920-ban Sir Thomas Beaumont Hohler (1871–1946) volt.

65 Horthy Miklós kormányzó levelét ismerteti: Vizi 2021c.

66 A francia–magyar titkos tárgyalásokra I. Galántai 1990, 117–132., 191–193.; Zeidler 2017, 32–35., 39–41.

67 Vizi 2021c.

ürített Tiszántúlon a pótválasztásokat, s egyáltalán nem volt mindegy, hogy a 44 tiszántúli választási körzetben milyen eredmény születik.⁶⁸

Az 1920. május 28-i minisztertanácsi ülésen tehát újabb aláíró személyéről kellett dönteni. A kormányzói levél értelmében erdélyi származása miatt elviekben nem jöhetett számításba a nagyszebeni születésű Soós Károly. De ha az erdélyi származást megengedően kiterjesztjük a Romániához csatolt Szatmár vármegyei Mezőpetrire, ahonnan a kiscgazda családból jövő Haller István válás- és közoktatásügyi miniszter is származott⁶⁹ (és aki iskoláit Nagykárolyban és Szatmárnémetiben végezte), akkor a kormányzói levél értelmében Haller István sem jöhetett szóba mint lehetséges aláíró.

Azonban ha a kormányzói kérést kiterjesztően értelmezte a kormány, azaz nemcsak az erdélyi illetékességre vonatkoztatta, hanem mindazokra, akik az elszakított országrészekről származtak, aláíróként nem jöhetett szóba Dömötör Mihály belügyminiszter,⁷⁰ Ferdinándy Gyula igazságügy-miniszter,⁷¹ Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter⁷² és Bleyer Jakab, a nemzeti kisebbségek tárca nélküli minisztere sem.⁷³

A kormányzói kérés értelmében lehetséges aláíróként nem jöhettek számításba a kormány kiscgazda pártvezér politikusai: Rubinek Gyula, nagyatádi

68 Uo.

69 Haller István (1880–1964) 1919 augusztusától a keresztény ellenzék vezéregyénisége, a keresztényszocialista párt és a keresztényszocialista szakszervezetek szervezője. A Kiscgazdapárt melletti másik kormánypártnak, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának egyik legnépszerűbb vezetője. Miniszteri tisztséget vállalt a Friedrich- és a Huszár-kormányban is. Vidor 1921, 57–58.; Bölöny–Hubai 2004, 336.

70 Dömötör Mihály (1875–1962) a Pozsony megyei Binócon született, s ezer szállal kötődött a Felvidékhez. Vidor 1921, 36.; Bölöny–Hubai 2004, 312.

71 Ferdinándy Gyulát (1873–1960) erős rokoni és családi szálak fűzték Kassához. Ferdinándy Kassán érettségizett, majd a jogi doktorátus után Abaúj-Torna vármegye szolgálatába lépve vállalt szolgabírói, majd al- és főjegyzői hivatalokat. 1919-ig a kassai jogi akadémián tanított. Vidor 1921, 45–46.; Bölöny–Hubai 2004, 319–320.

72 Rubinek Gyula (1865–1922) szintén a Felvidéken született, az Érsekújvártól húsz kilométerre fekvő Bars vármegyei Ohajon. Rubinek Gyula középiskoláit is a Felvidéken végezte. Esetében lesz még egy kizáró ok, amelyet Horthy levelében további kizárási kritériumként jelölt meg. Vidor 1921, 114–118.; Bölöny–Hubai 2004, 432.

73 Bleyer Jakab (1874–1933) szintén az elcsatolandó területen, a Bács-Bodrog vármegyei német többségű Dunacsében született. Vidor 1921, 25–26.; Bölöny–Hubai 2004, 295.

Szabó István⁷⁴ és sokorópátkai Szabó István⁷⁵. Rubinekkal kapcsolatban már jeleztük a másik kizáró okot is, de az, hogy ő az Országos Kisgazda- és Földműves Párt ikonikus alakja volt, kizárta annak lehetőségét, hogy a kormány nevében kiutazzon Párizsba. De hasonló volt a helyzet a pártvezér, s egyben a közéletmezésügyi tárca nélküli miniszteri posztot betöltő nagyatádi Szabó Istvánnal és a kormányban a tárca nélküli kisgazda miniszterként működő sokorópátkai Szabó Istvánnal is. És ha a pártvezérség kizáró okként szerepelt a kisgazdáknál, ugyanez kellett, hogy vonatkozzon a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának egyik legnépszerűbb vezetőjére, a kultuszminiszter Hal-ler Istvánra is.⁷⁶

Mindebből az is következett, hogy aki tudta, államtitkárát jelölte az aláírói posztra. Így került szóba a kitűnő megjelenésű, reprezentációs feladatokra alkalmas, franciául kiválóan beszélő Pekár Gyula kultuszállamtitkár⁷⁷, és ismételtelen – ezúttal Teleki Pál ajánlására – Drasche-Lázár Alfréd, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter.⁷⁸ Miután pedig a május 27-i minisztertanácson maga Soós Károly honvédelmi miniszter vállalta volna a Teleki melletti második miniszteriális aláírói szerepet,⁷⁹ az érintett személyek távollétében megszületett az elhatározás: a magyar kormány nevében Soós Károly honvédelmi miniszter utazzon az aláírásra, s kísérje el őt Drasche-Lázár Alfréd és Pekár Gyula.⁸⁰

74 Nagyatádi Szabó István (1863–1924) szegényparaszti családból származó, saját erejéből 32 holdas kisgazdává magát felküzdő parasztpolitikus. 1919 januárjától a tanácsköztársaság idejét leszámítva, egészen 1924 őszéig többször is betöltötte a földművelésügyi miniszteri posztot. Vidor 1921, 130–131.; Bölöny–Hubai 2004, 442.

75 Sokorópátkai Szabó István (1878–1938) 1919-től vett részt a Kisgazdapárt szervezésében, a párt négytagú elnökségének tagja. 1920-tól a Földműves Szövetség egyik alelnöke. Vidor 1921, 132–133.; Bölöny–Hubai 2004, 442.

76 Vizi 2021c.

77 Pekár Gyula (1886–1937) Budapesten, Bécsben, Bostonban és a Sorbonne-on tanult, öt európai nyelven kiválóan beszélt. Előbb a Friedrich-kormány kultuszminiszteri politikai államtitkára, majd az antantmissziókkal folytatandó tárgyalások vezetésével megbízott tárca nélküli minisztere volt. Alapítója a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának. A Huszár-kormányban újra a vallás- és közoktatásügyi minisztérium politikai államtitkári tisztségét töltötte be.

78 MNL MOL K 27 1920.05.28. 7.; Vizi 2010a, 120.

79 MNL MOL K 27 1920.05.27. 29.

80 MNL MOL K 27 1920.05.28. 9.; Vizi 2010a, 120–121.

Simonyi-Semadam a kormány személyi döntését azonnal közölte Horthy kormányzóval. Ezt megelőzően azonban telefonon felhívta a Zalaegerszegen szemlét tartó Soós Károly honvédelmi minisztert, s tájékoztatta őt a kormány döntéséről. Soós Károly fegyelmezett és szavát tartó katonaként nem vonta vissza előző napi nyilatkozatát, s vállalta a béke aláírását. Miután Horthy egyetértett az aláírók személyével, úgy tűnt, hogy lezárult egy többnapos, néha még a személyeskedést sem nélkülöző, sokszor már-már a kormány lemondásával fenyegető természetű és kilátástalannak is tűnő nehéz vita, s eldőlt a trianoni békeszerződést aláírók személye. Az 1920. május 30-án megjelenő országos napilapok a Magyar Távirati Iroda közleményére hivatkozva erről tudósították is a közvéleményt, s közölték olvasóikkal, hogy Soós Károly honvédelmi miniszter utazik a békeszerződés aláírására Párizsba.⁸¹

Időközben azonban mind Soós, mind Pekár visszalépett aláírástól. Ezt a miniszterelnök az 1920. május 31-i kormányülésen jelentette be. Előbbi a nemzeti hadsereg befolyásos tisztjeinek – Berzeviczy Béla altábornagy, vezérkari főnök és Dáni Béla, a budapesti katonai körletparancsnok – megkeresését és az aláírással kapcsolatos nemtetszésük kinyilvánítását követően változtatta meg álláspontját, míg Pekár azzal kereste fel a miniszterelnököt, „hogy 82 éves édesapja magához kérte őt és felemlítvén előtte azt, hogy ő átélte a szabadságharcot és a világsi fegyverletételt, de azt nem akarja megérni, hogy a fia írja alá a Magyarországot megcsönkítő békeszerződést. Ha mégis megtenné, úgy nem akarja őt többé maga előtt látni.”⁸²

Ezzel újra kezdetét vette az aláíróválogatás. A miniszterek újabb és újabb személyi ötletekkel álltak elő. A miniszterelnök újra felvetette Lers Vilmos külügyi államtitkár nevét, s párizsi lapértésülésre hivatkozva azzal érvelt, hogy Lers a franciák is elfogadnák, mivel a francia alkotmányos rendszerben az államtitkárok is a kormány tagjainak számítanak.⁸³ Lers Versailles-ba érkezésére azonban berlini tartózkodása miatt aligha volt esély. A következő személyi javaslatot Rubinek Gyula tette, aki Kánya Kálmán rendkívüli követet és meghatal-

81 Pesti Hírlap, 42. (1920. május 30.) 129. sz. 1.; Népszava, 48. (1920. május 30.) 129. sz.

82 MNL MOL K 27 1920.05.31. 3–4.; Vizi 2010a, 121–122.

83 MNL MOL K 27 1920.05.31. 4.; Vizi 2010a, 122.

mazott minisztert javasolta aláírónak. Még az is felvetődött, hogy Kányát – aki csak követ volt – azonnal nevezzék ki államtitkárnak. Teleki azonban egyértelműsítette, hogy hiába a személyi ötletelés és a kiskapu keresése, a kormány nem üssza meg, hogy ne miniszteri rangú személyt jelöljön ki az aláírásra.⁸⁴ Ennek ellenére újabb államtitkár neve vetődött fel lehetséges aláíróként. Ezúttal Walko Lajos pénzügyminiszteri államtitkárt javasolta Rubinek.⁸⁵

Áthidaló megoldásnak tűnt, hogy Teleki átmenetileg váljon meg külügyminiszteri posztjától és helyére Drasche-Lázár Alfréd legyen kinevezve. Miután Teleki nem ellenezte a miniszterelnök előterjesztését, úgy tűnt, hogy a kormány hosszas vita után, de mégis megtalálta a békeszerződés aláírására az egyetlen lehetséges megoldási alternatívát, s Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követben és meghatalmazott miniszterben azt a személyt, aki külügyminiszteri kinevezése után az aláírásra is hajlandó. A miniszterelnök, a külügyminiszter és a kormányülésre megérkező Drasche-Lázár Alfréd abban a tudatban indult Horthy Miklós kormányzóhoz, hogy a minisztertanácsban kialakult konszenzusra az államfő is áldását adja.⁸⁶

Horthy azonban nem támogatta a javaslatot, s dr. Benárd Ágost⁸⁷ munkaügyi és népjóléti minisztert vagy Ferdinándy Gyula igazságügy-minisztert javasolta aláírónak. Utóbbi azonban felvidéki, tehát elcsatolandó területről való származására hivatkozva a felkérést elhárította.⁸⁸ Így aztán kizárásos alapon nem maradt más miniszteriális aláíró, mint dr. Benárd. A minisztert személyesen a kormányzó kérte fel a hálátlan feladatra, melyet Benárd nem utasíthatott vissza. Ezzel pont került egy több hete tartó, már-már a kormány bukását is előre vetítő vita végére, s megszületett a Simonyi-Semadam-kormány történetének legnehezebb döntése: „a békeszerződés aláírására Benárd Ágost munkaügyi és népjóléti miniszter [...] és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ meghatalmazott miniszter utazzanak ma este Párizsba.”⁸⁹ A minisztertanács május 31-i határozatáról a másnap, 1920.

84 MNL MOL K 27 1920.05.31. 5–6.; Vizi 2010a, 123.

85 MNL MOL K 27 1920.05.31. 6.; Vizi 2010a, 122–123.

86 MNL MOL K 27 1920.05.31. 11–12.; Vizi 2010a, 124–125.

87 Vizi 2010b, 67–79.; Vizi 2018, 405–420.; Vizi 2020b, 291–293.

88 MNL MOL K 27 1920.05.31. 14.; Vizi 2010a, 125.

89 MNL MOL K 27 1920.05.31. 17.; A Benárd Ágost megbízása körüli részleteket és a döntés hátterét ismerteti Vizi 2010a, 125–127.

június 1-jén megjelenő lapok csak rövid hírben, kommentár nélkül számoltak be: „Ami a békét illeti, már megtörtént arra nézve a döntés, hogy ki írja alá Magyarország földarabolásáról szóló okmányt. Hétfőn délben Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök elnökletével a kormány tagjai tanácskozást tartottak, amelyen kijelölték a kormánynak azt a tagját, aki a békeszerződést Versaillesben aláírja. [...] A hétfői minisztertanács határozata alapján a magyar kormány nevében a békeszerződést dr. Benárd Ágoston munkaügyi miniszter és Drasche Lázár Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter fogják aláírni, akik hétfőn este utaztak el Párisba.” A Magyar Távirati Iroda jelentésére támaszkodó hír utalt arra, hogy „a békeszerződés aláírására kiküldött delegációt a kormány csak a legnagyobb nehézségek között, az utolsó percben állította össze. Az eleinte emlegetett gróf Teleki Pál külügyminiszter megszállt területéről származván, nem jöhetett számításba, a minisztertanács által felkért Soós Károly hadügyminiszter pedig megbízatását hétfőn vissza kellett, hogy adja, így az összes miniszterek közül egyedül Benárd Ágoston maradt, aki elismerésreméltó önfeláldozással vállalta a legnépszerűtlenebb földadat elvégzését, amelyet a ránk kényszerített neuilly-i béke aláírása jelent.”⁹⁰

A delegációk összetétele

Az Apponyi vezette delegáció összetétele

A Párizsba 1920. január 5-én kiutazó, Apponyi Albert vezette békedelegáció hivatalosan 66 főt számlált, de közülük csak 63-an indultak el a delegáció szállítására összeállított különvonattal,⁹¹ amely pontban 8 óra 50 perckor gördült ki a Keleti pályaudvarról.⁹² Bródy Miksa, Az Est tudósítója, a békedelegáció sajtószolgálatának a tagja csak Zürichben csatlakozott a delegációhoz,⁹³ míg dr.

90 Népszava, 48. (1920. június 1.) 130. sz. 1.; Pesti Napló, 71. (1920. június 1.) 130. sz. 1., Nemzeti Újság, 2. (1920. június 1.) 130. sz.1.; Az Újság, 18. (1920. június 1.) 130. sz. 1.

91 Vizi 2021d.

92 Budapesti Hírlap, 40. (1920. január 6.) 5. sz. 4.

93 A magyar békedelegáció Neuillyben. Praznovszky Iván visszaemlékezése. Közli Zeidler 2012, 188.

Bartha Richárd igazságügy-minisztériumi államtitkár és Walko Lajos pénzügyi államtitkár külön indultak el és csak január 13-án érkeztek meg Neuilly-be.⁹⁴

Gróf Apponyi Alberten, a delegáció elnökén kívül a francia nyelvű utaslistán a következő személyek nevei szerepeltek: gróf Teleki Pál a békeelőkészítő iroda „A” osztályának vezetője; gróf Bethlen István a békeelőkészítő iroda „B” osztályának vezetője; dr. Popovics Sándor nyugalmazott pénzügyminiszter, az Osztrák-Magyar Bank volt kormányzója; báró Lers Vilmos államtitkár, a külügyminisztérium gazdasági osztályának vezetője; gróf Somssich László az OMGE elnöke mint főmegbízottak.

Gróf Csáky Imre követségi tanácsos; Kállay Tibor államtitkár, a Felszámoló Hivatal vezetője; báró Láng Boldizsár vezérkari alezredes; Konek Emil sorhajókapitány; dr. Bartha Richárd igazságügy-minisztériumi államtitkár; Walko Lajos pénzügyi államtitkár mint megbízottak.

Scitovszky Tibor miniszteri tanácsos, a külügyminisztérium közgazdasági osztályának helyettes vezetője; Hegedűs Lóránt, a Kereskedelmi Bank igazgatója; dr. Jármay Elemér, a külügyminisztérium közlekedési osztályának vezetője mint szakértők.

Praznovszky Iván főtitkár, valamint helyettesei: Wettstein János követségi tanácsos és dr. Hauer Ernő, a főtitkársághoz beosztott konzul.

A delegáció titkári beosztásában volt Török Béla miniszteri osztálytanácsos a külügyminisztériumból; Walter Emil miniszteri osztálytanácsos mint a vasúti kérdések szakértője a külügyminisztériumban; Kiss Sándor követségi titkár, angol és francia fordító; Bobrik Arnó követségi titkár; Barkóczy György konzul mint a külügyminisztérium számjelosztályának kiküldöttjei; Ottrubay Károly vezérkari őrnagy; Kirchner Sándor alezredes, a hadifogoly-ügyek referense; gróf Csáky István követségi attasé a békeelőkészítő irodából; báró Bánffy Zoltán követségi titkár a békeelőkészítő irodából és Ezry Sándor konzuli attasé mint az irattár kezelője.

A delegációhoz hatfős irodai személyzet került kijelölésre: Guary Pál irodaigazgató; Győrfy István; Mara László; Yolland Arthur egyetemi tanár mint

94 MBT. I. köt. Bevezetés XVIII.; Zeidler 2017, 24., 57.; Zeidler 2018.

angol, valamint Dedy Henrik és Sömjén Géza mint francia fordítók.

A delegáció tagja volt még hat gyors- és gépíró hölgy: Boronkay Helén, Demeter Olga, Éhler Irén, Gretschl Margit, Petschachler Hanna és Szalay Etel; négy altiszt: Farkas István, Németh/Némethy Imre, Tomasics Mátyás, Tulkán János; négy nyomdász: Draschitz Ferenc, Jaks Rezső, Mischitz Elemér, Privigyei Géza, valamint az ötfős vasúti személyzet és az étkezőkocsi hatfős személyzete.

A hazai sajtót hétfős újságíró delegáció, az úgynevezett „sajtószolgálat” kíséerte el a párizsi útra. Az MTI-t Fabro Henrik, a Pesti Hírlapot Benda Jenő, a Budapesti Hírlapot Boros Samu, Az Estet Bródy Miksa, a Szózatot Krisztics Sándor, a Pester Lloydot és a Budapesti Hírlapot Ottlik György, a Nemzeti Újságot Saly Dezső képviselte és tudósította.⁹⁵

A békedelegációt Francesco di San Savino Jacomoni olasz tüzérfőhadnagy, valamint Lord Edward Douglas John Hay brit százados személyében antant összekötő tisztek kísérték.⁹⁶

A Benárd Ágost vezette delegáció összetétele

A Benárd Ágost vezette delegáció még a döntés meghozatalának estéjén, 1920. május 31-én szállt fel az Orient expresszre. Benárdék – ellentétben Apponyiékkal – nem különvonattal utaztak. A menetrend szerinti szerelvényhez a delegáció részére ezúttal egy külön, úgynevezett miniszteri szalonkocsit csatoltak. A szerelvény 21 óra 20 perckor gördült ki a Keleti pályaudvar üvegkupolája alól, s indult el Párizsba.⁹⁷ Onnan, ahonnan az Apponyi-delegáció januárban. Az utazó küldöttségnek nyolc tagja volt. Az aláírásra kijelölt két személyen kívül gróf Csáky Imre, a magyar békedelegáció politikai, területi és nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó volt megbízottja; gróf Csáky István követségi attasé, aki Apponyi Albert személyi titkáráként a békedelegáció hivatalos naplóját vezette; Kállay Tibor, a békedelegáció jóvátételi kérdések megbízottja; valamint a sajtó részéről Barabás Albert, a Nemzeti Újság munkatársa és Ottlik György, a magyar kor-

95 MBT. I. köt. Bevezetés XVIII.; Zeidler 2017, 24., 57.

96 Pesti Hírlap, 41. (1919. december 31.) 192. sz. 1; Egyetértés, 2. 6. sz. 1.

97 Nemzeti Újság, 2. (1920. június 1.) 130. sz. 1.; Hétfői Napló, 25. (1934. január 29.) 5.

mány félhivatalos lapjának számító Pester Lloydnak a külpolitikai szerkesztője, egyben a Budapesti Hírlap tudósítója.⁹⁸ A Magyar Királyi Államvasutak képviselőjében Kelety Dénes kormánybiztos kísérte a delegációt.

A budapesti antantmisszió ezúttal is kijelölte a delegációt kísérő megbízottat gróf Léonce-Joseph Sermage őrnagy személyében, aki az Apponyi vezette békedelegáció mellé beosztott francia összekötő tisztként a magyar küldötteket többször kísérte a Párizs–Budapest úton és vissza. Ezúttal a Benárd Ágost vezette delegáció mellé lett beosztva, immáron alezredesi rendfokozatban.⁹⁹

A delegációk elutazása

Az Apponyi vezette békedelegációt a Keleti pályaudvar előcsarnokában és peronján népes küldöttség búcsúztatta. Huszár Károly miniszterelnök Apponyihoz intézett beszédét így kezdte: „Soha még magyar államférfiú nehezebb útra nem indult, mint Te [...]” Majd abban a reményben búcsúzott, hogy „[t]udjuk, hogy mindent meg fogsz tenni, amit tehetsz, tudjuk, hogy nem sok reményünk van, hogy valóra váljék, amit vártunk, de hiszünk, remélünk abban, hogy a béke olyan lesz, amely a nemzetnek újjászületését és további századokon át való fennmaradását biztosítani tudja.”¹⁰⁰ Apponyit és a delegációt a Területvédő Liga nevében Raffay Sándor evangélikus püspök is búcsúztatta. Apponyi mindkét beszédre válaszolt, majd amikor a delegáció különvonatának kerekei megmozdultak, a delegáció búcsúztatására érkezett és a peronon várakozó sok száz főnyi tömeg kalapját levéve elkezdte énekelni a Szózatot.¹⁰¹

A Benárd Ágost vezette aláíró delegációt senki sem búcsúztatta a Keleti pályaudvaron. Az aláírók személyéről szóló, a késő délutáni órákig elhúzódó minisztertanácsi ülés után az utazóknak alig maradt ideje arra, hogy a szükséges

98 Az utazó küldöttség tagjainak a neveit közli Nemzeti Újság, 2. (1920. június 11.) 30. sz. 1., Zala, 47. (1920. június 1.) 123. sz. 1.; Ottlik nevét egyik említett lap sem közölte, ez minden bizonnyal összefüggésben állt korábbi kiutasításával.

99 Nemzeti Újság, 2. (1920. június 1.) 130. sz. 1.; Hétfői Napló, 25. (1934. január 29.) 5.

100 Pesti Hírlap, 42. (1920. január 6.) 5. sz. 2.; Budapesti Hírlap, 40. (1920. január 6.) 5. sz. 3.

101 Pesti Hírlap, 42. (1920. január 6.) 5. sz. 1.

egy-két kézipoggyászt és diplomáciai útleveleket magukhoz vegyék és elérjék a menetrend szerinti Orient expresszt.

A két delegáció vonata azonos útvonalon érte el a francia fővárost. Budapest elhagyása után a Komárom–Győr–Mosonmagyaróvár–Pándorfalu érintésével Királyhida településnél hagyta el mindkét szerelvény a történelmi Magyarország területét. Csakhogy addig, amíg az Apponyi-delegációt szinte minden pályaudvaron ünnepélyesen és búcsúbeszédekkel fogadták, s a sínpálya mellett ezrek álltak levett kalappal és nemzeti zászlókat lengetve egy emberként állva ki az ország integritása mellett,¹⁰² addig a Benárd vezette delegáció vonata megállás és búcsúzó közönség nélkül robogott tovább Bécs irányába. Az osztrák főváros után mindkét szerelvény a Wörgl–Innsbruck útvonalon haladt tovább és Feldkirchennél elhagyva Ausztriát Liechtensteinen keresztül haladt tovább Svájc irányába. A magyar delegációkat szállító szerelvények Buchsban léptek svájci területre, majd Basel és Belfort között, Delle-nél lépték át a svájci-francia határt. Innen megállás nélkül robogtak tovább Párizs felé.

A megérkezés

Az Apponyi Albert vezette magyar békedelegációt szállító szerelvény 1920. január 7-én, 8 óra 10 perckor futott be Párizs keleti pályaudvarára, a Gare del'Est-re.¹⁰³

A Benárd Ágost vezette aláíró küldöttség vonata ugyanide érkezett meg 1920. június 3-án, 8 óra 50 perckor. Igaz, a megadott határidő után egy nappal.

Mindkét delegációt Henry francia alezredes – júniusban már ezredes – vezetésével az antantmisszió tisztjei fogadták. Apponyiék érkezésekor az olaszok

102 Pesti Hírlap, 42. (1920. január 6.) 5. sz. 1–3.; Budapesti Hírlap, 40. (1920. január 6.) 5. sz. 4–5.

103 MBT. I. köt. Bevezetés XVIII.; Zeidler 2012, 186–189.; A magyar békeküldöttség hivatalos naplója. (Vezette Wettstein János követségi tanácsos) 46. Közli Zeidler 2017, 46.; A delegáció utazásával kapcsolatos részleteket lásd Pesti Hírlap, 42. (1920. január 7.) 6. sz. 2.; Pesti Hírlap, 42. (1920. január 8.) 7. sz. 1.; Pesti Hírlap, 42. (1920. január 9.) 8. sz.; Pesti Hírlap, 42. (1920. január 13.) 11. sz. 1.

részéről Bassetto ezredes, a Legfelsőbb Haditanács tagja és Quinto Mazzolini őrnagy, katonai szakértő, míg a britek részéről John Meredith Benoy, a Legfelsőbb Haditanácshoz beosztott százados volt jelen kíséretével együtt.¹⁰⁴ A Benárd Ágost vezette magyar küldöttséget Henry ezredesen kívül a Párizsban tartózkodó Praznovszky Iván követ és Wettstein János követségi tanácsos várta.¹⁰⁵

A delegációkat januárban és júniusban is szigorú felügyelet mellett kísérték szállásaikra.

A delegációk szállásai

Apponyiék szállásául a Párizst Neuilly-sur-Siene-től elválasztó nagy parknak, a Bois de Boulogne-nak a nyugati oldalán található Château de Madrid nevű szállodát jelölték ki. A delegációt meghívó levélben is ez az épület szerepelt.¹⁰⁶ Korábban a bolgár delegációnak is ez az épület adott időlegesen otthont. Miután a béke delegáció január 15-én átvette a békefeltételeket, majd másnap Apponyi elmondta híres védőbeszédét, a delegáció nagyobbik része – köztük Apponyi is – 1920. január 18-án visszautazott Budapestre, hogy egyrészt tájékoztassák a magyar kormányt a kialakult helyzetről, másrészt azért, hogy elkészítsék a konkrét békefeltételekre adandó magyar válaszokat.

Az Apponyi vezette delegáció a magyar válaszokkal 1920. február 9-én indult vissza Párizsba, ahová február 11-én érkezett meg a Château de Madridba. A magyar küldöttséget második párizsi útja előtt is nagy tömeg búcsúztatta Budapest Keleti pályaudvarán.¹⁰⁷

104 A magyar békeküldöttség hivatalos naplója. 46. Közli Zeidler 2017, 46., 232.

105 Fabro Henrik párizsi béke delegációs naplója. 1920. június 3-i bejegyzés. Közli: Zeidler Miklós a Rubicon Online kiadásában, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/fabro_henrik_parizsi_bekedelegacios_naplója/; a letöltés időpontja: 2021. május 4.

106 MBT I. köt. Bevezetés, XVI.; A magyar békeküldöttség hivatalos naplója. 46. Közli Zeidler 2017, 46., 232.; A béke delegációnak Château de Madridban történő tartózkodásának részleteit lásd Zeidler 2012, 48–50.; Praznovszky Iván visszaemlékezése 1920, 190–195.; Zeidler 2017, 25.; Benda 2013, 29–30.

107 Pesti Hírlap, 42. (1920. febr. 10.) 35. sz. 1–2.

Az 1920. február 11-ét követő napokban a magyar béke delegáció sorban juttatta el a magyar válaszigygyékeket és azok mellékleteit a békekonferencia elnökének: február 12-e és 20-a között 17, számos melléklettel ellátott válaszigygyéket, majd március 10-én további egyet.¹⁰⁸

A válaszigygyékek átnyújtása után a delegátusok február-március fordulóján hazautaztak Magyarországra. Április elejére Neuilly-ben Praznovszky Iván vezetésével csak heten maradtak, s miután az eredeti szerződés értelmében a hotel egészének a bérleti díja a magyar felet terhelte, a magyar küldöttség 1920. április 10-én átköltözött Versailles-ba, a Hôtel des Réservoirs-ba. Ez jelentős anyagi megtakarítást jelentett, hiszen a Château de Madrid napi 2700 frankos szobabérlete helyett a Hôtel des Réservoirs használatáért csupán 600 frankot kellett fizetni.¹⁰⁹

A Benárd Ágost vezette delegáció tehát nem fordult meg a Château de Madrid szállodában. Őket 1920. június 3-i Párizsba történő megérkezésüket követően egyenesen a Hôtel des Réservoirs-ba szállították. A delegációk tagjai csak engedéllyel és detektívek kíséretében hagyhatták el a szállodaikat, illetve annak parkját. A korlátozó intézkedésekről Apponyit megérkezésük másnapján, Benárdot azonnal tájékoztatta Henry alezredes.¹¹⁰

Benárdék versailles-i tartózkodása jóval rövidebb ideig tartott, mint Apponyiéké, hiszen csak magára az aláírásra korlátozódott. Az aláíró delegáció alig egy hetet töltött a francia fővárosban. 1920. június 10-én este indultak vissza Budapestre. Praznovszky öt munkatársával együtt Versailles-ban maradt.¹¹¹

108 A magyar válaszigygyékek szövegét lásd MBT I. köt. 7–428.

109 Boulet 2000, 541.; Zeidler 2017, 56.

110 Benda 2013, 31.; Vizi 2017, 29.

111 8 Órai Újság, 4. (1920. június 12.) 140. sz. 4.; Pesti Napló, 71. (1920. június 12.) 141. sz. 3.; Zeidler 2012, 68.

Ahol a Benárd delegáció nem járt

Miután a Benárd Ágost vezette aláíró delegáció egyetlen hivatalos programja az 1920. június 4-i aláírási ceremónián történő részvétel volt, melynek helyszínéül a Nagy-Trianon palotát jelölték ki, Benárdék nem jártak a francia Külügyminisztérium Quai d’Orsay-n álló épületében. Itt csak az Apponyi vezette delegáció fordult meg. Előbb Csáky István 1920. január 15-én délelőtt Henry alezredes kíséretében járt a francia Külügyminisztériumban és juttatta el a békekonferenciának a magyar delegáció nyolc jegyzékét és annak mellékleteit. Majd ugyanezen a napon, délután 3 órakor Apponyi gróf jelent meg Bethlen Istvánnal, Teleki Pállal, Popovics Sándorral, Lers Vilmossal, Somssich Lászlóval, Praznovszky Ivánnal, Hegedüs Lóránttal, Csáky Istvánnal, valamint az MTI igazgatójával, Fabro Henrikkel a Legfelső Tanács ülésén, melyet az épület földszinti vörös szalonjában tartottak. Miután Clemenceau jelezte Apponyinak, hogy másnap lehetőséget biztosítanak számára, hogy szóban előadhassa a békeszerződés tervezetével kapcsolatos magyar álláspontot, Apponyi Claude-Louis Hermite francia diplomatától, a külügyminiszter kabinetfőnök-helyettesétől átvette a békefeltételek francia, angol és olasz nyelvű változatait.¹¹²

Apponyi másnap, 1920. január 16-án a főmegbízottak, Praznovszky Iván és Fabro Henrik kíséretében pontosan fél háromkor jelent meg a Legfelső Tanács ülésén, melyet Stéphen Pichon külügyminiszter szobájában tartottak. Benda Jenő „Apponyi nagy expozéjának napja”-ként említette az eseményt, ahol a magyar béke delegáció vezetője elmondta hazája melletti híres védőbeszédét.¹¹³

112 MBT I. köt. Bevezetés, XXI.; Zeidler 2017, 234.; Benda Jenő tudósítása szerint – aki ugyan nem volt a delegáció tagja, így nem is volt jelen az ülésen, de többedmagával elkísérte Apponyiékat – a magyar delegáció, melynek tagja volt Csáky Imre is, pár perccel négy óra előtt indult a Château de Madridból. Benda szerint a mindössze néhányperces találkozás Pichon külügyminiszter szobájában zajlott le. Benda nem említi, hogy a Legfelső Tanács ülésezett volna, egyedül Clemenceau-ról tesz említést, mint aki fogadta a magyar delegációt. Benda 2013, 55–57.

113 MBT I. köt. Bevezetés, XXI.; Apponyi beszédét l. MBT I. köt. 276–282.; Apponyi 1920. január 16-i beszédének elemzését l. Vizi 2016, 48–52.; Gulyás 2019, 175–181.

Ahol az Apponyi-delegáció nem járt

Sokáig úgy tűnt, hogy a Magyarországgal kötendő békeszerződés aláírásának helyszíne Neuilly lesz. De február végén a Daily Mail arról adott hírt, hogy a francia kormány a Magyarországgal kötendő békeszerződés aláírására mégsem Neuilly-t, hanem a Maison Laffite-kastélyt szemelte ki.¹¹⁴ A magyar békeszerződés aláírásának a helyszínéről, Versailles Grand-Trianon kastélyáról végül a Nagykövetek Konferenciája 1920. május 22-én döntött.¹¹⁵

Az 1920. június 3-án Párizsba, majd a Hôtel des Réservoirs-ba érkező Benárd-delegáció, miután még aznap elintézték a diplomáciai formákat, 1920. június 4-én délután négy órakor a szálloda parkolójában megálló gépkocsikkal indultak el. Az első autóba dr. Benárd Ágost, Drasche-Lázár Alfréd, Praznovszky Iván és Henry ezredes szálltak be. Őket Wettstein János követségi tanácsos, Bobrik Arno követségi titkár, Csáky István gróf követségi attasé követték. A magyar sajtót képviselő Ottlik György és Barabás Albert, valamint az MTI vezető tudósítója Fabro Henrik és Szalay Etel gépíró is viszont kénytelenek voltak gyalog megtenni a szállodából a Nagy-Trianonig tartó mintegy húszperces utat, mert számukra a franciák nem biztosítottak gépjárművet.¹¹⁶

4 óra 15 perckor álltak meg a magyar delegátusokat szállító autók az erre az alkalomra a francia nemzeti trikolorral sűrűn fellobogózott Nagy-Trianon kastély oldalszárnyának közelében. Innen a magyar delegáció mellé beosztott katonai misszió tagjainak a kíséretében már gyalog ment tovább a küldöttség. A menetet dr. Benárd Ágost vezette, oldalán Henry ezredessel. Mögötte Drasche-Lázár Alfréd haladt, akit Burrowes brit őrnagy kísért. A harmadik sorban a menetből kimagasodó Praznovszky Iván lépdelt Jacomoni olasz főhadnagy társaságában. A négy sorból álló menet az egymás mellett haladó Bobrik Arno, Csáky István gróf és Wettstein János zárta.¹¹⁷

114 Pesti Hírlap, 1920. február 21. 42. évfolyam, 45. sz. 2.

115 MBT. II. köt. 479.

116 Nemzeti Újság, 2. (1920. június 13.) 141. sz. 2.

117 MBT II. köt. VIII.; A magyar békeküldöttség hivatalos naplója. 228., 230. Közli Zeidler 2017, 228., 230.

Az aláírásra kijelölt Cotelte-csarnokban (Galérie des Cotelte) ezalatt össze-
gyűltek a győztes Szövetséges és Társult Főhatalmak és Hatalmak, 22 képviselő-
jűkkel. Az egész aláírási ceremónia nem tartott tovább negyedóránál. A francia
Le Matin tudósítójaként az aláírási ceremónián részt vevő Stéphane Lauzanne
írásában elismerően jegyezte meg, hogy a „magyarok fesztelenül és mogorva-
ság nélkül közeledtek az asztalhoz és írták alá a szerződést.”¹¹⁸

Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy az 1920-ban – egy vesztes világháború, két for-
radalom, román megszállás, az ország jelentős területének idegen hatalmak általi
megszállása után – egy kifosztott és megalázott ország képviselőiben Párizsba elin-
duló mindkét magyar delegáció tagjainak emberfeletti lelki erővel és hazájuk iránti
rendíthetetlen hittel és elkötelezettséggel kellett rendelkeznie ahhoz, hogy vállalják
ezeket a feladatokat. Tudták, hogy olyan küldetésre indulnak, amely nem kecsegtet
a siker és eredményesség legminimálisabb esélyével sem. De amit rájuk rótt a sors,
azt tisztességesen és emelt fővel viselték, s tették, amit akkor és ott tenniük kellett.
Miközben egy pillanatig sem kételkedtek abban, hogy ez az ország a trianoni ke-
retek, ármánykodás, nagyhatalmi szorítás és a szomszédok elszigetelési kísérletei
ellenére talpra fog állni, mert a hit, az akarat, az elkötelezettség, a nemzet iránti hű-
ség és odaadás mégis meg fogja hozni a gyümölcsét. Azok a férfiak, akik 1920-ban
ezekre a küldetésekre vállalkoztak, az elkövetkező években, évtizedekben élén jár-
tak azoknak a folyamatoknak, amelynek eredményeként Magyarország az 1920-as
évek második felére sikeresen talpra állt, s túlszárnyalta az utolsó békeév mutatóit.

Tanulmányunkban összehasonlítottuk az Apponyi Albert és a Benárd
Ágost vezette delegációkat. A szempontokat nyilván lehetne még bővíteni, a két
delegáció közti hasonlóságokat, azonosságokat, különbségeket árnyalni. Mun-
kánk során az általunk legfontosabbnak ítélt szempontokat kívántuk a tisztelt
érdeklődő olvasó elé tárni.

118 Stéphane Lauzanne tudósítását idézi Az Est, 11. (1920. június 13.) 141. sz. 3.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Benda 2013.** Benda Jenő: *A béke kálváriaútján. Egy újságíró naplója a párizsi békekonferenciáról.* Méry Ratio – Pro Minoritate Alapítvány, Budapest, 2013.
- Boulet 2000.** Boulet, Francois: A vesztes államok delegációi és a francia közvélemény a Párizs környéki békeszerződések tükrében (1919–1920) *Századok*, 134. (2000)3. sz, 2000/3.
- Böllönyi 2004.** Böllönyi József – Hubai László: *Magyarország kormányai 1848–2004.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.
- Galántai 1990.** Galántai József: *A trianoni békekötés 1920. A párizsi meghívástól a ratifikálásig.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1990.
- Gulyás 2012.** Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája.* 1. köt. *Az első évek. 1919–1924.* Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2012.
- Gulyás 2019.** Gulyás László: A magyar békedelegáció Párizsban, Apponyi be-
széde. In: Gulyás László (szerk.): *Trianonról közérthetően.* Szegedi Egyete-
mi Kiadó, Szeged, 2019.
- Kovács Lajos 1992.** Kovács Lajos: Megkésve (és) felejtésre ítélve. Drasche-Lá-
zár Alfréd, a romantika megcsalt unokája. *Új Forrás*, (1992) 2. sz. 1992/2.
- Menyhárt 2020.** Menyhárt Csaba: Fejezetek Drasche-Lázár Alfréd életéből sa-
ját szavaival. *Dorogi Füzetek* 55. Dorog, 2020.
- Ormos 1983.** Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920.* Kossuth Könyv-
kiadó, Budapest, 1983.
- Romsics 1987.** Romsics Ignác: *Gróf Bethlen István politikai pályája 1901–1921.*
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Vidor 1921.** Vidor Gyula (szerk.): *Nemzetgyűlési almanach 1920–1922.* Buda-
pest. 1921.
- Vizi 2010a.** Vizi László Tamás: Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban
a trianoni békediktátum aláíróinak személyéről. *Közép-Európai Közlemé-
nyek*, 3. (2010) 4. sz. 2010/4.
- Vizi 2010b.** Vizi László Tamás: A trianoni diktátum aláírója: a miniszter Benárd
Ágoston. *Közép-Európai Közlemények*, 3. (2010) 3. sz. 2010/3.

- Vizi 2013.** Vizi László Tamás: Egy elfeledett magyar diplomata: Drasche-Lázár Alfréd. http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/VEABtanulmányok/vizi_laszlo.pdf In: *A felfedező tudomány*. Elektronikus formában megjelent konferenciakötet. <http://kgk.sze.hu/a-felfedezo-tudomany> MTA VEAB, Széchenyi István Egyetem, 2013.
- Vizi 2014.** Vizi László Tamás: Ki írja alá a trianoni békét? *Rubicon*, 24. (2014) 260. sz. 2014/6.
- Vizi 2016.** Vizi László Tamás: A magyar béke delegációk vezetőinek párizsi beszédei 1920-ban és 1946-ban. In: Koller Boglárka, Marsai Viktor (szerk.): *Magyarország Európában, Európa a világban. Tanulmánykötet Gazdag Ferenc 70. születésnapjára*. Dialóg Campus, Budapest, 2016.
- Vizi 2017.** Vizi László Tamás: A trianoni ceremónia. *Emlékeztető*, 2. (2017) sz. 2017/1–2.
- Vizi 2018.** Vizi László Tamás: A trianoni békeszerződés magyar aláírói: Dr. Benárd Ágost és Drasche-Lázár Alfréd. In: Lukács István, Majoros István (szerk.): *Közép-európai arcképcsarnok 20. század*. ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2018.
- Vizi 2019.** Vizi László Tamás: Ki írja alá a békét? Az Apponyi-beszéd től az aláírásig. In: Gulyás László (szerk.): *Trianonról közérthetően. Tizenkét előadás a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás jegyében*. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2019.
- Vizi 2020a.** Vizi László Tamás: Drasche-Lázár Alfréd. In: Gulyás László (szerk.): *Kézikönyvek a Horthy-korszak tanulmányozásához*. I. kötet. *111 életrajz a külpolitikai történetéhez (1919–1944)*. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged. 2020.
- Vizi 2020b.** Vizi László Tamás: Dr. Benárd Ágost. In: Gulyás László (szerk.): *Kézikönyvek a Horthy-korszak tanulmányozásához*. I. kötet. *111 életrajz a külpolitikai történetéhez (1919–1944)*. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged. 2020.
- Vizi 2021a.** Vizi László Tamás: A Simonyi-Semadam-kormány hivatalba lépésének politikai előzményei. In: Gulyás László – Miklós Péter – Tóth Marcell – Zeman Ferenc (szerk.): *A Horthy-korszakról az értékteremtő történetírás jegyében*. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2021.

Vizi 2021b. Vizi László Tamás: Aki nem hagyta volna, „hogymást sújtson a (béke)szerződés aláírásának csapása” – Apponyi Albert. Kézirat megjelenés alatt, 2021.

Vizi 2021c. Vizi László Tamás: Kormányzói álláspont a trianoni békeszerződés aláíróinak személyéről. Kézirat megjelenés alatt, 2021.

Vizi 2021d. Vizi László Tamás: A békedelegáció elutazása: 1920. január 5. Kézirat megjelenés alatt, 2021.

Levéltári iratok

MNL OL K27 (Minisztertanácsi jegyzőkönyvek) 1919.12.02.

MNL OL K27 (Minisztertanácsi jegyzőkönyvek) 1919.12.04.

MNL OL K27 (Minisztertanácsi jegyzőkönyvek) 1919. 12.08.

Forrásgyűjtemények, forrásközlések

FDI Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1919–1920.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.

MBT. I. köt. *A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S.-ben 1920 januárius-március havában. I-III. kötet.* Budapest, 1920-1921, M. kir. Külügyminisztérium. I. kötet.

MBT. II. köt. *A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S.-ben 1920 januárius-március havában. I-III. kötet.* Budapest, 1920-1921, M. kir. Külügyminisztérium. II. kötet.

Litván 1998. Litván György (szerk.): *Trianon felé. A győztes nagyhatalmak tárgyalásai Magyarországról (Paul Mantoux tolmáctiszt feljegyzései).* MTA TTI, Budapest, 1998.

Zeidler 2012. Zeidler Miklós (szerk.): *A Monarchiától Trianonig egy magyar diplomata szemével. Praznovszky Iván emlékezései.* OlvasóSarak Kiadó, Budapest, 2012.

Zeidler 2017. Zeidler Miklós: *A magyar békeküldöttség naplója.* Neuilly – Versailles – Budapest (1920) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. Budapest 2017.

Zeidler 2020. Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2020.

Zeidler 2019. Zeidler Miklós: *Magyarország meghívása a párizsi békekonferenciára*. <https://trianon100.hu/blog-cikk/magyarorszag-meghivasa-a-parizi-bekekonferenciara> (2019. november 26.)

Napilapok

8 Órai Újság, 4. (1920. június 12.) 140. sz.

Az Est, 11. (1920. június 13.) 141. sz.

Az Újság, 18. (1920. június 1.) 130. sz.

Budapesti Hírlap, 40. (1920. január 6.) 5. sz.

Egyetértés, 2. 6. sz.

Hétfői Napló, 25. (1934. január 29.)

Nemzeti Újság, 2. (1920. június 1.) 130. sz.

Nemzeti Újság, 2. (1920. június 13.) 141. sz. 2.

Népszava, 48. (1920. május 30.) 129. sz.

Népszava, 48. (1920. június 1.) 130. sz.

Pesti Hírlap, 41. évf. (1919. december 31.) 192. sz.

Pesti Hírlap, 42. (1920. január 6.) 5. sz.

Pesti Hírlap, 42. (1920. január 7.) 6. sz.

Pesti Hírlap, 42. (1920. január 8.) 7. sz.

Pesti Hírlap, 42. (1920. január 9.) 8. sz.

Pesti Hírlap, 42. (1920. január 13.) 11. sz.

Pesti Hírlap, 42. (1920. febr. 10.) 35. sz.

Pesti Hírlap, 42. (1920. május 30.) 129. sz.

Pesti Napló, 71. (1920. június 1.) 130. sz.

Pesti Napló, 71. (1920. június 12.) 141. sz.

Zala, 47. (1920. június 1.) 123. sz.

A KÖTET SZERZŐI

Dr. Göncz László, történész, a ljubljanoi Kisebbségkutató Intézet –
Inštitut za narodnostna vprašanja tudományos munkatársa

Prof. Dr. Gulyás László, a Magyarságkutató Intézet Történeti
Kutatóközpontjának tudományos tanácsadója, a Szegedi Tudományegyetem
egyetemi tanára, a Közép-Európai Közlemények alapító főszerkesztője.

Kőő Artúr, a Magyarságkutató Intézet Történeti Kutatóközpontjának
tudományos segédmunkatársa, a Benkő István Református Általános Iskola és
Gimnázium történelemtanára.

Dr. Miklós Péter, a Kodolányi János Egyetem címzetes egyetemi tanára,
a Tornyai János Múzeum szakmai tanácsadója.

Dr. Nagy Szabolcs, a Széchenyi István Egyetem tanársegédje, az MNL
Veszprém Megyei Levéltára igazgatóhelyettese.

Dr. Olasz Lajos, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző
Karának magiszter emeritusa.

Dr. Raffay Ernő, a Magyarságkutató Intézet tudományos tanácsadója.

Dr. Tóth Imre, a Pécsi Tudományegyetem egyetemi docense, a Soproni
Múzeum igazgatója.

Dr. Ujváry Gábor, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár tudományos
főmunkatársa, intézetigazgatója, a Kodolányi János Egyetem tanszékvezető
főiskolai tanára.

Dr. Vizi László Tamás, a Magyarságkutató Intézet tudományos
főigazgató-helyettese, a Történeti Kutatóközpont igazgatója,
a Kodolányi János Egyetem rektorhelyettese, főiskolai tanára.

A kötetet a Magyarágkutató Intézet adta ki.

Postacím: 1014 Budapest, Űri utca 54–56.

Web: mki.gov.hu

Email: kiado@mki.gov.hu

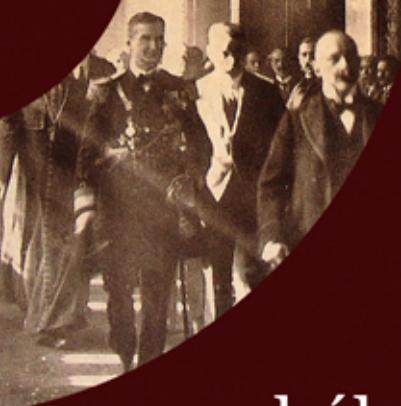
Felelős kiadó: Horváth-Lugossy Gábor, a Magyarágkutató Intézet főigazgatója

Felelős szerkesztő: Virág István

Borítóterv: Tóth Gábor, Tóth Mihály

Műszaki szerkesztés: Tóth Gábor, Tóth Mihály

Nyomás és kötés: OOK-PRESS Nyomda, Veszprém, ookpress.hu

A százéves trianoni békediktátum születése

Trianonról a magyarságnak százesztendőös tapasztalata van – soha el nem múló, fel-feltörő. Sokszor és sokan értelmezték és értelmezik ma is. A kötet a száz évvel ezelőtti eseményekre emlékezik, azt a kort mutatja be, amikor teljesen bizonytalan volt a jövő, viszont sokan azt remélték, hogy a kialakult helyzet még megváltoztatható. Ez – eddigi tapasztalataink szerint – zsákutcának bizonyult. Az igazi kihívás az esetleges alkalmazkodás volt az új keretekhez, mivel egyértelmű volt, hogy minket közép-európaiakat összetart valami közös identitás, ezt kell keresni, és nem azt, ami szétválaszt.

E kötetben történeti munkák egész sora mutatja be a tisztas helytállást, az útkeresést és a megváltozott körülmények közti magatartást.

Egyszerre olvashatunk a békediktátum aláírásának diplomáciai eseményeiről és szükségességéről nemzetközi jogi értelemben, a területi és embervesztéséről – mely meghatározta gazdasági és kulturális fejlődésünk mindennapjait –, a Muravidék sorsáról, a belgrádi katonai egyezmény modern szemléletű értelmezéséről, a Székely Hadosztály helyzetéről, a katolikus egyház és a békeszerződés kapcsolatáról, Horthy Miklós hatalomra kerüléséről. Szerepet kap az Erdély elcsatolására vonatkozó román elképzelések ismertetése, a soproni népszavazás sikerének bemutatása, a történelmi Magyarország felbontásának kulturális következményei.

Szávai Ferenc

